

GEOGRAFSKI VESTNIK

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE
DE LJUBLJANA

LETNIK XVI. ŠT. 1-4

ANNÉE XVIe, Nos 1-4

1940

VSEBINA — TABLE DES MATIÈRES:

Svetozar Ilešič (Ljubljana): Prirastek prebivalstva na ozemlju Jugoslavije v dobi 1880—1951. — L'accroissement de la population sur le territoire de la Yougoslavie de 1880 à 1951.	3
Oskar Reya (Ljubljana): Padavine na Slovenskem v dobi 1919—1939. — La répartition de la précipitation en Slovénie.	25
Zvonimir Dugački (Zagreb): Naselja i naseljenost Hrvatskog Zagorja. — Das Siedlungswesen in Hrvatsko Zagorje. —	41
Sveta Šuklje (Ljubljana): Vinogradna posest v Beli Krajini. — Les propriétaires des vignobles dans la Bela Krajina (Slovénie du SE).	67
Slava Lipoglavšek (Ljubljana): Obdelana zemlja v Jugoslaviji. — La terre labourable en Yougoslavie.	76
Anton Melik (Ljubljana): Obljudenost Jugoslavije. — La densité du peuplement en Yougoslavie.	88
Pavel Kunstler (Ljubljana): Kmetijske kulturne kategorije v Jugoslaviji. — Les catégories des superficies cultivées en Yougoslavie.	105
Ivan Rakovec (Ljubljana): H geologiji Kranjsko-sorškega polja. — Beiträge zur Geologie der Ebene von Kranj	111
Šolska geografija. — L'enseignement géographique	120
Obzornik. — Chronique	126
Književnost. — Bibliographie	129

S SODELOVANJEM S. KRANJCA (ZA ŠOLSKO
GEOGRAFIJO) IN S. ILEŠIČA (ZA KNJIŽEVNOST)

UREDIL

ANTON MELIK

IZDAJA IN ZALAGA GEOGRAFSKO DRUŠTVO V LJUBLJANI
LJUBLJANA 1940

GEOGRAFSKO DRUŠTVO V LJUBLJANI

Na 22. rednem občnem zboru 26. januarja 1940 je bil izvoljen naslednji odbor: univ. prof. dr. Anton Melik, predsednik; prosv. inspektor prof. Silvo Kranjec, podpredsednik; prof. Jože Kosmatin, I. tajnik; šolski svetnik prof. France Planina, II. tajnik; prof. Rajko Kanduč, blagajnik; prof. Slava Lipoglavšek, upravnik; priv. doc. dr. Svetozar Ilešič, knjižničar; priv. doc. dr. Valter Bohinec, gospodar; notar Mate Hafner, ravn. Josip Breznik in bibliotekar Dr. Jože Rus, revizorji. — V preteklem letu so društvu naklonili podpore: prosvetno ministrstvo, kr. banska uprava dravske banovine in mestna občina ljubljanska. Za podpore se Geografsko društvo tudi na tem mestu najlepše zahvaljuje. Število knjig v društveni knjižnici je naraslo od 616 do 724, revij od 198 na 205. Večje število knjig je knjižnici daroval g. bibliotekar dr. Jože Rus, za kar se mu društvo najiskrenejše zahvaljuje. Na novo dobivamo v zameno še naslednje publikacije (prim. Geografski vestnik X, XI, XII—XIII, XIV, XV): 168. Beograd, Južnoslovenski filolog; 169. Beograd, Naš jezik; 170. Beograd, Tehnički vesnik; 171. Murska Sobota, Mladi Prekmurec; 172. Novi Sad, Putnik, planinarsko-turistiška revija; 173. Skoplje, Etnologija; 174. Split, Brački zbornik.

„GEOGRAFSKI VESTNIK“ izhaja v Ljubljani letno v 4 zvezkih, ki se morejo začasno izdajati v 1 knjigi. Rokopisi, časopisi v zameno in knjige v oceno naj se pošiljajo na uredništvo v Ljubljani, Geografski institut, Univerza. Gg. avtorje prosimo, da prilože svojim člankom kratek izvleček v kakem svetovnem jeziku. Za znanstveno vsebino člankov so odgovorni gg. avtorji sami. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva ter z navedbo vira. Denarne pošiljke je nasloviti na poštni čekovni račun št. 13.595 (Geografsko društvo, Ljubljana). „Geografski vestnik“ stane za člane 50 din, v knjigotržni prodaji 70 din.

GEOGRAFSKI VESTNIK

ČASOPIS
ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE
BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE
DE LJUBLJANA

S SODELOVANJEM S. KRANJCA (ZA ŠOLSKO
GEOGRAFIJO) IN S. ILEŠIČA (ZA KNJIŽEVNOST)

UREDIL
ANTON MELIK

LETNIK XVI — 1940 ANNÉE

LJUBLJANA 1940

IZDALO IN ZALOŽILO GEOGRAFSKO DRUŠTVO V LJUBLJANI

GEOGRAFSKI
VESTNIK

II

42699

NATISNILI
J. BLASNIKA NASL.,
UNIVERZITETNA TISKARNA IN LITOGRAFIJA D. D.
V LJUBLJANI
ODGOVOREN L. MIKUŠ

030024626

GEOGRAFSKI VESTNIK

1940 / Št. 1-4

Svetožar Ilešič:

Prirastek prebivalstva na ozemlju Jugoslavije v dobi 1880 — 1931.

Malo zastarelo se zdi šele zdaj objaviti karto o prirastku prebivalstva na jugoslovanskem ozemlju v razdobju od l. 1880. do l. 1931., ko smo vendar že tik pred novim ljudskim štetjem. Ali vpoštevati moramo, da so nam še razmeroma malo časa na razpolago podatki zadnjega štetja po občinah, ki omogočajo podrobno primerjavo s podatki za l. 1880. Tudi ni pričakovati, da bodo podatki štetja iz l. 1941. podrobno objavljeni kaj prej; zato je za celotno sliko demografskega razvoja prebivalstva na ozemlju Jugoslavije v toku zadnjih 50 let proučitev, ki sloni na rezultatih štetja iz l. 1931., še vedno aktualna.

Za ozemlje Južne Srbije in Črne gore, ki sta imeli svoje prvo ljudsko štetje šele l. 1914., naša proučitev seveda ni bila mogoča. Za vse ostalo področje Jugoslavije pa je bila izvedljiva le po srezih kot najmanjših enotah. Saj so še srezi doživeli v tem petdesetletju toliko sprememb, da je bilo ponekod zelo mučno in skrajno zamudno, preračunati starejše podatke na obseg današnjih srezov, posebno v Bosni in Hercegovini, kjer so se današnje občine šele v najnovejšem času formirale. V Srbiji pa je gradivo omogočalo le obraten postopek, to se pravi, preračunati je bilo treba podatke iz l. 1931. na področja srezov, kakor so obstajali v stari Kraljevini Srbiji, t. j. l. 1910. Pri tem ni bilo v nekaterih primerih mogoče postopati drugače, kakor združiti posamezne sreze, katerih medsebojne spremembe se pri preračunavanju podatkov niso mogle vpoštevati. Tako so v naših računih združeni srezi: Brza Palanka, Krajina in Negotin; Kopaonik in Župa; Despotovac in Resava; Paraćin in Temnić; Pocerina in Posavo-Tamnava; Jasenica, Orašje in Podunavje; Timok in Zaglavak; Dobrić in Prokuplje; Arilje in Požega; Crna

gora in Užice; Jablanica in Poljanica. Iz istega razloga je bilo treba šteti skupaj srez Dobož in Teslić (nekdanji srez Tešanj) v Bosni.

Razvoj populacije od l. 1881. do l. 1931. je rezultat posameznih, marsikje med seboj zelo različnih razvojnih faz, ki jih pokaže šele primerjava z rezultati vmesnih ljudskih štetij. Zato smo pri naši proučitvi upoštevali tudi štetji iz l. 1910. in l. 1921., dočim starejših ni kazalo vzeti v pretres, ker se niso vršila v vseh pokrajinah današnje Jugoslavije istočasno. Ta vmesni razvoj pokaže, da nam je treba prirastek celotnega petdesetletja razčleniti predvsem v dve glavni, med seboj dokaj različni periodi: prva od l. 1880. do l. 1910., ko je bil razvoj v vseh delih našega ozemlja še dokaj enakomeren, ter druga od l. 1910. do 1931., ko se pojavijo silne razlike med posameznimi predeli Jugoslavije, razlike, ki jih karta za celotno petdesetletje do neke mere zabriše. Zato je kazalo objaviti še posebno karto za starejše razdobje, to je za ono od 1880 do 1910, dočim laže pogrešamo karto za dobo 1910 do 1931, zlasti ker so bile že objavljene karte o prirastku prebivalstva po srezih od l. 1910. do l. 1921.¹ ter o onem od l. 1921. do l. 1931.²

Glede samega gradiva je še potreba navesti, da imamo zanestljive podatke za l. 1880. samo za Slovenijo, Hrvaško-Slavonijo, Dalmacijo in Vojvodino. Za Bosno in Hercegovino so podatki preračunani iz onih, ki jih je pokazalo štetje l. 1885.; smatralo se je namreč, da je bil porast od l. 1880. do l. 1885. sorazmerno enak kakor je bil oni med l. 1885. in naslednjim bosanskim štetjem l. 1895. Podobno so za Srbijo, za katero je bilo štetje iz l. 1884. še docela nezanesljivo, podatki preračunani iz onih l. 1890., na osnovi prirastka, ki ga pokaže razdobje med l. 1890. in 1895.³ Da smo se pri našem pregledu odločili raje za

¹ V izdanju: Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini SHS 31. jan. 1921. god., Sarajevo 1924.

² R. Savnik, Prirastek prebivalstva v Jugoslaviji v desetletju 1921 do 1931, Geografski vestnik 1931, str. 117.

³ Podatki so vzeti iz naslednjih publikacij: Vollständiges Ortschaften-verzeichniss der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder, Wien 1882. — Krajevni repertoriji za l. 1910. za Kranjsko, Štajersko, Koroško, Istro in Dalmacijo. — Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, I, II., Zagreb 1905.—1906, 1910. — A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása, Budapest 1912. — Statistika mjesta i žiteljstva Bosne i Hercegovine po popisu naroda od 1. maja 1885, Sarajevo 1886. — Glavni rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 22. apr. 1895, Sarajevo 1896. — Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. okt. 1910, Sarajevo 1912. — Prethodni rezultati popisa stanovništva i domaće stoke u Kraljevini Srbiji 31. dec. 1910. god., Beograd 1911. — Definitivni rezultati popisa stanov-

stare zgodovinske pokrajine namesto za katerekoli kasnejše upravne enote, je odločila okolnost, da se v razvoju populacije zadnjih 50 let kažejo značilne razlike ravno po teh pokrajinah. Samo ponekod smo meje teh zgodovinskih enot prilagodili današnjim upravnim mejam ali pa lažji statistični primerjavi.⁴

Mnogo metodičnih pomislekov se je pojavilo glede mest: ali jih kaže prišteti srezom, katerih ozemlje jih vključuje, ali pa jih obravnavati posebej? Ker podatki ne dopuščajo izločitve pri celi vrsti malih in srednjih mest, je kazalo zaradi enotnosti prišteti k odgovarjajočim srezom tudi marsikatera mesta, ki so sicer upravno samostojna (posebno v Hrvatski-Slavoniji in Vojvodini). Izločena in na karti posebej označena so zato le največja mesta, predvsem banovinska središča, razen njih pa še nekatera manjša, ki pa izkazujejo tako močan prirastek v primeri s svojo okolico, da bi občutno pokvarili pravo sliko o prirastku v odgovarjajočem srezu, če bi mu mesto prišteli. Izločil sem na osnovi tega merila v Sloveniji Ljubljano in Maribor, v Hrvatski in Slavoniji poleg Zagreba še Osijek, Slavonski Brod, Karlovac in Sušak, v Dalmaciji Split, Šibenik in Dubrovnik, v Bosni in Hercegovini Sarajevo, Mostar in Banjo Luko, v Srbiji poleg Beograda z Zemunom in Pančevom še Niš, v Vojvodini pa le Novi Sad, dočim je mestno področje Subotice itak tako razsežno, da dejansko odgovarja merilu ostalih srezov.

Če si zdaj ogledamo prirastek prebivalstva po posameznih predelih v celotnem petdesetletju 1880 do 1931, se nam brž po-

ništva od 31. jan. 1921. god., Sarajevo 1932. — Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. god., Beograd 1937. — Splošni pregled Dravske banovine, Ljubljana 1939. — Upravno, sudsko i crkveno razdjelenje i imenik prebivališta Savske banovine, Zagreb 1937. — Upravno, sudsko i crkveno razdjelenje i imenik prebivališta Primorske banovine, Zagreb 1938.

⁴ Tako razumem tu pod Slovenijo vedno današnjo Dravsko banovino, torej brez občin Trava, Draga in Osilnica (zdaj pod ban. Hrv.) ter z obč. Radatovići in Štrigova; pod Hrvatsko in Slavonijo nekdanjo istoimensko kraljevino brez mest Zemuna in Petrovaradina, brez občin Petrovo Selo in Zavalje (danes pod srezom Bihać), brez občin Štrigova in Radatovići, pač pa z Medjimurjem (sreza Čakovec in Prelog), s srezu Kastav, Krk in Rab ter z obč. Trava, Draga in Osilnica; pod Dalmacijo nekdanjo Dalmacijo brez delov, ki so pripadli Italiji, brez sreza Rab in brez obč. Spić, ki je danes dodeljena srezu Bar; pod Bosno in Hercegovino nekdanjo istoimensko deželo z občinama Petrovo Selo in Zavalje iz nekdanje Hrvatske (sreza Korenica); pod Srbijo nekdanjo Kraljevino Srbijo izpred l. 1912. z mestoma Zemunom in Pančevom ter z obč. Ostrovo, prej v srezu Kovin (Banat); pod Vojvodino ves Jugoslaviji pripadli del Baranje, Bačke in Banata brez mesta Pančeva in občine Ostrovo, (danes v srezu Požarevac), pač pa s Petrovaradinom, ki je prej spadal pod Hrvatsko-Slavonijo, a je danes priključen Novemu Sadu.

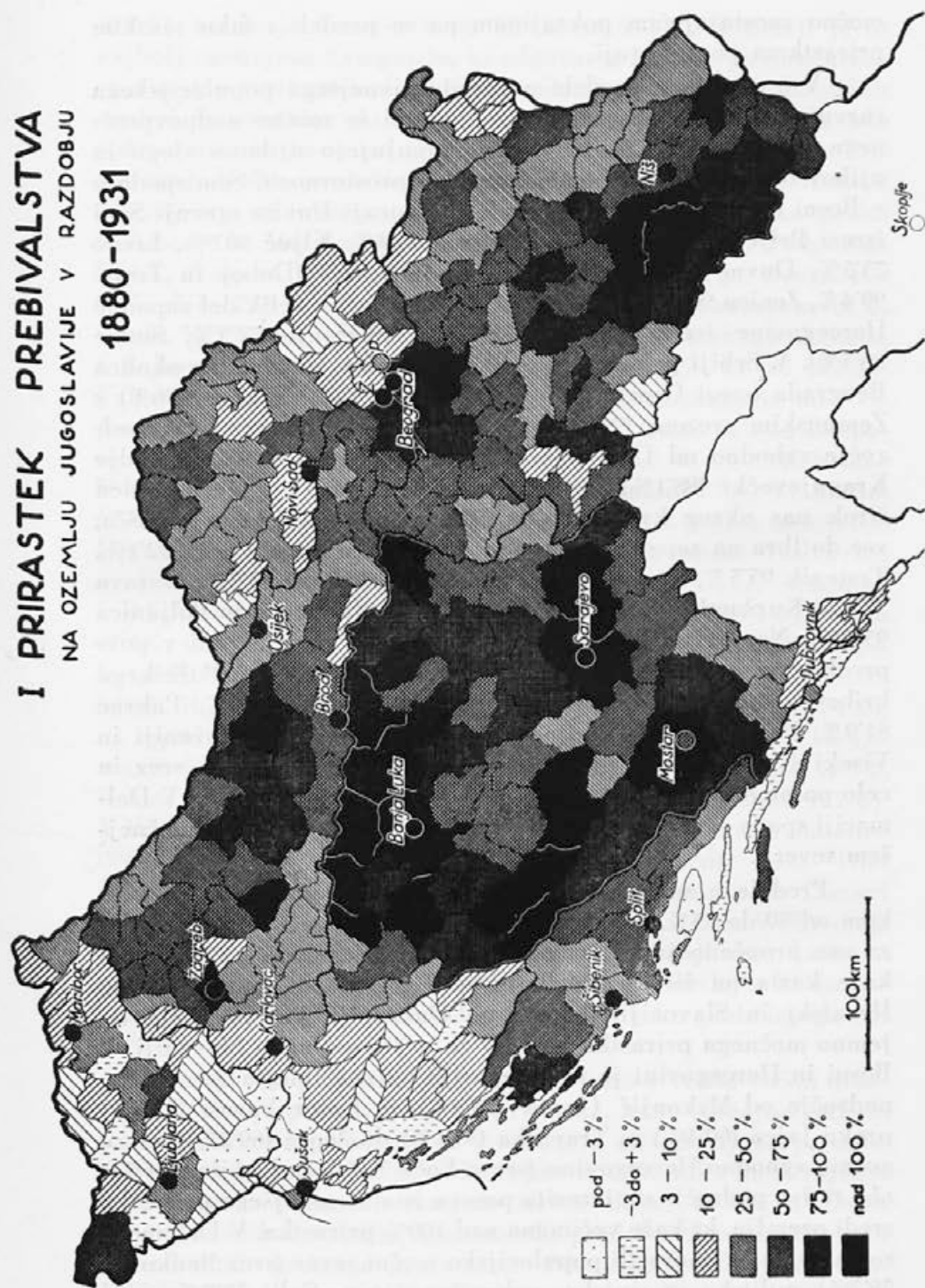
kažejo značilne razlike, ki odgovarjajo, kakor bomo videli, tudi vsem demografskim tendencam, kakor nam jih pokaže podrobno zasledovanje po posameznih desetletjih ali pa proučitev prirodnega gibanja prebivalstva. Uvodni pregled po historičnih pokrajinah nas pouči, da je v tej dobi najjače narastlo prebivalstvo Bosne in Hercegovine (za 85%), precej manj ono severne Srbije (za 70'8%); slede Hrvatska in Slavonija (za 52'8%), Dalmacija (za 47'9%), Vojvodina (za 35'9%) ter končno Slovenija (za 19'7%). Pravo sliko o podrobnostih pa si moremo ustvariti šele na osnovi naše karte po srezih (karta I.).

Kategorija zelo močnega prirastka, to je onega, kjer se je prebivalstvo v 50 letih več ko podvojilo (nad 100% prirastka) je doma posebno v Bosni in to zlasti na njenem severu, v Bosanski Krajini in Posavini (srezi Banja Luka 102'4%, Bos. Građiška 108%, Bos. Dubica 122'2%, Bos. Novi 100'8%, Derventa 125'4%, Prnjavor 184'2%, Sanski most 101'5%, Bijeljina 103'2%, Gradačac 106'4%, pa ob gornjem Vrbasu, Uni in Sani (srezi Bugojno 105'1%, Glamoč 107'6%, Bos. Grahovo 155'2%) ter v Sarajevskem (124'3%) in sosednjem Rogatiškem srezu (100'5%). V Hercegovini se odlikuje po tako močnem prirastku Mostarski okraj (112'1%). Na ozemlju Srbije so predeli s prirastkom nad 100% mnogo redkejši in manjšega obsega: to sta Kosmajski srez v bližini Beograda (108'8%), pa ozemlje ob Toplici in ob spodnjem toku zapadne Morave (srezi Kruševac 121'8%, Prokuplje in Dobrič skupno 134'3%). Razen v Bosni in Srbiji imamo predele, kjer se je prebivalstvo v poslednjem desetletju več ko podvojilo, samo še v Hrvatsko-slavonskem medrečju, na ozemlju slavonske gozdarske eksploatacije (srez Našice 118'9%), pa v srezu Kutina (110%) ter v okolici Zagreba (srez Zagreb 122'6%). Podrobna proučitev po občinah za Hrvatsko in Slavonijo nam pokaže, kako so ta področja razmeroma bolj razprostranjena, kakor pa nam pokažejo povprečki po srezih, ter nam raztolmači tudi vzroke.⁵ Slično bi ugotovili tudi v Bosni ter v Srbiji mnogo občin, kjer se je prebivalstvo pomnožilo za več kot 100% na ozemlju srezov, ki v povprečku ne pokažejo tolikšnega prirastka. Kot tak primer naj navedem obč. Šiprage v srezu Kotor Varoš s 137% prirastka (lesna industrija), dočim je v ostalem ta srez že področje znatno manjšega prirastka. Visoki Hrvatski, Dalmaciji, Vojvodini in Sloveniji kot populacijsko

⁵ Prim. S. Ilešič, Prirast stanovništva na području Savske banovine od 1880. do 1931. god., Hrv. Geogr. Gl. 8—9—10. (Spomenica A. Gavazzija), Zagreb 1939, str. 85 sl.

I PRIRASTEK PREBIVALSTVA NA OZEMLJU JUGOSLAVIJE V RAZDOBJU

1880-1931

močno zaostajajočim pokrajinam pa so predeli s tako visokim prirastkom povsem tuji.

Vse navedene predele najproduktivnejšega populacijskega razvoja obdajajo obsežna področja tudi še močno nadpovprečnega prirastka za 75—100%, ki stopnjujejo njihovo vlogo in njihov obseg po svoji pomembnosti in prostornosti. Sem spadajo v Bosni domala vsi ostali predeli ob zgornji Uni in zgornji Sani (srezi Prijedor 82'1%, Bos. Petrovac 99'4%, Ključ 90'8%, Livno 75'5%, Duvno 76'6%), pa ob Bosni in Spreči (Doboj in Teslić 99'4%, Zenica 90'7%, Visoko 75'4%), ter končno velik del zapadne Hercegovine (srezi Ljubuški 80'7%, Nevesinje 77'5%, Stolac 86'3%). V Srbiji pokaže tako sliko vsa južna in zapadna okolica Beograda (srezi Grocka 98'6%, Posavina 96'4%, Vračar 98'6%) z Zemunskim srezom (91'2%) na prečanski strani vred, pa področje vzhodno od Užice (srezi Arilje in Požega 86'9%), nadalje Kragujevački (88'1%) in Jagodinski srez (96'5%), ter naposled širok pas okrog kruševsko-topliškega populacijskega žarišča, vse do Ibra na zapadu ter do Vranja na jugu (srezi Čačak 92'1%, Trstenik 95'5%, Kopaonik in Župa 88'4%, Ražanj 95'5%, Morava 77'4%, Kuršumlija 87'6%, Leskovac 78'5%, Jablanica in Poljanica 95'5%). Na prečanski strani zavzema ta kategorija tudi v povprečkih po srezih vso osrednjo Slavonijo na področju Požeškega hribovja (srezi Grubišno polje 86'2%, Daruvar 84'9%, Pakrac 81'9%, Požega 84'7%, Slatina 81'9%). V Vojvodini, Sloveniji in Visoki Hrvatski tudi te kategorije ne doseže še noben srez in celo posamezne občine s takim prirastkom so jako redke. V Dalmaciji spada sem edino srez Biograd, na populacijsko najmočnejšem severu.

Predele z zmernejšim, dasiravno še jako močnim prirastkom od 50 do 75%, ki odgovarja nekako povprečnemu prirastku za vse proučeno jugoslovansko področje (ta znaša 55'7%), nam kaže karta na široko po Bosni in Hercegovini, po Srbiji, po Hrvatski in Slavoniji, deloma po Dalmaciji, kot področja izjemno močnega prirastka pa tudi že v Vojvodini in Sloveniji. V Bosni in Hercegovini je ta kategorija najznačilnejša za obsežno področje od Mrkonjić Grada (55'8%) in Kotor Varoši (51'8%) preko Jajca (60'4%) in Travnika (59'1%) do Žepča (69'2%), ter za gorato vzhodno Hercegovino (sreza Foča 56'3% in Konjic 69'1%); obe ti dve področji sta izrazita pasova znatno manjšega prirastka sredi ozemlja, ki kaže večinoma nad 100% prirastka. V Dalmaciji so za 50 do 75% narastli populacijsko močni sever (srez Benkovac 58'2%), splitska in sinjska pokrajina (sreza Split 57'9%, Sinj 54'7%), ki se z istim tipom nadaljujeta v notranjost (Imotski

55'9%), ter ustje Neretve (srez Metković 63'9%). V Srbiji je to najbolj razširjena kategorija, ki odgovarja nekako povprečnemu stanju, ter tvori prehod od že navedenih močnih populacijskih središč do predelov z izrazitim zaostankom v prirastku ali celo z depopulacijo, ki so tod številnejši, kot se običajno smatra. Pripadajo ji Mačva (srezi Mačva 50'6%, Pocerina in Posavo-Tamna 72'8%), ter cela vrsta srezov zapadne Srbije od Drine preko Kolubare do Morave (Jadar 63'6%, Kolubara 65'1%, Podgorina 59'1%, Valjevo 69'6%, Rača 52'8%, Zlatibor 74'6%, Dragačevo 58%, Žiča 74'8%, Kačer 70'9%, Ljubić 59'5%, Lazarevac 67%, Gruža 56'3%, vsi trije srezi nekdanjega Smederevskega okrožja, t. j. Jasenica, Orašje in Podunavje skupno 70'6%, Levač 60'3%). Vzhodno od Morave je število srezov s prirastkom 50 do 75% prav tako številno (Morava—Žabari 52'7%, Žvižd 57'5%, Despotovac in Resava 53'1%, Paraćin in Temnić 58'8%, Aleksinac 57'4%, Niš 71'1%, Zaječar 52'2%, Bela Palanka 67'7%, Vlasotinci 67'8%, Surdulica 69'5% in Pčinja 62%). Na ozemlju nekdanje Hrvatske in Slavonije spada sem večina slavonske Podravine in Posavine izven Požeškega hribovja (srezi Donji Miholjac 52'4%, Virovitica 66'6%, Bjelovar 66'2%, Križevci 53'1%, Čazma 67'4%, Garešnica 65'1%, Nova Gradiška 61'7%, Brod 61'0%, Djakovo 71'9%). Pripada ji tudi velik del Srema (srezi Vinkovci 52'8%, Ilok 55'6%, Ruma 57'8%, Mitrovica 64%, St. Pazova 51'1%), na zapad pa poseže v izraziti obliki v Hrvatsko Zagorje in Medjimurje (srezi Čakovec 75'3%, Varaždin 51'1%, Novi Marof 51'5%, Ivanec 56'4%, Zlatar 60'2%, Stubica 55'2%, Sv. Ivan Zelina 55'7%). V Vojvodini se pojavijo kot osamljeni primeri področje Subotice (59'9%), nadalje populacijsko razmeroma močna sreza Titel (72'8%) in Žabalj (56'7%) ter srez Kovin v Banatu ob Donavi (66'6%), ki je v tem pogledu težko razložljiva izjema. V Sloveniji doseže tak prirastek (58'2%) samo ozemlje majhnega Laškega sreza, vključujočega naše največje rudarske revirje, ki so povzročili močan dotok prebivalstva ravno v teku poslednjega pol stoletja.

Kategorija prirastka za 25 do 50% kaže v veliki večini države že področja podpovprečnega prirastka, ki so običajno tudi že področja odtoka prebivalstva v sosednje ali oddaljene predele. V Bosni in Hercegovini so to že redke izjeme, tako na skrajnem severozapadu Bosanske Krajine (sreza Bihać 45'9% in Cazin 45'7%), ki se kot izrazito muslimanski predel tudi v tem pogledu loči od ostale pretežno pravoslavne Bosanske Krajine. Sem spada še precej od prometa odmaknjena sreza Fojnica (42'2%) in Prozor (49'5%), posebno pa gola južna Hercegovina v bližini nek-

danje črnogorske meje (srezi Bileća 46'3%, Gacko 44'3%, Ljubinje 36'7%), živ kontrast ostali Hercegovini. Tudi v Srbiji so taki predeli že znak relativne depopulacije: nastopajo v manjšem obsegu v bližini bosanske meje (srezi Radjevina 36'6%, Azbukovica 41'1%), ob Ibru (Studonica 28%) ter v osrednji Šumadiji (Takovo 48'8%, Jasenica 46'8%, Lepenica 33'5%), prav posebno na široko pa v vzhodni Srbiji, v porečjih Mlave, Peka, Timoka ter deloma še Nišave, s čimer pride že v podatkih za daljšo dobo do izraza vloga teh krajev kot populacijsko najmanj produktivnega srbijanskega področja (srezi Požarevac 36'6%, Golubac 26'5%, Mlava 29'3%, Homolje 36'2%, Poreč 45'4%, Kladovo 49'8%, Boljevac 38'5%, Timok in Zaglavak 30'6%, Svrlijig 45'4%, Nišava 47'5%). V nekdanji Hrvatski in Slavoniji je značilna ta kategorija za zapadni Srem, ki spada danes pod banovino Hrvatsko (srezi Šid 39'6%, Vukovar 32'6%, Valpovo 48'4%, Osijek 46'6%), za zgornji del Podravine (Djurdjevac 39'1%, Koprivnica 49'4%, Ludbreg 30'5%, Prelog 36'6%), posebno pa za ves široki predel Banije od Zagreba in Karlovca na jug vse do Une (srezi Vel. Gorica 39'7%, Pisarovina 26'8%, Vojnić 37'4%, Vrgin most 49'9%, Glina 38'7%, Dvor 36'1%, Kostajnica 33%, Petrinja 40'6%, Sisak 34'5%, Novska 47'4%). V Visoki Hrvatski še noben srez ne kaže takega prirastka, pač pa tvori krepko izjemo v vsej okolici Rabski srez (45'1%), obsegajoč otoka Rab in Pag. Tudi v ostali Dalmaciji tvori področja te kategorije del otokov, ki je torej očitno različen od drugih izrazito depopulacijskih otokov: tako je za 26 do 50% narastlo prebivalstvo še na Zadarskih otokih (srez Preko), na Šolti in na Mljetu, dočim spada Korčula s svojim izredno visokim prirastkom (67%) celo v višjo kategorijo. V ostali Dalmaciji je prišteti sem še šibeniški (48'3%), Kninski (44'3%) in Makarski srez (34'6%), ki pa kažejo v primeri s svojim sosodstvom razmeroma nizek prirastek.

Precej razprostranjena je kategorija 25 do 50% tudi že v Vojvodini, zlasti v Baranji in Bački, kjer prevladuje (srezi Darda 26'6%, Sombor 25'9%, Bačka Topola 45'6%, Kula 31'1%, Odžaci 29'1%, Stari Bečej 41'1%), dočim ji v Banatu pripadajo samo srezi z razmeroma močno narastlimi mesti (Petrovgrad 34'2%, Vel. Kikinda 31%, Nova Kaniža 30'2%), ter srez Jaša Tomić (32'5%), kjer pa je močni prirastek izrazita posledica poveljne kolonizacije, saj bi znašal porast brez novih naselij Aleksandrovo in Banatsko Karadjordjevo samo 9'9%! — V Sloveniji beležijo prirastek te višine samo oni srezi, ki obsegajo bližino največjih mest ali pa močno industrializirana področja (srezi Ljubljana

okol. 47·1%, Maribor d. br. 39·9%, Celje 27·9% in Radovljica 42·4%), razen njih pa še srez Lendava (53·6%).

S kategorijama, ki označujeta sreze z 10—25%, odnosno 5—10% prirastka, prehajamo že k področjem izrazito majhnega dejanskega prirastka. Bosna in Hercegovina takih področij sploh ne poznata. Tudi v Srbiji kažejo tako malo prirastka samo Negotinska Krajina (srezi Brza Palanka, Krajina in Negotin skupaj 17·6%), pa Užički (17%) in Moraviški srez (3·2%). Prav tako je v vsej Slavoniji s Sremom samo Županjski srez ob Savi izjema te vrste (14·6%). Pač pa prevlada ta tip v zapadni Hrvatski: pojavi se že v najzapadnejših srezih Hrvatskega Zagorja (Klanjec 21·9%, Pregrada 22·9%), ter izrazito prevladuje na Hrvatskem Nizkem Krasu ter v vsej Visoki Hrvatski, kjer kaže samo srez Gračac ob dalmatinski meji nad 25% prirastka (srezi Jastrebarsko 14·9%, Karlovac 25·9%, Slunj 15·6%, Ogulin 17·3%, Čabar 18·8%, Sušak 8·7%, Crikvenica 11·8%, Brinje 4·9%, Otočac 12·6%, Perušić 11·3%, Gospić 12·5%, Korenica 6·9%, Donji Lapac 18·5%). Sem spada tudi otok Krk, ki je s svojim skromnim prirastkom (10·7%) pravo nasprotje sosednjima Rabu in Pagu. Dalmacija ima taka področja samo v svojem južnem delu, ki je glede populacijskega razvoja sploh močno v zaostanku za severnim. Tako spada v to kategorijo srez Kotor (20·9%); poudariti pa je treba, da se nam Boka Kotorska pokaže celo kot izrazita zona depopulacije, če ne upoštevamo naraščajočih krajev Tivta, Ercegnovega in Lastve, brez katerih je prebivalstvo sreza od l. 1880. do l. 1931. padlo za 47%!

V obeh pokrajinah, ki sta razen Visoke Hrvatske, kar se tiče prirastka prebivalstva, na najslabšem od vsega jugoslovanskega ozemlja, to je v Vojvodini in v Sloveniji, sta navedeni dve kategoriji prirastka zelo močno zastopani. Tako kaže v Bački in Baranji velik del srezov prirastek 10—25%, (Apatin 13·7%, Palanka 21·9%, Novi Sad 16·1%), še več v Banatu, kjer beležijo pod 25% srezi Novi Bečej (18·4%), Kovačica (15·1%), Pančevo (24%), Bela Crkva (15·2%), Vršac (24·7%), Alibunarski srez pa celo pod 10% prirastka (7·9%). V Sloveniji so za 10 do 25% narasli srezi agrarnega vzhoda (Murska Sobota 16·9%, Ljutomer 11·3%, Ptuj 10·7%, Maribor l. br. 14·9%, Brežice 14·8%) ter nekateri precej industrializirani srezi na zapadu (Kranj 22·6%, Slovenj gradec 21·9%), ki so v tem pogledu še vedno ugodnejši od svoje izrazito depopulacijske okolice, za 3—10% pa agrarna Dolenjska in Zasavje (srezi Kamnik 8·5%, Litija 12·2%, Krško 7·9%, Novo mesto 8·7%).

Kot naslednja kategorija so naznačeni na karti oni srez, katerih prebivalstvo od l. 1880. absolutno stagnira, to se pravi, ni naraslo za več ko 5%, ali je celo padlo za do 5%. In končno imamo še nekaj predelov, kjer tje prebivalstvo občutno nadovalo, to je za več kot 5%; to so predeli izrazite depopulacije, saj ne smemo pozabiti, da gre tu za povprečke celotnih srezov, ki upoštevajo tudi eventualna tržna in mestna središča, katerih prebivalstvo ipak narašča. Predelov, ki bi pripadali tema dvema kategorijama, sploh ne poznajo Bosna, Hercegovina in Srbija, pa tudi Panonska Hrvatska s Slavonijo in Sremom ter celo Vojvodina ne. Pač pa jih imamo v Visoki Hrvatski in v Hrvatskem Primorju: sreza Senj (—2'3%) in Udbina (1'9%) s stagnacijo, pa srez Delnice z rahlo (—5'9%) ter sreza Vrbovsko (—11%) in Novi (—20'1%) s krepko depopulacijo. Iz Gorskega Kotara se depopulacijski predel nadaljuje tostran Kolpe, obsegajoč Kočevsko in Belo Krajino (Kočevje —5'2%, Črnomelj —20'1%), drugje v Sloveniji pa ga imamo — samo kolikor ga pokažejo povprečki po srezih — še v Škofjeloškem hribovju (srez Škofja Loka —5%) in v Šmarskem srezu (—7%). V Dalmaciji stagnirata sreza Dubrovnik in Hvar (1'1%), krepko depopulacijo pa kaže še otok Brač (—11'4%) in, kakor smo že omenili, velika večina Boke Kotorske. Pri podrobnem proučevanju po občinah se pokaže še več zanimivih podrobnosti: v srezu Dubrovnik n. pr. kaže močno nazadovanje Pelješac (za 7%), v šibeniškem srezu pa beleži otočje izrazit zastoj v nasprotju s celinskim delom sreza.

Po tem pregledu za vse ozemlje proučitve ter za celotno razdobje 1880—1931 si moramo nujno ogledati še podatke za vmesne dobe. Tu naj poudarimo le glavne značilnosti vmesnega razvoja, one, ki so v posameznih razdobjih na ta ali oni način prekinile enakomerni porast ali padec:⁶ te značilnosti so nam

⁶ Te prekinitve nam v najizrazitejših primerih pokaže na prvi pogled primerjava številke za l. 1880., 1910., 1921. in 1931. po posameznih srezih. To so oni primeri, kjer ni dosegel srez najvišjega števila prebivalstva l. 1931., kakor to vidimo pri večini srezov z normalnim naraščanjem, temveč ga je dosegel že prej. Precej srezov izkazuje višek že v l. 1910., kar pomeni očitno nazadovanje v poslednji dobi. Taki srez, so v Sloveniji Brežice in Krško, v Hrvatski-Slavoniji Djurdjevac, Županja, Klanjec, Ludbreg, Pregrada, Dugo selo, Dvor, Kostajnica, posebno izrazito pa nekateri srez, v zapadni Visoki in Primorski Hrvatski (Brinje, Donji Lapac, Gospić, Perušić, Senj, Udbina, Crikvenica, Delnice, Slunj, Kastav in Krk). V Dalmaciji pomeni l. 1910. pričetek nazadovanja za sreze Brač, Dubrovnik, Hvar, Kotor in Makarsko, v Hercegovini za sreze Bilećo, Gacko, Nevesinje in Trebinje, v Srbiji za sreze Moravico, Studenico, Lepenico, Azbukovico, Mačvo, Ljubić,

do neke mere prav dobro razvidne iz naše karte za razdobje 1880 do 1910 (karta II).

Ta karta nam predvsem pokaže neprimerno manjše razlike med posameznimi jugoslovanskimi pokrajinami, kakor pa karta za celotno petdesetletje. Tako n. pr. med Bosno in Srbijo ni nikake razlike, dočim prihaja meja med obema na naši karti za razdobje od 1880 do 1931 (karta I) precej do izraza. Prebivalstvo Bosne in Hercegovine je od 1880 do 1910 narastlo za 53'8%, torej le za malenkost več ko ono Srbije (za 52'6%). Tudi razlika med Hrvatsko in Slavonijo (37'2%) in Dalmacijo (36'6%) je manjša kakor pa za celotno petdesetletje.

Tudi v podrobni sliki po srezih se pokaže, da v dobi 1880—1910 še nimamo razlik med Bosno in Srbijo. Zlasti Beogradu bližnje področje šumadije ter kruševsko-prokupsko področje sta bili v tem razdobju še mnogo krepkejši populacijski žarišči, ki nista v ničemer zaostajali za onimi v severni in južnovzhodni Bosni (nad 50 in celo nad 60% porasta). V Hercegovini še ni razlike med jugom in severom, južni del v velikem porastu še komaj zaostaja za severnim. Tudi razlika med Bosansko in Slavonsko Posavino je tedaj komaj še prihajala do izraza. V Dalmaciji se sicer že kaže razlika med severom in jugom, ali ne tako krepko. Posebno značilno je tudi, da Visoka Hrvatska tedaj niti zdaleč še ni tako krepko zaostajala za vzhodom, izvzemši Gorski Kotar (srez Delnice), pa sreza Vrbovsko in Novi, ki so že tedaj nazadovali. Pač pa se po svojem zelo slabem prirastku že tedaj jasno loči od ostalega jugoslovanskega ozemlja Slovenija, kjer je prirastek od 1880 do 1910 malokje znašal nad 10%, nad 20% pa sploh le v obeh prekmurskih srezih, pa v onih, kjer se je že tedaj pričela industrializacija (Laško z rudarstvom, Radovljica z Jesenicami, Maribor d. br.). Vojvodina je sicer tudi tedaj že kazala raz-

Račo, Zlatibor, Pčinjo, posebno dosledno pa za večino srezov severnovzhodne Srbije (Brza Palanka, Krajina, Negotin, Soko Banja, Timok, Zaglavak, Golubac, Homolje, Mlava, Morava, Požarevac, Ram, Žvižd). V Vojvodini so taki srezi Batina, Bela Crkva in Pančevo. — Manj je srezov, ki so imeli najvišje število prebivalstva že l. 1880. in ki so torej že stara depopulacijska področja. To so v Sloveniji srezi Crnomelj, Metlika, Kočevje, Škofja Loka in Šmarje, v Hrvatski-Slavoniji Novi in Vrbovsko, v ostalih pokrajinah pa jih sploh ni. — Nenavadne izjeme so oni srezi, ki so pokazali višek ob povojnem štetju l. 1921. in v katerih se je depopulacija šele po vojni znatneje uveljavila (sezonsko in stalno izseljevanje?); značilno je, da so to skoraj le srezi pmonskega področja (Murska Sobota in Lendava v Sloveniji, Prelog v Medjimurju, Apatin in Senta v Bački, Alibunar, Novi Bečej in Nova Kaniža v Banatu).

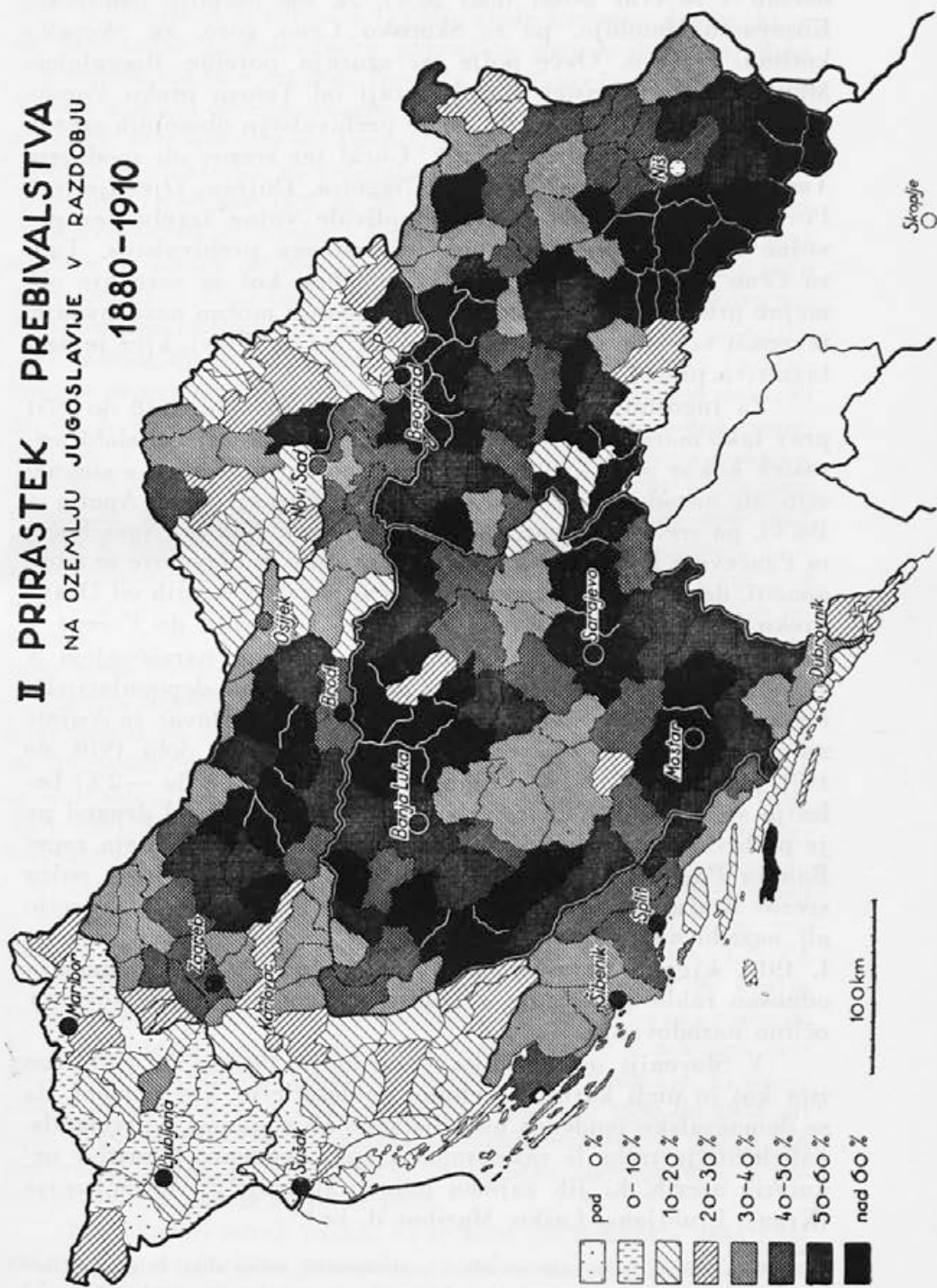
meroma slab prirâstek (vsa Vojvodina za 20'8%), ali ne v taki meri kot Slovenija (vsa Slovenija le za 11'4%).

Ravno nasprotno bi nam karta za razdobje od l. 1910. do 1931. pokazala stopnjevane one razlike, ki nam jih pokaže karta za celotno petdesetletje. Saj spadajo v to razdobje vsi odločujoči veliki činitelji, ki so soodločali pri našem demografskem razvoju: svetovna vojna, procvit moderne industrializacije in rudarstva, pa tudi še krepko izseljevanje. V tej dobi močno zaostane za bosansko-hercegovskim prirastkom (20'3%) srbijanski (11'9%), ki komaj prekaša hrvatsko-slavonskega (11'3%); za slednjim ostane nizko tudi prirastek prebivalstva v Dalmaciji (8'2%), dočim je v Vojvodini (7'6%) in v Sloveniji (7'3%) približno enako nizek. Razlika med Bosno in Srbijo je v podrobnostih še bolj izrazita: vojna je ravno v zapadnem delu Srbije ob bosanski meji povzročila največje izgube, dočim so bile v Bosni izgube manjše, v njenem severnem delu z nenavadno krepkim množenjem prebivalstva pa je število v dobi od l. 1910. do l. 1921. celo narastlo.⁷ V Hercegovini sami pomeni l. 1910. popolen obrat: od tedaj prebivalstvo v njenem južnem delu (Nevesinje, Gacko, Ljubinje, Bileća, Trebinje) pada. Tudi v Srbiji se pokažejo v razdobju od l. 1910. do 1931. področja z izrazitim nazadovanjem ali vsaj stagnacijo; tu so sicer ti pojavi v svoji ostrosti vsekakor bolj prehodnega značaja, ker so jih pač podčrtale vojne izgube, vendar so značilni zlasti za zapadni, podrinski del Srbije, še posebej za Mačvo in za Užiško pokrajino, kjer je povsod prebivalstvo od l. 1910. do 1931. padlo, ali pa kvečjemu malenkostno narastlo, pa za severno-vzhodno Srbijo, kjer se nam vse Požarevsko okrožje za to razdobje pokaže kot negativno, v nekoliko manjši meri pa tudi Negotinska in Zaječarska Krajina. V tej zvezi naj dostavim ugotovitve, ki jih pokaže primerjava s podatki za Staro in Južno Srbijo ter za Črno Goro, ki nam jo do neke mere že omogočajo številke, dobljene pri ljudskih štetjih v teh pokrajinah l. 1914.⁸ Te številke kažejo zelo močan porast, enak

⁷ Prim. karto: Priraštaj i opadanje stanovništva Kralj. SHS po srezovima u vremenu od 1910—1921 god., v izdanju: Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini SHS 31. jan. 1921. god., Sarajevo 1924.

⁸ J. Rus, Glavni statistički podaci o državi Srba, Hrvata i Slovenaca, Ljubljana 1920. — Rečnik mesta u oslobođenoj oblasti Stare Srbije. Po službenim podacima izradio M. A. Vujičić, Beograd 1914. — Tudi ti podatki so v svrhu naše primerjave preračunani na l. 1910., s čimer je njihova točnost samo v širokem okviru verjetna, ne glede na to, da temu prvemu ljudskemu štetju na našem skrajnem jugu že samemu na sebi ne moremo pripisati idealne točnosti.

II PRIRASTEK PREBIVALSTVA NA OZEMLJU JUGOSLAVIJE V RAZDOBJU 1880-1910

onemu v severni Bosni (nad 20%), za vse ozemlje Sandžaka, Kosova in Metohije, pa za Skopsko Crno goro, za Skopsko kotlino, Preševo, Ovče polje ter zgornje porečje Bregalnice. Mnogo slabši prirastek kažejo kraji od Tetova preko Poreča do Ohrida in Bitolja, padlo pa je prebivalstvo obmejnih srezov proti Albaniji (Debar, Galičnik, Gora) ter srezov ob spodnjem Vardarju (Štip, Veles, Kavadar, Negotin, Dojran, Djevdjelija). Povsod tod so seveda bistveno vplivale vojne izgube ter povojne izselitve, predvsem one tujerodnega prebivalstva. Tudi za Črno Goro pokažejo podatki podobno kot za sosednje obmejne predele Hercegovine v tem razdobju močno nazadovanje, izvzemši vzhodne sreze (Kolašin, Andrijevica, Plav), kjer je prebivalstvo precej narastlo.

Za jugoslovanski sever nam podatki za dobo 1910 do 1951 prav tako marsikaj povedo. Vojvodina kaže skoraj isti slabi prirastek kakor pred l. 1910., vendar se pojavijo že srezi s stagnacijo ali nazadovanjem (srez Batina v Baranji, srez Apatin v Bački, pa srezi Alibunar, Bela Crkva, Nova Kaniža, Novi Bečej in Pančevo v Banatu). Na ozemlju Hrvatske in Slavonije se more opaziti, da se ustavi razmeroma močni porast v krajih od Drave preko Bjelovara do Zagreba ter preko Daruvara do Požege, s čimer se ustvari razlika s še vedno močnim naraščanjem v vzhodni Slavoniji. Zlasti značilna pa je poostrena depopulacijska tendenca v vsej Visoki Hrvatski: od srezov Karlovac in Vojnić na zapad imata le še sreza Ogulin in Gračac v dobi 1910. do 1951. pičel porast nad 4%. Stagnacijo (t. j. od + 2 do - 2%) beležijo srezi Sušak, Čabar, Vrbovsko in Slunj, povsod drugod pa je prebivalstvo padlo od l. 1910. za več ko 2%. Izjemi sta zopet Rab in Pag z nad 16% prirastka. Tudi v Dalmaciji se poleg srezov Brača, Hvara in Kotora, uvrstita v red krajev s stagnacijo ali nazadovanjem sreza Makarska in Imotski ter celo vse do l. 1910. krepko naraščajoča Korčula, dočim se je stagnacija odnosno rahlo naraščanje v Dubrovniškem srezu pretvorilo v očitno nazadovanje.

V Sloveniji ostane slika v razdobju 1910—1951 približno ista kot jo nudi karta za celotno petdesetletje, kar pomeni, da se demografske tendence niso bistveno ali sunkoma izpremenile. Zabeležiti je treba le razmeroma krepko tendenco k rasti v nekaterih srezih, ki jih zajema industrializacija in urbanizacija (Kranj, Ljubljana, Laško, Maribor d. br.).⁹

⁹ Za Slovenijo pokaže seveda v podrobnostih točno sliko šele proučitev po občinah, na osnovi katere je izdelana karta o prirastku prebivalstva od 1880 do 1951 v Melik-ovi Sloveniji, II. del.

Posebej naj še navedem zgovorne razlike, ki jih pokaže ožje razdobje od l. 1910. do l. 1921. glede krvnega davka, ki so ga posamezne jugoslovanske pokrajine prispevale v tej dobi. Severna Srbija je v tej dobi izgubila 10'8% svojega prebivalstva. V vsem njenem obsegu ni sreza, ki bi v tem času vsaj malenkostno narastel: celo ozemlje ob Toplici, ki je v demografskem pogledu izredno produktivno, ni vzdržalo ravnotežja. Od 82 srezov jih je 25 izgubilo več kot 15% in 26 več ko 10% prebivalstva. Bosna in Hercegovina je izgubila že samo 1'4% svojih ljudi (od tega samo v 36 srezih od 53), posebno močno ob južnovzhodni meji proti Srbiji in Črni Gori, dočim je bil na severu, v nekdanjem Banjaluškem okrožju, ter marsikje na zapadu, prirodni prirastek tako močan, da je nadoknadil eventualno vojno izgubo. Za Dalmacijo je primera neizvedljiva, ker se v onem njenem delu, ki je bil l. 1921. pod italijansko zasedbo, ni izvršil popis prebivalstva. V onih dalmatinskih srezih, za katere imamo podatke, je prebivalstvo povsod rahlo padlo, pri čemer pa gre v glavnem ravno za področja, ki že normalno kažejo v najnovejši dobi težnjo k nazadovanju. Prebivalstvo Hrvatske in Slavonije je v tem vojnem desetletju rahlo naraslo (za 0'5%): prirastek gre predvsem na račun Panonske Hrvatske in Slavonije, dočim izkazuje izgubo zlasti vsa Visoka Hrvatska, Banija, Srem in do neke mere Hrvatsko Zagorje. Pokrajina, v kateri je prebivalstvo v vojnem desetletju tudi narastlo, je še Vojvodina (za 2'5%), kjer beleži od 25 srezov samo osem padec prebivalstva, in še ti so večinoma omejeni na južni Banat, kjer je tendenca prirastka že itak zelo slaba. Slednje velja tudi za Slovenijo, ki je od l. 1910. do l. 1921. izgubila le 0'5% svojega prebivalstva; pa tudi tu beleži sedem srezov porast.

Prirastek v poslednjem desetletju našega petdesetletja, torej v prvem desetletju svobodne Jugoslavije (1921—1931) je podrobno proučil ter nam predočil na karti že R. S a v n i k.¹⁰ Če si ogledamo njegovo karto, vidimo, da se tudi slika za krajše razdobje ne loči mnogo od slike celotnega demografskega razvoja, ki smo jo podali zgoraj. Bistvena razlika je le v močnem prirastku, ki ga izkazuje bosansko in srbijansko Podrinje, ki pa — kakor smo videli — v sliki za daljša razdobja 1880 do 1931 ali celo 1910 do 1931 še ni moglo zabrisati minusa, ki ga je tod povzročila vojna, pa tudi poprej že do neke mere položaj v politično zelo napetem mejnem pasu.

Marsikateri vzrok razlik, ki so nam jih pokazala naša proučevanja v dejanskem prirastku jugoslovanskega ozemlja, nam

¹⁰ R. S a v n i k, Geografski vestnik 1931, str. 115 sl.

postane še bolj očiten, če primerjamo naše navedbe s podatki o prirodnem prirastku (o presežku rojstev nad smrtnimi primeri) po srezih. Istodobne podatke o tem imamo za celotno v poštev prihajajoče področje sicer samo še za dobo 1934—1937,¹¹ torej za čas po zaključku našega petdesetletja, vendar je primera z njimi dovoljena, ker lahko smatramo, da se njihovi povprečki vsaj v povojni dobi niso mnogo izpremenili, zlasti pa da se ni spremenilo medsebojno razmerje med vrednostmi za posamezna jugoslovanska področja.

Ta primerjava nam pokaže predvsem naslednja dejstva, važna za tolmačenje nekaterih značilnih pojavov v dejanskem prirastku prebivalstva. Najkrepkejši prirodni prirastek ima Bosna: področja, kjer je znašal povprečni prirodni prirastek v petletju 1934—1937 nad 25 ljudi na tisoč prebivalcev, kar pomeni nenavadno visoko številko, se skoraj docela krijejo s področji, ki kažejo tudi ogromen dejanski prirastek: to je severozapadna Bosna, pa mostarska okolica. Tudi ogromna večina ostale Bosne kaže nad 20% prirodnega prirastka, to celo zapadna Bosanska Krajina, kjer smo videli v dejanskem prirastku relativen zastoje in kjer gre torej očitno za znaten odtok prebivalstva. Dejanski padec prebivalstva v južni Hercegovini po l. 1910. pojasnjuje do neke mere razmeroma slab prirodni prirastek (10—15%) v srezih Bileća in Trebinje.

Glede Srbije je predvsem podčrtati značilno in menda premalo znano dejstvo, da v prirodnem prirastku na splošno danes močno zaostaja za Bosno. Nad 20% kažejo le kraji ob Drini, kjer nam močno divergenco z dejanskim prirastkom pojasnjuje vojni krvni davek, posebno pa kraji ob Toplici in južni Moravi: populacijsko središče ob Toplici se nam torej pokaže kot posledica izredno močnega prirodnega prirastka. Preseneča razmeroma slabi prirodni prirastek v ostali Šumadiji (domala povsod pod 15%), zlasti pa zelo nizki (pod 5%!) prirodni prirastek v vsej severnovzhodni Srbiji, v porečjih Mlave, Peka in Timoka, ki nam pojasnjuje, zakaj se ti predeli že v karti dejanskega prirastka pokažejo tako izrazito omrtvele. Vzrok tega nenavadno nizkega prirodnega prirastka nam je iskati predvsem v endemičnem sifilisu, ki je tod doma.¹² Če pa primerjamo te podatke s sličnimi podatki za Srbijo v starejši dobi, n. pr. za dobo 1896 do 1905,¹³

¹¹ Statistički godišnjak 1938—1939, str. 158 sl.

¹² Prim. F. Mikič, Karta indeksa biološkog tipa Jugoslavije, Zbirka karata Geografskog društva, br. 5, Beograd 1936, str. 2.

¹³ Statistika Kraljevine Srbije, knj. XXI.: Statistika rođenja, venčanja i umiranja za period od 1900 do 1905 god., Beograd 1907.

vidimo, da je bila ta vloga severnovzhodne Srbije že tedaj izražena, dasi znatno rahleje; da je prav tako Užiška pokrajina že tedaj imela relativno slab prirodni prirastek, kar nam vse do danes pojasnjuje tudi tamošnje slabo dejansko naraščanje; da se je pokrajina ob Toplici tudi že tedaj odražala kot silno naraščajoče področje, ali ne tako jasno kot danes, saj se je tedaj izredno močno množilo (nad 20‰) tudi prebivalstvo vse osrednje Šumadije tja do Beograda. Ta osrednja Šumadija kaže torej v zadnji dobi izrazito sliko krajev, kjer z umikanjem patriarhalnega kmetijskega življenja ter z naglim dvigom splošne življenjske ravni prirodni prirastek zdržema nazaduje. Nedvomno smemo razen izgubam v vojni pripisati tudi temu dejstvu, da je Srbija od l. 1910. v dejanskem prirastku prebivalstva očitno zaostala za sosednjo Bosno.

Kar se tiče Južne Srbije, nam primerjava podatkov pokaže, da je padanje prebivalstva ob spodnjem Vardarju do neke mere povzročeno po razmeroma nizkem presežku rojstev (pod 20‰), prav tako v predelu od Tetova do Ohrida; nasprotno pa pokažejo srezi ob albanski meji kakor tudi srezi Bitoljsko-prilepske kotline zelo močan prirodni prirastek ter je minus tamošnjega dejanskega prirastka, ki smo ga zgoraj naznačili, pripisati izključno izselitvi prebivalstva. Tretjo razliko na tem področju tvori velik del Kosova in Metohije, kjer je prirodni prirastek razmeroma slab, dejanski pa krepak, nedvomno spričo povojne kolonizacije, pa doselitev iz sosednje Črne Gore, za katero smo ugotovili dejanski padeč prebivalstva od l. 1910. do 1931., prirodni prirastek pa je v njej povsod nad 15 in ponekod celo nad 20‰.

Bolj izrazita kot v dejanskem prirastku je meja med Bosno in Srbijo na eni ter ostalimi pokrajinami na drugi strani ravno kar se tiče prirodnega prirastka. Dalmacija zavzema tudi v tem pogledu neko srednjo stopnjo: v južnem delu je prirodni prirastek slab, nekaj krepkejši (nad 15‰) le v srezu Metković, kjer je torej tudi v tem iskati enega glavnih vzrokov relativno visokega dejanskega prirastka, ki ga torej ne kaže prenažno pripisati kaki posebni prometni vlogi. Visoki dejanski prirastek Korčule ostane dokaj zagoneten, ker ga ne raztolmači niti relativno visok presežek rojstev. Pač pa je v severni Dalmaciji slednji mnogo krepkejši ter doseže v srezih Biograd, Benkovac in Knin nad 20‰, kar se lepo zrcali tudi na naši karti dejanskega prirastka.

Če se pomaknemo od tod v Visoko Hrvatsko, nas preseneti, da je prirodni prirastek skoraj v vsem njenem področju, zlasti pa v Liki, razmeroma zelo močan (večinoma nad 15‰), vsekakor znatno močnejši, kakor v ostali Hrvatski in Slavoniji. Glede de-

janskega prirastka pa smo označili te kraje kot področje izrazite stagnacije ali celo nazadovanja. Tu gre za ono jugoslovansko pokrajino, kjer je nesoglasje med dejanskim in prirodnim prirastkom najjačje, kjer gre torej za najizrazitejši predel izseljevanja. To nam je potrdila tudi podrobna proučitev in primerjava s prirodnim prirastkom v dobi 1900—1910.¹⁴ Visoki dejanski prirastek na Rabu in Pagu nam lepo pojasni izredno visoki presežek rojstev (nad 20%), nenavaden za naše otoke; razen tega tu izseljevanje očitno ni bistveno stopilo v akcijo. Od ostale Visoke Hrvaške se po znatno manjšem prirodnem prirastku (v velikem delu pod 10%) razlikuje Gorski Kotar s sosednjimi srezji, ki so v tem pogledu sorodnejši sosednjim slovenskim predelom. Silno močna depopulacija tega predela je torej rezultanta slabega prirodnega prirastka in močnega odtoka prebivalstva.

Ostala Hrvatska in Slavonija spadata že k onim jugoslovanskim predelom, ki jih označuje razmeroma slab prirodnim prirastek. Bosanska meja na Uni in Savi je v tem pogledu sila ostro izražena. Zelo slab prirodnim prirastek (pod 5%) kažejo zlasti srezji v Sremu ter na ozemlju bivše Bjelovarske županije, kar se odraža tudi v novejši razvojni črti dejanskega prirastka. Tudi Slavonija, ki ima v dejanskem prirastku tako krepko vlogo, ne beleži presežka rojstev nad 15%: visoki dejanski prirastek jo zato označuje kot tipično področje doseljevanja.¹⁵ Pač pa se jasno odražata kot predela nadpovprečnega prirodnega naraščanja (nad 15%) Hrvatsko Zagorje in Medjimurje, od katerih zlasti prvo v karti dejanskega prirastka nikakor ne prihaja do krepkejšega izraza: znak še enega očitnega področja odtoka prebivalstva.

Kot tipičen predel zelo majhnega prirodnega prirastka se že od nekdanj navaja Vojvodina. In res tudi danes kaže tam redko kateri srez več kot 5% presežka rojstev. Da nam podatki o dejanskem prirastku kažejo kljub temu stalno, dasi umerjeno krivuljo navzgor, je treba pripisati dejstvu, da gospodarske možnosti v Vojvodini nikakor ne silijo k izseljevanju, temveč zlasti v povojni dobi celo vabijo nove koloniste. Nesoglasje med prirodnim in dejanskim prirastkom, samo na sebi seveda mnogo milejše, je tu obratno od onega v Visoki Hrvatski.

Končno kaže izrazito slab prirodnim prirastek Slovenija, dasi je skoraj povsod za spoznanje krepkejši kot v Vojvodini (nad 5%). Čeprav je v stalnem padanju, je vendar slabi prirodnim prirastek značilnost Slovenije, prav kakor Vojvodine, že vsa zadnja desetletja, od kar so podatki o tem na razpolago, le da tu ni bilo

¹⁴ S. Ilešič, o. c., str. 91 sl.

¹⁵ S. Ilešič, o. c., str. 93.

momentov, ki bi v vsoti dejanskega prirastka do neke mere paralizirale vpliv slabe plodnosti prebivalstva, kakor se je to zgodilo v Vojvodini.

Podobno sliko kakor primerjava s prirodnim prirastkom nam pokaže vzporeditev naših podatkov s karto biološkega indeksa, ki jo je sestavil F. Mikič.¹⁶ Biološki indeks, kot razmerje med številom otrok in številom nad 50 let starih ljudi, nam prav lepo pokaže tendenco demografskega razvoja posameznih krajev in s tem seveda tudi možnosti nadaljnjega dejanskega prirastka prebivalstva. Kraji z visokim indeksom so obenem kraji visokega prirodnega prirastka v sedanjosti, v bodočnosti in nedvomno tudi v bližnji preteklosti. Mikičeva karta nam lepo pokaže, da je tudi v tem pogledu Bosna na prvem mestu, da daleč za njo zaostaja večji del Srbije, kjer se zopet pokaže kot nadpovprečno pozitivno področje okrog Kruševca, pa ob Toplici in Nišavi, kot zelo negativna pa severnovzhodna Srbija z endemičnim sifilisom. Vojvodina in Slovenija imata deloma normalen, deloma stacionaren, t. j. podnormalen indeks, prav tako velik del Hrvatske in Slavonije, ki se tudi v tem oziru krepko loči od Bosne. Za Hrvatsko in Slavonijo nam Mikičeva karta pokaže nekaj podrobnosti, ki so zelo značilne v zvezi z našimi dosedanjimi izvajanji: podnormalen indeks ponekod v Sremu, kjer mu n. pr. v srezu Županja odgovarja tudi očitno majhen prirodni in dejanski prirastek, v srezu Vinkovci pa ga paralizira v dejanski rasti naraščanje Vinkovcev samih kot važnega prometnega in gospodarskega središča; nadalje stacionaren indeks v vsem ozemlju od Koprivnice preko Bjelovara do Siska, kar se marsikje na tem področju zrcali tudi v slabem dejanskem prirastku zadnjih dveh desetletij; potem krepak indeks ponekod v Hrvatskem Zagorju in v Slavoniji, posebno pa tudi v Baniji in na Hrvatskem Nizkem Krasu, torej v enem najbolj pravoslavnih delov Hrvatske, ki v dejanskem prirastku nikakor ne stopi v ospredje pred svojo okolico. Značilna sta zopet Rab in Pag s krepkim indeksom v nasprotju s Krkom, ki je tudi v tem pogledu „stacionaren“. Za Dalmacijo Mikičeva karta, ki se nanaša na podatke iz l. 1921., seveda ni popolna, kaže pa presenetljivo krepak indeks na vseh otokih, izvzemši Brač in Korčulo. Glede Brača se slika strinja z našimi dosedanjimi navedbami, glede Korčule pa jo je zopet težko spraviti v sklad z velikim dejanskim prirastkom prebivalstva v predvojni dobi. Celo Hvar z Visom, ki ga nismo mogli niti glede dejanskega niti glede sedanjega prirod-

¹⁶ F. Mikič, o. c.

nega prirastka označiti kot progresivnega, more na podlagi označenega biološkega indeksa pričakovati večje prirodne rasti svojega ljudstva.

H koncu se pri proučevanju prirastka prebivalstva v tako dolgi dobi, kot je petdeset let, nehote vsiljuje vprašanje, v kakšnem razmerju so naraščale v versko mešanih jugoslovanskih predelih posamezne verske skupine, posebno ker je naše zadnje ljudsko štetje pokazalo za desetletje 1921—1931 upoštevanja vreden presežek v rasti pravoslavnega prebivalstva v primeri z onim katoliškega in muslimanskega.¹⁷ Prvi videz res pokaže, da so n. pr. v Bosni srezi z izrazito pravoslavno večino neredko srezi z največjim prirastkom prebivalstva (n. pr. nekdanje Banjaluško okrožje), da beležijo v zapadni Hrvatski bolj pravoslavni srezi večji prirastek¹⁸ in da v Sremu pretežno pravoslavni vzhodni del bolj narašča od katoliškega zapadnega. A imamo tudi nasprotno primere, n. pr. v Hercegovini, kjer beležijo pretežno katoliški srezi, med njimi zlasti Mostarski, znaten porast, po večini pravoslavni jugovzhod pa v zadnjem času celo nazaduje. V splošnem je vendarle povsod v mešanih predelih pravoslavno prebivalstvo v zadnjih desetletjih napredovalo bolj od katoliškega in muslimanskega, dasi razlika ni taka, kakor bi jo morda pričakovali. Tako je v nekdanjem Sarajevskem okrožju število pravoslavnega prebivalstva znašalo l. 1895. 31'9%, a l. 1931. 35%, dočim so katoliki narastli od 16'6% na 17'4%, muslimani pa padli od 49'1% na 45'1%. V okrožju Tuzla so v istem razdobju pravoslavni narastli od 42% na 43%, a muslimani padli od 43'3% na 39'7%. V okrožju Banja Luka pa so najjače narastli katoliki (od 18'0% na 21'8%), dočim so pravoslavni poskočili samo od 59'2% na 59'5%, muslimani pa krepko padli (od 22'1% na 15'9%). Podobno so katoliki močno narastli v okrožju Bihać, dasi je ta predel najmanj katoliški v vsej Bosni: od 4'5% na 6'7%, pravoslavni od 52'6% na 54'9%, muslimani padli od 42'6% na 37'2%. Travniško okrožje beleži precejšen porast pravoslavnega deleža (od 32'6% na 36'7%), pa padec muslimanskega (od 29'1% na 26'6%) in celo katoliškega (od 37'7% na 36'2%), ki je tu v ostalem izredno krepak. Hercegovina (okrožje Mostar) pa beleži znatno povečanje katoliškega deleža (od 40'2% na 46'2%), pa rahel padec pravoslavnega (od 34'1% na 32'3%) in muslimanskega (od 25'5% na 22'8%), kar se vse strinja z že opisanimi značilnostmi demografskega razvoja v tej pokrajini.

¹⁷ Prim. A. Melik, *Populacijski problemi Jugoslavije v dobi 1918—1931*. Misel in delo 1938, 12 (Ob dvajsetletnici Jugoslavije), str. 247 sl.

¹⁸ S. Ilešič, o. c., str. 91.

Na ozemlju Hrvatske in Slavonije je pravoslavni delež od l. 1880. dalje v onih predelih, kjer je bil od nekdaj zelo močan, še za spoznanje narastel: na področju bivše Modruško-reške županije od 51'8% na 55'6%, v Liško-krbavski županiji od 50'3% na 51'4%, v Zagrebški od 21'5% na 22'9%, v Virovitiški od 21'1% na 22'3%, v Sremski od 44'7% na 47'2%, padel pa je v Bjelovar-sko-križevski (od 16'8% na 12'3%) in v Požeški (od 27'7% na 27'2%), torej tam, kjer so otoki pravoslavnega prebivalstva najbolj izolirani.

V Vojvodini se je prav tako razvoj izvršil večinoma pravoslavnemu elementu v prid. V Baranji in Bački se je delež pravoslavnikov od povprečno 15 do 20% v l. 1880. dvignil nad 25% v l. 1931., v Banatu pa na 57%.

Zelo stanovitno je medsebojno razmerje pravoslavnikov in katoličanov v Dalmaciji: dasiravno je splošni prirastek prebivalstva najmočnejši na severu, kjer imamo sreze z močnim pravoslavnim deležem in celo s pravoslavno večino (Benkovac, Knin), je vendar odstotek pravoslavnikov v celotni Dalmaciji ostal skoraj isti (17'2% l. 1890., in 17'2% l. 1931.).

Iz vsega navedenega je razvidno, da se verske in narodnostne razlike le v mali meri odražajo v razlikah, ki nam jih pokaže prirastek prebivalstva za razdobje 1880—1931. V mnogo večji meri prihaja v poštev vpliv starih političnih meja in z njimi združenih razlik v civilizacijski stopnji, življenjski ravni ter s tem tudi v tendencah demografskega razvoja.

Résumé.

L'accroissement de la population sur le territoire de la Yougoslavie de 1880 à 1931.

L'auteur étudie l'évolution de la population de 1880 à 1931 sur le territoire yougoslave, les régions de la Serbie du Sud et de la Crna gora exceptées, n'existant pas pour celles-ci des dates sur la population plus anciennes de 1914. La population de tout le territoire en question a augmenté, pendant la cinquantaine, de 55'7%, mais on peut constater des différences remarquables entre diverses régions. Ce sont surtout les anciennes frontières politiques qui s'y reflètent, ayant provoqué dans chacune des anciennes provinces son propre degré de civilisation et des possibilités économiques diverses.

La région de l'accroissement le plus fort, c'est l'ancienne Bosnie et Herzégovine, avec le surcroît moyen de 85% et avec beaucoup d'arrondissements qui dépassent 100% d'augmentation; c'est surtout le cas de la Bosnie du Nord, du Sud-Est et de l'Herzégovine centrale (Mostar); les taux de l'excédent annuel des naissances extraordinairement élevés en sont la cause principale. Même durant l'époque des guerres 1912—1918, ces régions n'ont subi aucune diminution de la population, toutes les pertes ayant été compensées par l'excédent des naissances énorme (le moyen annuel plus de 20%). Dans toute l'ancienne province il n'y a qu'une région

d'une dépopulation légère qui ne se fait pourtant sentir que depuis 1910: c'est l'Herzégovine du Sud, auprès de l'ancienne frontière de Crna Gora, région karstique par excellence.

L'ancienne Serbie du Nord, c'est à dire le Royaume de Serbie d'avant les guerres balkaniques, qui a connu avant 1910 un accroissement de la population pareil à celui de la Bosnie, a resté depuis ce date un peu en arrière, ayant augmenté pendant toute la cinquantaine de 70'8%. C'est surtout aux énormes pertes de guerre qu'il faut attribuer ce retard relative en surcroît de la population; car la Serbie a perdu de 1910 à 1921 10'8% de la population (la Bosnie n'en a perdu durant la même époque que 1'4% et la Slovénie 0'5%, tandis que la Croatie-Slavonie a augmenté de 0'5% et la Vojvodina de 2'3%). Cependant, en dehors des guerres, il y a d'autres causes qui ont conditionné le fléchissement de l'accroissement en Serbie: la diminution des taux du mouvement naturel comme conséquence du progrès rapide de la civilisation. C'est surtout la Choumadie centrale, au Sud de Belgrade, qui, actuellement, ne montre plus l'augmentation telle qu'elle a montré autrefois. Un centre démographique très intense est toujours, au contraire, le bassin de Toplica et la région de Kruševac tandis que la Serbie du Nord-Est (les bassins de Timok, de Mlava, de Pek), une région d'augmentation extraordinairement faible, accentue tel caractère à partir de 1910 devenant une région de dépopulation bien marquée, à cause des maladies endémiques.

L'ancienne Croatie-Slavonie elle-aussi est encore une région du surcroît assez fort (52'8%), mais sa structure géographique, très hétérogène, se fait sentir aussi dans les données détaillées sur l'augmentation de la population. En Slavonie, autour des montagnes isolées de Požega, l'augmentation s'élève parfois jusqu'à 100% en conséquence d'une forte immigration liée à l'exploitation intense des forêts de chênes. L'autre extrême, ce sont les régions de la Haute Croatie karstique et du Littoral croate, entièrement marquées par la dépopulation ou, au moins, par le surcroît bien faible depuis 1880, presque exclusivement se dépeuplantes à partir de 1910, malgré l'excédent annuel assez élevé mais ne pouvant pas recompenser les effets d'une émigration constante.

La Dalmatie a augmenté de 47'9% depuis 1880. Il faut cependant noter la grande différence entre le Nord et le Sud dalmate. Tandis que le Nord augmente normalement, c'est une population stagnante ou même diminuante qui caractérise le Sud. Les îles sont pour la plupart les régions d'émigration et de dépopulation, mais il y en a aussi qui augmentent sensiblement (Rab, Pag, Korčula).

Une faible augmentation est depuis longtemps le trait essentiel de la Vojvodina, c'est à dire du Banat, de la Bačka et de la Baranja (33'9% depuis 1880). C'est avant tout le faible excédent des naissances qui en est la cause (moins de 5‰ en moyen annuel). Néanmoins, la population ne diminue que dans bien peu d'arrondissements, l'émigration n'ayant point été indispensable en présence des conditions économiques favorables, favorisant celles-ci même l'immigration et la colonisation intérieure.

La région de la plus faible augmentation en Yougoslavie, c'est la Slovénie, qui n'a augmenté de 1880 à 1931 que de 19'7%. Cette région, en grande partie alpine et karstique, connaissait toujours une émigration considérable, vers les pays d'outremer autrefois, vers les régions industrielles d'Europe ainsi que vers les autres régions yougoslaves, après 1918. En même

temps, la Slovénie est la région d'un assez haut degré de civilisation, dont résulte aussi le faible mouvement naturel de la population.

Voir nos cartes ci-adjointes, dont la I^e montre l'augmentation de la population de 1880 à 1931, pendant que la IIe, concernant seulement l'époque de 1880 à 1910 et éliminant, par conséquent, les effets des guerres ainsi que ceux de l'industrialisation, de l'urbanisation et des migrations les plus récentes, montre moins de différences entre diverses régions yougoslaves.

Svetozar Ilešič.

Reya Oskar:

Padavine na Slovenskem v dobi 1919—1939

Material in računanje srednjih vrednosti.

Vseh postaj, ki so 31. decembra 1939 opazovale padavine, je bilo na vsem Slovenskem 352. Od tega števila odpade na Dravsko banovino 173, na Julijsko Krajino 133 in na Koroško 26. Za boljše umevanje padavin v južni Sloveniji, ki meji na Hrvaško, sem se poslužil še 14 hrvaških postaj.

Podatki obsegajo dobo od 1. januarja 1919 do 31. decembra 1939. Edino za Julijsko Krajino segajo samo do konca aprila 1939, ker za nadaljnje mesece hidrografski urad v Benetkah še ni objavil podatkov. Dne 1. januarja 1919 je v vsej Sloveniji delovalo samo 79 postaj, a še od teh jih je nekaj pričelo delovati šele v teku l. 1919. Do konca l. 1939. je število vseh postaj narastlo od 79 na 352. V tem številu so zapopadene samo take postaje, ki so delovale najmanj 10 let. Sedaj deluje v vsej Sloveniji nekaj več kot 352 padavinskih postaj. Radi tujskega prometa smo v letih 1939. in 1940. ustanovili nove opazovalnice na Gorenjskem in na Pohorju. Pa tudi na Koroškem in v Primorju se postaje množijo.

Tabela 1. predstavlja samo izvleček iz obširnega materiala, ki ga je dalo 352 postaj. Srednje mesečne in letne vsote veljajo za dobo opazovanja.

Srednja letna vsota padavin.

Geografsko razprostranjenost srednjih letnih padavin prikazuje priložena karta. V glavnem opazimo dva predela z maksimalno množino padavin, kjer v srednji meri dosežejo nad 3600 mm. Prvo tako območje je v Beneški Sloveniji in sicer na južnem pobočju visokega gorovja, ki se vleče od Kanina do grebena Muzci. Pod Muzci je postaja Muzec v višini 635 m. Tu izkazuje srednja letna vsota (1925—1939) 3709 mm. To je najvišja srednja letna vsota padavin vse Slo-

Tabela 1.

Postaja	Nadm. višina	Začet. opaz.	Jan.	Febr.	Mar.	April	Maj	Junij	Julij	Avg.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Leto
Trbiž	751	1922	81	82	139	165	146	154	131	160	157	192	197	108	1712
Ponteba	568	1920	57	71	146	193	170	170	145	170	220	271	231	98	1942
Korita	641	1925	126	139	237	284	299	264	194	250	286	485	437	185	3186
Muzec	633	1923	172	180	298	369	351	329	229	271	329	482	447	252	3709
Učja	663	1925	163	153	334	356	325	306	195	271	298	530	454	231	3616
Soča	476	1919	117	108	224	253	212	206	165	205	235	355	332	162	2574
Ravne	752	1925	169	133	250	243	259	252	180	221	303	396	349	230	2985
Matajur	954	1920	145	122	245	301	299	302	187	251	285	371	370	203	3081
Čedad	138	1919	92	69	141	164	178	186	119	161	165	175	188	116	1754
Krekovšče	677	1923	214	169	276	251	232	224	153	187	276	339	421	256	2998
Predmeja	970	1925	209	147	252	205	257	207	152	171	264	316	356	218	2754
Gorica	86	1919	84	51	120	124	131	147	90	114	157	141	164	97	1420
Oglej	10	1920	67	54	100	99	103	119	67	77	128	123	131	93	1161
Trst	18	1919	70	46	81	85	87	101	68	73	103	111	130	71	1026
Reka	5	1924	120	89	150	111	135	113	66	104	176	195	221	151	1631
Gomanjce	937	1924	213	170	301	219	229	151	122	139	239	377	421	281	2862
Risnjak	1528	1935	261	237	390	306	271	251	191	224	362	464	494	273	3724
Mrzla Vodica	771	1919	278	209	331	322	231	212	155	176	327	390	422	321	3374
Ziljska Bistrica	620	1919	74	63	92	135	113	136	114	133	125	138	130	82	1335
Dobrač	2157	1922	55	48	83	96	121	147	129	146	136	140	111	61	1273
Obir	2044	1919	83	65	92	148	155	193	162	183	163	152	118	77	1591
Celovec	450	1919	39	34	51	88	95	125	100	130	111	100	86	52	1011
Št. Pavel	376	1919	28	23	32	61	83	108	104	119	110	82	68	35	853
Sv. Jernej n. Muto	1041	1924	60	46	63	90	134	153	131	135	134	120	80	69	1215
Veliki Dolenjci	308	1924	29	33	46	55	84	86	87	94	80	76	61	43	774
Kobilje	190	1925	34	29	44	54	74	70	59	99	76	76	78	48	741
Maribor	270	1919	46	42	57	94	100	129	99	112	112	105	80	62	1038
Hudi vrh na Pohor.	1200	1925	78	77	111	132	180	165	142	162	157	175	133	115	1627
Celje	241	1919	53	41	65	98	111	123	111	109	121	118	96	70	1116
Kranjska gora	812	1919	118	82	159	216	167	175	145	175	196	217	222	129	2001
Savica	590	1925	158	175	253	293	249	233	170	229	286	449	401	216	3112
Mrzli studenec	1214	1925	110	138	193	261	283	248	177	226	241	312	274	164	2627
Sv. Ana pod Ljubelj.	1026	1924	83	84	159	186	206	203	158	204	206	259	222	126	2096
Jezerški vrh	1210	1919	93	66	119	178	179	174	149	166	180	200	178	105	1787
Ljubljana	293	1919	86	63	108	140	131	156	113	148	170	165	153	113	1546
Rogaška Slatina	230	1919	47	44	70	102	117	124	107	109	107	127	92	61	1107
Grm pri Nov. mestu	195	1922	68	68	85	104	137	125	102	125	140	163	116	92	1325
Kočevje	460	1919	81	70	101	132	132	150	103	141	152	182	166	108	1518
Črnomelj	156	1919	69	58	72	100	124	120	88	105	123	146	119	90	1214

venije. Muzec leži dokaj nizko, pod glavnim vrhom gorske skupine Muzcev. Više gori pade gotovo več padavin. Muzec leži v povirju reke Tera, ki teče naravnost proti jugu. Vzhodno od Muzca, toda že v porečju Soče, leži kraj Učja. Tu znaša letna vsota padavin (1925—1939) 3616 mm. To je po množini padavin druga postaja na Slovenskem.

Od črte Muzec—Učja padavine na vse štiri strani hitro pojemajo. V Rezijanski dolini dobi nad 3000 mm še ves levi breg Rezijanskega potoka. Njegov desni breg pa ne doseže več 3000 mm, vsaj v nižjih višinah ne. Proti jugu od gorovja Kanin—Muzci padavine hitreje pojemajo. Pred tem grebenom leže manjši grebeni planinskih vrhov Stola (1668 m) in še južneje Matajurja (1641 m). Breginj pod Stolom (557 m) dobi še 2765 mm, medtem ko doseže vas Matajur v višini 954 m pod istoimenskim vrhom zopet 3081 mm.

Vzhodno od Julijskih Alp dobi nad 3000 mm edino še postaja pri elektrarni ob Savici v Bohinju. Tu pade letno 3112 mm. Nobena druga postaja v Dravski banovini ne izkazuje padavin nad 3000 mm. Postaja Ravne (752 m) na južni strani vrha Vogla dobi letno 2985 mm. Na visokih planotah v območju Triglavске gorske skupine niti na Bohinjskem grebenu na žalost ni nobene postaje. Najbližja Triglavskemu pogorju je opazovalnica na Komni, ki pa redno beleži padavine šele od l. 1940. dalje. Druga postaja je na Pokljuki pri Mrzlem studencu (1214 m). Srednja letna vsota (1925—1939) znaša 2627 mm.

Od Bohinjskih gora proti jugu se padavine naglo nižajo, tako da dosežejo v dolini Idrijce in Bače komaj še 2200 mm. Navzgor proti Banjski in zlasti proti Trnovski planoti pa se zopet večajo. Postaja pri lovski koči Krekovšče v izvirju Idrijce (677 m) zaznamuje 2998 mm padavin. Tu je zadnji predel, kjer pade letno krog 3000 m. Dalje proti jugovzhodu se letna vsota niža in doseže pod Nanosom v Razdrtem (577 m) še 1728 mm, v Postojni (610 m) 1703 mm.

Od Postojne dalje proti jugovzhodu se svet zopet vzdiguje. Snežnik je oddaljen od Kvarnerja 28 km, Risnjak komaj 22 km. Zaradi bližine morja in razmeroma visoke absolutne višine pade na jugozapadnih pobočjih Snežnika in zlasti Risnjaka zelo mnogo padavin. Tu se je osredotočil drugi predel z najvišjimi letnimi vsotami v Sloveniji. Postaja v planinskem domu na Risnjaku izkazuje 3724 mm, tedaj še nekoliko več kot Muzec. Postaja na Risnjaku deluje komaj od 1935. Na razpolago so tedaj samo petletna opazovanja. Srednja letna vsota te dobe znaša 3594 mm. Primerjal sem Risnjak s postajo v bližnji Mrzli Vodici

(771 m) in sem našel, da je padlo tu v isti dobi (1935—1939) 5254 mm. Postaja v Mrzli Vodici pa ima podatke vse od l. 1919. dalje. V tej dobi je padlo 5574 mm. Redukcija s pomočjo Mrzle Vodice pokaže, da pade na Risnjaku krog 5724 mm na leto, tedaj za 150 mm več kot znaša do sedaj opazovana srednja letna vsota.

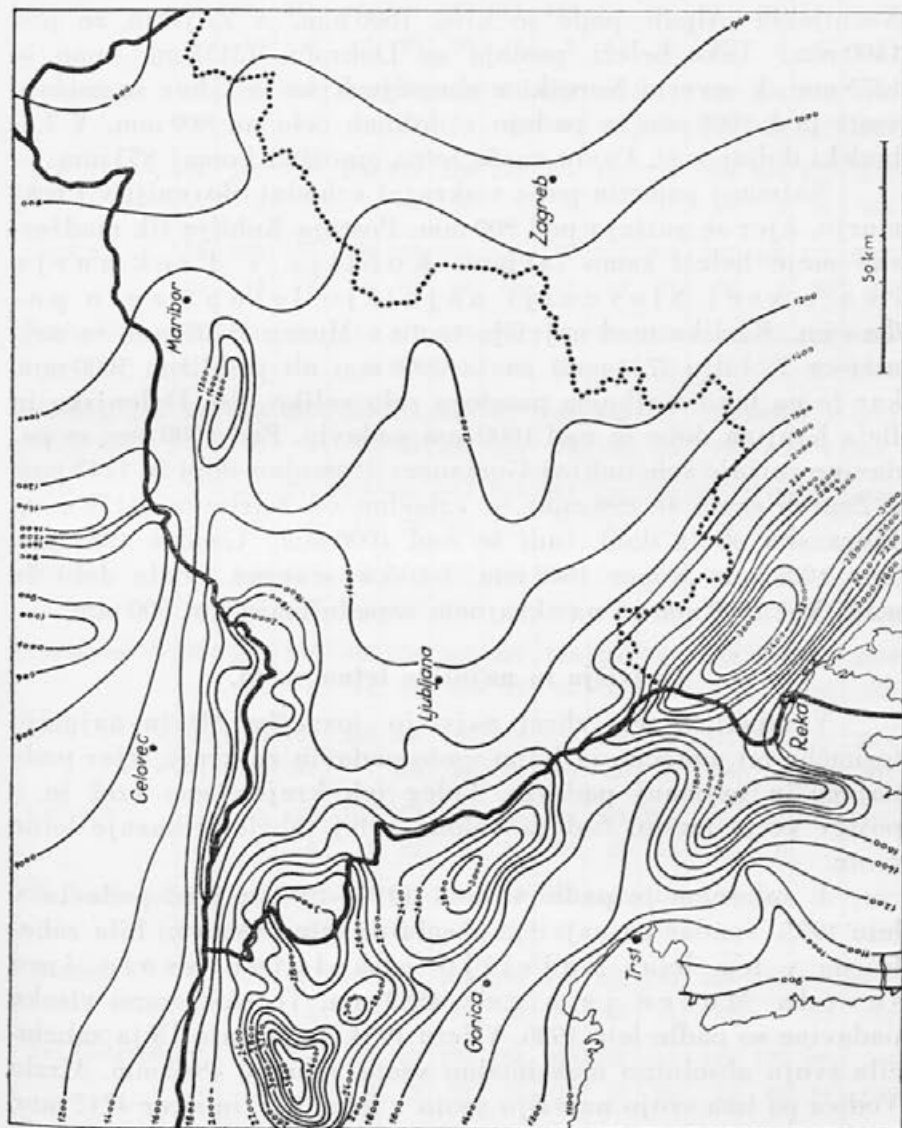
Pod Snežnikom, v višini 1242 m, je delovala od maja leta 1927. dalje do junija 1935 postaja, ki izkazuje za to dobo 2562 mm. Med Risnjakom in Snežnikom leži postaja pri lovski koči Gomanjce v višini 957 m, ki izkazuje letno 2862 mm. Postaja v Gomanjcah je stara. Srednja letna vsota za dobo 1890—1915 (26 let) znaša 3058 mm, tedaj za 176 mm več kot v dobi 1924—1939. Vsekakor smemo zaključiti, da sega izohieta 3000 mm iz območja Risnjaka do južnega pobočja Snežnika.

Od Snežnika in Risnjaka navzdol proti morju padavine naglo pojemajo, tako da pade letna vsota na Reki na 1651 mm, na Sušaku celo na 1461 mm. Višje padavine izkazuje zopet zapadni breg Kvarnera, kjer se strmo vzpenjata vrhova Učka in Lisina. Prva dobi 2406 mm, druga 2415 mm.

Zanimivo je vedeti, za koliko se padavine povečajo na vsakih 100 m vzpona od Sušaka do Risnjaka. Račun pokaže okroglo vsoto 150 mm. To je vsekakor malo, če primerjamo podobno večanje padavin na pobočju Muzca. Za to področje sem napravil dva računa. Prvega med Gradežem, ki leži tik ob morju, in Muzcem, drugega med Čedadom, ki leži tik ob alpskem vznožju, in Muzcem. V obeh primerih se na vsakih 100 m vzpona padavine zvečajo kar za 400 mm. Pomisliti moramo, da leži Muzec s svojimi velikimi padavinami komaj 655 m nad morjem, medtem ko leži postaja na Risnjaku 1528 m visoko. Če pa primerjamo padavine med Sušakom in Mrzlo Vodico, ki leži v višini 771 m, dobimo takoj večji padavinski gradient, namreč krog 270 mm na 100 m vzpona. Vse kaže na to, da beleži postaja na Risnjaku premalo padavin. Osebni ogled postaje na licu mesta je pokazal, da je ombrometer na Risnjaku pri koči preveč na vetrovnem kraju, zaradi česar pade v posodo premalo padavin. Če bi se tudi tukaj padavine večale na vsakih 100 m za 400 mm, bi dobili na Risnjaku ogromno vsoto 7500 mm, kar pa zopet ni verjetno.

Od Julijskih Alp proti vzhodu in severu padavine najprej hitro pojemajo, nato pa bolj počasi. V Ljubljanski kotlini se letna vsota zniža nekako na 1700 mm. Onstran Save v Karavanakah in v Kamniških planinah pa se zopet dvigne nad 2000 mm. Postaja pri Sv. Ani pod Ljubeljem (1026 m) beleži 2096 mm, na Jezerskem (890 m) samo še 1913 mm. Na Obirju (2044 m) se zniža

Razprostranjenost
srednjih letnih
padavin
na Slovenskem.
La répartition de
la précipitation
en Slovénie.

letna vsota celo na 1591 mm. Tudi pohorski vrhovi znova nekoliko povečajo letno vsoto. Medtem ko pade letno v Slovenjem Gradu (409 m) samo 1211 mm, beleži postaja Hudi vrh (1200 m) blizu Roglje (1517 m) 1627 m. Za spoznanje se zvišajo padavine tudi na sosednjem Kobanskem. Št. Jernej nad Muto (1041 m) ima 1215 mm, spodnja Dravska dolina samo malo nad 1000 mm. V Karnijskih Alpah pade še krog 1600 mm, v Ziljskih že pod 1400 mm. Tako beleži postaja na Dobraču (2157 m) samo še 1275 mm. V severni Koroški v območju Krke in Gline se znižajo vsote pod 1000 mm in padejo v dolinah celo na 800 mm. V Labudski dolini v Št. Pavlu znaša letna množina komaj 855 mm.

Najmanj padavin pade v skrajni vzhodni Sloveniji v Prekmurju, kjer se znižajo pod 800 mm. Postaja Kobilje tik madžarske meje beleži samo 741 mm. Kobilje v Prekmurju ima v vsej Sloveniji najnižjo letno vsoto padavin. Razlika med najvišjo vsoto v Muzcu (5709 mm) in najnižjo v Kobilju (741 mm) znaša 2968 mm ali približno 3000 mm, kar je na tako majhnem prostoru zelo veliko. Vsa Dolenjska in Bela Krajina dobe še nad 1000 mm padavin. Pod 1000 mm se padavine znižajo šele onkraj Gorjancev (Samobor dobi še 1145 mm, a Zagreb samo še 898 mm) in vzhodno od Karlovca (1179 mm). Jadranska obala dobi tudi še nad 1000 mm, Gradež 1069 mm, Trst 1026 mm, Koper 1042 mm. Istrska severna obala dobi že manj kot 1000 mm in na skrajnem zapadu manj kot 900 mm.

Najvišja in najnižja letna vsota.

V tabeli 2. sem zbral najvišjo (označba M) in najnižjo (označba m) mesečno in letno vsoto padavin za kraje, kjer pade največ in najmanj padavin. Poleg teh krajev sem vzel še v poštev večja mesta. Zadnja kolona v tej tabeli prikazuje letne vsote.

V splošnem je padlo v dobi 1919—1959 največ padavin v letu 1957. Vendar pa najvišja absolutna letna vsota ni bila zabeležena v tem letu. Najvišjo absolutno vsoto ima seveda Muzec in sicer 4882 mm. Te ekstremno visoke padavine so padle leta 1926. V letu 1954. je postaja Učja zabeležila svojo absolutno maksimalno vsoto, namreč 4842 mm. Mrzla Vodica pa ima svojo najvišjo vsoto v letu 1925, in sicer 4717 mm, medtem ko je v naslednjem letu 1926. ta postaja zabeležila samo 2667 mm in v letu 1957. samo 2906 mm. V letu 1957. so dobili: Muzec 4156 mm (a še več v l. 1951., namreč 4485 mm, 1927. 4318 mm in 1925. 4511 mm), Učja 4509 mm in Mrzla Vodica 4441 mm. Na Trnovski planoti in pod Snežnikom pa je bilo leto 1957. naj-

Tabela 2.

Postaja		Jan.	Febr.	Mar.	Apr.	Maj	Junij	Julij	Avg.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Leto
Učka . . .	M	558	417	633	330	425	327	177	299	418	497	657	592	3161
	m	54	24	0	19	32	36	8	18	30	76	2	96	1517
Opatija . .	M	513	331	460	261	320	281	136	175	390	451	489	389	2439
	m	30	6	1	20	26	15	2	11	27	62	8	67	1135
Gomanjce .	M	1005	499	898	(382)	528	351	238	223	717	675	804	572	4109
	m	30	17	13	34	52	44	16	16	77	167	33	111	1991
Trst . . .	M	201	110	209	179	239	218	171	126	279	209	294	177	1310
	m	9	1	1	32	16	7	8	7	21	26	3	22	605
Gorica . .	M	295	157	288	268	233	232	193	218	354	265	405	232	2006
	m	14	2	3	39	44	56	11	62	37	38	5	20	697
Krekovšče .	M	658	459	614	497	379	392	301	289	524	636	962	520	3841
	m	83	20	6	81	137	59	19	44	86	113	17	29	2048
Muzec . . .	M	558	575	883	612	517	676	569	426	705	955	1036	773	4882
	m	40	8	10	87	270	161	76	76	86	70	40	6	2417
Učja . . .	M	602	398	1088	689	554	594	451	474	702	1058	1119	645	4842
	m	25	9	18	97	165	111	75	83	83	72	(96)	11	2391
Savica . . .	M	466	437	849	529	395	355	338	393	600	993	766	538	4017
	m	37	10	4	117	170	36	94	56	90	115	(2)	43	2154
Ljubljana .	M	227	172	315	278	305	297	246	250	341	353	404	312	2376
	m	25	8	14	24	57	27	37	48	23	19	1	26	850
Obir . . .	M	(175)	167	266	304	412	313	336	368	319	321	212	199	2388
	m	2	17	7	66	44	52	58	59	28	28	5	28	916
Celovec . .	M	65	119	168	137	165	200	199	201	254	299	191	142	1390
	m	0	0	3	27	9	35	50	25	16	10	0	15	714
Št. Pavel . .	M	90	58	105	122	184	159	232	213	209	165	139	95	1105
	m	0	0	8	25	9	44	47	43	14	13	1	7	482
Maribor . .	M	111	113	186	180	257	194	226	272	230	284	189	144	1476
	m	4	2	2	16	22	60	30	42	14	28	1	10	752
Vel. Dolenjci	M	69	84	108	92	170	154	200	141	145	146	197	109	986
	m	3	3	2	2	21	25	28	52	20	13	10	14	552
Zagreb . .	M	87	105	124	146	201	166	229	154	223	199	180	112	1390
	m	13	8	6	14	38	18	27	21	20	28	2	16	613
Mrzla Vodica	M	827	594	845	720	656	393	403	438	619	801	957	943	4717
	m	80	38	2	(110)	65	49	15	42	20	144	39	102	1963

bolj namočeno. Na postaji Krekovšče je padlo 5841 mm in v Gomanjcah 4109 mm. Trnovska planota še ni prekoračila 4000 mm. Omenim naj še postajo pri Savici, kjer je leta 1957. padlo 4017 mm.

V ostalih večjih mestih imajo absolutno najvišje letne vsote sledeče vrednosti: Trst 1310 mm (leta 1950.), v letu 1957. je padlo manj (1292 mm), Gorica 2006 mm (leta 1926.), v letu 1957. manj (1888 mm), Opatija 2459 mm (leta 1957.), Učka 5161 mm (leta 1957.), Ljubljana 2576 mm (leta 1957.), Maribor 1476 mm (leta 1957.), Celovec 1390 mm (leta 1957.), Št. Pavel 1105 (leta 1957.), planinska postaja Obir 2588 mm (leta 1957.), Zagreb 1390 mm (leta 1957.). Najnižjo maksimalno letno vsoto ima skrajno vzhodno Prekmurje. Podatki v Kobilju so zelo pomanjkljivi, zato sem vzel podatke s postaje Veliki Dolenjci, ki so zelo točni. Tu je padlo leta 1957. samo 986 mm.

V tabeli 2. so v drugi vrsti vsake postaje podane absolutno najnižje letne vsote. Primerjava je otežkočena v tem, ker nimajo vse postaje podatkov od leta 1919. dalje. Najbolj suho je bilo leto 1921. Pri postajah, ki nimajo podatkov za ono dobo, je bilo leto 1958. najbolj suho; takrat je znašala letna vsota v Muzcu 2417 mm, v Učji 2591 mm, a v Krekovšču 2048 mm. Pri Savici je bilo najbolj suho leto 1952. z 2154 mm. Videti je tedaj, da v najbolj namočenem predelu Slovenije letne padavine tudi v najbolj suhem letu ne padejo pod 2000 mm. V Mrzli Vodici je bilo leto 1921. najbolj suho s 1965 mm, v Gomanjcah l. 1958. s 1991 mm, na Učki l. 1929. s 1518 mm. V drugem najbolj namočenem ozemlju, v okolici Snežnika in Risnjaka pa se morejo padavine tudi v najbolj suhih letih zmanjšati pod 2000 mm.

V ostalih mestih so najnižje minimalne letne vsote sledeče: Gorica 697 mm (1921), Trst 605 mm (1958), Opatija 1135 mm (1929), Reka 1050 mm (1929) — zanimivo je, da v Kvarneru vsote ne padejo pod 1000 mm. Ljubljana 850 mm (1920), Maribor 752 mm (1921), Celovec 714 mm (1921), Obir 916 mm (1921), Zagreb 615 mm (1927), Veliki Dolenjci 552 mm (1959), Št. Pavel 482 mm (1921). Vsota 482 mm v Št. Pavlu iz leta 1951. je absolutno najnižja minimalna letna vsota v vsem proučevanem ozemlju.

Muzec s 4882 mm in Št. Pavel s 482 mm predstavljata tedaj dva najbolj „ekstremna ekstrema“. Seveda veljajo te skrajnosti samo za dobo 1919—1959, za nekatere postaje celo od leta 1924. dalje. V starejši literaturi dobimo za nekatere kraje celo višje maksime in nižje minime. Tako navajata Knoch in Reichel (2, pag. 80) za Krekovšče kot maksimum letne vsote 4125 mm in mi-

nimum 1887 mm. F. Seidl poroča v svojem delu „Das Klima von Krain (10, pag. 300), da je v Gomanjcah padlo leta 1889. že 4448 mm. Po istem avtorju je v Ljubljani absolutni letni minimum že znašal samo 767 mm in v Celovcu samo 526 mm, bil tedaj še nižji kot leta 1939. v Velikih Dolenjcih (552 mm). V letu 1939. je padlo v Celovcu 808 mm. Po Kleinu (3, pag. 139) je padlo tudi v Mariboru že samo 527 mm (leta 1864.). Silno nizke letne vsote navaja Conrad (4) za Koroško. Leta 1834. je v Celovcu padlo samo 415 mm (pag. 26). V št. Pavlu v Labudski dolini so leta 1865. namerili celo samo 352 mm. Po Bielu (5) pade tudi v Primorju tik ob morski obali v kakem letu zelo malo padavin. Tako so v Tržiču (Monfalcone) izmerili že 598 mm (pag. 176) in v Gradežu je padlo leta 1921. samo 592 mm.

Kakor vidimo, najdemo v starejši literaturi podatke, ki so zlasti nižji od najnižjega minuma, ugotovljenega v dobi 1919 do 1939 (Veliki Dolenjci 552 mm, št. Pavel 482 mm). Ne najdemo pa podatkov, ki bi bili višji od 4882 mm v Muzcu. Če primerjamo to vsoto in vsoto 352 mm iz št. Pavla iz leta 1865., je razmerje obeh vsot kakor 1 : 14. V najbolj namočenem ozemlju Slovenije more v najbolj mokrem letu pasti do štirinajstkrat več padavin na leto kakor v najbolj suhem ozemlju v najbolj suhem letu.

Srednje mesečne vsote.

J a n u a r. V splošnem kažejo vse mesečne karte, ki pa jih ne objavljam, podobno razdelbo padavin po Sloveniji kakor karta za letne padavine. Na vseh kartah zbudeta v oči po dva predela z maksimalno vsoto padavin, namreč južnozapadna pobočja Julijskih Alp, zlasti njihov zapadni del (Kanin—Muzci) ter gorato ozadje Kvarnerskega zaliva (Snežnik—Risnjak in Učka). Od tod padavine na obe strani pojemajo in dosežejo svoj minimum na Koroškem in v Prekmurju. V naslednjem nam gre predvsem za kvantitativno razdelbo padavin.

V januarju dobi največ padavin ozadje Kvarnera. V Mrzli Vodici pade 278 mm, na Risnjaku 261 mm (gotovo pade na Risnjaku več kakor v Mrzli Vodici), v Gomanjcah 213 mm, na Učki 206 mm in na Lisini 205 mm. Nad 200 mm doseže tudi skrajni južni rob Trnovske planote in Hrušice (Predmeja 209 mm, Hrušica 205 mm, Krekovšče samo 169 mm). To so najvišje januarske vsote Slovenije. Muzec dobi samo 172 mm, Učja 165 mm in Savica 158 mm. V januarju dobi tedaj kvarnerski visoki predel za krog 100 mm več padavin nego zapadno julijsko področje. Še celo postaje tik kvarnerske obale dobe razmeroma mnogo pada-

vin, Opatija 129 mm, Reka 120 mm, medtem ko jih dobi Tržaški zaliv dosti manj, Trst 70 mm, Oglej 67 mm.

Nad 100 mm se v notranjosti Slovenije dvignejo padavine samo še v Kamniških planinah (Vel. planina 104 mm), v Karavankah dobi Sv. Ana pod Ljubeljem 85 mm, na Pohorju padejo pod 80 mm (Hudi vrh 78 mm), na Kozjaku že celo pod 60 mm (Sv. Jernej nad Muto 60 mm). Najnižje vsote beleži Labudska dolina (Št. Pavel 28 mm, Puštrica 24 mm). Tudi v skrajnem Prekmurju pade manj kot 30 mm (Vel. Dolenjci 29 mm).

F e b r u a r. Tudi v februarju dobi gorato ozadje Kvarnera več padavin kot zapadne Julijske Alpe. (Risnjak 237 mm, Mrzla Vodica 209 mm, Muzec 180 mm, Učja 153 mm). Podobno dobi tudi Kvarnerski zaliv več padavin kot Tržaški (Opatija 103, Reka 89, Trst 46, Oglej 54 mm). Najmanj padavin je zopet v Labudski dolini in v Prekmurju (Št. Pavel 23, Veliki Dolenjci 33, Kobilje 29 mm). Vidimo, da pade v februarju skoraj povsod manj padavin kot v januarju. **F e b r u a r** je najbolj reven na padavinah od vseh mesecev, Št. Pavel s 23 mm predstavlja najnižjo mesečno vsoto v vsem letu v vsej Sloveniji.

M a r e c. V tem mesecu so se padavine obeh regionalnih maksimov že bolj približale (Mrzla Vodica 351, Učja 334 mm). Toda vrh Risnjaka dobi še vedno mnogo več (590 mm). Muzec dobi samo 298 mm, toda vprašanje je, koliko dobi vrh Muzcev. Trnovska planota dobi že izdatne padavine (Krekovšče 276) in ravno tako Bohinj (Savica 253 mm). Preko 100 mm dobe tudi Karavanke in Kamniške planine (Sv. Ana 159, Vel. planina 127 mm) in Pohorje (Hudi vrh 111 mm). Najmanj dobi zopet Št. Pavel (32 mm) v Labudski dolini in Kobilje (44 mm) v Prekmurju.

A p r i l. Padavine maksimalnega področja okoli Muzcev so v aprilu že višje kot v maksimalnem predelu okoli Risnjaka (Muzec 369, Učja 356, Risnjak 306, Mrzla Vodica 322, Gomanjce 219 mm). V ostalem so padavine podobno razdeljene kakor v prejšnjih mesecih. V predelih minimalnih padavin so nekoliko višje (Št. Pavel 61, Puštrica 54, Kobilje 54 mm).

M a j. Zapadno julijsko področje dobi izdatno več padavin nego predel Snežnik—Risnjak (Muzec 351, Učja 325, Risnjak 271, Mrzla Vodica 231, Gomanjce 292). Sodeč po Gomanjcah dobi pobočje Snežnika celo več kot pobočje Risnjaka. Vidimo, da se je glavno maksimalno središče padavin, ki se je pozimi nahajalo v ozadju Kvarnera, premaknilo na sever na južna pobočja Muzcev in Kanina. V tem področju se majske padavine ne razlikujejo mnogo od aprilskih, pač pa so v okolici Risnjaka sko-

raj za 100 mm nižje od aprilskih (Mrzla Vodica — april 322, maj 231 mm). Visoke padavine dobe tudi Karavanke (Sv. Ana 206) in Kamniške planine (Kamn. Bistrica 208) ter Pohorje (Hudi vrh 180 mm). Važne so padavine v maju, ker predstavljajo za nekatere kraje v notranjosti Slovenije najvišjo mesečno vsoto v letu (tako na Hudem vrhu). Glavni mesečni maksimum pade pa v splošnem na junij. Najnižje majske padavine so zopet v Labudu (Št. Pavel 85) in v Prekmurju (Kobilje 74 mm).

J u n i j. V obeh maksimalnih predelih so junijske padavine nižje kot v maju (Muzec 329, Risnjak 251 mm). V razpravi o letnem toku padavin (1) smo videli, da razlikujemo poleg jesenskega maksima v oktobru še poletni maksimum v juniju. Poletni maksimum ne pade vedno na junij, temveč pogosto na maj. Tudi v dobi 1919—1939 prevladujejo majske padavine nad junijskimi. V predelih najnižjih padavin so se vsote že skoraj dvignile do 100 mm (Št. Pavel 108, Pustrica 95, Veliki Dolenjci 86 mm), kajti v teh krajih pade največ padavin šele v avgustu.

J u l i j. Padavine v mesecu juliju so kljub njihovim razmeroma nizkim vsotam zelo karakteristične za Slovenijo in sicer po tem, ker predstavljajo za neke predele najnižjo mesečno vsoto v toku leta, za nekatere druge pa najvišjo. Julijske padavine pomenijo letni minimum predvsem za Kvarner in njegovo ozadje. V naslednjem bomo primerjali zimski minimum v februarju in letni v juliju za nekatere postaje v območju Kvarnera: Risnjak februar 237, julij 191. Mrzla Vodica februar 209, julij 155, Reka februar 89, julij 66, Učka februar 155, julij 92, Gomanjce februar 170, julij 122.

V Tržaškem zalivu pa ni več tako: Trst februar 46, julij 68. Še manj seveda v zapadnih Julijskih Alpah: Muzec februar 180, julij 229. V teh predelih je poletni minimum v juliju drugotnega značaja.

V območju minimalnih padavin v Sloveniji se vsote v juliju tudi znižajo napram junijskim, ne padejo pa nikjer pod februarske. V severni Koroški v povirju Krke in Gline predstavljajo celo letni maksimum. V Št. Pavlu pade v juliju 104 mm, a v Velikih Dolenjcih 87 mm. Kljub dobi letnega maksima v vzhodni Sloveniji pa dobimo najnižje julijske vsote v Prekmurju: Kobilje 59 mm, Dolnja Lendava 55 mm. Najvišje vsote pa so v zapadnih Julijskih Alpah, kljub temu da vlada ob tem času tukaj poletni minimum padavin.

A v g u s t. V avgustu so po vsej Sloveniji padavine višje kakor v juliju. V predelih poletnega minima (v Primorju) smo se z avgustom že približali jesenskemu maksimu, v predelih po-

letnega maksima (Koroška, Prekmurje) pa je avgust najbolj namočen mesec v letu. Najvišje vsote ima Beneška Slovenija (Osejani v Reziji 274 mm, Muzec in Učja 271 mm). V Labudski dolini, kjer je avgust najbolj deževni mesec, pade v št. Pavlu 119 mm. Tudi v Celovcu ima avgust največ padavin v letu in sicer 150 mm. Kljub dejstvu, da je avgust tudi v vzhodnem Prekmurju najbolj namočen mesec, ne dosežajo vsote 100 mm (Kobilje 99, Veliki Dolenjci 94). Najbolj revni na padavinah so v avgustu obmejni kraji proti Karlovcu (85 mm) in proti Zagrebu (78 mm). Južno-vzhodna Slovenija dobi v avgustu najmanj padavin; zaradi svoje vzhodne lege prejema že itak v vsem letu malo padavin, zaradi svoje južne lege pa stoji v avgustu še pod vplivom poletnega minima v ozadju Kvarnera. Zaradi južne lege dobi malo padavin tudi Tržaški zaliv (Trst 75, Gradež 75 mm), medtem ko dobi kvarnerski zaliv zaradi neposredno hribovitega ozadja več padavin (Opatija 92, Reka 104 mm).

S e p t e m b e r. Padavine v septembru so zelo važnega pomena za Slovenijo, ker jo moremo na njihovi podlagi razdeliti v predel z izrazito poletnim maksimumom in v predel z jesenskim maksimumom padavin. Meja med tema področjema je tam, kjer so padavine v avgustu višje kot v jeseni (sept., okt., nov.).

Zanimivo je dalje dejstvo, da dobi območje Snežnik—Risnjak več padavin kakor Beneška Slovenija (Risnjak 562, Mrzla Vodica 527, Muzec 529, Učja 298 mm). Vendar moramo pomisliti, da leži postaja na Risnjaku 1528 m visoko, Muzec samo 635 m. Vsekakor dobe vrhovi Muzcev vsaj toliko padavin kakor Risnjak, morda celo več. Skok padavin od avgusta na september je v splošnem zelo velik, zlasti okoli Risnjaka (v Mrzli Vodici za 154 mm, v Muzcu samo za 58 mm). Visoke so padavine tudi tik obale (Reka 176, Trst 105), a najmanj jih dobi Prekmurje (Kobilje 76, Lendava 69 mm), medtem ko ima št. Pavel 110 mm. V območju poletnega deževja se zdaj mesečne vsote stalno nižajo vse do februarja, z izjemo seveda v tistem prehodnem ozemlju, kjer se jesenski maksimum pojavi le sekundarno.

O k t o b e r. Padavine v oktobru so najzanimivejše v vsem letu. Oktober dobi skoraj po vsej Sloveniji največ padavin z izjemo na Koroškem in v Prekmurju ter v Primorju; okoli Risnjaka pade največ padavin šele v novembru.

Največ padavin dobi Beneška Slovenija, a za njo Bohinj (Učja 530, Muzec 482, Savica 449). Padavine v Učji (530 mm) predstavljajo najvišjo srednjo mesečno vsoto.

Območje Risnjaka dobi manj padavin kot Beneška Slovenija (Risnjak 464, Mrzla Vodica 390, Gomanjce 377). Visoke padavine dobi tudi Trnovska planota (Krekovšče 359), Karavanke (Sv. Ana 259, Sv. Lenart 271) ter Pohorje (Hudi vrh 175 mm). V Kvarneru na Reki pade 195, v Trstu samo 111 mm. Najnižje so padavine v Labudu (Št. Pavel 82) in v Prekmurju (Kobilje 76 in Vel. Dolenjci 76 mm).

November. Območje maksimalnih padavin se prenese iz Beneške Slovenije v gorato ozadje Kvarnera za dobo vse do marca. Za dobo 1919—1939 se je izkazalo, da je november najbolj namočen mesec za velik del Primorja.

Največ padavin dobi okolica Risnjaka (Risnjak 494, Mrzla Vodica 422, Gomanjce 421). Vendar pa dobe tudi zapadne Julijske Alpe visoke vsote (Učja 454, Muzec 447), enako tudi Bohinj (Savica 401). Krekovšče na Trnovski planoti dobi 421 mm. Velike padavine dobi tudi kvarnerska obala (Reka 221 mm), kakor vedno več nego tržaška (Trst 150 mm), a najmanj Labudska dolina (Št. Pavel 68, Pustrica 52) ter Prekmurje (Vel. Dolenjci 61 mm).

December. Razporedba padavin je tipično zimska. Največ padavin je na jugu v ozadju Kvarnera, od koder pojemajo proti severu in vzhodu. Največ dobi Mrzla Vodica (521 mm), celo Risnjak dobi manj (273 mm). V decembru dobe celo Gomanjce več (281) kot Muzec (258) in Učja (231). Več kot ta dva poslednja dobi tudi Trnovska planota (Krekovšče 256). Savica dobi 230 mm. Razlika med Kvarnerskim in Tržaškim zalivom je tudi v tem mesecu velika (Reka 151, Trst 71). Najmanj padavin pade seveda v Št. Pavlu v Labudu (samo 35) in v Prekmurju (Vel. Dolenjci 43 mm).

Najvišje in najnižje mesečne vsote.

V tabeli 2. najdemo najvišje in najnižje mesečne vsote za nekaj izbranih postaj. Absolutno najvišja mesečna vsota v vsem proučevanem ozemlju je znašala meseca novembra leta 1926. v Učji 1119 mm. V predelu največjih padavin, v zapadnih Julijskih Alpah, more tedaj v enem mesecu pasti več padavin kot v vsem letu v Labudski dolini ali v Prekmurju. Ob istem času je padlo v sosednjem Muzcu 1036 mm. V Učji je še dvakrat padlo več kot 1000 mm v enem mesecu in sicer v oktobru leta 1935. (1058 mm) in v marcu leta 1937. (1088 mm). V Muzcu je ob istem času padlo samo 786 mm, odnosno 883 mm, medtem ko je v Savici v isti dobi

padlo 995 mm odnosno 849 mm. Na Trnovski planoti je postaja Krekovšče že namerila 962 mm in sicer v novembru leta 1923. Alpsko področje dobi tedaj najvišje mesečne vsote v obeh najbolj mokrih mesecih, v oktobru in novembru.

Čez 1000 mm dobi tudi gorato ozadje Kvarnera. Na Risnjaku so izmerili v januarju 1936 kar 1034 mm in ob istem času v Gomanjcah 1005 mm, v Mrzli Vodici 827 mm, kar popolnoma odgovarja zimskemu maksimu padavin v tem predelu. Še bolj zbode v oči, če primerjamo maksimalne mesečne vsote postaj iz obeh področij maksimalnih padavin. V Učji je padlo v januarju 1936 samo 602 mm, v Gomanjcah 1005 mm, na Risnjaku 1034 mm. Nasprotno pa je padlo v oktobru 1935 v Učji 1058 mm, v Gomanjcah 675 mm in na Risnjaku samo 581 mm, v Mrzli Vodici celo samo 452 mm.

Ob morju znašajo najvišje mesečne vsote: v Opatiji 515 mm v januarju 1936, v Trstu 294 mm v novembru 1923. Še bolj zanimive so najvišje mesečne vsote v območjih najmanjših padavin Slovenije. Najvišja mesečna vsota v Labudski dolini v Št. Pavlu je znašala samo 232 mm in sicer v juliju 1926, istočasno je bila izmerjena tudi v Vel. Dolenjcih v Prekmurju najvišja mesečna vsota in sicer 200 mm. Jasno je, da padejo tod najvišje mesečne vsote na poletje ob času najvišjih padavin v letu.

Najnižja mesečna vsota je dosežena takrat, ko je ves mesec brez padavin. V Sloveniji se to večkrat dogaja, predvsem v območjih najnižjih padavin in sicer za časa letnega minima, to je pozimi. Zato padejo vsi meseci, ki so bili brez padavin, v dobo od novembra do marca. Tako je bil že brez padavin november 1924 v Celovcu. V meteoroloških zapiskih je sicer zabeležena padavina 0,3 mm, a v Mariboru 0,6 mm, medtem ko je v Muzcu takrat padlo 40 mm. Najbolj suh december je bil leta 1926. V Št. Pavlu so takrat namerili ves mesec samo 7 mm. Istočasno so v Mrzli Vodici izmerili 107 mm. Najbolj suh december v Mrzli Vodici je bil leta 1921. z vsoto 102 mm. Popolnoma brez padavin je bil na Koroškem januar 1925. V Mrzli Vodici pa je takrat padlo 80 mm. Podobno je bilo v februarju 1920, Koroška brez padavin, Trst 23 mm. V Mrzli Vodici v tem mesecu niso opazovali. Dogodilo pa se je tudi nasprotno, da je v Trstu padlo 1 mm, v Celovcu pa 21 mm (februar 1938). Praktično skoraj brez padavin je bil tudi marec 1929. Podatki za Opatijo znašajo 0,6 mm, Učka celo samo 0,1 mm. Tudi na Koroškem je bilo takrat malo padavin, Celovec 3 mm, Št. Pavel 8 mm.

Ostali meseci tople polovice leta morejo biti samo v Kvarneru zelo suhi. Tako je dobil julij 1928 v Opatiji samo 1'8 mm. Celovec istočasno pa 108 mm. Najbolj suh julij v Celovcu je bil leta 1935. z vsoto 50 mm.

Literatura.

- (1) O. Reya: Letni tok padavin na Slovenskem, Geografski Vestnik, V—VI., Ljubljana 1930.
- (2) K. Knoch u. E. Reichel: Verteilung und jährlicher Gang der Niederschläge in den Alpen, Veröffentlichungen des Preussischen Met. Inst., Abhandlungen Bd. IX. Nr. 6, Berlin 1930.
- (3) R. Klein: Klimatographie von Steiermark, Wien 1909.
- (4) V. Conrad: Klimatographie von Kärnten, Wien 1913.
- (5) E. Biel: Klimatographie von Küstenland, Wien 1927.
- (6) P. Deutsch: Die Niederschlagsverhältnisse im Mur-, Drau- und Savegebiete, Geogr. Jahresbericht aus Österreich, VI. Jahrgang, Wien 1907.
- (7) Beiträge zur Hydrographie Österreichs, XIII. Heft: Die Niederschläge in Österreich in der Periode 1901—1925, Wien 1936.
- (8) Ufficio Idrografico del Magistrato alle acque: Annali Idrologici 1925—1932, Venezia 1925—1935.
- (9) Ministarstvo Gradevina, Hidrotehničko odelenje: Izveštaj o vodenim talozima 1923—1958, Beograd 1925—1959.
- (10) F. Seidl: Das Klima von Krain, Sonderabdruck aus den „Mitteilungen des Musealvereines für Krain“, Ljubljana 1902.
- (11) O. Reya: Cikloni in padavine na Slovenskem, Geografski Vestnik VIII., Ljubljana 1932.
- (12) H. Renier: Die Niederschlagsverteilung in Südeuropa, Mémoires de la Société de Géographie de Beograd, Volume 1, Beograd 1935.

Résumé.

La répartition de la précipitation en Slovénie.

Dans le mémoire ci-dessus l'auteur étudie la répartition de la précipitation en Slovénie dans la période de 1919 à 1939. Le 31 décembre 1939, il y avait, en tout, 352 stations météorologiques qui s'occupaient d'observations pluviométriques. Le tableau n° 1 ne donne qu'un extrait de leurs immenses matériaux, car il ne contient que les données fournies par 39 stations parmi les plus importantes. Dans la première colonne on trouvera l'altitude des différentes stations, dans la deuxième l'année où chaque station a commencé à fonctionner, puis la hauteur moyenne mensuelle, et enfin la hauteur moyenne annuelle de la précipitation. Les hauteurs moyennes se rapportent exclusivement à la période de temps considérée.

En s'aidant des données de toutes les 352 stations, l'auteur a dessiné la carte représentant la répartition de la moyenne annuelle en Slovénie. Sur cette carte se font remarquer deux zones des maxima de précipitation, dont l'une comprend le versant sud du massif Muzec-Kanin dans la partie occidentale des Alpes Juliennes, tandis que l'autre est constituée par l'arrière-plan montagneux du Quarnero avec les sommets du Snežnik et du Risnjak. Dans les deux zones il tombe, en moyenne, plus de 3700 millimètres d'eau par an. La moyenne annuelle la plus élevée, dans la première des deux

zones, était de 3709 millimètres et a été notée par la station de Muzec, tandis que celle de la deuxième zone, mesurée par la station de Risnjak, s'élevait à 3724 millimètres. La précipitation est le moins abondante à l'extrémité orientale de la Slovénie, en Prekmurje. La station Kobilje de cette région a mesuré la moyenne annuelle la moins élevée, à savoir 741 millimètres.

Le tableau n° 2 donne les maxima (M) et les minima (m) mensuels et annuels absolus de précipitation. Le maximum absolu annuel — 4882 millimètres — fut observé à la station de Muzec en 1926. Le maximum annuel le moins élevé vient de la station de Vel. Dolenjci, dans la région de Prekmurje. En 1937, il était de 986 millimètres.

Le minimum annuel absolu fut mesuré à la station de St. Paul en Carinthie, où se trouve la deuxième zone des minima de précipitation dans les régions considérées. En 1931, ce minimum n'était que de 482 millimètres. Le minimum annuel le plus élevé appartient, naturellement, à la station de Muzec, où il est tombé, en 1938, 2417 millimètres d'eau. Les maxima mensuels les plus élevés dépassent, dans quelques stations, la hauteur de 1000 millimètres. Ainsi, à Učja, au pied du Kanin, on eut, dans le mois de novembre de l'an 1926, une précipitation de 1119 millimètres. On trouve presque les mêmes hauteurs mensuelles également dans la deuxième zone des maxima, c'est-à-dire dans l'arrière-plan montagneux du Quarnero. Quant aux minima mensuels absolus, il va de soi qu'on les trouvera dans la zone à précipitation très faible, c'est-à-dire dans les régions où, pendant un mois entier, il ne tombe point d'eau. C'est ce qui arriva déjà plusieurs fois à la station de St. Paul en Carinthie, surtout pendant l'hiver. L'arrière-plan montagneux du Quarnero appartient également au nombre des régions qui peuvent rester sans aucune précipitation pendant des mois entiers, ce qui arrive ici surtout dans les mois de la saison chaude.

Disons enfin que l'auteur a dessiné aussi des cartes pluviométriques pour chacun des douze mois. Cependant, ces cartes ne sont pas publiées dans le mémoire ci-dessus. On y donne la distribution de l'eau tombée en se servant de la même méthode que pour la carte des maxima annuels. Cela revient donc à dire qu'on distingue dans ces cartes de nouveau d'une part deux zones à grandes hauteurs d'eau recueillie (la partie occidentale des Alpes Juliennes et les montagnes au-delà du Quarnero), et d'autre part une zone qui est caractérisée par de faibles quantités d'eau tombée (en Carinthie et dans la région de Prekmurje).

A l'aide de ces cartes on peut se renseigner sur la variation annuelle de la précipitation. On y voit, en effet, que le Littoral a trois maxima: en mars (avril), en mai (juin) et en octobre (novembre). Il en résulte également que le maximum du printemps manque dans la Slovénie centrale et que, à l'extrémité orientale de la Slovénie, il n'y en a qu'un seul, et précisément celui de l'été (août). Les minima, d'autre part, sont au nombre de deux: celui de l'hiver (en février) et celui de l'été (en juin).

Dans le golfe du Quarnero le minimum de juillet est moins élevé que celui de l'hiver. Une autre particularité du Quarnero consiste en ce que, en hiver, il a des totaux plus élevés que la partie occidentale des Alpes Juliennes, ce qui, d'ailleurs, est en parfait accord avec sa qualité de zone recevant des quantités de pluie très fortes. Cependant, dans la saison chaude de l'année, les Alpes Juliennes occidentales présentent des totaux plus élevés que le Quarnero. On notera enfin que, dans tous les mois, le Quarnero reçoit une quantité de pluie plus forte que le golfe de Trieste.

Oskar Reya.

Zvonimir Dugački:

Naselja i naseljenost Hrvatskog Zagorja.

Prvotno se Hrvatskim Zagorjem smatralo samo porječje rijeke Krapine i istočni dio porječja Sutle, dakle teren, koji se uglavnom nalazi između niza gorja Medvednice — Kalničke gore i onog Rudnica — Ivančica. Danas je pod tim imenom obuhvaćen i cio brežuljkasti teren na sjeveru Ivančice, u glavnom u porječju rijeke Bednje do njezina ulaza u ravnu Podravinu.¹ Radi popularnosti imena mnogi proširuju pojam Hrv. Zagorja i na susjedne predjele. Tako Đ. Szabo uzima kao jugoistočnu i istočnu granicu cestu od Zagreba preko Sesveta, Sv. Ivana Zeline i Varaždinskih Toplica do Varaždina.² Postoji tendencija, da se pojam Hrv. Zagorja identificira sa cijelom bivšom Varaždinskom županijom (dodavši donjostubički kotar), a neki idu i dalje pa mu priključuju svetoivanozelinski kotar i sjeverozapadnu polovicu križevačkog kotara.

U nekim spisima dijeli se Hrv. Zagorje na gornje i donje. To je zapravo stara administrativna podjela, a u narodu se na nju jedva gdje sačuvala uspomena. Gornje je Zagorje obuhvatalo današnji klanječki i pregradski kotar, a Donje Zagorje krapinski i zlatarski, dok se dio ivanečkog kotara nazivao gornjopoljskim kotarom.³ Rašireniji je u narodu naziv Prigorje, koji obuhvata područje Marijagoričkih brežuljaka te sjeverozapadno podnožje Medvednice, naročito oko Jakovlja i Gornje Bistre.

I.

Naselja u Hrv. Zagorju rijetko prelaze visinu od 400 m, pa najviše naselje Gornji Macelj doseže tek 455 m. Iznad te visine ima nešto osamljenih kuća, lugarnica (Frelihova 640 m visoko na sjevernoj strani Medvednice), ugljenarskih koliba te planinarskih kuća. Srednja visina naselja iznosi u području Maceljske gore (u opsegu, kako ga uzima M. Šenoa) 340 m, dok je na ostalom brežuljkastom terenu ispod 300 m.⁴ Najniže je na-

¹ To su kotari donjostubički, ivanečki, klanječki, krapinski, pregradski, zlatarski i veći dio kotara novomaroškog, manji dijelovi kotara zagrebačkog i svetoivanozelinskog te dijelovi teritorija grada i kotara varaždinskog.

² Đ. Szabo: Hrv. Zagorje, u knjizi: Varaždin i Hrv. Zagorje, Beograd 1936, str. 970. — Isti: Kroz Hrvatsko Zagorje, Zagreb 1939.

³ Belošević S.: Županija Varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin. Zagreb 1926.

⁴ Šenoa M.: Altimetrijske studije. Glasnik hrv. prirodoslovnog društva XXX. Zagreb, 1918, str. 42. i 47.

selja Zaprešić na visini od 135 m i prema tome visina naselja varira samo unutar 500 m.

Prema tome sama visina na spomenutoj amplitudi nije faktor, koji bi odlučivao o gustoći stanovništva ili o tipu i veličini naselja. Važniji je faktor reljef. Već prema materijalu, koji je različite otporne snage prema erozivnom djelovanju, javljaju se u reljefu znatne razlike, pa su morfološke prilike odraz petrografijske građe. Petrografijske razlike dolaze do izražaja i pedološki, budući da se trošenjem kamenja utjecajem klimatskih faktora stvara zemljište veće ili manje plodnosti, katkad podesno samo za određene biljne kulture. Konačno raspored te stepen propustljivosti pojedinih slojeva odlučuje o položaju, broju i jakosti izvora te o povoljnim ili manje povoljnim mogućnostima iskorištenja izdanske vode putem bunara. Tako postaju petrografijska građa, a posredno i geološki sastav tla⁵ značajnima za antropogeografske odnose.

Brežuljkasto područje južnog dijela Hrv. Zagorja oblikovano je uglavnom od pliocenskih sedimenata. To su (donjopontijski) vapneni lapori te (gornjopontijski) sivi lapori i rdavi pijesci. Budući da su ove taložine prhke i mekane, dobio je cio teren valoviti oblik, gdje se izmjenjuju kose i doline, obično po nekoliko njih uporedo. Kad se gleda s kojeg povišeg mjesta (Cesarogradska gora, Strugača), dobiva se raznolika slika, što je potencirano raznolikim biljnim pokrivačem. Oroplastički dolaze na jednaki način do izražaja oligocenski žučkasti pješčenjak, žuti pijesak i pjeskoviti lapor, te sarmatski glinasti i pjeskoviti lapor, koji se nalaze na južnom i sjevernom rubu niza Rudnica—Ivančica. Cio teren pruža različite mogućnosti privređivanja, a najvećim je dijelom podesan za naseljavanje, pa je stoga i gusto napučen.

Izuzetak čini predio oko Golubovca. Sastojeći se od (oligocenskog) žučkastog pješčenjaka i pjeskovitog lapora taj je predio jako erodiran, valovitog reljefa, a jedva gdje prelazi visinu od 400 m. No taj je teren gotovo odasvud opkoljen višim usponima (trupinom Ivančice i litavskim grebenima) i pristupačan samo kroz klisuraste doline (Očura) pa je stoga gotovo nenaseljen.

⁵ Geološki su podaci uzeti iz „Geološke prijegledne karte krajevine Hrvatske i Slavonije“ od D. Gorjanovića-Krambergera (Tumač karte Zlatar—Krapina, Vinica, Rogatec—Kozje, Zagreb), Zagreb 1902—8. te iz članka F. Šukljea: Kratki pregled stratigrafije Hrv. Zagorja (Varaždin i Hrv. Zagorje, Beograd 1936).

Posve drukčijeg su karaktera litavski grebeni. Oni se ističu svojom strminom, a koji put dopire litavac dosta visoko (kod Gornjeg Pokojca 581 m). Litavac se sastoji uglavnom od vapnenca, a mjestimice je razvijen i u obliku konglomerata i pješčenjaka. Oroplastički je za litavac značajan vrlo uski i često strmi hrbat, koji se isprekidan pruža od Sutlanske Poljane do Kune Gore. Greben je okružen sa sjevera i juga ispranim i erodiranim materijalom, pa je to veća upadljiva razlika u reljefu. Među malobrojnim naseljima, koja se nalaze na ovom grebenu, ističe se svojim dominantnim položajem Vinagora. Dalje na istok priključuje se litavski vapnenac kao uska zona temeljnom gorju pokrivajući starije slojeve, pa je i tu slabo naseljen, za razliku od područja sarmatskog glinastog i pjeskovitog lapora, koje se također proteže kao uska zona južno od one litavskog vapnenca. Ista opreka s obzirom na naseljenost dolazi do izražaja kod Lojnice-šume (sjeveroistočno od Hrašćine), gdje je od litavskog vapnenca izgrađen greben, a od glinastih i pjeskovitih lapora južni pristranci. Sjeverno i istočno od Kune gore čini litavac suvislu masu, po je stoga to područje dobro naseljeno, ne manje od susjednih područja lapora i pješčenjaka.

Diluvijalne pjeskovite žute ilovine javljaju se u obliku terasa na podnožju gorja i brežuljaka ili kao stari riječni nanosi duž rijeka i potoka izvan današnjeg poplavnog područja. Antropogeografski je od interesa sistem diluvijalnih terasa na sjeverozapadnom podnožju Medvednice u trokutu između Jablanovca, Orosavlja i Gornje Stubice. Prema aluvijalnoj ravnici Krapine (sjeverno od Donje Bistre) te dolinskom dnu Toplice prelazi on izrazitom stepenicom od 10—20 m visine. Veći je dio terasa ravan ili neznatna nagiba, izbražden samo plitkim dolinama potoka. To je jedan od najvećih uravnjenih terena Hrv. Zagorja. Budući da je pored toga izvan dosega poplava, teren je terasa vrlo povoljan za obradivanje. Stoga su one neobično gusto naseljene, a osobito južni dio s lijeve strane potoka Bistre. Na prostoru od neko 10 km² stanuje 5.800 ljudi, a ta je gustoća velika i za Hrv. Zagorje. Naravno, da je privredna površina veća od spomenute. U nju valja djelomično ubrojiti šume Medvednice u zaleđu, te pašnjake i nešto polja na aluvijalnom tlu uz rijeku Krapinu. Na gustoću je bez sumnje utjecala i blizina Zagreba. I drugdje su diluvijalne taložine redovito dobro naseljene.

Aluvijalno tlo je u glavnom poplavni i podvodni teren, pa na njem ima malo naselja. Ipak i ono utječe na smještaj naselja, jer se ova smještaju često upravo uz rub aluvijalnog zemljišta.

U sjevernom dijelu Hrv. Zagorja izmjenjuju se neogeni slojevi, koji dolaze oroplastički različito do izražaja. Duž sjeverozapadne granice Hrvatske nailazi se zelenosivi pršinasti t. zv. maceljski pješčenjak (prve mediteranske stepenice). Njega su vode teže erodirale, i stoga on tvori strme, slabo raščlanjene i otegnute grebene. Doline su uske i strmih strana. Istočno odnosno jugoistočno od maceljskog pješčenjaka pruža se područje prhkog žutog lapora, više ili manje pjeskovitog. Ovaj je kronologijski ekvivalentan s maceljskim pješčenjakom, ali je manje otporan prema utjecaju atmosferilija. Stoga je ovdje erozija znatno unapredovala, pa se brzo izmjenjuju oniske i kratke, obično blago svedene kose brežuljaka. Jedino gdje se na tom terenu pojavljuju konglomerati, ima znatnijih uzvisina i strmih pristranaka (u Halozama).

Jugoistočno od područja donjomiocenskih lapora, od Vinice do na jug od sela Bednje pruža se niz litavca (sjeverozapadno krilo lepoglavskog zaliva). Taj se sastoji od vapnenca, žutog i modrikastosivog vapnenog pješčenjaka ili iz kavernozihi vapnenaca. Ovaj je materijal otporniji od onog, koji ga okružuje sa sjeverozapada i jugoistoka, pa tvori kompaktnije izbrežine nešto veće visine, a često i prilične strmine. Na litavski se vapnenac nadovezuje područje pliocenskog glinastog lapora i žutog ili sivog pijeska. Taj je materijal jako erodiran, pa je cio teren dobio valoviti oblik.

Ovim petrografijskim razlikama prilagodila se i naseljenost. Područje maceljskog pješčenjaka je neobično slabo naseljeno, i ako je najveći dio terena niži od 400 m (najviši uspon dosiže 621 m). Prema tome nije tu odlučna apsolutna visina nego reljef. Radi sličnih prilika dosta je slabo naseljena i zona litavca. U oba ta područja dominiraju šume. Naselja i obrađeno tlo koncentrirali su se po sredini između spomenutih dviju zona, u području (donjomiocenskih) trošnih lapora. Drugo gusto naseljeno područje je ono na istoku, građeno od pliocenskih lapora i pijesaka, te diluvijalnih ilovina.

Prema A. Stebutu⁶ imamo u Hrv. Zagorju ove tipove zemljišta:

1.) Iz grupe nerazvijenog zemljišta nailaze se planinska skeletna zemljišta te aluvijalna zemljišta u riječnim dolinama.

2.) Iz grupe podzola razvio se tipičan podzol. Karta je prilično shematizirana, jer je faktički diferencijacija tla veća.⁷

⁶ Pedološka karta Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1951.

⁷ Pedologijski je dio obrađen djelomično po podacima ing. V. Herakovića.

Radi humidne klime, koja vlada u Hrv. Zagorju, izvrgnuto je tlo procesu podzolizacije, pri kojem se voda cijedi kroz slojeve zemljišta i odnosi produkte raspadanja u dubinu izvan domašaja biljnih žila. Podzolasto tlo se nailazi najčešće na tvrdim vapnencima i debljim diluvijalnim sedimentima izuzevši les. Ono se ne razvija na mekanih vapnenim supstratima, miocenskim i pliocenskim laporima, sarmatskim vapnencima kao ni na litavcu, budući da prisutnost vapnenca normalno otežčaje stvaranje podzola.⁸ Kako je spomenuto, upravo ti slojevi su u Hrv. Zagorju najrašireniji, pa je prema tome područje podzola ovdje dosta ograničeno. Podzolasta zemljišta ima u raznim stepenima plodnosti.

Na položajima veće strmine s plitkom mekotom i zdravicom, u koliko ti nisu pod šumom, postoji proces površinskog spiranja, pri čem se ne umanjuje samo količina hranljivih sastojina, nego se odnosi i sam fizikalni supstrat u niže predjele. Radi prenapučenosti i oskudice zemljišta žitarice se (naročito kukuruz) siju i na takovu tlu, za koje bi radi strmine bilo najracionalnije, da se ostave pod šumom ili da se zasade vinogradima.

Uz rijeke i potoke su aluvijalna livadna i barovita tla, koja su nepovoljnih fizikalnih svojstava radi visokog stanja izdanske vode i stagnacije oborinskih voda. Drenažom se može znatno poboljšati kakvoća ovog zemljišta. Stoga valja nekadašnjim veleposjedima pripisati u zaslugu, da su izgradili u riječnim i potočnim dolinama odvodne kanale, koji su se djelomično održali i nakon provedene parcelacije velikih posjeda.

Diluvijalne pjeskovite ilovine čine dobro livadno tlo, koje se radi oskudice drugog zemljišta pretvara i u oranice. Vrlo dobar biljni prinos postizava se na diluvijalnim terasama sjeverozapadno od Medvednice, te u dolinama Krapinčice, Zlatarske Rijeke i Toplice. Pjeskovite ilovine su i inače glavni sastav orančnih površina, naročito na pristrancima brežuljaka, pa zauzimaju trećinu cijelog područja. Produktivnost je ovisna o sadržini humusa, no u umjereno vlažnim godinama daju pjeskovite ilovine općenito vrlo dobar biljni prinos. Stoga one omogućuju i najgušće naseljavanje.

Viši položaji i strmi nagibi imaju plitku ilovastu mekotu na glinastim, pjeskovitim i vapnenim laporima te na litavskom vapnencu. Trošenjem ovog supstrata nastaje tlo osobito podesno za vinograde i voćnjake, dok je mnogo slabiji prinos kukuruza,

⁸ Gračanin M.: Prilog geografiji podzolastih tala Hrvatske. Hrv. Geografski Glasnik 8—10. Zagreb, 1959.

inače glavne krušne žitarice Hrv. Zagorja. Valja istaći, da se sadržaj vapna mijenja već unutar malih kompleksa zemljišta. Na povoljnoj ekspoziciji pokriti su ovakovi tereni najčešće vinogradima. To je slučaj i kod litavskih grebena, koji su inače slabije naseljeni radi jakih uspona i radi teške opskrbe vodom, zbog koje valja silaziti sa sljemena na podnožje brežuljaka. Za hidrografijske odnose na litavskim grebenima značajna je činjenica, da su u Vinagori izgrađene dvije velike cisterne. Laporasto i vapnenasto tlo dajući slabiji prinos kukuruza, sili stanovništvo da veću pažnju obrati vinogradarstvu i voćarstvu, pa ove grane privrede imaju važnu funkciju u životnoj borbi. One također omogućuju gušće naseljavanje.

Planinsko skeletno zemljište povoljno je obično samo za šume, pa se čini pogreška, kad se tu šume krče i kad se forsira gospodarsko tlo. U supstratu planinskih livada i pašnjaka na najvišim položajima Medvednice i Ivančice prevladaju humozne naslage, jer se biljevna tvar uz nisku temperaturu i obilno vlaženje polagano rastvara. Krčevine s humoznim tlom i uz primjesu vapnenca isprva su rodne, no radi brzog spiranja zemljište postepeno osiromašuje i daje sve lošiji žitni prinos.

II.

Naselja se nalaze na raznim položajima. Najviše ih ima na pristrancima brežuljaka. No tu nije bilo povoljna terena za stvaranje većih kompaktnih naselja, pa su nastali zaseoci i raštrkana sela kao najbolji oblik prilagođenja brežuljkastom terenu.

Dosta ima naselja na uravnjenim bilima brežuljaka. Lučelnica, Požarkovec i Turnišće redaju se na sljemeni izduženog brežuljka te na pobočnim rebrima. Vrankovci i Komor imadu također većinu kuća na sljemeni, a jednako i Lovrečan Brijeg (na duljini od 4 km). Hrašćina se nalazi na ostruzi, koja je s tri strane opkoljena nižim terenom. Na hrptu se ostruge nalazi i nizno selo Ključ (35 km dugo). Ovaj je dobio ime po okuki, koju je usjekla rijeka Bednja, i na taj način oblikovala spomenutu ostrugu. Kuće Šagudovca (sjeveroistočno od Gornje Stubice) zapremaju uravnjeni, dosta široki hrbat, a isti je slučaj kod susjednog Modrovca.¹

¹ Koji put su se ovakovi položaji odrazili i u imenu naselja: Vrh, Vrhovec, Brdo, Bregi, Bregovljane, Belečka Gora, Gorjani, Gora, Velika i Mala Gora, Veliki i Mali Gorevec, Gorica, Kamena Gorica, Marija Gorica, Hum, Greben-grad, Strmec. Na podnožju gorja i brežuljaka se nalaze Kameničko Podgorje, Podgora, Prigorje (2 put), Podevčevo (ispod vrhunca Čevo). Na uravnjenom hrptu se nalaze dva zaseoka imenom Police.

Na izduženim rebrima diluvijalnih terasa između paralelnih tokova potoka, nalaze se često nizna sela, tako Maruševčki Novaki, Jakovlje-Brijeg, Stubička Slatina i Krušljevo Selo. Na samom rubu terase iznad pregiba ima također kuća. Na takovu su položaju zaseoci Jakovlja i Mokrica. Zabok se nalazi glavnim dijelom na terasi uz njezin rub, a u novije doba raste mjesto oko željezničke postaje, koja je ispod terase, dok Andraševac (sjeveroistočno od Oroslavlja) ima jednu skupinu kuća na rubu terase, a drugu na pristranku brežuljka iznad terase. Podno Cessargradske gore nalazi se iznad prostrane diluvijalne terase manji niveau oblikovan u pontijskim taložinama (265 m) i na njem se nalazi središnji dio Klanjca.

Na nižim terasama sjeverozapadno od Medvednice ima više sela i zaselaka.^{1a} Zaseoci odnosno pojedine kuće Igrišća nalaze se na četiri nivoa, koji se dižu iznad potoka Jamno i aluvijalne ravni rijeke Krapine, i to na onima s visinom od 158, 169, 184 i 204 m. Kuće Kipišća nalaze se djelomično uz cestu Oroslavlje—Stubičke Toplice na terasi od 184 m visine, a druga skupina kuća uz cestu Slatina—Stubičke Toplice na višoj terasi od 205 m.

U širim su dolinama obično nizna ili okupljena sela. Dno je doline uz potok ili rijeku obično izvrgnuto poplavama, a zemljište najčešće nije za druge kulture nego za pašnjake, pa se sela nalaze na rubu dolinske ravni, gdje se teren počinje uzdizati. Takav je položaj povoljan s privrednog stanovišta, jer se ovdje mijenjaju kulture: pašnjaci i livade prevladaju u dolini, a na pristrancima iznad kuća su polja i vinogradi ili šume (ove obično na nepovoljnoj ekspoziciji). Nekoć je bio česti slučaj, da se seljački posjed u jednom kompleksu protezao od dna doline do sljemena brežuljka. Danas su posjedi odviše rasparčani, ali još ima tragova ovakove zemljišne podjele.

Budući da važniji putovi vode dolinama većih potoka i rijeka, naselja se koncentriraju postepeno sve većma u blizini cesta ili neposredno uz njih. Naročito su podesna mjesta na sastavu dolina, gdje se ceste ukrštavaju ili račvaju. Na rubu doline Sutle redaju se sela Plavić, Kumrovec, Kraljevec, Dubravica i Rozga, a u dolini Hrvatskog potoka Tuhelj i Dubrovčan. Donja Stubica se nalazi na nešto povišenom rubu doline potoka Toplice, a podno diluvijalne terase, po kojoj je dobila ime.² U prostranoj riječnoj nizini, nezavisno od njezina smjera, ali pri-

^{1a} Oppitz O.: Terasa kod Oroslavlja, Alma mater, Zagreb 1940.

² Šenoa M.: Prilog za hrvatsku geografsku terminologiju. Nastavni Vjesnik.

lagodujući se cesti, koja vodi preko niske diluvijalne terase od željezničke postaje do Zlatara, izgrađen je Donji Brestovec.

Neposredno uz rijeku ima sela ondje, gdje se današnje riječno korito nalazi na rubu aluvijalnog terena, pa rijeka teče neposredno ispod diluvijalne terase ili ispod pristranaka brežuljaka. Pored Sutle su na takovoj povišenoj obali Draše, Lukevec i dio Gredica. — Vučilčevo i Čemehovec se nalaze između rijeke i njezina sporednog rukava Stare Sutle na nešto povišenom terenu, koji je barem u normalnim godinama siguran od poplava.

Zanimljiv je položaj Začretja. S lijeve strane Krapinice može se pratiti diluvijalna terasa od Zagorske Ciglenice do Grdenaca. Prema dnu doline prelazi ona izrazitom stepenicom, a iznad pregiba se nalaze dvor Brezova i Mirkovec. Od ove je terase odvojen dolinom potoka Šemnice jedan mali dio na duljini od 1 km, koji se kao erozijski ostatak diže osamljeno do visine od 10—12 m iznad dolinske ravni Krapinice i Šemnice. Na toj se izbrežini nalazi glavni i stariji dio Začretja, dok se u novije doba grade kuće i ispod nje u blizini željezničke pruge.³

Rjeđa su sela u uskim dolinama, jer je tu premalo obradive zemlje, a doline su najčešće prevlažne. Ivanečka Željeznica se proteže u dolini istoimenog potoka. Kuće se nalaze gotovo sve na lijevoj obali potoka uz seoski put, a većinom orijentirane prema potoku. — Malo ima slučajeva, da se kuće redaju s obe strane potoka kao što je to u Podgrađu, sjeverno od Marije Bistrice.

U izvorskoj se niši često nalaze zaseoci ili pojedine kuće. Ovakav je položaj u zavjetrini, a i blizina je vode prednost, jer na njoj oskudijevaju katkad sela na sljemenu brežuljaka. U niši se nalazi dio Orehovice i Temovec (blizu Začretja) te dio Selnice.⁴

³ Naziv mjesta Začretja dolazi odatle, što je gotovo sa svih strana opkoljeno poplavnim tlom (čret = bara), pa se tek preko ovoga dolazi do samog mjesta. Ima još nekoliko topografskih imena istog podrijetla. Zaseoci Čret i Čretno nalaze se na rubu doline Bednje, koja je također izvrnuta poplavama, a selo Čret je kod sastava potoka Svedružnice i Kosteljine. Istog je značenja naziv sela Mokrice, koje se nalazi na diluvijalnoj terasi iznad poplavnog terena rijeke Krapine i njezina pritoka Crna.

⁴ Po položaju u dolini ili izvorskoj niši dobio je veći broj naselja ime: Jarak Zabočki, Mihaljekov Jarek, Jarek, Jarki, Jazbina (2 put), Grabe, Jamno, Dolići, Pustodol, Ponikve, Klamečno, Sutinsko. Klanjec je dobio ime po položaju povrh klanca, a Razdrto po sutjesci Risvičkog potoka (M. Šenoa: Terminologija).

III.

U Hrv. Zagorju prevladaju dva tipa naselja, jedno su zaseoci, a drugo raštrkana sela. Oba tipa dolaze često izmiješano, a raširena su po cijelom Zagorju na brežuljcima i na podnožju gora. Ostalih tipova naselja ima razmjerno malo.

Zaseoci su male, obično zbijene skupine od 4—5 ili desetak kuća, okružene zemljištem, koje pripada tim kućama. A. Meitzen uzima kao zaselak skupinu od 5—5 ili 6 kuća,¹ a M. Sidaritsch skupinu do 10 kuća kao najveći zaselak, pa ako ih ima više, onda to smatra selom.² Austrijska statistika od g. 1910. uzima kao zaseoke skupove od 5—9 kuća.³ Nema sumnje, da takova shematička podjela ne može uvijek zadovoljiti. Zaseoci su zapravo mala sela, te u narodu ne postoji za njih nikakav poseban naziv (pa ni onaj zaseoka), nego su tu jednostavno „sela“, a u sjeverozapadnom Zagorju „vesi“.⁴

Često je zaselak nastao tako, da se razdijelila zadruga, koja je nastavala osamljeni dom daleko od ostalih kuća, pa je u tim slučajevima zajedničko prezime (ili nadimak) postalo ujedno imenom zaseoka.

Da se istakne razlika između „sela“, pod kojim se u živom govoru razumijeva zaselak, i administrativnog pojma sela, koji obuhvata više zaselaka, upotrebljava se često za posljednji naziv „mjesto“.⁵ Tako se „mjesto“ Poznanovec (1482 stanovnika) sastoji od ovih „sela“ (zaselaka): Jugi („idem k Jugim“), Munjki, Tuđi i Novaki, Žigi (Ožegovići) i Bani, dok su u „mjestu“ Jakovlju ovi zaseoci: Ivčeki, Čički, Gajski i t. d. Svi se ti zaseoci nazivaju po prezimenu ili nadimku stanovnika. U drugim su slučajevima dobili zaseoci naziv po položaju ili po kakvoj značajnoj pojavi u milieuu. U Tuheljskoj su župi ovi zaseoci: Podbukovje, Topolovica, Veternica, Jama, Podgora i dr.

Raštrkana sela imadu kuće rasute na velikom prostoru bez pravog reda, a među pojedinim se kućama nalaze poveći razmaci. Oko kuće se koncentrira znatan dio seljačkog posjeda.

¹ A. Meitzen: Siedlung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen. Berlin 1895. I. 432.

² M. Sidaritsch: Die Geographie der bäuerlichen Siedlungswesen im ehemaligen Herzogtum Steiermark. Graz 1925. s. 34—5.

³ isp. R. Gradmann: Die ländlichen Siedlungsformen Württembergs. Petermanns Mitteilungen 1910. s. 184.

⁴ A. Melik: Slovenija I. Ljubljana 1936. str. 540.

⁵ Sela, koja se sastoje od većeg broja zaselaka, naziva D. Jaranov poluraštrkanim (Die Siedlungstypen in der östlichen und zentralen Balkanhalbinsel. Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde, Berlin 1934. str. 185).

Ovakav se oblik naseljenosti često nailazi u predjelima intenzivnijeg vinogradarstva, gdje se u vinogradima ili uz njih nalaze ne samo klijeti nego i stalno nastanjene kuće. Izrazito vinogradarski predio je na pr. južna padina Desiničke Gore između Desinića i Sopota, te Veternička Gora. Na višim položajima prevladaju tu klijeti, a na nižim stalno nastanjene kuće. Cijela raštrkana naselja sastavljena pretežno od vinogradarskih klijeti nailazimo također oko Otrčkovca, Globočeca i Bistričkog Huma.

Ima slučajeva, da se klijeti i kuće nalaze duž sljemena brežuljaka iznad vinogradarskih parcela, koje su na pristrancima, dok je dno doline često pod šumom. Klijeti se i kuće redaju s jedne ili s obje strane ceste već prema položaju vinograda, pa se dobiva dojam razrijeđenog nizmog naselja. Gdje prevladaju same klijeti, koje su samo periodički nastanjene, ne može se ni govoriti o naselju u pravom smislu nego tek o nizu gospodarskih zgrada. Najčešće se međutim nalaze klijeti izmiješane sa stalno nastanjenim kućama, u kojima žive samostalni seljaci, a gdje-gdje i vinciliri gradskih posjednika. Ovakav tip naselja naziva M. Sidaritsch: *Kettensiedlungen des Weinbaugebietes*.⁶ U Hrv. Zagorju nije ova vrst naselja tako često zastupana kao u Slovenskim i Međimurskim Goricama, ali se ipak nailazi na Varaždin-Brijegu te na bežuljcama između Lovrečana i Gornjeg Ladanja: Vinica-brijeg, Križovljan-brijeg, Selci, Gradišće.⁷

Raštrkana sela imadu koji put kuće tako rijetko rasute, da naselje i nije drugo nego aglomeracija osamljenih kuća. Posjedi ovih kuća bili su nekoć bar uglavnom okupljeni, dok su danas radi diobe rasparčani i ako ne u onoj mjeri kao kod zaselaka ili okupljenih sela. Od potpuno se osamljenih kuća razlikuju po tome što im posjedi tvore kontinuiranu kulturnu površinu.⁸

Rjede su potpuno osamljene kuće, koje su od ostalih i po koji kilometar daleko, a arondirani im se posjed nalazi usred šume, šikare ili neobrađene površine (pustače). Na prvi pogled je i teško reći, kojoj bi se susjednoj skupini kuća trebale pribrojiti. Individualnost im se očituje i u tome, što nose posebni

⁶ M. Sidaritsch: o. c. str. 33.

⁷ Upadljiva je činjenica, da je u vezi s vinogradarstvom nastao veći broj lokalnih imena: Vinagora, Vinogorski Vrhi, Vinica, Vinica-brijeg, Vini Potok (potok i zaselak kod Lobora), Gornje i Donje Vino (kod Krapinskih Toplica), Vinski Potok kod Kostela, Vinski vrh (kod Marije Bistrice i kod Zajezde), Vingrad (stariji naziv za Veliki Tabor), Trški vrh.

⁸ S. Ilešič: *Kmetska naselja na vzhodnem Gorenjskem*. Geografski Vestnik IX. Ljubljana 1933., str. 66.

naziv, ili po prezimenu ili nadimku vlasnika ili u vezi s položajem.⁹ Osamljene kuće jedne i druge vrsti nalaze se najčešće na višim položajima; ima ih iznad 400, a koji put i 500 m. Za privredu iskorišćuju prirodnu čistinu usred šume ili krčevinu, dakako na blažem nagibu, zaravni ili ostatku terase. Ovakav tip naseljenosti je najrašireniji u području sjeverno od Strahinčice između rijeke Bednje (više Lepoglave) i potoka Macelčice.

Među većim brojem zaselaka kao i unutar raštrkanog sela ističe se zaselak, koji se okuplja oko crkve.¹⁰ To je koji put na daleko jedino veće i zbijenije naselje, a zauzima obično središnji položaj unutar nekog manjeg područja, dok terenske prilike pogoduju razvitku prometnih veza s neposrednom okolicom. Pored crkve i župnog dvora nalaze se ovdje škola, dućan, gostionica, eventualno i koja obrtnička radionica. Premda je tu i poneka seljačka kuća, crkveno se selo razlikuje po svom sastavu i funkciji od ostalih seljačkih naselja, ono je za određeni kraj duševni centar, a donekle i privredni. Crkveno se selo može usporediti s analognim naseljima, koja se u Westfalenu nazivaju Kirchorten, a u Norveškoj Kirkepaldser.¹¹ Ono često nosi službeni ili neslužbeni naziv po patronu crkve: Sv. Katarina (u Zagorskim Selima), Marija Gorica, Sv. Ivan (Hum na Sutli), Sv. Petar (Prišlin), Sv. Barbara kod Žitomira. Među crkvena sela pripadaju dio Vinagore te dio Trškog Vrha kao i Mihovljana, i to oni dijelovi, koji se okupljaju oko mjesne crkve. Cijela Gornja Stubica nije drugo nego crkveno selo. Ona ima samo 61 stanovnika, a da je centar za svoju okolinu, vidi se po tome, što je ovdje župa, općina, škola i pošta, a nešto po strani istoimena željeznička postaja. Brojem stanovnika zaostaje ona daleko iza nekih područnih sela, među kojima ima nekoliko sa preko 500 stanovnika (Sv. Matej, Karivaroš, Stubički Dubovec, Jakšinec, Slani Potok, Hum i Gusakovec).

Iako sjedište župe, može neko selo ili zaselak imati sporedno značenje, ako se koje od područnih sela nalazi na povoljnijem položaju ili ima bolje prometne veze. Bistranska Poljanica je oveće okupljeno selo, no župna se crkva (župa nosi naziv Bistra) nalazi u zaseoku (zapravo iznad njega), koji je jedan kilometar daleko od sela. Selo se Poljanica razvilo naročito u zadnje doba kao i nekoliko susjednih sela, a pogo-

⁹ S. Ilešič: o. c. str. 68. Isp. Mielke R.: Das deutsche Dorf. Leipzig, 1913. str. 20.

¹⁰ S. Ilešič: o. c. str. 30. Isp. A. Meitzen: o. c. I. 50.

¹¹ J. Brunhes: La Géographie humaine I, Paris 1934. str. 179.

dovao im je ravan i plodan teren diluvijalnih terasa. Donja Bistra ima među njima posebnu važnost, jer se nalazi na raskršću cesta. Zaselak sa župnom crkvom, koji je u nekadašnjim odnosima naseljenosti imao važniju ulogu — tu je bio sredovječni tvrđi grad Lubenik¹² — ostao je nerazvijen radi manje povoljnog brdovitog terena, na kom se nalazi.

Kod onih sela, koja nose ime po crkvenom patronu ili po crkvenoj zgradi,¹³ može se uzeti, da je crkva većinom starija od naselja ili da je sagrađena u isto doba, kad se stvorilo naselje.¹⁴ No može biti i slučaj, da je starije ime potisnuto. Tako je staro ime Konoba potisnuto od novog naziva po patronu župe, i danas se selo zove Petrovsko. U drugim je slučajevima ime patrocijnija dodano topografskom imenu, i tako su nastali nazivi Marija Bistrica, Marija Gorica, Sv. Križ Začretje.¹⁵

Ima slučajeva, da se neposredno oko crkve do danas nije stvorilo nikakvo naselje i da je ona ostala osamljena.¹⁶ To su redovno filijalne crkve i kapele koje ukrašuju vrhove i sljemeni brežuljaka: Majka Božja Strmečka, filijalna crkva u Donjoj Pušći, Sv. Antun kod Zaboka.

Radi administrativnih potreba sabrano je nekoliko zase-laka pod zajednički pojam sela, jednako kao što je pod tim nazivom uzet i kompleks osamljenih kuća, koje geografski uopće ne čine sela. Na taj se način došlo u statističkim podacima i do velikih sela sa 1000—2000 stanovnika. Kuće Jakovlja (2519 stanovnika) protežu se s prekidima uz cestu na duljinu od 5 km, a Mala Erpenja (1550 stanovnika) ima rasute kuće na prostoru od 5—6 km².¹⁷

¹² B. Gušić: Medvednica, Zagreb, 1924., str. 97.

¹³ Osim već spomenutih to su: Vukovoj, Juranščina, Martinščina, Ladislavec, Petrova Gora, Lovrečan, Kraljev Vrh (ili Tri kralja), Sv. Križ, Sv. Florijan, Ivanić Miljanski, Jakopovec, Križovljan, Lovrečan Brdo i Selo, Marčan, Margečan, a po zgradi: Kapelščak, Kapela, Kapelski vrh, Kapelec. Isp. A. Melik: o. c. I. str. 625.

¹⁴ M. Sidaritsch: o. c. str. 40.

¹⁵ Mappa Dioecesis Zagrabiensis kao i pripadajući Repertorium od J. Szemana (izd. 1822—5.) poznaje samo Konobu, Bistricu, Goricu i Začretje, a Schematismus cleri archidioecesis Zagrabiensis za g. 1860. ima tri ista naziva, ali donosi već Mariju Goricu. Današnji dakle nazivi nisu stari, pa su u službeno upotrebu ušli tek u zadnje doba. Naziv Sv. Križ—Začretje bio je u službeno upotrebi samo neko vrijeme, a danas se mjesto naziva opet samo Začretjem.

¹⁶ M. Sidaritsch: o. c. str. 40.

¹⁷ Broj stanovnika, koji prosječno otpada na jedno naselje, ne pokazuje stoga pravu sliku. Ipak se može spomenuti, da se najveća naselja nalaze u stubičkom (prosječno 618 stanovnika) i zlatarskom kotaru, gdje ima

Kod sela kao kompaktnih naseobenih jedinica mogu se razlikovati dva osnovna tipa: okupljenih i niznih sela. Ona se redovno nalaze u širim dolinama potoka i rijeke te na diluvijalnim terasama sjeverno od Medvednice.

Središte okupljenog sela je često trg. Taj ima oblik četverokuta, koji je nastao tako, što se glavna cesta proširila, ili se razvio na raskršću cesta. Ovakav oblik trga imadu Donja Stubica, Marija Bistrica, Klanjec, Začretje, Trgovišće i Zabok. U nekim slučajevima nastaje trg na račvanju cesta pa dobiva obliku trokuta, tako u Zlataru, Desiniću, a donekle u Velikom Trgovišću. Na trgu je redovito crkva, koji put u sredini trga kao u Donjoj Stubici, Zaboku, Zlataru i Desiniću, a u drugim je mjestima izgrađena tako, da zatvara posve ili djelomično jednu stranu trga, kao u Mariji Bistrici, Klanjcu, Začretju i Trgovišću. Od centra se razilaze na razne strane putovi, koji su često vijugavi i onda, kad to ne traže terenske prilike, a vode na polja ili svršavaju u čijem dvorištu. Kuće se grupiraju neposredno uz putove ili malo dalje od njih bez mnogo reda.¹⁸ Ako ima više putova na razne strane, tad dobiva tlocrt sela zvjezdoliki oblik (Tužno). Kod nekih okupljenih sela, koja nemaju trga, može se uzeti kao centar raskršće ceste, blizu kojeg je često i crkva (Tuhelj i Sopot).

Oblik je niznog sela nastao zguščavanjem kuća uz prometne putove i to najčešće u dolinama gdje su i terenske prilike pogodovale razvoju ovakova oblika. Naselja se u nizu pružaju doduše i duž sljemena brežuljaka, ali ovdje sa znatnim prekidima, pa to nisu drugo nego nizovi zaselaka ili rastrkana sela. Kod pravih niznih sela dvorišta se pojedinih kuća najčešće nadovezuju jedno na drugo. Ovakova nizna sela su Jablanovec, Novaki, Kraljevec na Sutli, Dubravica i Rozga. Kod posljednja se dva sela vidi, kako je djelovala privlačna snaga ceste. Prije pedesetak godina bilo je u Rozgi kuća uglavnom u blizini crkve, a u Dubravici oko raskršća ceste. Danas čine oba sela gotovo neprekinuti niz kuća na duljini od 5 km. Donji Brestovec i Pojatno razvili su se kao nizna sela u blizini željezničkih postaja. U oba slučaja bili su stanovnici privučeni blizinom željezničke pruge, pa su mnogi od njih tu sagradili nove kuće, dok su starije na brežuljcima napustili. Da su to novija naselja, vidi se i po načinu gradnje kuća (naročito kod Donjeg Brestovca). Pregrada

najviše uravnjena terena, a najmanja su u pregradskom i klanječkom (oko 500 stanovnika po naselju) gdje je teren najviše izbražden uskim dolinama.

¹⁸ Isp. N. Bernhard: Die ländlichen Siedlungsformen. Geographische Zeitschrift 25. Leipzig 1919. str. 27. — A. Meitzen: o. c. I. 54.

je također nizno naselje na ulazu u sutjesku Kosteljine. Nešto po strani od ceste, uz koju je glavni dio mjesta nalazi se prostrani neuređeni trg u obliku nepravilna četverokuta, koji je zatvoren sa sjeverozapada pročeljem župne crkve.

IV.

Ima dosta naselja, kod kojih veći ili manji dio stanovništva, nalazi uvjete svoje eksistencije i u drugim zanimanjima, a ne samo u ratarstvu i stočarstvu, pa su neka od njih izgubila svoj izraziti ruralni značaj.

U posljednje se doba počela u Hrv. Zagorju razvijati industrija, pa su veći industrijski centri izmijenili svoj izvanjski izgled. Oroslavlje ima cio niz kuća građenih na gradski način sa širokim prozorima, a slična se pojava opaža u manjoj mjeri i u selima neposrednog susjedstva (Kapelšćak), odakle stanovnici polaze na rad u Oroslavlje. Industrija je utjecala na izgled naselja u Zaboku i u Bedekovčini, dok Krapina ima i onako gradski izgled.

Industrija utječe i na porast naselja, premda je taj utjecaj umanjen time, što svaka veća industrija uposljuje radnu snagu s dosta velikog područja, pa tvornički radnici stanuju znatnim dijelom 5, koji put i 10 km daleko od same tvornice. U tekstilnim tvornicama Oroslavlja su na pr. zaposleni radnici iz Stubičke Slatine, Krušljeva Sela, Kapelšćaka, Igrišća, Strmca, Kraljeva Vrha, Pustodola i Stubičkog Podgorja. Ipak nije bez značenja činjenica, da je i samo Oroslavlje poraslo u 50 godina (1880. do 1931.) za gotovo 75% (1036 : 1809 stanovnika), dok je susjedna Donja Stubica, inače upravni centar i sa znatnim sajmovima, ostala na istom broju stanovnika. U Gornjoj Bedekovčini, gdje se nalazi tvornica glinene robe u istom se vremenskom razdoblju broj stanovnika podvostručio (762 : 1510). U Zaboku postoji tekstilna tvornica tek nekoliko godina, pa se njezin utjecaj na porast stanovništva nije mogao odraziti u statističkim podacima.

Mnogo se manje opaža utjecaj rudarstva na porast pojedinih naselja, pa gdje i postoji znatniji procentualni porast, radi se redovito o malim selima s kojom stotinom stanovnika. Kod većih naselja, gdje postoje rudnici, kao što su Ivanec i Radoboj, ne opaža se porast, koji bi znatno bio veći od onoga u cijelom odnosnom kotaru. Uzrok je isti kao i kod nekih industrija, jer i rudari stanuju velikim dijelom u selima i zaseocima, koji su po nekoliko kilometara daleko od mjesta zaposlenja.

Utjecaj većih sajmova opaža se u Trgovišću (kod Hrašćine), Velikom Trgovišću, Donjoj Stubici i drugdje. U tim mjestima ima veći broj obrtnika, koji rade pretežno za prodaju na sajmovima. Kod prvih dviju sela dolazi njihova funkcija do izražaja i u samom njihovom imenu. Od interesa je Trgovišće, to veća što ima samo stotinu stanovnika. I pored ovog neznatnog broja nalazi se u Trgovišću uređeno sajmište, trg s drvoredom, te po nekoliko obrtničkih radionica, trgovina i gostionica, tako da je jedva koja kuća posve seljačka. Tako cijelo naselje i nije drugo nego sajmeni centar.

Veliko prošteništa Marija Bistrica živi zapravo od stalnog priliva hodočasnika, pa je središnji dio naselja (775 stan.) dobio potpuno gradski izgled (veći broj gostionica, prenočišta i trgovina). U skromnijim dimenzijama vrijedi to i za Trški Vrh, dok su manja prošteništa Vinagora, Lobar i Belec zadržala svoj ruralni značaj.

Veća kupališta Krapinske, Varaždinske i Stubičke Toplice utječu na privredno stanje svoje okolice, dok je to kod Tuheljskih i Sutinskih u mnogo manjem opsegu.

Krapina, Klanjec, Zlatar i Vinica su trgovišta, a imaju značenje kao kotarska mjesta (izuzevši Vinicu), a pored toga i kao središta trgovine. Isti značaj imaju Pregrada, Donja Stubica i Ivanec, premda nisu formalno priznata kao trgovišta. Iako je Novi Marof sjedište kotarske oblasti, on je ostao neznatno naselje, pa nije sijelo ni općine ni župe, a nema ni osnovne škole. Znatno povećanje broja stanovnika u zadnjih 50 godina (74 : 288) zahvaljuje osnivanju sanatorija za tuberkulozne.¹

Među spomenutim naseljima ima izraziti gradski značaj jedina Krapina. Ona leži dosta ekscentrički, podalje od glavne prometne linije: doline rijeke Krapine, pa se jedva može smatrati pravim središtem Hrv. Zagorja. Radi rastrganog relijefa razvili su se i sporedni centri. Za dolinu Krapine može se ovakvim smatrati Zlatar, a donekle i Zabok, za dolinu Bednje Ivanec, a dolinu Sutle Klanjec.

U historijskim se izvorima spominje grad Krapina prvi put god. 1195., a trgovište god. 1547., kad mu je kralj Ludovik I. dao razne povlastice.² Lokalni položaj nije osobito povoljan, jer se nalazi u uskoj dolini Krapinice pred njezinim ulazom u prostraniju riječnu ravan. Stoga se mjesto razvilo u glavnom uzdužnim smjerom, pa se pobočni dijelovi uspinju na pristranke.

¹ S istog razloga bilježi i Klenovnik znatno povećanje: god. 1880. imao je 496 stanovnika, a g. 1931.: 2138 stanovnika.

² Ortner S.: Povijest gradine i trgovišta Krapine, Zagreb, 1899.

Središte trgovišta čini dugoljast trg osnovan poprečno na smjer doline. Pedesetih godina prošlog stoljeća³ imala je Krapina 1084 stanovnika, a do god. 1910. porasla je na 1470. U zadnjih 20 godina broj je stanovnika pao (god. 1931 : 1332), na stanje kakovo je bilo god. 1880. Uzrok je s jedne strane, što su neke tvornice obustavile poslovanje, a s druge je strane nepovoljno utjecala gradnja željeznice Krapina-Rogatec. Prije je bila Krapina završna postaja željezničkog prometa, pa se tu roba prekrćavala sa željeznice na kola i obrnuto, a danas je samo prolaznom postajom.

Upadljiva je činjenica, da se u tako velikoj i gusto naseljenoj krajini nije stvorio veći gradski centar, nego što je današnja Krapina. Uzrok je bez sumnje u tome, što se u neposrednoj blizini Hrv. Zagorja razvio grad Zagreb, a na sjeveru u manjem opsegu Varaždin. Oba su grada stalno privlačila onaj dio stanovništva, koji je napuštao selo te se odavao gradskim zanimanjima. Do prve polovine prošlog stoljeća je privlačna snaga obaju gradova bila podjednaka, a danas odlučno prevladuje Zagreb. Pored spomenuta dva politička, kulturna i privredna centra nije bilo mogućnosti, da se stvori jedno ovakovo žarište na teritoriju samog Hrv. Zagorja. Ovisnost o Zagrebu i Varaždinu vidi se i po tome, što ta krajina nema danas ni jedne srednje škole, iako je dala hrvatskom narodu toliko inteligencije, te kulturnih i političkih radnika.

Za izgled krajine u Hrv. Zagorju su karakteristični plemićki dvorci, koji u statističkim podacima fungiraju često kao samostalna naselja. Neki od njih imaju izvanredno lijep položaj (kao Trakošćan, ili Veliki Tabor), a u koliko se ne ističe već iz daleka sam dvorac, opaža se redovito park, unutar kojeg se dvorac nalazi, ili opet aleja (obično jablana) pred dvorcem. Uporedo s provođenjem agrarne reforme mnogi su dvorci prešli u druge ruke, a neki su potpuno razrušeni ili su na putu da propadnu. U nekima su se etablirale socijalne institucije (Klenovnik, Novi Marof, Lohor) ili škole (Začretje, Horvatska, Veliki Tabor), a postoji i slučaj, da je dvorac upotrebljen za tvornicu (Oroslavlje).

Od nekadašnjih tvrdih gradova sačuvala su se danas samo ruševine. Oni su se nalazili na teže pristupačnim mjestima ili na strateški važnim pozicijama. Cesargrad i nasuprot njemu Kunšperk kontroliraju prolaz kroz sutjesku Sutle (Zelenjak), a Kostel na sličan način dolinu Sutinsko.

³ Schematismus cleri archidioecesis Zagrabiensis za g. 1860. Zagreb.

V.

Kod orijentacije kuća prema cesti odlučuju razni faktori: sunčana strana, terenske prilike te veličina parcela, a napose njihova širina uz cestu ili put. Ti se faktori različito kombiniraju, pa nema gotovo sela, gdje bi sve kuće bile orijentirane po istom principu. U koliko nijedan od spomenutih faktora nije zaprekom, grade se novije kuće, tako da su širom stranom okrenute prema cesti, dok su starije kuće prema ovoj češće okrenute užom stranom. U Poljanici je većina kuća zbijena uz cestu, a manji ih je broj uz sporedne ili poprečne putove. U zbijenom dijelu uz cestu, koji ima duljinu od 1 km, 26 je kuća okrenuto k cesti užom stranom, a 20 širom stranom.

Pročelje je kuće okrenuto najčešće k jugu ili zapadu, a nešto rjeđe k istoku. Kad se seoska cesta pruža u smjeru sjever-jug (Jablanovec, Dubravica i dr.), imadu kuće, koje su okrenute užom stranom k cesti, pročelje uvijek s juga. Orijehtacija prema sunčanoj strani upadljiva je naročito ondje, gdje kuće okreću cesti leđa, te nemaju prema njoj ni vrata ni prozora, ili tek iznimno jedan mali prozor. Ovakav način gradnje nailazi se kod sela, koja se protežu u smjeru zapad-istok (Sopot, Poljanica), pa pojedine kuće, koje se nalaze na južnoj strani ceste imadu svoje pročelje okrenuto prema dvorištu, gledajući prema jugu, dok je prema cesti okrenuto kućno začelje.

Terenske prilike također određuju orijentaciju kuća. Dubrovčan i Bezovina se protežu uz cestu, s prekidima na duljini od 5 km. Cesta vodi uz rub doline Horvatskog potoka, tako da se neposredno sa zapadne strane ceste teren počinje uzdizati. Istočna je strana pored ceste ravna i tu je većina kuća okrenuta užom stranom prema cesti, a pročeljem prema jugu. Na zapadnoj strani nema dovoljno ravna terena pa su kuće građene pročeljem okrenute k cesti ili u kosom položaju, a samo gdje se cesta odmaknula od podnožja brežuljka, nalazi se i ovdje po koja kuća okrenuta užom stranom prema cesti.

Kad su se dijelile zadruge, a kasnije individualne porodice, nastojalo se, da svaka nova porodica dobije uz cestu zemljište za gradnju kuće. Na taj način nastale uske parcele, na kojima su se mogle izgraditi samo kuće s užom stranom prema cesti. U Jablanovcu imadu sve kuće pročelje prema cesti, izuzevši skupinu od osam kuća. Posljednje su okrenute k cesti užom stranom, a međusobno su odvojene uskim dvorištima. Ima slučajeva, da je pored kuće uz cestu u njezinu dvorištu izgrađena druga stambena kuća, pa je dvorište zajedničko. Na rubu Po-dravine su seoske kuće okrenute obično užom stranom prema

cesti, očito pod utjecajem nizine, gdje je takav način gradnje općenito raširen.

Kao građevni materijal kuće prevladuje općenito još drvo (hrastovo ili bukovo). God. 1910. bilo je najviše drvenih kuća u stubičkom kotaru (97%), te u klanječkom i zlatarskom (90%), dok ih je u ostalima bilo oko 75%.¹ No šuma ima u posljednje doba sve manje, a često je drveni materijal preskup, pa se tako grade sve više kuće od cigle ili od šupljih cementnih kvadera. Tako je postotak drvenih kuća pao, no još je uvijek velik. Cementnih kuća ima najviše u okolici Klanjca, u Tuhlju, Horvatskoj, Maloj Erpenji i u susjednim selima. Razlog, da se baš ovdje grade cementne kuće, jest blizina kamenoloma u Zelešnjaku. Te su kuće inače dosta nezdrave, budući da je cement higroskopičan. Pojedinačno se nailaze kuće građene od neotesana ili grubo otesana kamena, po nekoliko ih ima između Kostela i Huma, na Trškom Vrhju i u Globočecu. Inače se kamen ili cement upotrebljavaju za gradnju temelja drvenih kuća, a ako je kuća na nagibu, tad je često izgrađen cio donji dio od takova materijala. Vidaju se gospodarske, a gdjegdje i stambene zgrade od pletera i nabijene zemlje, no broj je ovakvih kuća neznatan.

Kao materijal za gradnju krova upotrebljava se u posljednje doba redovito crijep, pa se broj kuća pokrivenih slamnatim krovom znatno smanjio. God. 1910. bilo je u pregradskom i ivanečkom kotaru oko 80%, a u ostalim kotarima 60—70% kuća pokrivenih slamom² dok je danas oko tri četvrtine kuća pokrivenih crijepom. Slamom su pokrivena većinom gospodarske zgrade i starije, siromašnije kuće. Kako se postepeno prelazi na crijep, vidi se po tome, što ima ne rijetko kuća pokrivenih na pola slamom, a na pola crijepom. Vrlo česta crvena boja krova, upućuje također na to, da je ovaj mladeg postanka. Tek u pojedinim siromašnijim selima prevladuju još slamnati krovovi. Dosta ih imade u Gornjoj i Donjoj Pušći, Plaviću, Sopotu, Maloj Erpenji, Zaboku, Košenicama, Grletincu i drugdje. Najčešći je danas slučaj, da je kuća građena od drveta, a pokrivena crijepom.

U slici krajine ne dolazi do izražaja toliko građevni materijal, koliko boja kuće. A pojedini dijelovi Hrv. Zagorja imaju pri tom svoje karakteristike. Na Marijagoričkim brežuljcima, pa u Rozgi, Dubravici i Jablanovcu kuće su obojene često živim bojama: crvenom, zelenom, žutom ili modrom. Modra boja kuće prevladuje u Gornjoj i Donjoj Bistri i u susjednim selima,

¹ Popis žiteljstva od 31. XII. 1910. u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Zagreb, 1914.

² ibidem.

manje u Zaprešiću i Velikoj Erpenji, a zelenkasto-modra u Bobovcu. Naravna boja drveta, eventualno sa bijelim prugama na sastavu greda, od kojih je građena kuća, prevladuje kod kuća u Jakovlju, Radakovu, Plaviću i drugdje. — Živo obojene kuće ograničene su u glavnom na teritorij između Medvednice i Sutle, a prema sjeveroistoku sežu do crte Kraljev Vrh—Velika Erpenja—Horvatska. U ostalim predjelima Hrv. Zagorja kuće su najčešće bijelo okrećene, a tek pojedinačno se nalaze modre ili u naravnoj boji drveta.

Kuće su općenito prizemne, a ako su na većem nagibu iskorišten je temeljni dio gradnje kao konoba ili podrum, rjeđe staja, pa se kuća, gledana s nižeg položaja, doima kao da je građena na sprat. Pravih kuća na sprat ima u seoskim naseljima tek pojedinačno, najviše se nalaze u Žitomiru (neko desetak).

Kuće su građene većinom tako, da su ulazna vrata po sredini uzdužne fronte. Ulazi se najprije u predsoblje (lojpa, ganjk), i odatle u kuhinju, a ako predsoblja nema, tad se ulazi izravno u kuhinju. Kroz pobočna vrata ide se iz lojpe (odnosno kuhinje) s jedne strane u hižu, a s druge u komoru, koja je obično manja od hiže. Hiža ima prema pročelju obično dva prozora, a pored toga ih ima i prema užoj strani kuće, a komora ima prema pročelju jedan ili dva prozora. Manje kuće i nemaju komore. Pred kućom je koji put natkriven hodnik (ganjk) duž cijelog pročelja ili samo jedne polovice. Kod drugih se kuća pred ulaznim vratima nalazi mala natkrita terasa ili veža (forganjk), do koje se ulazi preko nekoliko stuba s jedne ili s obje strane.

VI.

Za odnose naseljenosti u prošlosti od interesa je razmotriti popise starih crkvenih župa. Za neke se od župa zna, da su osnovane u 13. stoljeću: Donja Stubica g. 1200, Gornja Stubica i Bistra oko god. 1209., a Krapina g. 1225. Župa u Martin Dolu-Zlataru, spominje se g. 1242. a ona u Belcu g. 1258. Za neke ostale se tek znade, da su župe od davnine (ab immemoriali, parochia antiqua).¹ Važan je popis župa zagrebačke biskupije iz god. 1354. od Ivana, arhidakona goričkog. Ovaj navodi u Hrv. Zagorju veći broj župa i to s imenom mjesta 22, dok se kod ostalih spominje samo zaštitnik crkve, pa je ubikacija takovih župa nesigurna, u koliko ih ne spominju drugi izvori. Popis župa iz god. 1501.² donosi pored imena starih župa i neke novije. Iz oba se popisa

¹ Schematismus cleri archi-dioecesis Zagrebiensis za g. 1936. Zagreb.

² F. Rački: Popis župa zagrebačke biskupije 1354. i 1501. Starine 4. Zagreb, 1872.

vidi, da je od 57 današnjih župa već u 16. st. postajalo 38. Jedna je osnovana u 17. st., a od ostalih mladih (iza god. 1700. osnovanih ima 18) većina je osnovana u jozefinsko doba.

Nije bez značenja raspored starih i novijih župa. U sjeverozapadnom i zapadnom rubnom pojasu Hrv. Zagorja ograničenom s juga i istoka Ivančicom i Strahinčicom te Kosteljinom i rijekom Krapinom postoji 15 novih, a samo 12 starih župa (one koje su osnovane do 17. st.), a u ostalom većem dijelu ima 5 novih i 27 starih župa. Sudeći po manjem broju starih župa bili su zapadni i sjeverozapadni predjeli sve do 16. stoljeća kudikamo rjeđe naseljeni nego ostalo Hrv. Zagorje. Budući da se pod kraj 18. st. broj župa u spomenutom rubnom pojasu podvostručio, dok je drugdje porastao samo za jednu petinu, očito je da je zapadni i sjeverozapadni dio Hrv. Zagorja dobio u međuvremenu (16.—18. st.) izvanredan priliv stanovništva. Kako svjedoče historijski izvori i sačuvana tradicija u narodu, radi se o bjeguncima iz južnih strana, koji su napuštajući krajeve ugrožene ili zaposjednute od Turaka našli utočište u slobodnim sjevernim krajevima, među ostalima i u Hrv. Zagorju. No broj doseljenika nije bio naročito velik, pa taj kraj kao i ostala kajkavska Hrvatska idu među ametanastazička područja (po Cvijićevoj terminologiji).

Više plemićkih porodica, koje nailazimo u Hrv. Zagorju od 16. st. dalje vuku svoje podrijetlo iz današnje sjeverne Dalmacije ili Turske Hrvatske. To su na pr. Bojničići-Kninski, Dudići-Cetinski, Škarice-Ljubunčići (vjerojatno iz okolice Livna), Keglevići iz Kegalgrada na Zrmanji odnosno iz Bužima, a i Patačići su se također po jednoj tradiciji doselili iz Bosne.³ U nekim selima sačuvala se do danas tradicija, da su im pređi došli iz Bosne prije 500 i nekoliko godina, dakle oko god. 1600. Takova se tradicija održala u Mariji Gorici, Dubravici i susjednom Lugarskom Brijegu, u Luki, Krajskoj Vesi, Radakovu, Klanjcu, Pristavi, Risvici, Brezju, Razdrtom, Zagorskim Selima te u okolici Vinagore. Javlja se i tradicija, da su bili naseljavani turski zarobljenici, koji su se kasnije pokrstili (Tuhelji). Radi se dakle opet o području između Sutle s jedne strane, a Kosteljine i rijeke Krapine s druge. Sporadički se održaje tradicija o doseljenju i izvan spomenutog područja. Takav je slučaj u Alipašićima, zaseoku Pihovca (općina Jalžabet), a i samo je ime značajno kao i ono sela Bosne (kod Žitomira).

³ Đ. Szabo: Spomenici kotara Krapina i Zlatar. Vjesnik hrv. arheološkog društva XIII. Zagreb, 1913-14, str.120—1. — Isti: Kroz Hrvatsko Zagorje, Zagreb, 1939.

VII.

Hrvatsko je Zagorje odavno gusto naseljeno, pa je već prije sto godina istaknuto, da je to najgušće naseljeni kraj ne samo u Hrvatskoj nego i u svim zemljama krune Sv. Stjepana.¹

Gustoća je velika, pogotovo ako se uzme u obzir odnos prema poljodjelskoj površini. U pojedinim kotarima varira ona između 200 i 300, kako se vidi iz navedene tablice prema stanju od godine 1931.

Kotar	Gustoća na 1 km ² ukupne površine	Gustoća na 1 km ² poljodjelske površine
Donja Stubica	125	246
Ivanec	146	280
Klanjec	158	218
Krapina	149	300
Novi Marof	109	251
Pregrada	115	284
Zlatar	152	251

Radi jakoga priraštaja gustoća se stanovništva s obzirom na ukupnu površinu stalno povećaje, dok gustoća s obzirom na poljodjelsku površinu različito varira. Posljednja se u nekim kotarima i smanjila radi krčenja šuma i radi privodenja sve većih kompleksa zemljišta ratarstvu. Tako je pregradski kotar imao godine 1910. gustoću s obzirom na poljodjelsku površinu 305, a godine 1931.: 284.

Faktični je priraštaj stanovnika vrlo nejednak u pojedinim kotarima.²

	Broj stanovnika 1931.	Faktični priraštaj 1869 — 1931. u %
Donja Stubica	40.795	75'9
Ivanec	45.620	68'8
Klanjec	28.568	50'0
Krapina	54.455	52'0
Novi Marof	36.129	62'6
Pregrada	53.054	32'0
Zlatar	51.736	79'5
Zagorski kotari	270.555	58'2

U poredbi s ostalim kotarima banske Hrvatske imaju klanječki i pregradski kotar slab faktični priraštaj, krapinski kotar

¹ Neueste statistisch-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien und ungarischen Militär-Grenze Leipzig 1854.

² Za starije statističke podatke vidi: Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije I-II, Zagreb, 1913.—17.

imade srednji priraštaj, dok ostala četiri kotara idu među one s visokim priraštajem.³

Na razlike u faktičnom priraštaju stanovništva, koje postoje u pojedinim kotarima ne utječe toliko prirodni priraštaj, koji je manje ili više ujednačen, nego intenzitet iseljivanja. Prirodni priraštaj je jak, kako se vidi iz publiciranih statističkih podataka za godinu 1890. do 1910. (dok za ostala vremenska razdoblja podaci nisu publicirani). U to je doba, a prilike se ni danas nisu bitno izmijenile, pripadalo cijelo Hrvatsko Zagorje kategoriji najjačeg prirodnog priraštaja u Hrvatskoj i Slavoniji (godišnje iznad 15%).

	Prirodni priraštaj u %	
	1891 — 1900.	1901 — 1910.
Donja Stubica	15'7	19'4
Ivanec	18'7	20'5
Klanjec	14'5	16'4
Krapina	12'8	16'9
Novi Marof	14'4	16'5
Pregrada	14'4	16'7
Zlatar	17'5	21'7

Navedeni podaci pokazuju, da su Hrvatski Zagorci biološki zdrav element, kod kojeg je dobro razvijena generativna volja i sposobnost.

U brojčanom je kolebanju stanovništva važan faktor iseljivanje, dok je doseljivanje neznatno. O tom su publicirani podaci samo za dva decenija (1890—1910.) a u pojedinim je kotarima iznosio višak broja iseljenika nad onim doseljenika kako pokazuje navedena tablica.

Kotar	Višak broja iseljenika nad onim doseljenika			U % stanovništva 1910
	1891 — 1900.	1901 — 1910.	1891 — 1910.	
Donja Stubica	805	2956	3759	10'1
Ivanec	2125	2706	4829	11'8
Klanjec	2255	2447	4700	16'1
Krapina	1568	2156	3724	11'5
Novi Marof	1056	1707	2745	8'2
Pregrada	5365	1448	4811	14'7
Zlatar	817	3651	4468	9'5
Zagorski kotari	11.965	17.071	29.034	
Varažd. županija	14.102	20.508	34.610	

³ S. Ilešić: Prirast stanovništva Savske Banovine od 1880—1931. god. Hrvatski Geografski Glasnik 1939., strana 87—9.

Najjače iseljivanje bilo je iz kotara klanječkog i pregradskog, pa je tu kroz dva decenija iznosio višak iseljenika nad doseljenicima 161% odnosno 147% od ukupnog broja stanovnika. Iselila se dakle kroz to vrijeme gotovo jedna šestina stanovnika. Dok je u ostalim kotarima razvijeno šumsko gospodarstvo, imaju klanječki i pregradski kotar najmanje šuma, a tu nema ni rudnika ni industrije. Kod oskudice privrednih izvora, kojima inače raspolaže ostalo Hrvatsko Zagorje, ostaje kao jedini odušak upravo iseljivanje. Posljedica intenzivnog iseljivanja je ta, da ova dva kotara imaju najmanji faktični priraštaj stanovništva u Hrv. Zagorju.

Iseljivanje iz Hrv. Zagorja u druge rjede naseljene krajeve Hrvatske i Slavonije postoji već od sredine prošlog stoljeća. Prije su se naseljavali najviše u križevačko-bjelovarskom kraju, pa su danas mnogi seljaci u Gradecu, Repincu, Podjalesu (križevački kotar), Cugovcu, (bjelovarski kotar) i drugdje potomci doseljenika iz Hrv. Zagorja. Dalje su se selili u Moslavinu i susjedne predjele, te u Požešku kotlinu. Kod naseljivanja su tražili (a tako čine i danas) redovito brežuljkaste predjele, koji ih sjećaju na rodni kraj i gdje se mogu baviti vinogradarstvom.

God. 1910. bilo je 51.678 (god. 1900: 22.496) osoba, koje su rodene u Varaždinskoj županiji, a živjele su izvan nje bilo gdje u Hrvatskoj i Slavoniji.¹ Od toga je bilo nastanjeno u Bjelovarsko-križevačkoj županiji 10.652 osoba (g. 1900.: 7085) a u svim ostalim županijama, ne računajući četiri municipalna grada Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun, 7761 (g. 1900.: 5547) osoba. Može se uzeti, da velika većina ovih osoba otpada na koloniste, koji su kupili zemlju u predjelima izvan Hrv. Zagorja te se ondje stalno naselili. Kako se vidi, struja je ovog iseljivanja bila upravljena u glavnom prema Bjelovarsko-križevačkoj županiji. Drugi je cilj bila Požeška županija, pa je tu broj iseljenika iz Varaždinske županije iznosio g. 1910: 1407 osoba (g. 1900: 879). Ni iz jedne županije nije iseljivanje u ostale krajeve Hrvatske i Slavonije bilo tako intenzivno kao iz Varaždinske, pa je ona bila god. 1910. u tom pogledu apsolutno i relativno na prvom mjestu.

Iseljivanje je dakle već prije bilo jako, no iza svjetskog rata kolonizacija je Zagoraca postala još intenzivnijom, ali o tom nema dosad publiciranih statističkih podataka. Danas ima najviše Zagoraca koloniziranih u Moslavini i to oko Kutine, pa

¹ Varaždinska županija podudarala se većim dijelom s Hrv. Zagorjem, obuhvatajući zagorske kotare: Ivanec, Klanjec, Krapinu, Novi Marof, Pregradu, Zlatar, a pored toga kotare Varaždin i Ludbreg.

u Popovači, Repušnici, Osekovu, Voloderu, Husajinu (u spomenutim selima je dobar dio kuća zagorskih, a gdjegdje i većina), u Ludini te oko Čazme, u Vojnom Križu, Ivaničkom Graberju i Novoselcu. Dosta ih je naseljenih u Požeškoj kotlini i na vanjskom rubu požeškog gorja: oko Daruvara, u Velikim Bastajima, oko Lipika, u Gaju, oko Novske, u Kovačevcu, Novoj Kapeli, Batrini, Garčinu, te oko Broda, u Našicama i drugdje. Dalje ih ima u Podravini oko Koprivnice i Virovitice, u Suhopolju, te u Đakovštini i Srijemu. Naseljivanje je najjače u krajevima bližim Hrv. Zagorju, a što dalje od rodnog kraja, to je i koloniziranih Zagoraca sve manje.

Od interesa je, da se seljaci iz loborske i mihovljanske župe ponešto naseljuju i u okolici Maribora, pa su ondje poznati kao vrijedni gospodari.

Odilaženje na sezonske radove predhodi katkad definitivnom iseljivanju, jer za vrijeme poljodjelskih radova upoznaju privredne prilike ostalih krajeva i mogućnosti naseljivanja. Tako odilaze preko ljeta na košnju, žetvu i mlaćenje te berbu kukuruza u Podravinu, Posavinu, Požešku kotlinu i ostalu Slavoniju, pa u Turopolje i okolicu Sv. Ivana Zeline. Idu i u okolicu Maribora, a u drugoj polovici kolovoza u Savinjsku dolinu na berbu hmelja.

Jak odliv stanovništva vrši se prema Zagrebu, a u manjoj mjeri i prema Varaždinu. S raznolikim mogućnostima privređivanja Zagreb je osobito privlačiv centar. Znatan se broj osoba iz Hrv. Zagorja ovdje stalno naseljuje, a drugi opet nalaze u njem od vremena do vremena zaradu, dok inače stanuju po zagorskim selima. God. 1900. bile su 7542 osobe rođene u Varaždinskoj županiji, a nastanjene u Zagrebu, a do god. 1910. povisio se broj na 10.445. Varaždin privlači u manjem opsegu, pa je tu bilo g. 1900.: 2179 osoba rođenih u Varaždinskoj županiji, a god. 1910.: 2669. Iza svjetskog rata silno je ojačao priliv u Zagreb, pa su god. 1931. bile ovdje nastanjene 27.292 osobe rođene u Hrv. Zagorju.² Zagorci se naseljuju većinom na južnoj i jugozapadnoj periferiji, pa čine gros zagrebačkog malog svijeta.

Znatan je broj Zagoraca zaposlen u Zagrebu, dok su inače stalno nastanjeni u svom rodnom kraju. Manji broj ovih dolazi svaki dan u grad na posao, to su pretežno oni iz najbližih krajeva između D. Bistre, D. Stubice i Zaboka. Većina ih je u gradu preko cijele sedmice, a subotom se vraćaju kući, pješke preko

² Peršić N.: Prirast i kretanje gradskog stanovništva s naročitim obzirom na grad Zagreb. Zagreb, str. 40.

Medvednice, biciklom, autobusom ili vlakom. Neki donose od kuće i suhu hranu, pa o njoj uglavnom žive u Zagrebu. Ne vraćaju se ni preko nedjelje kući oni iz sjevernih i sjeverozapadnih dijelova Hrv. Zagorja i to radi nepodesnih prometnih veza (Bednja, Pregrada, Desinić i dr.). U Zagrebu su nadničari, tvornički radnici, zidari, radnici kod cestogradnja, a rade i po vrtovima (kod Bugara) i vinogradima zagrebačke periferije. Istim se poslovima bave i u drugim gradovima, naročito u Sloveniji. U zadnje doba nalaze zagorski rudari zaposlenje u rudnicima Bosne i Srbije, pa ih ima ondje nekoliko hiljada. Oni se nakon nekoliko godina rada redovito vraćaju kući.

Kod iseljivanja u nekadašnje i današnje inozemstvo Zagorci razmjerno malo učestvuju. Prije svjetskog rata odilazili su u Sjevernu Ameriku, a na kraće vrijeme (često samo preko ljetne sezone) na radove oko gradnje željeznica i u rudnike u austrijske alpske zemlje, Češku, Njemačku (u šleske rudnike, Bavarsku i Prusku), te u Švicarsku. U deceniju 1901—10. iselilo se iz Varaždinske županije 4985 osoba u Sjevernu Ameriku, a 1881 osoba u ostale gore navedene zemlje. U istom vremenskom razdoblju vratilo se iz Sjeverne Amerike 955 osoba, a iz ostalih zemalja 1414. Kako se vidi po malom broju povratnika iz Sjeverne Amerike (20% od broja iseljenika), iseljivali su onamo da ostanu stalno ili kroz dulji niz godina. Broj povratnika iz evropskih zemalja ne zaostaje mnogo za onim iseljenika (75%), pa se i iz toga vidi, da su ti iseljenici najčešće odilazili na kratko vrijeme.

Nakon svjetskog rata odilaženje je na rad u inozemstvo znatno palo, naročito otkad je ograničeno iseljivanje u Sjevernu Ameriku. Najviše još idu u Francusku i Belgiju kao poljodjelski radnici, a u Belgiju i kao rudari.

Doseljivanje u Varaždinsku županiju iz ostalih županija Hrvatske i Slavonije bilo je razmjerno maleno. God. 1910. bilo je 4856 osoba nastanjenih u Varaždinskoj županiji, a rođenih u drugim hrvatskim županijama (god. 1900.: 4422). Od toga je otpadalo na Lepoglavsku kaznionicu oko 600 osoba. Najviše se preselilo iz dviju susjednih županija: Bjelovarsko-križevačke (1195) i Zagrebačke (1519).

Veleposjednici su često uzimali u službu strance Nijemce, Mađzare, Čehe i Slovence. Mogu se navesti dva značajna primjera: God. 1900. imao je Križovljan-grad 104 stanovnika, a od tog 69 Hrvata, 14 Slovenaca, 1 Čeha, 12 Mađzara i 8 Nijemaca, dok je Novi Marof imao 142 stanovnika, od tog 100 Hrvata,

5 Slovenaca, 11 Mađžara, 25 Nijemaca i 1 Talijana. Oba naselja su bila u glavnom plemićki dvorovi s gospodarskim zgradama i stanovima za namještenike.

Španovi i provizori na veleposjedima bili su najčešće sudske Nijemci, a od njih su mnogi i sami postali s vremenom veleposjednicima. Provođenje agrarne reforme uzrokovalo je, da su neki od pripadnika stranih narodnosti napustili Hrv. Zagorje, a drugi su se snašli i u novim prilikama te se nacionalizirali. Tako se broj stranaca u zadnjim popisima znatno smanjio, i ako je bilo i novih doseljenika u vezi s podizanjem tekstilne industrije. Poratni doseljenici su većinom stručno obrazovane sile, a po narodnosti uglavnom Nijemci. Slovenci se naseljuju pretežno u zapadnim predjelima (pregradski i klanječki kotar) baveći se raznim zanimanjima, naročito sitnom trgovinom.

	g. 1890.	g. 1951.
Slovenci	1945	956
Nijemci	771	577
Mađžari	521	188
Česi i Slovaci	178	159

Zusammenfassung.

Das Siedlungswesen in Hrvatsko Zagorje.

Der Autor bestimmt den Umfang von Hrvatsko Zagorje, welches nach heutiger Auffassung das ganze hügelige Gebiet nordwestlich von Medvednica und dem Kalniker Gebirge bis zur Grenze Kroatiens einnimmt. In dieser Landschaft bestehen bedeutende Unterschiede wie in der Bevölkerungsdichte so auch in dem Typus der Siedlungen. Dabei sind von Bedeutung der petrographische Bau, mithin auch die geologische Zusammensetzung der Gesteine, da von der Gesteinsart (zusammen mit Klimafaktoren) morphologische, pedologische und hydrographische Verhältnisse abhängen. Den grössten Teil von Hrv. Zagorje nehmen Kalk-, Ton- und Sandmergel, Sandsteine und Sande ein und dieses Gebiet ist im allgemeinen sehr dicht besiedelt. Andererseits sind die Gebiete des Leithakalkes, Maceljer Sandsteines wie auch alluvialer Boden für die Besiedlung wenig günstig. Das höchste Dorf erreicht nur 455 M, während der niedrigste Punkt 135 M beträgt, so dass die Höhe innerhalb der Amplitude von 500 M die Bevölkerungs- und Siedlungsdichte nicht ausschlaggebend beeinflusst. Die Siedlungen befinden sich in verschiedenen Lagen, auf den geebneten Hügelkämmen, auf den Abhängen der Hügel und am Fusse des Gebirges, auf Terrassen, besonders denjenigen vom diluvialen Alter, in den breiteren Tälern wie in den Quellennischen. Die Siedlungslage spiegelt sich oft in dem topographischen Namen wieder. Von den verschiedenen Siedlungstypen sind am häufigsten Weiler und zerstreute Dörfer vertreten, die dem hügeligen Gelände am besten angepaßten Siedlungsformen. Unter diesen spielen die Kirchdörfer eine besondere Rolle. Es gibt auch Strassen- und Haufendörfer, Kettensiedlungen des Weinbaugebietes wie auch Einzelhöfe. Einige Dörfer haben ihr ursprüngliches Wesen verändert infolge

der Beschäftigung ihrer Bewohner in der Industrie und im Bergbau, andere sind Verwaltungssitze, Messe-, Wallfahrts- oder Badeorte geworden. Städtischen Charakter besitzt nur Krapina (1352 Einw.). Es ist auffallend, dass sich in dieser grossen und dicht besiedelten Landschaft keine grössere Stadt entwickeln konnte. Die Ursache liegt darin dass sich in der unmittelbaren Nähe dieser Landschaft Zagreb und Varaždin, die wichtigsten Städte Nordkroatiens, befinden. — Die Orientation der Häuser hängt von der Sonnenseite, der Bodenform und der Grösse bezw. Breite der Bodenparzellen ab. Die grösste Verbreitung hat das hölzerne Haus früher mit einem Strohdach, heute sehr oft mit einem Ziegeldach bedeckt. Ein besonderes Kapitel ist der Bevölkerungsbewegung gewidmet. In der Zeit der Türkenkriege hat ein Teil des Volkes und des Adels aus südlichen kroatischen Ländern Zuflucht in Hrvatsko Zagorje gefunden. Heute ist diese Landschaft überbevölkert und die Dichte auf die Ackerfläche berechnet beträgt 280—300. Der Bevölkerungsüberschuss siedelt sich in der Moslavina und im westlichen Slavonien an, während ein bedeutender Teil der Bevölkerung in Zagreb Beschäftigung fand.

Zvonimir Dugački.

Šuklje Sveta:

Vinogradna posest v Beli Krajini.

V vrsti razprav o slovenski vinorodni posesti¹ naj prispevam študijo, kako je vinograd razdeljen v Beli Krajini, ki spada med naše najbolj vinorodne pokrajine.

V Beli Krajini je kmetijstvo najvažnejša in skoraj edina pridobitna panoga. Večina obdelane površine odpade na njive in vinograde, travnikov in vrtov je le malo. Pač pa zavzemajo pašniki velik del belokranjske površine. K njim prišteva kataster tudi steljnike, ki dajejo Beli Krajini tako tipično lice. Ker je gozda v Beli Krajini razmeroma malo, ga pač nadomeščajo steljniki, ki nudijo domačinom poleg skromne paše tudi drva za lastno uporabo. Posebno na široko so razprostranjeni v trikotu Metlika—Semič—Črnomelj, prav tako tudi v predelu med Adlešiči in Vinico.

Čeprav spada Bela Krajina med naše najbolj vinorodne pokrajine, vendar se bistveno razlikuje od Halož in Slovenskih goric. Dočim so vinogradi v Haložah in Slovenskih goricah enakomerno posejani po deželi, je v Beli Krajini drugače. Tu je vinska trta navezana le na prisojna pobočja, ki so v glavnem

¹ Dr. Franjo Žgeč, Haloze. Sociološka študija. Sodobnost III, 1935.

J. Kerenčič, Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah. Obzorja, Maribor 1958.

F. Kolarič. Vinogradna posest v Slovenskih goricah. G. V. XV. 1959.

prislonjena na severozapadni rob Bele Krajine. Največ vinorodne površine se razprostira torej v semiškem in črnomaljskem kotu ter v predelu severno in vzhodno od Metlike. Tu doseže vinograd v nekaterih katastralnih občinah celo 25% (k. o. Radovica) oz. 27% (k. o. Kot) celotne površine. V ostali Beli Krajini je vinograd omejen le na nekatere osamljene gorice, ki se dvigujejo neposredno iz ravnine ob Kolpi; vinska trta raste po pri-sojnih pobočjih Plješivice pri Adlešičih in Žezlja pri Vinici pa okrog Preloke.

V svoji študiji o vinogradni posesti v Beli Krajini sem se omejila na podrobno obravnavanje treh katastralnih občin: Semič, Kot in Grabrovec. Podatke za te občine sem dobila pri katastrski upravi v Črnomlju iz posestnih listov po stanju leta 1940. Vzela sem torej tri izmed najbolj vinorodnih občin Bele Krajine. Prvi dve katastralni občini, namreč Semič in Kot, ležita v severozapadnem delu Bele Krajine, v kotu, kjer meje Gorjanci na zadnje podaljške Rogovskega gorovja. Tretja katastralna občina Grabrovec se razprostira severno od Metlike in se s svojimi poslednjimi njivami zadeva že ob žumberško ozemlje — kraljestvo Gorjancev. V naslednjem obravnavam vsako katastralno občino zase ter jih obenem primerjam med seboj.

Katastralna občina Semič ima 855'93 ha zemlje. Od te odpade na njive 27'5%, travnike 9'5%, vrtove 2'4%, vinograde 21'3%, pašnike 24'5%, gozd 10'5%, a na nerodovitna tla 4'5%.

Katastralna občina Semič meri po mojih računih, ki sem jih dobila iz posestnih listov, le 832'26 ha, ne pa 855'93 ha.² V njej je 531 posestnikov. Od teh je 262 domačinov iz iste občine ali 49'3%, vsi ostali so iz sosednjih občin ali iz bolj oddaljenih krajev. Te sem uvrstila v pet skupin. V prvi skupini so posestniki iz onih delov Bele Krajine, ki niso oddaljeni več kot eno uro hoda (5 km). Ti imajo tu del svojega zemljišča, ki leži ob meji občine Semič, ali pa samo vinograd. Takih posestnikov je 158 ali 29'7%. V drugo skupino sem uvrstila ostale Bele Kranjce iz oddaljenejših krajev, ki imajo tu izključno le vinograde; teh je 51 ali 5'8%, v tretjo kmete iz okolice Rožnega dola, ki sicer niso oddaljeni več kot eno uro hoda, pa živijo v drugih gospodarskih razmerah kot sosednji Beli Kranjci in sem jih zato postavila v posebno

² Verjetno je, da je končna številka 855'93 ha pravilnejša, ker se ujema z meritvami iz l. 1900. Razlika je najbrže nastala ob tehničnem delu v katastrski upravi.

skupino. Ker njih lastna zemlja ne rodi trte, si jo goje v sosednji semiški občini vsaj za domačo uporabo. Teh je 33 ali 7%. V četrti skupini so posestniki iz ostale Slovenije, ki živijo po večini v mestih, kamor so se izselili. V spomin na domačijo si goje vinograd in nekaj zemlje, kamor hodijo na oddih; vseh je 8 ali 1%. Zadnjo skupino tvorijo Kočevarji; kakor Rožnodolci tudi oni nimajo doma pogojev za vinsko trto, zato si jo goje v sosednji Beli Krajini. Večinoma so iz bližnjih krajev, oddaljenih eno do dve uri hoda; tako najdemo tu posestnike iz Blatnika, Črmošnjic, Srednje vasi, Komarne vasi, Škrilj, Ašelic itd. Skupno število vseh Kočevarjev je 59 ali 7%.

V katastralni občini Semič je med temi 531 posestniki zemlja razdeljena tako, da ima 262 posestnikov iz iste kat. občine 733'04 ha ali 88'1%, dalje 158 posestnikov iz sosednjih krajev Bele Krajine, oddaljenih do 1 uro 44'25 ha ali 5'5; 31 posestnikov iz ostale Bele Krajine ima 1'0%, 33 posestnikov iz okolice Rožnega dola 1'7%, 8 posestnikov iz ostale Slovenije 0'1%, 50 Kočevarjev 0'9%, a 1 posestni list odpade na ceste in pota (24'56 ha ali 2'9%).

Skoro vsa zemlja je torej v rokah domačinov (94'4%), ki jim moramo prištevati vse Bele Kranjce, bodisi iz kat. občine Semič kot iz sosednjih krajev; 5% odpadejo na ceste in pota, le 2'7% zemlje posedujejo ostali posestniki.

Oglejmo si sedaj posest vinogradne površine. Brez vinograda je 40 posestnikov, od teh 27 domačinov iz iste kat. obč., 10 sosednjih Belih Kranjcev, 2 posestnika iz ostale Bele Krajine⁸ in 1 Kočevar. Med ostale posestnike (491) je takole razdeljen: 235 posestnikov iz občine Semič ima 116'83 ha vinogradov ali 65'5%, 148 posestnikov iz krajev Bele Krajine, oddaljenih do 1 uro ima 35'19 ha vinogradov ali 19'7%, 29 posestnikov ostale Bele Krajine ima 5'89 ha vinogradov ali 3'5%, 33 posestnikov iz okolice Rožnega dola ima 12'25 ha vinogradov ali 6'8%, 8 posestnikov iz ostale Slovenije ima 1'16 ha vinogradov ali 0'7%, 38 Kočevarjev ima 7'15 ha vinogradov ali 4'0%. Skupaj 491 posestnikov ima 178'45 ha vinogradov ali 100'0%.

Največ vinograda imajo domačini in sicer 88'5%, za njimi Rožnodolci 6'8%, nato Kočevarji 4%.

Povpreček nam pokaže, da imajo največje vinograde Semičani sami in sicer po 0'50 ha, takoj za njimi Rožnodolci, namreč po 0'37 ha; vinogradi posestnikov iz bližnjih krajev Bele Krajine merijo povprečno po 0'24 ha, posestnikov iz ostale Bele Krajine

po 0'20 ha, Kočevarjev po 0'19 ha, najmanjši vinograd pa pride na posestnika iz ostale Slovenije v velikosti po 0'14 ha.

Ker nam te povprečne mere še ne razbistrijo premoženjskih razmer, sem razdelila vinograde po velikosti v pet skupin. V prvo skupino sem uvrstila vinograde, ki merijo do 10 arov, v drugo one od 10 do 20 arov, v tretjo od 20 do 50 arov, v četrto od 50 do 100 arov in v peto one nad 100 arov.

V občini Semič imajo vinograde, ki merijo (v arih):

	Nič	0 — 10 arov	10 — 20 arov	20 — 50 arov	50 — 100 arov	nad 100 arov	Skupno število posest.
Semičani . . .	27 10'3 ⁰ / ₁₀₀	20 7'6 ⁰ / ₁₀₀	47 17'9 ⁰ / ₁₀₀	82 31'3 ⁰ / ₁₀₀	60 22'9 ⁰ / ₁₀₀	26 9'9 ⁰ / ₁₀₀	262
Posestniki iz so- sednjih krajev Bele K. oddalje- nih do 1 uro . . .	10 6'3 ⁰ / ₁₀₀	45 28'5 ⁰ / ₁₀₀	43 27'2 ⁰ / ₁₀₀	44 27'8 ⁰ / ₁₀₀	13 8'2 ⁰ / ₁₀₀	3 1'9 ⁰ / ₁₀₀	158
Posestniki iz ostale Bele Krajine	2 6'4 ⁰ / ₁₀₀	8 25'8 ⁰ / ₁₀₀	9 29 ⁰ / ₁₀₀	10 32'2 ⁰ / ₁₀₀	2 6'4 ⁰ / ₁₀₀	— —	31
Posestniki iz okolice Rožne- ga dola	— —	4 12'1 ⁰ / ₁₀₀	8 24'2 ⁰ / ₁₀₀	12 36'4 ⁰ / ₁₀₀	8 24'2 ⁰ / ₁₀₀	1 3 ⁰ / ₁₀₀	33
Posestniki iz ostale Slovenije	— —	4 50 ⁰ / ₁₀₀	2 25 ⁰ / ₁₀₀	2 25 ⁰ / ₁₀₀	— —	— —	8
Kočevarji . . .	1 2'6 ⁰ / ₁₀₀	14 35'9 ⁰ / ₁₀₀	12 30'7 ⁰ / ₁₀₀	12 30'7 ⁰ / ₁₀₀	— —	— —	39
Skupno	40	95	121	162	83	30	531

Iz gornje razpredelnice naj poudarim, da ima le 26 Semičanov, t. j. 10%, vinograde s površino nad 1 ha, skoro vsi ostali pa imajo manjše vinograde. Največ se gibljejo v velikosti 20 do 50 arov. Nedomačini imajo v splošnem manjše vinograde, nad 1 ha vinograda ima le 1 od 80 posestnikov-nedomačinov.

Katastralna občina Kot meji na semiško občino. Leži zares v kotu, kjer se stikajo podaljški Rogovske gore in Gorjancev. Podnebje, zemlja, sploh skoro vsi prirodni pogoji rasti so približno isti kot pri njeni sosedih. Ko si bomo поблиže ogledali razdelitev zemlje in vinogradov, bomo opazili veliko sorodnost med obema.

Katastralna občina Kot ima 527'11 ha zemlje. Od te odpade na njive 24'3%, travnike 7'2%, vrtove 2'2%, vinograde 26'6%, pašnike 27'9%, gozd 5'3%, nerodovitna tla 6'5%.

Po podatkih posestnih listov meri katastralna občina Kot samo 306'02 ha;³ posestnikov je 298, 2 posestna lista odpadeta na

³ Glej opombo 2.

ceste in na železnico. Posestnikov iz iste kat. občine je 95 ali 51'2%, ostale posestnike sem uvrstila v iste skupine kot v semiški občini. Okoliških Belih Kranjcev je 125 ali 41'5%, ostalih Belih Kranjcev 16 ali 5'4%, vseh domačinov skupaj 232 ali 77'9%. Posestnikov iz okolice Rožnega dola je 4 ali 1'3%, iz ostale Slovenije 5 ali 1'7%, Kočevarjev 57 ali 19'1%.

Razdelitev zemlje med njimi nam pokaže sledečo sliko: Od celotnega števila 298 posestnikov s skupno 306'02 ha ima 95 posestnikov iz kat. občine Kot 251'59 ha zemlje ali 75'7%, 125 posestnikov iz sosednjih krajev Bele Krajine 57'69 ha ali 12'5%, a 16 posestnikov iz ostale Bele Krajine 2'75 ha zemlje ali 0'9%, medtem ko pripada 4 posestnikom iz okolice Rožnega dola le 0'2%, 5 posestnikom iz ostale Slovenije 0'3% ter 57 Kočevarjem 4'8%; razen tega odpade na 1 posestni list na drž. železnico 2'2% ter na 1 posestni list na ceste in pota 5'6%.

Največ zemlje imajo torej posestniki iz iste kat. občine, čeprav jih je po številu manj kot posestnikov iz bližnjih krajev Bele Krajine, na katere odpade le 12'5% zemlje. Skupno posedujejo domačini Beli Kranjci nič manj ko 88'9% celotnega zemljišča.

V katastralni občini Kot je 84'24 ha (t. j. 26'6%) vinogradov, ki so takole razdeljeni.

84 posestnikov iz iste kat. občine ima 45'50 ha ali 51'7%, 109 posestnikov iz sosednjih krajev Bele Krajine, oddaljenih do 1 uro, ima 24'72 ha ali 29'4%, 16 posestnikov iz ostale Bele Krajine ima 2'38 ha ali 2'6%, 4 posestniki iz okolice Rož. dola imajo 0'61 ha ali 0'8%, 5 posestnikov iz ostale Slovenije ima 0'84 ha ali 1'0%, 56 Kočevarjev ima 12'18 ha ali 14'5%. Skupaj ima 274 posestnikov 84'25 ha ali 100'0%.

Na kmete iz iste katastralne občine ter iz bližnjih belokranjskih vasi odpade velika večina vinogradov, nič manj ko 81'1%. Ker so tudi oddaljeni Beli Kranjci po večini posestniki iz vasi, moremo zaključiti, da posedujejo belokranjski rojaki 85'7% vinogradne površine v kat. občini Kot. Kočevarji so največ kmetje z goratega zaledja iz vasi, oddaljenih do 8 km, le redki iz večje daljave. Do Kota je s Kočevskega bližji dostop, zato ne preseneča, da je tu delež kočevarske vinogradne posesti večji (14'5%) nego v Semiču (4'0%).

Povprečno ima posestnik iz kat. občine Kot po 0'52 ha, posestnik iz sosednjih krajev Bele Krajine 0'25 ha, iz ostale Bele Krajine 0'15 ha, iz ostale Slovenije 0'17 ha vinograda. Na Rožnodolca odpade 0'15 ha in na Kočevarja po 0'21 ha vinske trte. Naj-

večjo povprečno mero doseže torej domačin, najmanjšo Rožnolec in posestnik iz ostale Slovenije.

Tudi tukaj nam povedo povprečne mere premalo. Pregledati moramo še razpredelnico vinogradov, razdeljeno v pet skupin na isti način kakor v semiški občini.

	Nič	0 — 10 arov	10 — 20 arov	20 — 50 arov	50 — 100 arov	nad 100 arov	Skupno število posest.
Posestniki iz kat. občine Kot . . .	9 9·7 ^o / _o	6 6·5 ^o / _o	15 16 ^o / _o	32 34·4 ^o / _o	19 20·4 ^o / _o	12 12·9 ^o / _o	93
Posestniki iz sosednjih krajev Bele K. oddaljenih do 1 uro . . .	14 11·3 ^o / _o	30 24·5 ^o / _o	29 23·5 ^o / _o	43 35 ^o / _o	7 57 ^o / _o	— —	123
Posestniki iz ostale Bele Krajine	— —	9 56·2 ^o / _o	3 18·8 ^o / _o	3 18·8 ^o / _o	1 6·2 ^o / _o	— —	16
Posestniki iz okolice Rožnega dola	— —	2 50 ^o / _o	1 25 ^o / _o	1 25 ^o / _o	— —	— —	4
Posestniki iz ostale Slovenije	— —	3 60 ^o / _o	1 20 ^o / _o	— —	1 20 ^o / _o	— —	5
Kočevarji	1 1·8 ^o / _o	10 17·5 ^o / _o	24 42·1 ^o / _o	19 33·3 ^o / _o	3 5·3 ^o / _o	— —	57
Skupno	24	60	73	98	31	12	298

Le 9 posestnikov iz kat. občine Kot je brez vinograda, t. j. 9·7% (v občini Semič 10·3%), pa tudi nad 1 ha vinograda ima samo 12 domačinov ali 12·9%. Tudi tu ima največ posestnikov vinograde s površino od 20—50 arov. Od posestnikov iz drugih krajev je brez vinograda 14 belokranjskih okoličanov in 1 Kočevar. Tisti pa, ki imajo znatnejše vinograde, nimajo večjih od 1 ha; večinoma so veliki do 50 arov. Slika posesti vinogradov je približno ista kakor v prej obravnavani katastralni občini Semič.

Katastralna občina Grabrovec ima 381·24 ha zemlje. Od te odpade na njive 24·9%, travnike 3·4%, vrtove 1·6%, vinograde 13·1%, pašnike 14·4%, gozd 38·4%, nerodovitna tla 4·2%.

Največ je tu zemlje v gozdu, nato v njivah in pašnikih, vinogradi so šele na četrtem mestu. Razprostirajo se na južnem pobočju hriba, na katerem leži vas Grabrovec s cerkvico sv. Urbana. Drugod v tej občini zemljišče za vinograde ni prikladno. Proti severu nagnjeno pobočje za vasjo je prehladno za trto, vzhodno in zapadno od Grabrovca pa se širi dokaj širok gozdni pas.

V vsej kat. občini je 158 posestnikov, 2 posestna lista odpadeta na ceste in vodovje. Tudi tu so poleg domačinov iz iste ob-

čine, ki jih je 59 ali 37'4%, posestniki iz bližnjih ali bolj oddaljenih krajev. Uvrstila sem tudi te v več skupin kot v prej obravnavanih občinah, le da tu ni niti Kočevarjev, niti posestnikov iz okolice Rožnega dola in ostale Slovenije. Pač pa so tu Žumberčani in en Hrvat, ki jih tam ni bilo. Razlike so razumljive, saj ima grabrovska občina druge sosede kot prej obravnavani kat. občini. Ostaneta pa obe skupini bližnjih in daljnih posestnikov iz Bele Krajine. Tako lahko naštejemo 36 posestnikov — belokranjskih bližnjih okoličanov (22'8%), 4 iz ostale Bele Krajine (2'5%), iz Žumberka 58 (36'7%), iz Hrvatske 1 (0'6%). Iz tega sledi, da so po številu posestnikov na prvem mestu domačini iz iste kat. občine, nato Žumberčani, tretje mesto pa zavzemajo posestniki okoličani. Razdelitev zemlje med njimi pokaže zopet nekoliko drugačno sliko. Žumberčani pridejo šele na tretje mesto, dočim zavzemajo drugo mesto posestniki - okoličani. Od celotnega števila 158 posestnikov (361'81 ha) ima 59 posestnikov iz iste katastralne občine 300'07 ha zemlje ali 82'9%, 36 posestnikov iz sosednjih krajev Bele Krajine, oddaljenih do 1 uro, 27'88 ha zemlje ali 7'7%, ter 4 posestniki iz ostale Bele Krajine 0'3% na 58 Žumberčanov odpade 19'58 ha ali 5'4%, na 1 Hrvata 0'1%, a 1 posestni list odpade na ceste in pota (5'3%) in 1 posestni list odpade na vodovje (0'5%).

Na Grabrovcu je 49'45 ha vinogradov ali 13'6% vse površine. Brez vinograda je 42 posestnikov in sicer 12 kmetov iz iste kat. občine, 20 okoliških Belih Kranjcev, 1 posestnik iz ostale Bele Krajine, Hrvat in 8 Žumberčanov. Med ostale posestnike je vinograd razdeljen takole:

47 posestnikov iz kat. občine Grabrovec ima 34'04 ha vinograda ali 68'9%, 16 posestnikov iz sosednjih krajev Bele Krajine, oddaljenih do 1 uro, ima 5'47 ha vinograda ali 0'7%, 3 posestniki iz ostale Bele Krajine imajo 0'61 ha vinograda ali 1'3%, 50 Žumberčanov ima 11'31 ha vinograda ali 22'8%. Skupaj ima 116 posestnikov 49'45 ha vinograda ali 100'0%.

V celem odpade potemtakem 77'2% vinogradne površine na domačine, a 22'8% na Žumberčane. Kakor v prej obravnavanih občinah imajo tudi tu povprečno največje vinograde posestniki iz iste kat. občine in sicer po 0'72 ha, dočim pride povprečno na sosednjega Belokranjca po 0'22 ha vinograda, na posestnika iz ostale Bele Krajine po 0'20 ha, a na Žumberčana po 0'23 ha.

Če uvrstimo vinograde v iste skupine kakor v prej obravnavanih občinah, se nam nudi v kat. občini Grabrovec naslednja slika:

	Nič	0 — 10 arov	10 — 20 arov	20 — 50 arov	50 — 100 arov	nad 100 arov	Skupno število posest.
Posestniki iz kat. obč. Grabrovec	12 20·3%	2 3·4%	4 6·8%	12 20·3%	20 33·9%	9 15·3%	59
Posestniki iz so- sednjih krajev Bele K. oddalje- nih do 1 uro .	20 55·6%	1 2·8%	7 19·4%	8 22·2%	— —	— —	36
Posestniki iz ostale Bele Krajine . . .	1 25%	— —	2 50%	1 25%	— —	— —	4
Žumberčani .	8 13·8%	11 19%	16 27·6%	19 32·8%	4 6·8%	— —	58
Hrvat . . .	1 100%	— —	— —	— —	— —	— —	1
Skupno . . .	42	14	29	40	24	9	158

Vseh vinogradnih posestnikov je 116. Od teh ima le 9 domačinov vinograde večje od 1 ha, od 50—100 arov velike pa 20 domačinov in 4 Žumberčani. Vinogradi vseh ostalih posestnikov so manjši od 50 arov. Mnogo se torej stanje ne razlikuje od razmer v katastralnih občinah Semič in Kot.

Razmotrivanje treh katastralnih občin Bele Krajine nam je pokazalo, da je glavni posestnik zemlje kakor tudi vinograda domačin. Čeprav iz vinograda v teh občinah ne izvira edini pridelek belokranjskega kmeta, vendar ima v gospodarskem oziru važno vlogo.

Vinogradu posveča poglobitno skrb in ljubezen ter vse svoje sile. Obdeluje ga večinoma sam s svojo družino, le v dobi kopanja najame delavce. Vendar v vinogradih belokranjski kmet ne stanuje. Hišo ima v vasi bodisi pod vinskimi goricami, bodisi v ravninskem predelu ob Kolpi; v vinogradih pa ima skoro vsak kmet zidanico. Tu stiska grozdje in hrani vino. Po navadi imajo oddaljenejši Beli Kranjci nad kletjo še skromno opremljeno sobo, kjer lahko v dobi trgatve za silo prespijo. Imamo pa tudi v Beli Krajini primere, zlasti v semiškem kotu, da služijo zidanice za stanovanjsko hišo. So to kajžarji, ki imajo poleg svoje bajte majhen kos vinograda, drugače pa hodijo na dnino k trdnejšim kmetom.

V svojih vinogradih goji Beli Kranjec večinoma domače vrste vinske trte. Tako opazimo v vinogradih semiških goric v glavnem kraljevino, ki je razmeroma boljša domača vrsta; poleg tega zavzemajo 75% vseh belih trt stare domače vrste: belina, okroglina, lipovina, volovina, podbel. Med njimi je le nekaj žlahtnine, bele in rdeče, tu pa tam nekaj trt laškega rizlinga in silvanca. Od črnih vrst, ki zavzemajo do 50% vseh trt, gojijo žametno črnino, črno tično in nekaj malega portugalke. V grabrov-

ških goricah so zastopane približno iste vrste; vendar tu ne najdemo podbela, le redko lipovino, veliko več pa je žlahtnine, bele in rdeče ter laškega rizlinga, v glavnem pa prevladuje kraljevina. Nekoliko manj je črnih vrst; v splošnem prevladuje tu belo vino. V novejši dobi pospešujejo banovinske trsnice v Beli Krajini od belih vrst zlasti kraljevino, laški rizling, deloma žlahtnino, od črnih vrst pa portugalko, žametno črnino in modro frankinjo.⁴

V dobri letini pridela belokranjski kmet na 1 ha vinograda, t. j. na 7500 trtah, do 50 hl vina, v zelo dobrih letinah tudi 70 hl; so pa tudi leta, ko pridela komaj 20 hl. Seveda je pridelek zelo odvisen od tega, kakšen je vinograd, če je dobro obdelan in če je dovolj oškropljen z galico. Zato vzame banovinska statistika za črnomaljski okraj kot povprečni pridelek na 1 ha vinograda 38 hl vina. — Semiške gorice dajo prijetno vino, ki pa ima veliko več kisline kakor grabrovsko vino. Toda oboje zaostaja po kakovosti za vinom drašičkih in vidošičkih goric, ki je prvovrstno belokranjsko vino. — Beli Kranjec prodaja svoje vino predvsem gostilničarjem v najbližjo okolico. Iz semiškega kota gre največ vina v Rožni dol, Toplice, Novo mesto. Veliko vina prodajo tudi v Kočevje in okolico, Dobropolje, celo v Litijo in okolico ter Vrhniko. Do nedavna so zalagali kmetje iz okolice Metlike gostilničarje na Hrvaškem tja do Ogulina, v zadnjem času pa so ti kupci izostali. Nekaj belokranjskega vina pokupijo tudi ljubljanski in gorenjski gostilničarji.

Naj se še nekoliko pomudim pri Kočevarjih, Rožnodolcih in Žumberčanih, ki imajo v Beli Krajini svoje vinograde. Vinogradi Kočevarjev v katastralni občini Semič in Kot se razprostirajo precej visoko po pobočju. Obdelujejo jih sami s svojimi delavci, ki jih pripeljejo s seboj in ki ostanejo v času obdelovanja vinograda in ob trgatvi več dni v gori. Zato imajo poleg vinograda še zidanico, opremljeno s sobo in kuhinjo. Vino, ki ga pridelajo, imajo za svojo domačo uporabo in ga hranijo kar v zidanicah, od koder ga po malem v barilcih nosijo domov.

Tudi Rožnodolci obdelujejo svoje vinograde sami in porabijo vino le zase. Imajo ga prav tako spravljenega v zidanicah in ga nosijo kot Kočevarji domov v barilcih. Saj tudi nimajo daleč; po stezi pol ure, a po lepi banovinski cesti poldrugo uro.

Kakor Kočevarji in Rožnodolci, tako tudi po višinah naseljeni Žumberčani nimajo doma danih pogojev za vinsko trto, zato si jo goje v bližnjih belokranjskih goricah. Večinoma imajo

⁴ Podatke dobila od g. A. Starca, upravitelja ban. posestva v Vinomeru pri Metliki.

dobre vinograde z lepimi, belimi zidanicami, ki se prav vidno ločijo od skromnih hramov domačinov. Tudi Žumberčani delajo samo s svojimi ljudmi iz Žumberka, saj so njihove domačije tako blizu, da se lahko vsak večer po delu vračajo domov.

Bela Krajina potemtakem viničarjev sploh ne pozna.

Résumé.

Les propriétaires des vignobles dans la Bela Krajina (Slovénie du SE).

L'étude présente traite l'état de la propriété dans la viticulture de la Bela Krajina, cette branche ayant une importance point négligeable dans l'économie agricole de la région. Les vignobles ne se trouvent guère distribués uniformément à travers toute la région, ils sont plutôt bornés aux collines isolées et aux versants ensoleillés de la partie septentrionale. L'étude nous donne des données détaillées sur trois communes où la viticulture est la plus intense: Semič, Kot et Grabovec. Les deux premières sont situées aux bords ensoleillés et abrités du Nord-Ouest, la dernière au Nord de la ville de Metlika. Dans la commune de Semič les vignobles occupent 21.3%, dans celle de Kot 26.6% et dans celle de Grabovec 15.1% de la surface totale. Les propriétaires des vignobles sont soit les habitants des communes en question elles-mêmes (ils possèdent dans la commune de Semič 88.5%, dans celle de Kot 85.6% et dans celle de Grabovec 77.2% de tous les vignobles), soit les paysans des régions voisines dont la terre plate ou trop élevée n'est pas propice à la viticulture. Ainsi participent au reste de la surface viticole des communes Semič et Kot les paysans des régions karstiques voisines, tandis que 22.9% des vignobles dans la commune de Grabovec appartiennent aux habitants montagnards de Žumberak. — La grandeur des vignobles varie entre 10—50 a. Il n'y en a pas beaucoup qui dépassent 1 ha. Tandis que les pauvres habitants de la Bela Krajina vendent leur vin aux régions voisines, les habitants de Rožni dol, de Kočevje et de Žumberak le gardent pour leur propre usage.

Sveta Šuklje.

Slava Lipoglavšek:

Obdelana zemlja v Jugoslaviji.

Osnova za proučevanje razprostranjenosti obdelanega zemljišča v naši državi so mi bili podatki državne statistike o obdelani zemlji iz l. 1931. Pri tem delu me je zanimala le kulturna zemlja v ožjem pomenu besede, h kateri štejem — kot je to običaj — polja, vrtove, vinograde in sadovnjake. Na osnovi statističnih podatkov je sestavljena karta, ki naj prikaže odstotek obdelanega sveta v poedinih okrajih v Jugoslaviji. Odstotek skupne površine polj, vrtov, vinogradov in sadovnjakov je izračunan od celotne površine in ne od produktivnega sveta, kakor je to izvedeno v državnih statistikah, ki pač zanimajo predvsem narodne gospodarje.

Statistično gradivo je obdelano po političnih okrajih, ki so najmanjša upravna enota, po kateri se objavljajo podatki. S tem nastajajo za geografijo marsikatere težave. Okraji so povsem ustrezajoča osnova za obdelavo in kartografsko ponazoritev tamkaj, kjer sestoje iz enotnega zemljišča, kakor je na primer ravan v Vojvodini, gričevje v severni Šumadiji in gorice po drugod na panonskem obrobju, enakomerne dinarske planote in kraške planjave itd. Njihova uporabnost pa se občutno zmanjša tam, kjer so srezi nehomogeni, iz različnih geografskih delov, ravnine in hribovja ali celo visokega gorovja itd. Vzemimo okraj Krško, kjer Krško polje znatno stopnjuje odstotek obdelanega zemljišča, ta pa se prenese na vso površino okraja. Nesoglasje z dejanskimi razmerji prihaja najbolj vidno do veljave v obmejitvi, ker vzbuja karta videz, kakor da tečejo kulturnogeografske meje po sredi geografsko enotnega Posavskega hribovja ob Kumu. Še bolj očitno se vidi nesoglasje v okrajih Kamnik, Kranj ter Radovljica. Toda kljub tem krajevnim pomanjkljivostim nam karta v velikem nudi prav dober pregled.

Kulturne zemlje v ožjem smislu, torej polj, vrtov, vinogradov in sadovnjakov, je v Jugoslaviji 7.655.023 ha, t. j. 30,7%. (Vse po podatkih državne statistike za l. 1951.)

Poizkusimo pregledati rezultate, ki jih je pokazala karta, izdelana na opisani način in po možnosti pojasniti vzroke take razporejenosti obdelane zemlje v posameznih delih države. V alpskem ozemlju je obdelane zemlje le malo. Na skrajnem severozahodu se nahaja obdelan svet skoro le v dolinah, ki pa imajo ozko dno in ne dopuščajo obdelovanja v večji meri, medtem ko so pobočja strma in za poljedelstvo nepripravna. Odstotek obdelane zemlje je zato nizek in ne doseže v radovljiškem okraju niti 5% (4,9%). V sosednjem, manj hribovitem kranjskem okraju je obdelanih 15% površine. Ker je precejšnji del okraja raven svet, bi se dal odstotek gotovo še zvišati, čeprav upoštevamo, da sestavljajo Kranjsko ravan debele plasti proda, ki še ni na globoko preperel. Vzhodno od tod, v ljubljanskem in kamniškem okraju, ki oba obsegata precej ravnega sveta, je obdelane površine 22% in 24%. V hribovitem gornjegrajskem okraju pa je le 9% obdelane zemlje.

Vzhodno od naštetih je vrsta okrajev, ki izkazujejo 16 do 20% obdelane zemlje. Ti okraji, ki se razprostirajo po hribovitem in sredogorskem ozemlju, zelo porastlem z gozdi, so Litija, Laško, Celje, Konjice in Slovenj Gradec.

Ob Dravi ležeči dravograjski okraj je manj obdelan, saj obsega precej goratega sveta, tako del Pohorja in Karavank in je zato tod le 13% (12,9) obdelane zemlje.

To skupino obrobja razen na severu pas okrajev, ki so vsi malodane enako intenzivno obdelani. Odstotek obdelane zemlje v njih se giblje od 25—27. To je gričevnat predel, kjer je razvito vinogradništvo. Takšni okraji so novomeški, črnomaljski, jastrebarski, krški, brežiški, šmarski in mariborski (desni breg Drave).

Vzhodno od tega ozemlja pa je obdelanost dokaj večja. Že sosedni vzhodni okraji izkazujejo 50—40% in preko 40% obdelane zemlje. Tod se razprostirajo v večji meri vinogradi, tako v Slovenskih goricah kot v Hrvatskem Zagorju. Ko se pa gričevje ob Dravi in Muri zniža v diluvialno in aluvialno ravan, se odstotek obdelanega sveta še znatno zviša.

Od vseh ostalih predelov v državi se tudi v pogledu obdelanosti močno loči kraški svet, ki zavzema velik del naše državne površine. Odstotek obdelane zemlje je na vsem krasu zelo nizek.

Slovenska kraška okraja logaški in kočevski imata 8,8 in 10,5% obdelanega sveta. Enakega značaja so sosedni okraji Čabar (8,1), Delnice (7,1) in Kastav (8,9). V pustem skalnem primorju se odstotek še zniža; okraja Novi in Senj izkazujeta samo 2,5 in 1,6% obdelane zemlje. V okrajih Vrbovsko in Ogulin je obdelane površine 13%. Upoštevati pa moramo, da obsega okraj Ogulin precejšen predel nizkega krasa, torej gričevnatega sveta, ki nudi že več možnosti izrabe. V okraju Brinje, kjer je več manjših kraških polj, pa je obdelane zemlje celo 21%.

Ko se onstran Kapel in Plješivice visoki kras zniža v valovit gričevnat svet, se odstotek obdelane zemlje še znatno zviša. Okraji v teh predelih je izkazujejo večinoma po 50—40%, saj ponekod tu o krasu ni več sledu. Manj obdelana je preveč namočena Karlovška kotlina. Okraja Slunj in Glina pa dosežeta celo 47 in 48%, ker obsegata nizek gričevnat svet, pripraven za vinogradništvo, tako zlasti Vukomeričke gorice.

Večina kraških okrajev vzdolž jadranske obale ima samo 10—20% kulturne zemlje. Okraja Glamoč in Bosanski Petrovac pa ne dosežeta niti 10% (6,6%; 9%). Vzrok tako majhne obdelanosti je pust in gorat kraški svet. Saj po kraških goličavah prevladuje gola skala in je rodovitna zemlja s kraško rdečo prstjo omejena le na vrtače in uvale, suhe doline in kraška polja.

Ko pade visoki kras proti obali, se obdelanost zveča. Vzrok temu je v sestavi tal. Apnenec zamenja tod terciarni lapor in

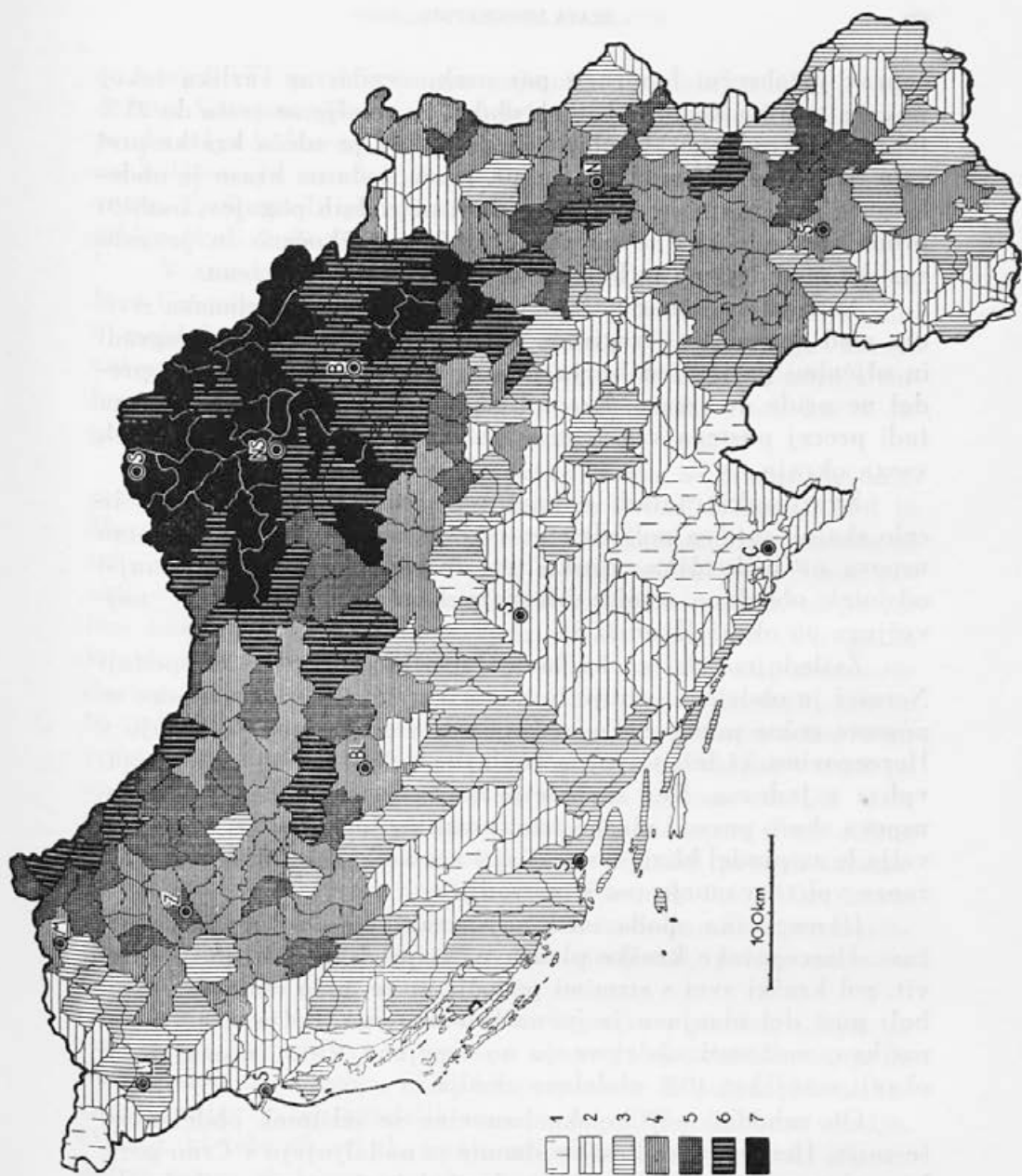
**Obdelana zemlja
v Jugoslaviji.**

**La terre labourable
en Yougoslavie.**

Obdelana zemlja (njiva,
vrt, vinograd, sadovnjak)
zavzema celotne površine:

La terre labourable (terre
arable, jardins, vignobles,
vergers) occupe de la su-
perficie totale:

- 1 = 0—5%
- 2 = 5—15%
- 3 = 15—25%
- 4 = 25—40%
- 5 = 40—50%
- 6 = 50—75%
- 7 = nad 75%

čepprav je obrežni lapornati pas ozek, vendar se razlika takoj pokaže tudi na karti. Odstotek obdelane zemlje se zviša do 25% (okraj Biograd 24,6). Naglasiti je treba, da je rdeča kraška prst zelo rodovitna, nič manj kot n. pr. lapor, toda na krasu je obdelovanje zemlje spričo zelo neugodnih prirodnih pogojev, osobito preobilice gole skalne površine, močno otežkočeno in je zato razlika med apneno in lapornato površino takoj opazna.

Ne uveljavi pa se na karti zelo rodovitna Kaštelanska riviera med Splitom in Trogirom, ki je pokrita z lepimi vinogradi in oljčnimi gaji. Pred burjo zavarovani rodovitni obrežni predel ne pride do izraza, ker splitski okraj poleg riviere obsega tudi precej pustega kraškega sveta, ki znatno zmanjša odstotek vsega okraja.

Kvarnerski in tudi dalmatinski otoki so vsi hriboviti in celo skalni, zato za poljedelstvo malo primerni. Pač pa imenitno uspeva na njih oljka, vinska trta in sadno drevje. Najmanjši odstotek obdelane zemlje izkazuje Korčula, komaj 9%, največjega pa okraj Hvar 22,5%.

Zasledujmo dalje obdelanost zemlje ob obali. Ob spodnji Neretvi je obdelane zemlje le malo. Vzrok nizkemu odstotku so pogoste rečne poplave. Po nizkem svetu ob Neretvi prihajajo v Hercegovino, ki leži s svojim srednjim delom precej nizko, topli vplivi z Jadrana. Ker so poletja vroča in suha, zima pa mila, uspeva skoro povsod vinska trta, tobak in južno sadje. Vse to pa velja le za predel blizu morja, kajti visoke kraške planote kmalu zapro vplivom morja pot v notranjost.

Hercegovina spada med najsiromašnejše pokrajine v državi. Hercegovske kraške planjave, ki predstavljajo pust, valovit, gol kraški svet s strmimi pobočji, so le malo obdelane. Najbolj pust del planjave je južna Hercegovina. Polja so povečini majhna, možnosti obdelovanja so omejene. Zato izkazujejo ti okrajji manj kot 10% obdelane zemlje.

Ob zahodni meji zetske banovine se odstotek obdelanosti še zniža. Hercegovske kraške planote se nadaljujejo v Črno goro, kjer se visoki in goli kraški grebeni dvigajo strmo z obale. Ta svet je gol, brez vode, nerodoviten in le redko naseljen. Rodovitna zemlja, ki omogoča poljedelstvo, se nahaja le v kraških poljih, malih vrtačah in kotanjah. Okrajji v tem predelu imajo obdelane le 7—10% površine.

Najmanj obdelanega sveta pa izkazujejo okrajji po Črnogorskih Brdih. Na tem visokem gorskem svetu, ki je le redko poseljen in kjer je kras manj razvit, so gorski hrbti pokriti z gozdovi, precej pa je tudi gole skale. O poljedelstvu tod skoro

ni govora. Ti predeli imajo najmanj obdelane zemlje v vsej državi. V najmanjši meri je obdelan svet v okraju Kolašin, kjer predstavlja kulturna zemlja komaj 1,3% vse površine. Le malo na boljšem je sosedni okraj Šavnik, ki ima 1,8% obdelanega sveta. Tudi ostali okraji so skoro neobdelani, odstotek se tod giblje okoli 3 do 4,5.

V sosednem primorju je seveda slika znatno ugodnejša. Med Cavtatom in Ercegnovim je v rodovitni dolini, izoblikovani v mehkem laporju in peščencu, možnost obdelovanja mnogo večja nego v skalnem zaledju. Odstotek obdelane zemlje v dubrovniškem okraju znaša 23 in je torej enako visok kot v lapornatem primorju severne Dalmacije.

Proti veliki kotlini Skadarskega jezera se črnogorski kras polagoma znižuje in prehaja vanjo po široki dolini ob Zeti in Morači. Toda ravnina med Podgorico in Skadarskim jezerom ni tako rodovitna in obdelana kot bi morda pričakovali. Njene površine ne prekriva rodovitna aluvialna naplavina, temveč po večini konglomerat, v katerem voda prehitro pronica. Ker je na konglomeratu le tanka plast prepereline, ravnina ni posebno rodovitna. Njen južni del je za obdelovanje pripravnejši, ker so tu vode naplavile več prsti. Tudi suša, ki na severnem robu ravni poleti često nastopa, je na jugu manj pogosta. Vkljub vsemu pa spada okolica Skadarskega jezera med najrodovitnejše dele Črne gore, ki nudi za obdelavo tal le malo možnosti. Tudi dolina Zete je obdelana in gosteje naseljena. Opisani predeli izkazujejo okoli 5% obdelane zemlje, okraj Bar celo 7,4%. Ker imata primorje z okolico Skadarskega jezera in dolina Zete sredozemsko podnebje, morejo uspevati tod vinogradi, južno sadje in tudi tobak.

V Raškem višavju, prostranem apniškem področju, kjer je mnogo kraške goličave, manjkajo pa polja in ponikalnice, je le malo rodovitnega sveta, ki bi bil pripraven za poljedelstvo. Večina okrajev v teh predelih ima po 10—25% obdelane zemlje. Okraji, ki leže ob rekah, imajo nekoliko višji odstotek, čeprav doline, razen ob Limu, nimajo širšega, za obdelovanje ugodnega dna. Najmanjši odstotek v tem predelu izkazuje okraj Moravica, ki ima le 7,7% obdelane zemlje. Okraj obsega namreč gorati svet: Javor planino in Goljo ter visoke predele krog njiju.

Med malo obdelanim kraškim svetom na jugu in Posavino na severu se nahajajo rodovitni severnobosanski predeli. Vkljub temu, da je Bosna precej gorata in v veliki meri pokrita z gozdovi, je vendar četrtnina njene površine obdelana. Večino severne Bosne sestavlja flišno gorovje, sestoječe v

glavnem iz peščenca in glinastega skrilavca. Zato so po bočja nizkega sredogorja in hribovja položna, vzpetine zaokroženih oblik, doline številne. Ker se preperevanje vrši dovolj hitro, pokriva površino debela plast prsti, zato je vsa pokrajina zelena. Med ogromnimi starimi gozdovi je v nižjih predelih mnogo njiv. Razumljivo je, da izkazuje ves ta predel znatno višji odstotek obdelane zemlje kot sosedni južni kraški svet. Meja med obema predeloma je vkljub političnim enotam na karti dobro vidna. Okraji v severnem delu imajo po 20—30% obdelane zemlje. Le okraj Kotor Varoš jih izkazuje samo 8,5. Sredi dobro obdelanega sveta se jasno odraža okraj Kladanj, ki ima le 4,6% kulturne zemlje. Okraj obsega nad 1500 m visoko Konjuh planino in gorat svet okrog nje.

Na severu, kjer prehaja flišno gorovje v nizko mladoterciarno gričevje, se odstotek obdelanosti zveča. Prav tako dobro obdelano je nizko gričevje v kotlinah notranje Bosne, ki so napolnjene s peščenimi in prodnimi sedimenti mlajšega terciara. Največji taki kotlini sta Sarajevsko-zeniška ob gornji Bosni in Tuzlanska ob Spreči. V gričevnatem svetu severne Bosne je mnogo njiv, pa tudi sadjarstvo je tod zelo razvito. Zlasti pomembni so nasadi sliv, ki jim bosanski kmet posveča posebno pažnjo. Večina teh predelov ima po 30—40% obdelane zemlje.

Ko preide na severu gričevnat svet v ravno s kvartarnimi naplavinami pokrito bosansko Posavino, se odstotek obdelanega sveta dvigne preko 50 in doseže v okraju Derвента celo 59,5%. Zemlja je tod zelo rodovitna, a je ob rekah izpostavljena poplavam, kar mnogo zmanjšuje donos njenega sicer zelo rodovitnega zemljišča.

V Bosanskem rudogorju ima večina okrajev enak odstotek obdelane zemlje kot predeli v flišnem pasu (20—30%).

Vzrok, da sta obdelovanje polja in izbira sadežev v Bosni in Hercegovini še zaostala, je dolgotrajna turška vlada. Napredek k razumnemu gospodarstvu pa ni bil mogoč, ker kmet do osvobojenja ni bil lastnik zemljišča, ki ga je obdeloval.

Zasledujmo sedaj intenzivnost obdelovanja ob Dravi in Savi navzdol. Okraji v spodnji Podravini so bolj obdelani kot v zgornji in izkazujejo večinoma 40—50% obdelane zemlje, pa tudi preko 50. Močvirnati predeli, ki se tod nahajajo, na karti ne pridejo do izraza, ker se zaradi velikosti okrajev zabrišejo razlike med bolj in manj rodovitnimi deli.

Tudi peščeni predel med Koprivnico in Virovitico se na karti ne uveljavi. Zaradi kakovosti tal je Podravina zelo rodovitna in spričo nizke nadmorske višine je podnebje ugodno, zato

se ni čuditi, da je tod zemlja obdelana v precejšnji meri. Proti vzhodu se odstotek kulturne zemlje še veča, dokler ne preide ravnina ob Dravi v silno rodovitno vojvodinsko ravan, ki izkazuje največjo obdelanost v vsej državi.

Mnogo manj kot Podravina je obdelana Posavina. Glavni vzrok temu je prevelika namočenost posavske ravnine, ki je premalo nagnjena, da bi mogla voda dovolj hitro odtekat. Zato je velik del Posavine za obdelovanje prevlažen, ponekod celo močviren in je pokrit z gozdovi. Najmanj je obdelane zemlje v posavski ravnini, več v sosednem gričevnatem svetu. Zato izkazujejo oni okraji, ki obsegajo le ravnino ob Savi, najmanjši odstotek obdelanosti. Tako n. pr. Sisek (26%), Kutina (22,2%) in Novska (30,4%). Ostali okraji imajo do 40 in več odstotkov obdelane zemlje. Ob nadaljnjem teku Save pa se razlika med gričevnatim svetom in posavsko ravnino na karti zabriše, ker se okraji razprostirajo tako, da obsegajo del ravnine in del gričevja ob njej.

Pogorja okrog Požeške kotline in nizka položna gričevja, ki jih obrobljajo, tvorijo celoto zase, ki izkazuje 30—40% obdelane zemlje. Večji del so to vinogradniški predeli, ki izkazujejo prav tolik odstotek kot ves ostali vinorodni gričevnati svet v državi, tako Hrvatsko Zagorje, Slavonska gričevja kot tudi okolica Negotina in Leskovačko polje. Ko preide slavonska Posavina v sremsko ravnino, se obdelanost znatno zveča. Odstotek kulturne zemlje se dvigne do 50% in znatno čez, saj ima okraj Ruma 79,3, Stara Pazova pa 77,8% obdelanega sveta. Sicer velik porast je spričo izredne rodovitnosti tal lahko razložiti. Saj tvori prst tod že plast diluvialne puhlice, ki predstavlja najrodovitnejše predele na svetu. Tudi namočenost ravnine ni več tolikšna kot v zapadni Posavini. Zato se je moglo uveljaviti intenzivno poljedelstvo. Zemlja je večinoma obdelana kot njiva, le Fruška gora je v znatni meri vinogradniški svet.

Najbolj rodovitna in najintenzivneje obdelana pokrajina v državi je vojvodinska ravnina, ki ni le najplodnejši del naše države, ampak predstavlja s panonskimi predeli sosednih držav del največje žitorodne pokrajine v Evropi. Naš del panonske nižine je večinoma raven.

Skoro vsa zemlja je obdelana, saj izkazuje večina okrajev v tem predelu 75—90% obdelanega sveta. Trije okraji pa imajo celo preko 90% obdelane zemlje in sicer: Bačka Topola (93,7%), Jaša Tomić (92,8%) in Kula (90,1%). Maksimalno obdelanost v državi izkazuje Bačka Topola: 93,7%.

Nerodovitnost Velike peščare se na karti zabriše, ker obsega okraj tudi del rodovitnega sveta, zlasti valoviti vinogradniški predel okoli Bele Crkve.

Večji del rodovitne pokrajine je v poljih, a tudi vinogradi in sadni nasadi se nahajajo na prikladnih valovitih krajih. Vinogradništvo se je razvilo zlasti okrog Vršca, Bele Crkve, pa tudi okrog Subotice in v Baranji. V Banatu goje mnogo breskev in marelic.

Manj kot 75% obdelane zemlje izkazujejo v naši panonski nižini le oni okraji, ki obsegajo nizek, povodnjim izpostavljen ali celo močvirnat svet ob Tisi in Donavi ter peščeni predel južno od Alibunarja.

Ob desnem bregu Save, v rodovitni srbski Posavini, se giblje odstotek obdelane zemlje od 70 do 78. Mačva je enako obdelana kot sosednji Srem. Ko preide Posavina v nizko gričevje, se odstotek obdelanosti zniža, ob gorenji Kolubari pa spet zraste in doseže čez 40%.

Gričevnata Šumadija ima za poljedelstvo zelo ugodne prirodne pogoje. Vsa pokrajina, ki obsega terciarno gričevje in pogorja položnih pobočij, ki so v vseh smereh lahko prehodna, ima 50—75% obdelane zemlje. Južno od Smedereva se v dolini Morave odstotek zviša celo do 89,4% (okraj Orašje). Da dosežejo šumadijski okraji tako visok odstotek obdelanosti, k temu mnogo pripomore zlasti močno razvito sadjarstvo. V gričevnatem svetu je poleg njiv zlasti mnogo nasadov sliv, s katerimi so vasi na široko obdane, da se iz njih često komaj vidijo. V okolici Smedereva pa je tudi mnogo vinogradov.

Če zasledujemo obdelanost ob Moravi navzgor, opazimo, da imajo vsi okraji, ki leže ob reki, znatno višji odstotek obdelane zemlje nego sosednji, od rečne doline oddaljeni, tako da bi mogli že iz karte, ki nam prikazuje delež obdelane zemlje, določiti približen tek Morave. Dolina sama sicer v bližini reke ni mnogo obdelana, ker Morava pogosto poplavlja, bolj suha in rodovitnejša pa je ob robih, kjer je najgosteje naseljena. Ker so tudi padavine ugodno, enakomerno razdeljene na vse letne čase in jih tudi poleti ne primanjkuje, se je moglo poljedelstvo močno razviti; vsi okraji ob Moravski dolini imajo preko 50% obdelane zemlje.

Na obeh straneh spremlja dolino nizko terciarno gričevje, ki izkazuje, kot povsod drugod, tudi tu 30—40% obdelanega sveta.

Okraji, ki se razprostirajo po karpatskih pogorjih severovzhodne Srbije, so le malo obdelani, imajo le 7—15% kulturne zemlje. Ko pa se na vzhodu preko gričevja pogorje zniža v do-

lino ob Donavi in Timoku, se obdelanost zveča. Okraji v tem predelu izkazujejo po 30—40%. Negotinsko polje je sicer ponekod močvirno, a gričevnata okolica je zasajena s sadovnjaki in vinogradi. Enako visok odstotek imajo tudi okraji ob gorenjem Timoku.

V Balkanskem pogorju južno od tod znaša odstotek obdelane zemlje 40—50. A to le v onih okrajih, ki segajo na zapadu do Morave in obsegajo obrobne predele Moravske doline. Gorati balkanski svet je mnogo manj obdelan. Okraja Bela Palanka in Pirot imata samo 24,9, oziroma 21%.

Še slabše je obdelan gorati svet okoli Kopaonika. Tod je obdelane zemlje le 5—15%, proti jugu se odstotek zvišuje in doseže na Kosovem polju 37%.

V rodovitni, za poljedelstvo pripravni Metohiji je obdelane zemlje samo 18% (okraja Peć 18,8% in Djakovica 16,5%). Sicer obsegata oba okraja precej nerodovitnega goratega sveta, ki znatno zniža odstotek vsega okraja, vendar je gotovo, da bi spričo rodovitne ravnine mogla biti obdelanost mnogo večja. Velik del sveta, ki je prikladen za poljedelstvo, pokrivajo še pašniki.

Ves predel okrog Prizrena in od tod preko Kosova ter ozemlje med Kosovim poljem in južno Moravo pa ob Vardarju do Velesa izkazuje s 25—30% razmeroma visok odstotek obdelane zemlje. Ta svet leži ob rekah, katerih doline so ponekod precej široke in rodovitne, zato je tolikšna obdelanost razumljiva.

Ponekod pa se vzdigne odstotek preko 40 in doseže okrog Pčinje celo 50%. Upoštevati moramo, da so se tod razmere v zadnjih časih precej izboljšale. Poljedelstvo se je močno razvilo, iz plodnih nižin izginjajo pašniki. Mnogo je k boljši obdelanosti pripomogla kolonizacija.

V Kočanski kotlini, ki je po velikem delu zasejana z rižem in kjer je Bregalnica razpeljana po umetnih vodotokih, je 15% obdelane zemlje.

Skopska kotlina, ki ima 28% obdelanega sveta, bi se dala še znatno bolj obdelati. Saj je povečini ravnina, ki bi se mogla s kanalizacijo povsem osušiti. Valovito terciarno gričevje v severnem delu bi moglo postati rodovitno vinogradniški predel.

Južno od tod ležeči svet je spet mnogo manj obdelan. Najnižji odstotek obdelane zemlje imajo predeli na zahodu, v gorati pokrajini ob albanski meji. Okraj Galičnik izkazuje le 2%, v okrajih rodovitne Tetovske kotline se odstotek zviša do 21—23, v gorskem svetu južno od nje pa spet pade na 6—11%.

Le okraj Struga, ki obsega raven svet okrog Struge in doline ob Drimu, izkazuje 20% obdelane zemlje.

Okraji Prilepske in Bitoljske kotline so še bolj obdelani, vzhodno od tod pa je večina okrajev spet manj izrabljena, odstotek kulturne zemlje se giblje med 10 in 20. Tudi valovita, plodna ravan Tikveš, kjer je v precejšnji meri razvito vinogradništvo, ne zviša odstotka svojega okraja, ker je okolica le malo obdelana. V vinorodni Strumiški kotlini je obdelanih 21% vse površine.

Pregledna slika o deležu obdelane zemlje v naši državi bi bila torej takale: Najmanj je obdelan visoki alpski svet in najvišje dinarsko področje, gorati predeli v zetski banovini. Zaradi skrajno neugodnih prirodnih pogojev je tod le do 5% obdelane zemlje.

Silno enotno sliko izkazuje kraški svet. Od Logatca pa do skrajnih črnogorskih kraških goličav je ta slika enaka in skoro nepretrgana. Na vsem velikem kraškem področju znaša ekstremna razlika v obdelanosti samo 15%. Vsi kraški okraji imajo 5—20% obdelane zemlje. V obrežnem lapornem pasu ob jadranski obali je svet bolj obdelan. Tod imajo okraji po 20—25% kulturne zemlje.

Zlasti izrazito se uveljavi na karti terciarno gričevje, ki izkazuje 30—40% obdelanega sveta. Ta izrazitost je tolikšna, da bi skoro smeli trditi: kjer se nahaja vinorodno terciarno gričevje, se giblje odstotek obdelanosti med 30 in 40. Tak odstotek ima del Slovenskih goric, Hrvatsko Zagorje, slavonska gričevja, severnobosanski gričevnati predeli, okolica Negotina, Leskovačko polje in gričevje, ki spremlja dolino reke Morave.

Okraji, v katerih je obdelane zemlje več kot 40%, so vezani že na raven svet. Od 40—75% površine je obdelane v vsej Podravini od Dravskega polja do vojvodinske ravnine, dalje v okrajih južno od Save, v vsej južni Vojvodini in najsevernejšem delu Srbije. Iz severne Srbije se pas takih okrajev vleče ob Moravi navzgor do Leskovca in ob Nišavi do Caribroda. Tolikšen odstotek obdelanega sveta izkazuje tudi okolica Kumanova, Ovčega polja, Preševa in Kratova.

Nad 75% obdelane zemlje imajo predeli v severni in vzhodni Vojvodini, nekateri sremski okraji in nekaj okrajev ob spodnji Moravi.

Rezultati, ki so se pokazali ob karti, so gotovo v marsičem zanimivi. Iz njih je razvidno, da je odstotek obdelane zemlje v glavnem odvisen od geološke osnove tal, reliefa in klime, vendar ne samo od teh činiteljev. Ponekod je geološko-morfološka

podlaga absolutno odločujoča, kot n. pr. na kraškem svetu ali pa v Vojvodini, drugod pa se izkaže, da imajo predeli z enakimi prirodnimi pogoji bistveno različno obdelanost. Mnogokje so namreč historični in antropogeografski faktorji važnejši od prirodnih. Pri nas je n. pr. zlasti v južni Srbiji historični faktor važnejši od vseh drugih. Tudi zgodovina kolonizacije nam more pojasniti marsikako stvar, ki bi bila morda brez njenega upoštevanja nerazumljiva.

Brez dvoma vpliva na površino obdelane zemlje tudi kulturna stopnja prebivalcev, ki zemljo obdelujejo in civilizacija dežele. Mnogo odvisi od pripravljenosti ljudi, njihovih potreb in tradicije. Skromni kraški kmet se n. pr. zadovolji z manjšim pridelkom, ki mu je v dovolj ugodnih prilikah zadosten za njegov način življenja, dočim ima prebivalec rodovitnih ravnin mnogo večje zahteve. Razen tega so med posameznimi predeli tudi velike razlike v količini hrane, na katero so prebivalci navajeni. Važne so dalje posestne razmere, ker odvisi od njih v veliki meri intenzivnost obdelovanja.

Vsekakor pa je treba v ekonomskem oziru upoštevati tudi to, ali je obdelani svet polje ali vinograd ali sadovnjak, česar nam karta ne pokaže. Vinograd prinaša mnogo več dohodka nego enako velika ploskev njive; podobno je s sadovnjaki ter vrtovi.

Mnogo za obdelovanje primerne zemlje se more še pridobiti z regulacijo rek in hudournikov, ki delajo zlasti po Slavoniji in Srbiji mnogo škode, z izsuševanjem močvirnih predelov, z napravo odtokov s kraških polj, z obdelavo rodovitnih predelov, ki jih prekrivajo še pašniki. Vse to bo moglo uvrstiti Jugoslavijo tako po relativni kot po absolutni proizvodnji med prve agrarne države.

Résumé.

La terre labourable en Yougoslavie.

L'étude présente essaye de montrer, d'après la statistique agricole officielle de 1931, la part de la terre labourable (y compris la terre arable, les vignobles, les jardins et les vergers) à la superficie totale en Yougoslavie, par arrondissements, en la marquant sur la carte ci-jointe.

C'est dans les régions dinariques les plus montagneuses, surtout dans les montagnes de la Crna Gora ainsi que dans la région alpine au Nord-Ouest du pays, que la terre labourable occupe le plus bas pourcent de la superficie totale (moins de 5%). Celui-ci monte un peu dans les autres régions du Karst dinarique qui montrent un aspect très uniforme et ininterrompu, du Karst slovène jusqu'aux montagnes stériles les plus méridionales de la Crna Gora. Dans tous les arrondissements de ces régions, la terre labourable n'occupe

que 5—20%, les zones tertiaires du littoral adriatique, où le pourcent est un peu plus élevé, exceptées.

La part de la terre labourable s'élève à 25—40% partout où prédominent les collines tertiaires couvertes de vignobles: c'est le cas de toutes les collines de la Slovénie orientale, de la Croatie du Nord-Ouest (Hrvatsko Zagorje), et de la Slavonie, ainsi que de la Bosnie et de la Serbie septentrionale.

Les arrondissements avec plus de 40% de la terre labourable appartiennent déjà presque tous à la plaine. Des zones fertiles, où les champs occupent 40—75% de la surface, s'étendent non seulement du bassin de la Drava en Slovénie jusqu'aux vastes plaines de la Vojvodina méridionale, mais aussi au Sud de la Save et dans la Serbie la plus septentrionale, remontant même le long de la Morava jusqu'à Leskovac et le long de la Nišava jusqu'à Caribrod. De même, il y a des régions d'une si haute intensité d'exploitation agricole dans la Serbie du Sud, autour de Kumanovo, de Ovče polje, de Preševo et de Kratovo, ce qui résulte probablement de la colonisation récente.

Plus de 75% occupe la terre labourable dans les zones les plus fertiles de la plaine pannonique, c'est à dire, dans la Vojvodina septentrionale et orientale, où ne sont guère rares arrondissements exploitant en agriculture plus de 90% de la surface totale. Le même haut degré de l'exploitation agraire caractérise quelques arrondissements sur la plaine du Srem et dans la vallée de la basse Morava.

Slava Lipoglavšek.

Anton Melik:

Obljudenost Jugoslavije.

Jugoslavija spada kot celota z gostoto 56,3 na km² — po stanju v letu 1931. — k srednje obljudenim evropskim predelom. Teoretično vzeto bi mogla biti zmerna gostota ali posledica zastalega civilizacijskega razvoja, trenutna stopnja v trajno napredujočem zgoščanju obljudenosti. Ali pa je že rezultat uveljavljanja raznovrstnih prirodnih činiteljev, ki so ustvarili naravne možnosti in meje, ne dovoljujoč, da bi se brez škode presegle. Podroben pregled gostotnih odnošajev po posameznih predelih Jugoslavije nam bo pokazal, da imamo opravka tako s pojavi prve teoretične možnosti, kakor tudi z dejstvi druge kategorije. Zakaj glede sedanje gostote prav tako kot glede možne bodoče zgoščitve prebivalstva so velike razlike med posameznimi geografskimi področji v državi, med panonsko ravnino ter goricami ob njej, med hribovjem in gorovjem, kraškimi planotami in skalovitim kraškim primorjem, povardarskimi goličavami, kotlinami in velikimi dolinami, da o različnih stopnjah gospodarske strukture niti ne govorimo.

Ako vzamemo v pretres stopnjo obljudenosti z drugačnih vidikov, v razmerju med obdelano površino ter kmetskim prebivalstvom, se nam pokaže sila poučna slika. Naše državno

ozemlje je zelo gosto poseljeno, z ozirom na zorano površino po veliki večini že zelo močno preobljudeno. O tem problemu se nam v zadnji dobi množijo proučevanja, ki imajo za osnovo bodisi večje upravne enote ali samo posamezne dele države. Zdi se tedaj koristno, ogledati si gostotno razporedbo prebivalstva v Jugoslaviji na temelju političnih okrajev kot najmanjših upravnih enot, ki so v sedanjem stanju naše statistične službe za obdelavo porabni. Te upravne enote pa so za izkoristitev statističnega gradiva prav prikladne, ker nam prav dobro zrcalijo geografsko porazdelitev osnovne gospodarske strukture našega državnega ozemlja.

V naslednjem si bomo najprej ogledali gostoto prebivalstva v običajnem smislu, nato pa razmerje med kmetijskim prebivalstvom in obdelano ali točneje: poljedelsko površino.

I.

Še vedno je tako, da moramo karto gostote obravnavati z opravičevanjem. Najbolj ustrežajoča karta obljudenosti po relativni metodi se da izdelati s pomočjo demografskih podatkov po občinah. Vendar tako, da bi v področjih, kjer so občine silno majhne (kakor so bile na primer stare občine pri nas v Prekmurju in ostalem subpanonskem področju), strnili po več sosednih srenj v večje enote, da nam ne postane slika na karti preveč nepregledna. Toda danes še ne moremo izdelati gostotne karte za Jugoslavijo po tej metodi, ker za nekatere predele še vedno nimamo statističnih podatkov o površinski ploskvi občin; zlasti pa ni kart, na katerih bi bili začrtani obsegi občinskih ozemelj. Za taka področja nam ostane potemtakem srez kot edina v poštev prihajajoča enota, ki pa jo je bilo treba uporabiti za vse državno ozemlje, da se doseže enotna in homogena karta. Toda pričujoča gostotna karta je izdelana vendarle na temelju smiselne kombinacije, ki gre znatno preko uporabe samo političnega okraja kot kartografske osnove. Kjer so srezi iz nehomogenih pokrajinskih področij, tam sem jih razdelil na sestavne dele po razlikujočih se prirodnih in antropogeografskih enotah. Tipični taki nehomogeni okraj, ki jih je bilo treba razkosati na sestavne dele, so na primer na Slovenskem Kranj, pa Kamnik, Radovljica, Maribor itd. V prečanskih srezih je bilo lažje izvesti podobne delitve, ker so na razpolago podatki tudi za občine. Večje težave so se pokazale pri nehomogenih srezih v Srbiji, Črni gori ter Bosni. Tamkaj si je bilo treba pomagati na ta način, da sem nehomogene sreze razdelil in kose dodelil po odgovarjajoči kakovosti sosednim homogenim okrajem. Ne

da se zanikati, da je s takim postopkom ponekod, v najbolj kompliciranih primerih, nastala nevarnost prevelike generalizacije. Toda naglasiti je, da je takih kočljivih primerov jako malo. Pri tem je še podčrtati, da so na ta način doseženi rezultati še vedno boljši, to se pravi, da kažejo bolj točno resnično gostoto, nego bi jo mogli ponazoriti s karto, ako bi vzeli mehanično nedeljene sreze.

Podčrtati je treba posebej, da so manjše občine povsod vzete v pošttev in račun v skupinah, zakaj samo na ta način je bilo mogoče ohraniti enoten značaj gostotne karte. Saj se je pokazalo kot smiselno, da smo celo dva, tri prav majhne okraje v računih združili s sosednimi večjimi srezii, da se s tem kolikor najbolj mogoče izloči možnost, da bi se s slučajnimi političnimi mejami zabrisala gostotna dejstva v enotnih pokrajinah. Ta briga je soodločala tudi pri obravnavanju stare težave gostotnih kart glede mest; kjer bi srednje veliko mesto povzročilo dodelitev pokrajine v višjo gostotno kategorijo, ga je kazalo izločiti in označiti posebej.

Poglejmo sedaj, kaj nam pripoveduje naša gostotna karta. Predvsem nam debelo podčrtava obče znano dejstvo, da naša najgosteje poseljena področja niso v onih predelih, ki se odlikujejo po največjem deležu rodovitne površine, po najširših ravnih ploskvah, kjer zavzema zorano zemljišče največji obseg (prim. razpravo Slave Lipoglavšek).

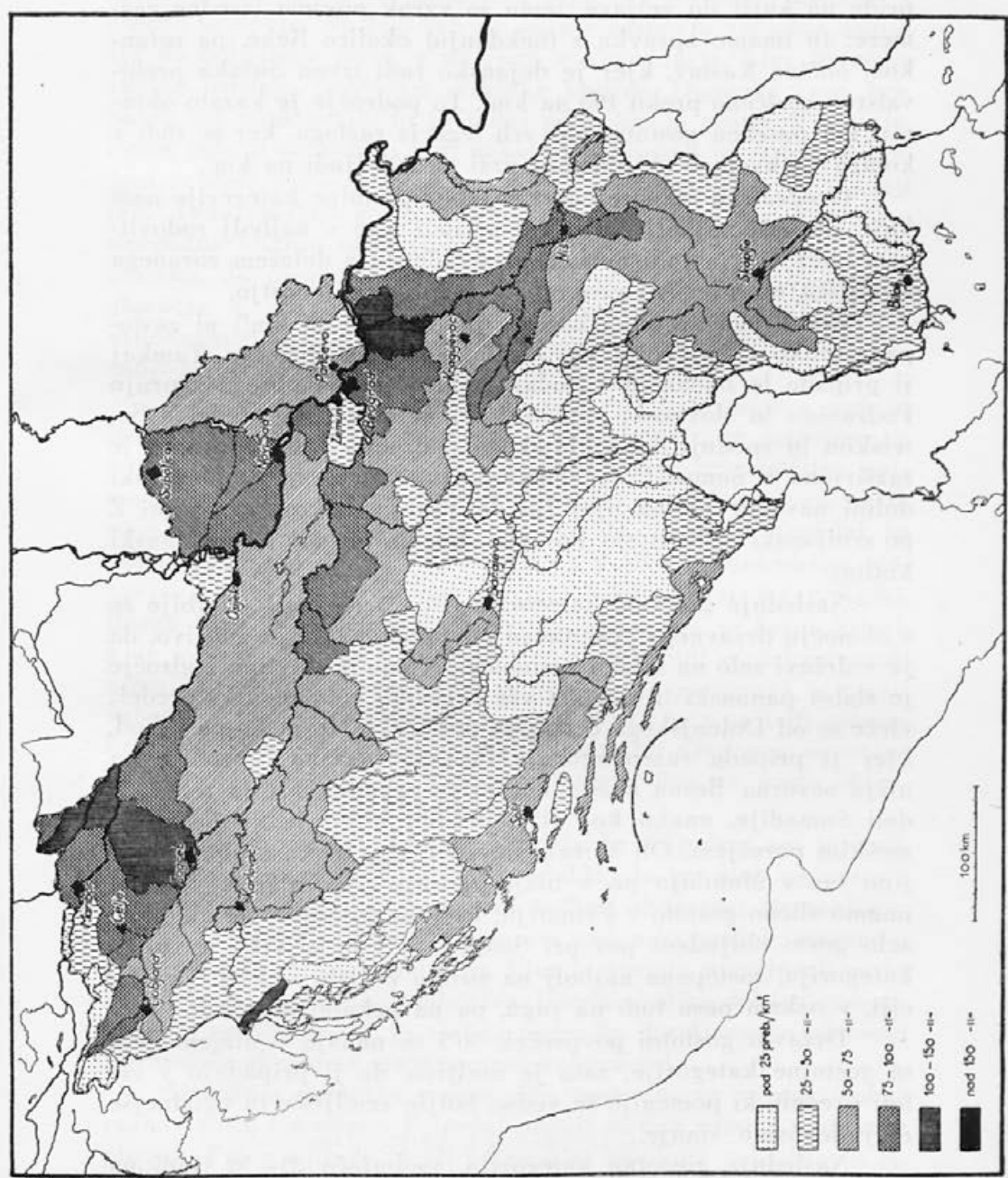
Največjo gostoto (100—150 ljudi na km²) izkazuje Hrvatsko Zagorje z bližnjo Varaždinsko Podravino ter ravnim Medjimurjem in južnozpadnim, pretežno ravnim Prekmurjem. Podobno gostoto kaže spodnje Pomoravlje v Severni Srbiji, kjer se je tudi v kmetskih srezih, ki v njih ni večjih mest, obljudenost vzpela na 110—120.¹ Toda Hrvatsko Zagorje je znatno bolj gosto obljudeno, saj znaša v zagorskih kotarih gostota 125—150, v malem okraju Pregrada celo 165. V Sloveniji imamo tudi izven Prekmurja nekatera manjša področja, kjer se je gostota že dvignila preko 100 na km² (prim. gostotno karto, izdelano po občinah),² toda niti v okrajnih celotah niti v pokrajinskih enotah ne pridejo do zadostnega učinka. Ali — v vzhodni Sloveniji se je gostota že zelo stopnjevala in ne manjka mnogo, pa se bo najvišja gostotna kategorija raztegnila od prekmurske in zagorske strani znatno proti zapadu, do Maribora in Celja. Samo ob sebi je umljivo, da smo naša mesta izločili skupno z urbanizira-

¹ Prim. Gaston Gravier, Gustina stanovništva u Srbiji. Glasnik Geogr. dr. III., sv. 3—4. Beograd 1914, str. 32 sl.

² Anton Melik, Slovenija I., 2, str. 659.

Gostota prebivalstva v Jugoslaviji (l. 1951)

La densité du peuplement en Yougoslavie (1951)

nimi okoliškimi občinami, v obsegu, kakor nam ga kaže sedanja Velika Ljubljana, Veliko Celje itd.

Majhno področje zelo gosto obljudenega ozemlja vidimo osamljeno v ozkem obrežnem pasu v Primorju pri Sušaku. Da pride na karti do veljave, temu so vzrok povsem izredne razmere: tu imamo opravka z (nekdanjo) okolico Reke, pa ostanom občine Kastav, kjer je dejansko tudi izven Sušaka prebivalstvo zgoščeno preko 100 na km². To področje je kazalo ohraniti kot poseben gostotni pas vrh tega iz razloga, ker se tudi v kotaru Crikvenica obljudenost drži na 106 ljudi na km².

Geografska razporejenost najvišje gostotne kategorije nam kaže, da naši najbolj obljudeni predeli niso v najbolj rodovitnem področju in tudi ne kažejo skladnosti z deležem zoranega zemljišča ter njegovo geografsko razprostranjenostjo.

Niti druga gostotna kategorija (75—100 na km²) ni zastopana toliko v Vojvodini kot v subpanonskem območju. Tamkaj ji pripada le Bačka in vzhodni Srem, sicer pa obsega zgornjo Podravino in slovenski panonski ter subpanonski predel s Sotelskim in spodnji del savinjskega področja. Zelo na široko je razširjena v Šumadiji ter Pomoravlju, kjer sega po Moravski dolini navzgor ter ob njej tja do Vranja, kakor sega proti Z po srbijanski in bosanski Posavini. Imamo jo tudi v Ljubljanski kotlini.

Naslednja gostotna kategorija (50—75 na km²) se giblje že v območju državnega gostotnega povprečka, zato je umljivo, da je v državi zelo na široko zastopana. Njeno poglavitno področje je slabši panonski in domala ves preostali subpanonski predel; vleče se od Dolenjskega čez nižjo pokupsko Hrvatsko na vzhod, kjer ji pripada razen zgornje Posavine večina Slavonije pa nižja severna Bosna enako kot nižja zapadna Srbija ter višji deli Šumadije, enako kot nižji predeli osrednje Srbije s Timoškim porečjem. Ob Moravi navzgor sega v Kosovsko pokrajino ter v Metohijo pa v nižje zgornje Povardarje. Končno imamo slično gostoto v Primorju, kjer se pojavi — ne glede na zelo gosto obljudeni pas pri Sušaku — kot najvišja gostotna kategorija, zastopana najbolj na široko v nizki severni Dalmaciji, v ozkem pasu tudi na jugu, pa na nekaterih otokih.

Državni gostotni povpreček 56,3 se nahaja v nižjem delu te gostotne kategorije, zato je umljivo, da ji pripadajo v celoti predeli, ki pomenijo še vedno boljše zemljišče in ugodnejše obljudenostno stanje.

Naslednja gostotna kategorija, vsebujoča 25—50 ljudi na km², se nahaja že pod državnim gostotnim povprečkom; pripa-

dajo ji tedaj po narodi manj obdarjeni predeli države. Najširše jo vidimo razprostrto po dinarskem področju, kjer obsega poglaviti del planot v srednji in nižji legi, pa tudi še hribovje na posavski in pomoravski strani, bodisi v Bosni kot v zapadni ter osrednji Srbiji. Na severozapadu sega čez slovenski kras še v alpsko hribovje. Na jugovzhodu sega v hribovje vzhodne Srbije tja do bolgarske meje, a na jugu v Povardarje, kjer zavzema znatne predele, predvsem stranske kotline. Dinarski kras, hribovje ter sredogorje, to je tedaj področje te gostotne stopnje. Poleg tega ji pripadajo tudi nekateri podnebno ne dobro obdarjeni predeli v Povardarju, in sicer celo v kotlinah ter v nižji legi. Toda majhna gostota je tod v znatni meri tudi posledica neugodne bližnje zgodovinske preteklosti. Naj ne ostane nenačlašeno, da pripadajo tej kategoriji celo najslabše obdarjena območja v pravem panonskem področju, in sicer v južno-vzhodnem Banatu (Velika peščara, Alibunarsko močvirje), v Baranji ter v slavonski in sremski Posavini.

Končno imamo še najslabšo gostotno kategorijo s pod 25 ljudmi na km². Kakor ni drugače pričakovati, je zastopana v onih predelih, ki so po narodi za kultivacijo ter poselitev najmanj prikladni, to je v visokih dinarskih planotah ter po naših najvišjih gorskih področjih. Imamo jo v visoki zapadni in vzhodni Bosni, najbolj na široko pa v jedru Dinarskega gorovja, v Črni gori ter Hercegovini, južni Bosni ter v Raški. Razen tega je zelo na široko razprostranjena v Južni Srbiji, kjer jo vidimo razen na najvišjih pogorjih tudi v nizkem spodnjem Povardarju. Z manjšimi ploskvami je zastopana v gorati vzhodni Srbiji in v slovenskih visokih Alpah pa v najbolj pustem kraškem hrvaškem Primorju ob Velebitu ter njegovem severno-zapadnem nadaljevanju, kjer meji neposredno na gosto obljudeno področje flišnega Vinodola.

V celem vidimo, da so pač najslabše obljudeni oni predeli, ki so po narodnih svojstvih najslabši, da pa niso najgosteje naseljeni predeli, ki so po narodi najbolj obdarjeni za naselitev. Najgosteje poseljeni torej niso pravi panonski predeli, marveč v glavnem subpanonska področja, kjer so gostoto stopnjevali razni faktorji, prevlada vinogradništva, izredno velika delitev posesti, ugodna zgodovina, ki je tjakaj usmerila doseljevanje odnosno povzročila ohranitev starega prebivalstva itd.

Današnja gostotna razporedba nam odseva učinek dokaj raznovrstnih činiteljev. Prirodni pogoji so dali osnovo v glavnih obrisih. Poleg njih se zrcali s krepkim učinkom politična in civilizacijska zgodovina, ki je povzročila večjo zgostitev ljudi na

Slovenskem in Hrvatskem, pa deloma v Dalmaciji, a manjšo v notranjih balkanskih področjih, zlasti v Južni Srbiji. Selitve prejšnjih dob so povzročile večjo zgostitev v primorskih področjih, pa pozneje v šumadiji in sploh v Severni Srbiji. Metanastazijska gibanja so na splošno imela za posledico manjšo gostoto na jugu ter večjo na severu. Da je v Hrvatskem Zagorju, ki ni bilo nikdar turško niti ni poznalo uredbe Vojne krajine, gostota tako zelo visoka, temu je gotovo del vzroka iskati tudi v tej daljni preteklosti. Beg s kmetov odnosno izseljevanje v Ameriko ter sploh v inozemstvo je zmanjšalo gostoto ali vsaj zadrževalo zgostitev na zapadu in severozapadu. Moderne politične selitve so bile razmeroma manj učinkovite, a vendar omembe vredne v Bosni in Južni Srbiji. V Srbiji se je uveljavil učinek silnih vojnih izgub. Majhen prirodni prirastek zadržuje zgoščevanje v severnih pokrajinah, a veliki prirastek ga stopnjuje v balkanskih predelih. Industrializacija stopnjuje zgoščevanje v severnih in severozapadnih predelih (prim. posredno po mestih) in podobno učinkuje vinogradništvo.

II.

Poglejmo sedaj, kakšno je v Jugoslaviji razmerje med obljudenostjo in obdelano površino. V celoti smo o tem že dokaj poučeni iz novejših razprav,³ pa tudi nekatere podrobne studije so že tu.⁴ Toda za celotno Jugoslavijo so banovine najmanjše upravne enote, za katere so preračunani podatki, kar vsekakor ne zadostuje. Izdelali smo zategadelj karto (glej priloženo karto str. 95), ki so ji osnova statistični podatki po srezih. Na njej pridejo povsem dobro do veljave gospodarske značilnosti posameznih geografskih področij v državi.

Karto je bilo mogoče izdelati šele sedaj, ker so bili komaj v letu 1940. objavljeni statistični podatki o poklicni sestavi prebivalstva po srezih.⁵ Zakaj ko smo računali razmerje med ob-

³ Oto Frangeš, Problem relativne prenapučenosti u Jugoslaviji. Arhiv Ministarstva poljoprivrede, V, 11. Beograd 1938. Str. 3—46.

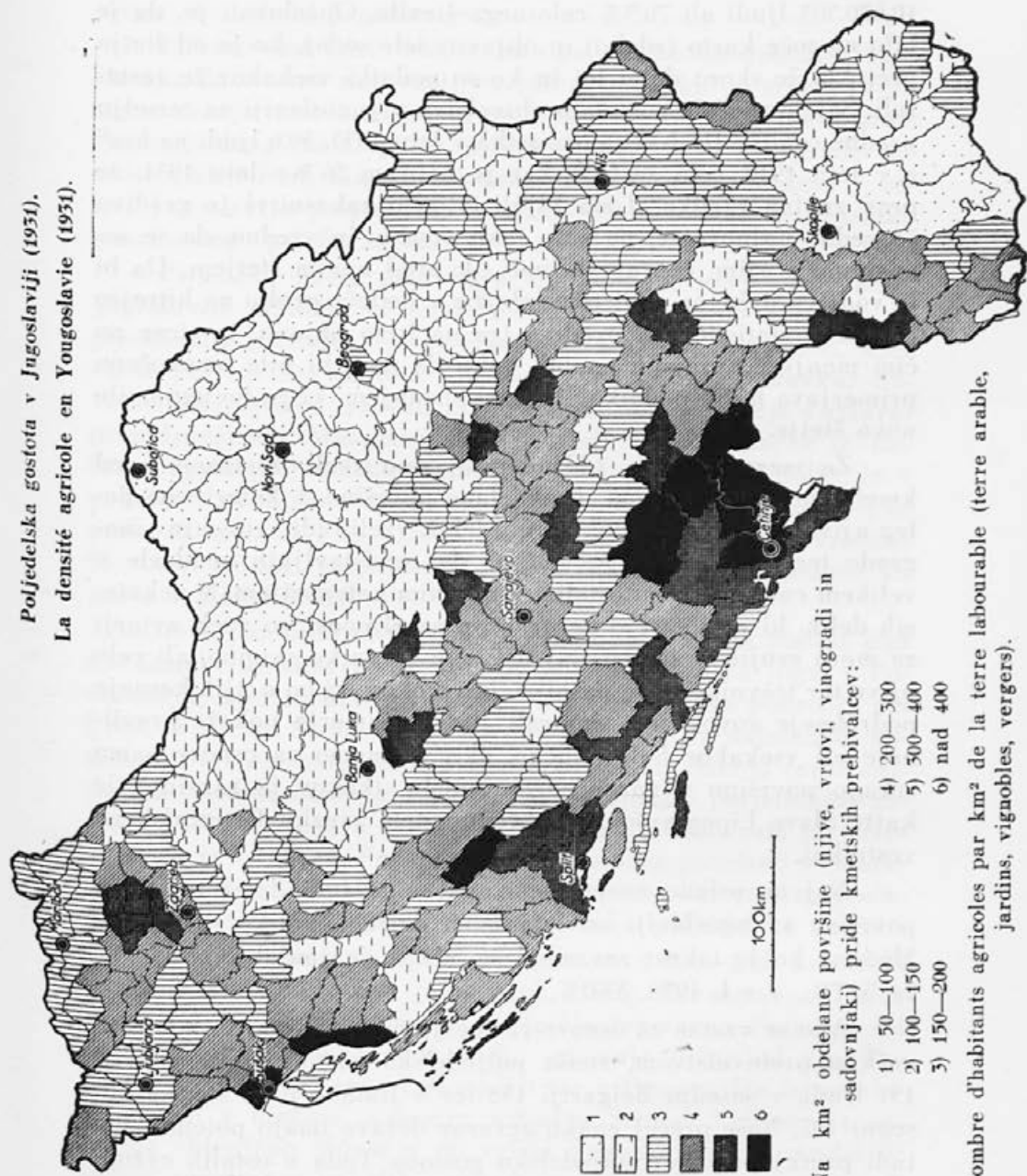
Otto Frangeš, Die Bevölkerungsdichte als Triebkraft der Wirtschaftspolitik der südosteuropäischen Bauernstaaten. Kieler Vorträge, 59. Jena 1939. Strani 32.

⁴ Dr. Svetozar Ilesič, Agrarna prenaseljenost Slovenije. Tehnika in gospodarstvo. VI. 3—4. Str. 60—70. Ljubljana 1940.

Rudolf Bičanić, Agrarna prenapučenost. Gospodarska struktura banovine Hrvatske, br. 3. Zagreb 1940? Strani 29.

⁵ Definitivni rezultati stanovništva od 31. marta 1931 godine. Knjiga IV. Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju. Opšta drž. statistika. Sarajevo 1940.

Poljedelska gostota v Jugoslaviji (1951).
 La densité agricole en Yougoslavie (1951).

Na km² obdelane površine (njive, vrtovi, vinogradi in sadovnjaki) pride kmetjskih prebivalcev:

- 1) 50—100
- 2) 100—150
- 3) 150—200
- 4) 200—300
- 5) 300—400
- 6) nad 400

Nombre d'habitants agricoles par km² de la terre labourable (terre arable, jardins, vignobles, vergers).

delanim zemljiščem in prebivalstvom, smo vzeli seveda v poštevsamo oni del prebivalstva, ki pripada kmetškemu poklicu, t. j. 10,670.565 ljudi ali 76,5% celotnega števila. Obžalovati je, da je bilo mogoče karto izdelati in objaviti šele sedaj, ko je od štetja preteklo že skoro deset let in ko so podatki vsekakor že zastareli. Saj je znašala gostota prebivalstva v Jugoslaviji na temelju uradne cenitve ljudskega prirastka v letu 1935. 59'6 ljudi na km², a v letu 1940. celo že 63'8, kar je napram 56'3 v letu 1931. že prav znatna razlika. Toda kljub tolikšni zakasnitvi je gradivo še vedno najnovejše, pa zato jako poučno in vredno, da se seznanimo z njim, čeprav stojimo tik pred novim štetjem. Da bi le vodstvo državne statistične službe v bodoče prešlo na hitrejšo obdelavo statističnega gradiva ter na brzo objavo, in sicer po čim manjših upravnih enotah, tako da nam bi bila omogočena primerjava naših podatkov in kart s stanjem, ki ga bo ugotovilo novo štetje.

Za mero agrarne obljudenosti smo vzeli razmerje med kmetškim prebivalstvom in obdelano površino, h kateri smo poleg njiv, ki zavzemajo pglavitni delež, vzeli tudi vrtove in vinograde ter sadovnjake, računajoč, da predstavljajo vendarle v velikem enoto napram ostalim kulturnim kategorijam. V nekaterih delih, ki proučujejo agrarno prenaseljenost, so vzeli avtorji za mero svojih premostrivanj njive in travnike skupno, ali celo njive ter travnike in še pašnike. Iz vzrokov, ki bo o njih kesneje podrobneje govor, smo smatrali, da se razmerje pokaže pravilneje ali vsekakor bolj poučno, ako vzamemo za osnovo samo zorano površino v naznačenem smislu (kakor je razvidna iz karte Slave Lipoglavšek, priobčene v tem zvezku Geografskega vestnika).

Naj ne ostane neomenjeno, da se je tudi delež obdelane površine v Jugoslaviji od leta 1931. dalje nekoliko spremenil. Medtem ko je takrat zavzemal še 30'6%, je znašal v letu 1936. že 32'7%, a v l. 1938. 35'0%.

Ako se vzame za osnovo razmerje med njivami (samimi) in vaškim prebivalstvom, znaša poljedelska gostota v Jugoslaviji 151 ljudi, v sosedni Bolgariji 138 ter v Rumuniji (v starem obsegu) 107. Naše precej enako agrarne države imajo potemtakem tudi precej podobno poljedelsko gostoto. Toda v ostalih evropskih državah je znatno drugače, bodisi v industrijskih ali v pretežno kmetijskih državah. V starem obsegu ima Nemčija poljedelsko gostoto 88, Belgija 50, Poljska 91, Češkoslovaška 87, Madžarska 80 (vse države v starem obsegu), Danska celo le 42.

Po pravici se zaključuje, da vlada v kmetijskih južnovzhodnih evropskih državah velika agrarna preobljudenost, kar velja posebno tudi glede Jugoslavije.⁶

Izdelali smo karto poljedelske gostote za vse ozemlje Jugoslavije. Za osnovo smo vzeli statistične podatke po srezih in sicer razmerje med kmetijskim prebivalstvom ter obdelanim zemljiščem, obsegajočim poleg njiv tudi vrtove in vinograde ter sadovnjake. Radi takega nekoliko širšega zajetja imamo v celoti Jugoslavije poljedelsko gostoto 139, potemtakem nekoliko manjšo nego pri Frangešu.

Priložena karta nam kaže, da agrarna preobljudenost v Jugoslaviji nikakor ni enakomerna, marveč zelo različna po posameznih predelih. Najugodnejše je stanje v Vojvodini, kjer vlada poljedelska gostota približno taka kakor v pravkar navedenih evropskih državah, ki brez primere manj tožijo o agrarni preobljudenosti. Malodane v vseh srezih Banata, Bačke in Baranje znaša poljedelska gostota 50—70 ljudi na km² polja, le v nekaterih okrajih se vzpne na 70—80, a samo v dveh se dvigne preko 80 (Subotica 81, Darda 85). V Sremu ter v ravni vzhodni Slavoniji se drži poljedelska gostota med 64 in 86, medtem ko znaša v Mačvi 91—95.

Izven panonskega predela je ostala poljedelska gostota pod 100 samo v sorazmerno malo obsežnem področju na jugu, v Povardarju, kjer se drži nizko v pasu od valovitega področja pri Preševu tja do Strumice in Morihovskih gora, z najmanjšo gostoto na Ovčem polju in v Tikvešu. Sreza Sv. Nikola (ovčepoljski) in Sombor imata v vsej državi najmanjšo poljedelsko gostoto z 49. Primerjava z obema drugima kartama nam pripoveduje, da je v nizkem Povardarju delež zorane površine vendarle dokaj znoten, dejanska obljudenost pa pičila, kar ima za posledico presenetljivo dejstvo nekoliko nizke poljedelske gostote.

Druga stopnja poljedelske gostote s 100—150 km² kmetijskih ljudi na km² polja ima jako širok obseg. Zavzema predvsem skoro vse Hrvatsko-slavonsko medrečje ter ravno Posavino na desnem bregu kakor tudi nizko gričevje južno od nje. Posebno daleč na jug sega v Šumadiji ter v Pomoravlju in prevladuje tudi v nizkem področju vzhodne Srbije. Vidimo, da zavzema sklenjeno območje ob veliki Panonski nižini, vsebujoč bodisi prostrane, nekoliko zamočene in gozdnate ravnine ob Dravi, Savi in Moravi ter drugih rekah, pa gričevje in nižje hribovje ob njih. V primerjavi z drugima dvema kartama se

⁶ O. Frangeš, Die Bevölkerungsdichte, str. 9.

nam pokaže, da so to področja, kjer ima polje še zelo velik delež in kjer se je prebivalstvo zelo zgostilo, po velikem delu ne manj ko v pravem panonskem predelu, ponekod celo bolj. Le tako nam postane razumljivo na prvi pogled nekoliko presenetljivo dejstvo, da se nahaja državni povpreček poljedelske gostote 159 še v območju te stopnje, pri čemer moramo jemati tudi v poštev, da obsega prva stopnja poljedelske gostote zelo širok obseg in sicer z relativno in absolutno zelo velikim deležem njiv, pa s sorazmerno ne gosto obljudenostjo.

Izven subpanonskega področja zavzema druga stopnja poljedelske gostote znatnejši obseg samo v Južni Srbiji, seveda pretežno v nižjih področjih, zlasti v kotlinah. Po drugod jo vidimo le tu tam osamljeno. Očitno je, da jo imamo v predelih, ki so slabo obljudeni, a ki premorejo dokaj polja in so mogli nekdanj prerediti več ljudi, pa so bili kesneje spričo neugodnih političnih, socialnih in gospodarskih razmer turške dobe zanemarjeni ter so v znatni meri postali območje razseljevanja.

Zdi se najprikladneje, da se obrnemo sedaj k obravnavanju najvišjih stopenj poljedelske gostote. Nad 400 ljudi na km² poljedelske površine imamo samo v dinarskem ozemlju in sicer bodisi v skalovitem nižjem področju kot zlasti v visokih gorah, predvsem v črnogorskih Brdih. Tu znaša poljedelska gostota celo okrog 600 in čez, podobno kot v severnem hrvaškem Primorju; največjo poljedelsko gostoto imamo v Kolašinu (994) in v srezu Senj (940).

Druga stopnja velike poljedelske gostote 300—400 se nahaja precej sklenjeno v najvišjem in v primorskem dinarskem področju, v največjem obsegu v Črni gori ter Hercegovini. Ob primerjavi s karto o deležu poljedelske površine se nam na prvi pogled pokaže, da gre tu predvsem za ona področja, ki se odlikujejo po izredno majhnem arealu polja. Tu gre potemtakem za ona področja, v katerih je poljedelstva skrajno malo in kjer sloni kmetijstvo skoro samo na živinoreji. To so področja, kjer je komaj kaj malega njiv v gorovju ter med kraškim skalovjem in kjer je večina površine porabna samo za pašnik, a je še ta skrajno boren. Izredno velika poljedelska gostota nam tukaj nakazuje, kje se nahajajo naši pglavitni živinorejski, ali še točneje: naši glavni pastirski predeli. Zato povsem razumemo, da se ta gostotna stopnja nahaja raztreseno tudi po notranjih naših pastirskih področjih Bosne in Srbije od okolice Banje Luke pa skozi južnozpadno Srbijo do najbolj odročno ležečih gorskih okrajev med Šarplanino ter albansko mejo.

Toda pozornost obrača nase dejstvo, da vidimo zelo visoko stopnjo poljedelske obljudenosti tudi v Hrvaškem Zagorju, kjer znaša kar v petih okrajih med 305—355. Tu je očitno, da ni živinoreja, kaj šele pastirstvo, osnova tako ogromni poljedelski gostoti. Tu gre marveč po eni strani za učinek dejstva, da je velik del površine urejen v vinograde, pa da vinogradništvo omogoča še znatno boljše izkoriščanje nego prava njiva. Toda nedvomno je poglavitni vzrok silne poljedelske preobljudenosti v dejstvu, da je Hrvaško Zagorje zares skrajno preobljudeno; tu se je prebivalstvo zgostilo mnogo bolj, nego prenese razpoložljiva zorana površina. Saj imamo tu v vsej državi absolutno najgosteje obljudeno področje, z najbolj razkosano zemljiško posestjo, velikim siromaštvom in zelo skromno prehrano, pa spričo tega zelo intenzivnim odseljivanjem.

Posebne, zagorskim podobne razmere so tudi v jadranskem primorju. Korčula in drugi otoki ter splitska okolica izkazujejo prav tako zelo veliko poljedelsko preobljudenost, ki pa je bistveno različna od one, kakor smo jo spoznali v Črni gori. Delež poljedelske površine je tu znatnejši. Toda tu ne gre za običajne njive, kakor v dinarskih višavjih in gorah, marveč imamo opravka razen z njivami — z vrtovi, še več pa s sadovnjaki, z nasadi oljke, pa smokve in drugega južnega drevja, a v največjem obsegu z vinogradi. Obdelana površina se izkoristi tu mnogo intenzivneje, nego v celinskem področju in od km² se more tu preživljati znatno več ljudi, nego od enake površine prave njive makar v najrodovitnejšem panonskem območju. Nedvomno je pri pravih njivah poljedelska preobljudenost dosežena znatno prej nego v primorskem vinorodnem ter oljčnem področju. Podobno je sploh povsod v vinogradniških okrajih, kakor tudi v Šumadiji ter Bosni, kjer zavzemajo sadovnjaki s slivami znaten delež. Isti pojav imamo v slovenskem subpanonskem področju z zelo razvitim sadjarstvom, ki postavlja na trg zlasti obilo jabolk. Podobno kot na otokih in pri Splitu je tudi po nekaterih drugih nizkih področjih v primorju in v nizki Hercegovini, kjer vinogradništvo z južnim sadjarstvom zelo stopnjuje sposobnost poljedelske obljudenosti. Toda hkrati malodane povsod v jadranskem primorju poljedelsko preobljudenost silno stopnjuje dejstvo, da zavzemajo poleg vinogradov in oljčnih nasadov največji delež kraški pašniki; vinogradništvo in pastirstvo se družita v silnem stopnjevanju poljedelske preobljudenosti.

Od preostalih srednjih dveh gostotnih stopenj se ena do neke mere še naslanja na panonski in subpanonski predel, med-

tem ko se druga uvršča v gorsko in kraško področje. Od 150 do 200 poljedelske gostote vidimo v severnovzhodni Sloveniji, kjer bi bila poljedelska preobljudenost v vsotah za okraje še mnogo večja spričo močne udeležbe vinorodnih gorc, da je ne izboljšujejo opazno široke ravnine ob Muri in Dravi.⁷ Spričo zelo velike absolutne gostote imamo tu dejansko opravka z zelo veliko preobljudenostjo. Podobno vlada zmernejša poljedelska preobljudenost po osrednji Sloveniji, osobito v Ljubljanski kotlini ter široko po nizkem Dolenjskem, od koder se vleče čez Belo Krajino ter nizka področja pokupske Hrvatske v zapadne in osrednje bosanske predele. Zelo širok obseg pa ima ta gostotna skupina v Srbiji, kjer je v položnem višjem gričevju ter nižjem hribovju še dokaj znaten delež ornice s šljivari. Toda hkrati je res, da pomeni v tem pasu poljedelske obljudenosti živinoreja že jako važno gospodarsko panogo, naslanjajočo se bodisi na pašnike, zlasti v Bosni in Srbiji, ali na travnike, kakor je v Sloveniji ter na Hrvatskem. Primerjava z normalno gostotno karto nam pripoveduje, da gre tu v velikem delu za absolutno zelo gosto obljudena področja (prim. Slovenijo, Hrvatsko, Pomoravlje).

Stopnja 200—300 poljedelske gostote se uvršča, smo rekli, ob najvišje območje, v alpsko, dinarsko, kraško ter vinorodno primorsko področje. Tu sodelujejo predvsem činitelji: majhen delež njiv v gorskem področju, vinogradništvo s sadjarstvom v primorju in prevlada živinoreje. Ta se naslanja na severozapadu v Sloveniji ter na Hrvatskem največ za travnike, deloma tudi na planinske pašnike, a v dinarskem področju na pastirstvo, saj tamkaj pašniki krepko prevladujejo. Ta gostotni pas se vleče skozi Posavsko hribovje v Zagorje in od Julijskih Alp čez slovenski zapadni kras v Liko ter dalje v dinarski predel Bosne, Dalmacije in Raške, od koder sega še v najvišje dele južnozapadne Srbije ter v zapadni del Makedonije. Brez dvoma se je mogla silna poljedelska preobljudenost v tem pasu doseči ter ohraniti tudi na temelju dohodkov iz gozda. Oni del prebivalstva, ki se preživlja z zaslužkom v izkoriščanju gozdov, je sicer iz naših računov izločen, ker ga državna statistika šteje med industrijsko delavstvo, toda brez dvoma je med kmetijskim prebivalstvom štetih zelo mnogo takih, ki imajo dohodke od lesnega gospodarstva bodisi kot posestniki gozdov ali kot priložnostni delavci v gozdarsko-žagarski stroki. V poljedelski gostoti 200 do 300 imamo opravka z izrazitim preobljudenim področjem, ki je navezано najbolj na gorsko ozemlje, kjer so že naravni pogoji

⁷ Prim. S. Ilešič, Agrarna prenaseljenost Slovenije.

zelo utesnili njive ter silijo človeka, da nasloni svoje gospodarstvo v glavnem na živinorejo, a prav tako na kraško površje, kjer je skalovita goličava pustila samo malo temeljev za skromne njive, medtem ko so v sončnem primorju boljše osnove za vinsko trto.

V velikem vidimo, da imamo poljedelsko gostoto nad 200 v sklenjenem obsegu v alpskem in zlasti dinarskem predelu, v gorskem in kraškem področju. Poljedelska gostota od 50—150 vlada v vsem panonskem predelu ter njegovem nizkem obrobju, in sicer povsem sklenjeno od bližine Hrvatskega Zagorja pa tja do v vzhodno Srbijo. Osamljeno, a dosti na široko razprostrto in sklenjeno področje iste gostotne stopnje vidimo v nizkem Povardarju.

Prehod med obema kategorijama poljedelske obljudenosti nam predstavlja gostotna stopnja 150—200, a celo ta se po svojih gospodarsko-geografskih značilnostih družijo bolj z gorskim nego z nizkim panonskim področjem.

Brez dvoma je v velikem točno ugotavljanje, da gre pri nas v večini države za močno poljedelsko preobljudenost. Vendar so naše dosedanje proučitve še daleč od tega, da bi mogle navajati v podrobnem, za koliko pomeni poljedelska preobljudenost obenem dejansko preobljudenost. Kakor smo mogli pokazati mimogrede z opozoritvami na posameznih mestih, so razmere dejansko v teh pogledih bolj zapletene, nego bi bilo misliti na prvi pogled. V živinorejskih, zlasti v pastirskih področjih ima v prehrani prebivalstva meso s sirom in drugimi mlečnimi izdelki jako veliko, marsikje prevladujočo vlogo. Ob morju se prebivalstvo razen z živinorejskimi proizvodi hrani mnogo tudi z ribami, uporabljajoč pri tem obilo olje, vino itd. V slovenskih živinorejskih področjih pa nasprotno mlečna in mesna hrana razmeroma malo pomeni, marveč je v glavnem predmet gospodarske zamenjave. Stopnja poljedelske preobljudenosti zavisi potemtakem prav močno tudi od celotnega značaja prehrane.

Za področja, v katerih je velik del površine v travnikih ali pašnikih, pomeni določanje mere za agrarno preobljudenost povsem drugačen problem, katerega razvozlanju se v okviru našega pregleda ne moremo niti od daleč približati. Podobno je v vinorejskih področjih, kakor tudi v predelih intenzivnega sadjarstva. Ali kljub temu, da nimamo eksaktnega merila za ugotavljanje poljedelske, ali če vzamemo širše: agrarne preobljudenosti, moremo na osnovi splošnih podatkov o naših gospodarskih ter populacijskih razmer za trdno sklepati, da imamo domala v vseh predelih, kjer smo mogli po srezih ugotoviti polje-

delsko gostoto preko 100 ljudi na km² polja, opravka s kmetijsko preobljudenostjo, najmanjšo v gostotnem območju 100—150, morda v najugodnejših primerih le majhno, a zelo veliko v predelih večje poljedelske gostote.

Ako pa poljedelske preobljudenosti ne vzamemo v dobesednem smislu, marveč v glavnem kot merilo kmetijske strukture posameznih predelov, moremo reči, da nam zelo nazorno naznačuje, kateri predeli Jugoslavije pridelujejo na svojih poljih dovolj za lastno prehrano in kateri morajo živež uvažati od drugod. Nedvomno je res, da nam tudi v tem pogledu še zelo manjkajo podrobne proučitve, ki bi točno ugotavljale tako imenovana pasivna področja. Brez dvoma je že brez podrobnih studij očitno, da pomeni stopnja 50—100 poljedelske gostote visoko aktivno področje, ki more obilo svojega poljskega pridelka izvažati. Po večini aktivno je tudi področje gostotne stopnje 100—150. Predeli s stopnjami nad 200 poljedelske gostote so vsi taki, da morajo velik del živeža kupovati, podobno kot kupuje obilo prehrane vsekakor tudi velik del gostotne stopnje 150 do 200. Prodajanje živinorejskih proizvodov in živine same, deloma celo živinske krme, pa prodajanje vina, olja, sadja, ob morju tudi rib itd. za poljedelske proizvode panonskih in subpanonskih področij pomeni ono veliko gospodarsko zamenjavo, ki je tako značilna za naše geografske regije.

Pogled na našo karto nam pripoveduje, da je mnogo bolj prostrano področje, kjer imamo nedvomno opravka s poljedelsko preobljudenostjo, nego predel, ki si sam zadostuje s svojimi poljskimi pridelki ali jih celo izvažata. Še mnogo neugodnejše bi bilo razmerje, ako ne bi vladala v velikem delu države še skromna prehrana, nizek življenjski standard.

Da je s poljedelsko preobljudenostjo v vzročni zvezi izseljevanje, je znano dejstvo, v podrobnem pa problem, ki ga je treba seveda obravnavati posebej, po drugačnih metodah. Izven dvoma pa je dejstvo, da imamo v državi dejansko na razpolago sorazmerno pičlo ploskev zorane površine, pa da se bo naš izvoz naglo krčil, kolikor bolj bo napredovala asanacija naše vasi, ki bo morala izboljšati tudi prehrano, in kolikor bolj se bo množilo prebivalstvo. Saj je razmerje od leta 1931., na katero se naslanja naš pregled, pokazalo že precej spremembe, in sicer na slabše. Rekli smo že, da znaša gostota v povprečju za Jugoslavijo po uradni cenzitvi za leto 1940. že 65,8 ljudi na km². Delež zorane površine (njiv in vinogradov z vrtovi ter sadovnjaki) pa se je povečal od l. 1931. od 30,6% na 33,0% v letu 1938. Vzemimo, da se je državno prebivalstvo do srede

l. 1940. pomnožilo na 15,811.000, kakor je uradno ocenjeno, pa vzemimo nadalje, da se je delež kmetškega življa v istem času zmanjšal na 75%. Na tej osnovi nam kaže račun, da se je poljedelska obljudenost zvišala od l. 1931. do 1940. od 159 na 144, pri čemer smo vzeli delež njiv iz l. 1938. Poljedelska preobljudenost se je torej ta čas še povečala. Le malo pomeni, da se je v isti dobi delež v kmetijstvu temelječega prebivalstva nemara zmanjšal še krepkeje. Industrializacija se ne stopnjuje v istem razmerju, v katerem se prirodno in dejansko množi naše državno prebivalstvo.

Ob tem moramo imeti pred očmi še dejstvo, da smo v našem premostrivanju vzeli v poštev samo poljedelsko prebivalstvo. Poljedelska površina mora prerediti tudi še ljudi, ki so zaposleni v drugih poklicih. Da je teh sorazmerno največ v Sloveniji, je znano; dovoz za prehrano potrebnega živeža od drugod mora biti tu posebno obilen. Naše obdelano zemljišče je obremenjeno še s potrebami nekmetskega prebivalstva. Kadar se bodo naše prehranjevalne razmere predrugačile in se bo dvignil življenjski standard ter se sploh izboljšale gnotne razmere, bomo imeli bržkone poljedelskih pridelkov komaj še kaj malega za izvoz.

Ostane potemtakem ena najnujnejših nalog za naše načrtno gospodarstvo: kako povečati ploskve obdelanega zemljišča. Intenzivnejšo izrabo tal so postavili na program celo v državah, ki ne trpijo pod toliko agrarno preobljudenostjo kakor mi. Izsušitve močvirij, preprečenje in omejitve povodnji, spreminitev pašnikov v travnike in njive, racionalno obdelovanje polja itd., ne da bi pri tem pustili v nemar izboljšanje travnikov ter pašnikov in stopnjevanje živinoreje. Toda zraven moramo šteti tudi spreminjanje gozda v njive na relativnih gozdnih tleh, kar bo morala ostati zahteva našega načrtnega gospodarstva kljub temu, da se ji protivijo gozdarski strokovnjaki. Racionalna industrializacija ter smotrno preseljevanje prebivalstva, dokler se ne posreči organizirati pravega izseljevanja brez nacionalne škode. To so problemi, ki so se že ponovno postavljali na dnevni red. Geografsko premostrivanje naše poljedelske preobljudenosti, kakor odseva z naše karte, posebno zgovorno in prepričevalno nakazuje, kje bi jih morali že davno vzeti v izvedbo.

Résumé.

La densité du peuplement en Yougoslavie.

L'auteur a esquissé deux cartes représentant la répartition géographique du peuplement en Yougoslavie. La première, c'est une carte normale sur la densité de la population, élaborée selon la méthode appelée relative.

d'après les données du recensement de 1951, par arrondissements. Là où il s'agit des régions hétérogènes, il a fallu employer les mêmes données par communes, en partageant les arrondissements en plusieurs parties selon leurs conditions géographiques différentes.

Ce n'est pas sur les vastes plaines pannoniques avec le haut pourcent de la terre arrable qu'il faut rechercher la plus haute densité; celle-ci prédomine, au contraire, sur les collines viticoles du Hrvatsko Zagorje et sur les plaines limitrophes où la densité atteint 125—150 habitants par km². En dehors de cette région croato-slovène, la densité monte à 100—120 dans la Serbie du Nord (le bassin de la Morava), et à 100—110 dans une zone littorale près de Sušak. La densité de 75—100 caractérise, d'abord, la partie de la plaine pannonique la plus fertile (la Bačka), mais c'est surtout sur les collines et plaines subpannoniques qu'on trouve une telle intensité du peuplement. Une densité pareille remonte le long de la Morava jusqu'à Vranje.

Toutes les autres catégories de la densité alternent à travers le pays de façon que son valeur diminue d'autant plus que les conditions physiques du sol s'aggravent. Dans le bassin du Vardar, ainsi que dans les autres régions centrales de la péninsule, c'est aux conditions économiques arriérées, causées par leur passé politique d'avant 1912, qu'il faut attribuer le peuplement relativement clairsemé, tandis qu'il y a, d'autre part, des régions, où les conditions de géographie humaine ont fait augmenter la densité. Par la plus basse densité (moins de 25 hab. par km²) se distinguent, d'une part, les régions karstiques les plus stériles, d'autre part quelques régions dans la Serbie du Sud, du reste assez favorables, mais ne délivrées de la domination turque que 1912.

La deuxième carte nous montre, par arrondissements, d'après le recensement de 1951, la densité de la population agricole sur km² de la terre labourable (y compris la terre arrable, les jardins, les vignobles et les vergers). La plus basse densité agricole, c'est à dire 50—70, quelque part 70—85 habitants agricoles par km² de la terre labourable, est le trait caractéristique de la plaine pannonique la plus fertile ainsi que d'une zone insignifiante dans le bassin du Bas-Vardar. Une densité agricole de 100—150 marque surtout les bords assez boisés et marécageux de la plaine pannonique ainsi que les collines subpannoniques et une grande partie de la Serbie du Sud. Là, il s'agit déjà du surpeuplement agricole; cependant, il faut considérer comme fortement surpeuplées toutes les régions agricoles, où la densité agraire s'élève aux degrés encore plus hauts. Une densité agricole au-dessus de 200 est très répandue surtout dans les pays montagneux et karstiques, où l'élevage est la branche économique la plus active, ainsi que dans les régions, où les vignobles et les vergers font des sources remarquables à l'économie agraire. Dans quelques arrondissements de la zone dinarique, la densité agraire monte à 600, et, dans les cas extrêmes, même à 900 hab. agr. par km² de la terre labourable.

Le surpeuplement agricole est, par conséquent, un trait essentiel de presque toute la Yougoslavie. Dans quelle mesure ce phénomène coïncide-t-il, en même temps, avec un surpeuplement rural en général, on ne pourra pas constater qu'après les études détaillées, en tenant compte à la fois des possibilités économiques d'élevage, de viticulture et d'arboriculture ainsi que des genres de nourriture et des niveaux de vie locaux.

Anton Melik.

Pavel Kunstler:

Kmetijske kulturne kategorije v Jugoslaviji.

Medsebojno razmerje med kulturnimi kategorijami nam nudi že samo po sebi poučen vpogled v značaj kmetijstva po posameznih področjih države. O tem nas pouči naša karta, ki nam ponazoruje medsebojno razmerje med ornico (t. j. njivami z vrtovi in vinogradi ter sadovnjaki), travniki in pašniki po stanju v l. 1931. Gozdne površine pri tem nismo vzeli v poštev, kakor tudi ne neproduktivnih tal; gozd je zavzemal (v l. 1932.) 31,7%, a neproduktivna tla (v l. 1931.) 15% celotne površine. Značilnosti kmetijske strukture po posameznih predelih se nam po tem potu pokažejo najbolj instruktivno; vrh tega nam tak postopek narekuje tudi dejstvo, da podatki o gozdnih ploskvah izvirajo iz drugih statističnih virov, nego navedbe o kmetijstvu služečih zemljiških kategorijah. Ornica, travniki ter pašniki predstavljajo potemtakem v vseh naših navedbah skupaj sto-odstotno enoto.

Kot osnovno karakteristiko karte opazimo pasovitost v smeri od severozapada proti jugovzhodu; pasovi se vlečejo torej vzporedno z Dinarskim gorovjem. V glavnem lahko ločimo 3 pasove, ki obsegajo: 1) predele z več kot 50% ornice, 2) predele z manj kot 50% ornice in manj kot 50% pašnikov odn. travnikov in 3) predele z več kot 50% pašnikov. Prvi pas, to je oni, kjer je več kot 50% ornice, zavzema Panonsko nižino in njeno nizko obrobje. Za to nižino je značilno, da je v velikem delu pokrita s publico in da ne predstavlja le naše žitnice, temveč enega najrodovitnejših predelov Evrope sploh. Drugi pas, to je oni, v katerem je manj kot 50% ornice in manj kot 50% pašnikov odnosno travnikov, zavzema v glavnem Slovenijo, Visoko Hrvatsko in osrednjo Bosno. V tem predelu so si ornica, travniki ter pašniki med seboj nekako v sorazmerju, tako, da nobena zemljiška kategorija ne prevladuje. Ta pas pripada večinoma hribovju in sredogorju, zanj je značilna znatna množina padavin v vseh letnih časih; zato so v njem travniki zelo zastopani, po večini močnejše nego pašniki. Tretji pas, kjer je nad 50% pašnikov, zavzema obmorski predel s Hercegovino, Črno goro in Južno Srbijo. Za ta pas, ki pripada krasu, so značilne prostrane gole ali z borno travo porasle kraške planjave. V tem predelu pade največ dežja v jesenski in zimski dobi in to v velikih nalivih, ki po večini sproti odnašajo ono boro preperelino, ki more nastajati. Rodovitnejše oaze tvorijo vrtače s

svojo rdečo kraško prstjo, kraška polja z rodovitno ravnico na dnu, v kolikor ni dosegljiva poplavam, in staroterциarni flišni pasovi.

Prvi pas. Kategorija z nad 75% ornice tvori strnjeno kompaktno celoto, ki zavzema Banat, Bačko, Baranjo, Srem, vzhodno Slavonijo, severozapadno Bosno, Posavino, Pocerino, Tamnavo, Mačvo in spodnje Pomoravlje. Domala ves ta predel pripada ravnini. Maksimalna množina ornice je v Topolskem srezu (97,1%), to je na znani plošči puhlice, ki se razprostira med Donavo in Tiso.

Kategorija z nad 50% ornice, v ostalem pretežno travniki, je skupina, ki obkroža prvo na zahodni, južni in južnovzhodni strani ter zavzema ravnine ob rekah, gričevje, deloma pa že hribovje in sredogorske predele. Ta skupina se vleče od Kolpe, severovzhodne Dolenjske in štajerske preko Prekmurja, Medjimurja in Hrvatskega Zagorja do srednje Slavonije. Druga progа te skupine zavzema hribovito, dovolj namočeno srednjo Bosno v porečju Une, Sane, Vrbasa, Lašve in Bosne ter posamezne predele tja do Kolubare.

Kategorija z nad 50% ornice, v ostalem pretežno pašniki, se razprostira južno in vzhodno od Karlovca do Une, ob Savi do Broda ter v srednji Slavoniji čez Požeško hribovje tja v Podravino. Obsega torej predvsem nižje, spričo prevelike namočenosti slabše izrabljene predele ob Kolpi, Uni, Savi in deloma Dravi, toda razprostira se tudi ob zgornji Usori, Zapadni Moravi ter v Radjevini. Glavno področje tega zemljiškega tipa pa je Srbija, v prvi vrsti Moravska dolina ter njeno nižje sosedstvo, nižja pokrajina ob Timoku, pa nizko ležeče kotline v Povardarju. Brez dvoma so v klimatoloških in pedoloških pogojih poglobitvni činitelji, da je tu množina pašnikov ostala na prvem mestu za ornico, a tudi posledice dolgotrajne gospodarske zaostalosti v turških časih se nam kažejo v tem.

Te tri skupine tvorijo prvi pas, ki predstavlja področje najintenzivnejše poljske kulture v Jugoslaviji.

Drugi pas. Kategorija s 35 do 50% ornice, v ostalem pretežno travniki, je zastopana v srednji Sloveniji, v Hrvatski od Zagreba do Siska ter v manjših kompleksih ob Vrbasu, Limu, gornjem Labu in v Metohiji. V splošnem opazimo, da je več travnikov v zahodni kakor v vzhodni polovici države in to predvsem zaradi večje množine padavin, deloma pa tudi zaradi višje civilizacijske stopnje prebivalstva, kajti travniku je potrebno poleg dovoljne moče, nezamočvirjene, za lahko košnjo prikladne zemlje, tudi gnojenje, bodisi s hlevskim ali umetnim gnojilom.

Kategorija s 35 do 50% ornice, v ostalem pretežno pašniki, zavzema v Sloveniji sreza Kranj in Slovenj Gradec, kjer je že precej visoke, gorske površine. Dalje proti vzhodu tvorijo to skupino večji del Like ter srezi, ki obsegajo poleg manjših rodovitnih kotlin tudi razsežnejša planinska področja, kot n. pr. okrog Sarajeva, Mostarja itd.

Kategorija, ki obsega manj kot 35% ornice in kjer je na prvem mestu travnik, je zastopana v področju naših kraških polj, tako v Sloveniji (okraj Logatec) kakor tudi dalje proti jugovzhodu (v okrajih Bos. Petrovac, Glamoč, Bugojno, Prozor, Gacko), kjer imamo povsod nad 40% travnika. To so predeli, kjer je vloga travnikov iz istih vzrokov prav tako ali še bolj pomembna kot v onih, ki smo jih navedli pri prvi kategoriji drugega pasu, le da so po svoji obsežnosti še pomembnejši, zlasti ker meje na področja, kjer se popolnoma uveljavi pašnik.

Kategorija, v kateri je pod 35% ornice in kjer je pašnik na prvem mestu, je zastopana v Sloveniji predvsem v Suhi in Beli Krajini ter na Kočevskem. Proti vzhodu se nadaljuje v presledkih preko zgornjega dela Like in visoke Bosne do Foče in Nevesinja. S to kategorijo, ki zavzema v Sloveniji kraške planote in ki je za nje značilna, prehajamo v tretji pas, ki obsega visoke, po večini gole kraške planote v našem obmorskem predelu.

Tretji pas. Kategorija s 50 do 75% pašnikov je zastopana predvsem v našem primorskem področju, kakor tudi zapadno od Ibra ter ob spodnjem Vardarju in v zapadnem delu Južne Srbije. V Sloveniji spadajo v to grupo predeli najvišjih gora.

Kategorijo z nad 75% pašnikov imamo zastopano na velikem delu otokov, v delu obale z najbolj skalovitim gorovjem (Velebit, Kozjak, Mosor), v Hercegovini, Črni gori in v okrajih z najvišjimi gorovji v Južni Srbiji ter na Ovčem polju.

Zelo poučno je opazovati, kako se prevlada pašnika nad travnikom uveljavi na južnem Slovenskem takoj tamkaj, kjer se začne v Suhi in Beli Krajini ter na Kočevskem sušne kraške planjave, in kako gospoduje od tod proti jugovzhodu po vsem dinarskem kraškem ozemlju brez izjeme tja do kraja ob albanski meji. Prav tako je v centralnih balkanskih predelih povsod pašnikov brez primere več nego travnikov; redke izjeme so v Srbiji, Severni in Južni, kjer je po srezih travnik na prvem mestu. V Sloveniji je razen na krasu pašnika več nego travnika le še v onih okrajih, ki obsegajo visoke Alpe. Prevlado travnika nad pašnikom, svojstveno modernemu kmetijstvu, vidimo v vsej

ostali Sloveniji, od koder se vleče v severno Hrvatsko in še dalje, v osrednjo Bosno. Med vzroki take razporejenosti sodelujejo činitelji podnebja, prirode reliefa in gospodarskega stanja prebivalstva. A pozornost vzbuja, da je v znatnem delu srednje Slavonije ter nizke pokupske Hrvatske ostal pašnik pred travnikom.

Področje intenzivne poljske kulture v panonski nižini ter na njenem nizkem obrobju, pas prevladujočih pašnikov na gorovjih, po dinarskih planotah ter na krasu v mediteranskem področju in pas bolj enakomerne soudeležbe vseh treh poglavitnih kulturnih kategorij v srednjem predelu med obema ekstremoma, to so naši osnovni zemljiški tipi. V glavnem jih vidimo, kako so razprostrti v smeri od severozapada proti jugovzhodu. Odstotek ornice pada proti jugozapadu in jugu, obratno pa odstotek pašnikov v isti smeri raste in doseže največje vrednosti na otokih in v Črni gori ter v zahodnem delu Južne Srbije, kjer je v srezu Galičnik 92'8% kulturne površine pod pašniki, medtem ko je najmanj ornice v srezu Kolašin (3'5%).

Na mali karti je ponazorjena razporedba vinogradov in sadovnjakov; absolutno metodo smo izbrali, da opozorimo hkrati na njihovo obsežnost, na njihovo dejansko površino.

Naše vinorodno področje je v glavnem iz dveh predelov; prvi pripada jadranskemu primorju, drugi panonskemu robu, a znatnejši vinorejski kraji se nahajajo tudi v goricah vzhodne (Krajina) in osrednje Srbije (Župa, Moravska dolina okrog Niša, Leskovca itd.) V panonskem obrobju znašajo največji deleži vinogradov v srezih: Irig 11'3%, Župa 10'4%, Batina 9'9% celotne kulturne površine, a več kot 5% dosežajo še v srezih Negotin (8'6%), Trstenik (5'3%), Bela Crkva (6'8%), Ilok (5'9%), Kutina (6'2%), ter zlasti v srezih Hrvatskega Zagorja in slovenskih vinorodnih goric (Sv. Ivan Zelina 9'4%, Novi Marof 6'9%, Klanjec 6'4%, Donja Stubica 5'9%, Zagreb 5'9%, Zlatar 5'5%, Krapina 5'4%, Samobor 7'5%, Brežice 8'3%, Krško 7'3%, Šmarje 7'9%, Ptuj 7'7%, Ljutomer 7'6%, Maribor l. br. 7'3%). Razen navedenih so na karti upoštevani vinogradi še v vseh onih srezih, kjer jih je več kot 500 ha ter po večini zavzemajo več kot 1'5% vse kulturne površine.

Področje intenzivne vinoreje je nadalje ves obmorski predel z otoki, razen visoke skalnate obale pod Velebitom in od Boke Kotorske do albanske meje. Najvažnejše je vinogradništvo v Dalmaciji, kjer tvori eno poglavitnih gospodarskih panog. Vinska trta prav dobro uspeva na staroterciarnih flišnih pasovih, ki se vlečejo vzdolž obale in po otokih. Največji odstotek

Kmetijske kulturne kategorije v Jugoslaviji. Les catégories des superficies cultivées en Yougoslavie.

Glavna karta — Carte principale
Od kulturne površine (obdelane zemlje, travnikov in pašnikov) je: — De la superficie cultivée (terre labourable, prairies, pâturages) occupe:

1 obdelane zemlje (tj. vrtov, vinogradov, sadovnjakov) nad 750⁰/₀ terre labourable (terre arable, jardins, vignobles, vergers) plus de 750⁰/₀;

2 obdelane zemlje 50—750⁰/₀ v ostalem pretežno travnik. terre labourable 50—750⁰/₀ prairies prédominant dans le reste;

3 obdelane zemlje 50—750⁰/₀ v ostalem pretežno pašnik. terre labourable 50—750⁰/₀ pâturages prédominant dans le reste;

4 obdelane zemlje 35—500⁰/₀ v ostalem pretežno travnik. terre labourable 35—500⁰/₀ prairies prédominant dans le reste;

5 obdelane zemlje 35—500⁰/₀ v ostalem pretežno pašnik. terre labourable 35—500⁰/₀ pâturages prédominant dans le reste;

6 obdelane zemlje pod 350⁰/₀ na prvem mestu travnik. terre labourable moins de 350⁰/₀ prairies prédominant;

7 obdelane zemlje pod 350⁰/₀ na prvem mestu pašnik. terre labourable moins de 350⁰/₀ pâturages prédominant;

8 pašnika 50—750⁰/₀ pâturages 50—750⁰/₀;

9 pašnika, nad 750⁰/₀ pâturages plus de 750⁰/₀;

Vinogradi in sadovnjaki v Jugoslaviji.

Vignobles et vergers en Yougoslavie.

Stranska karta:

Carte complémentaire:

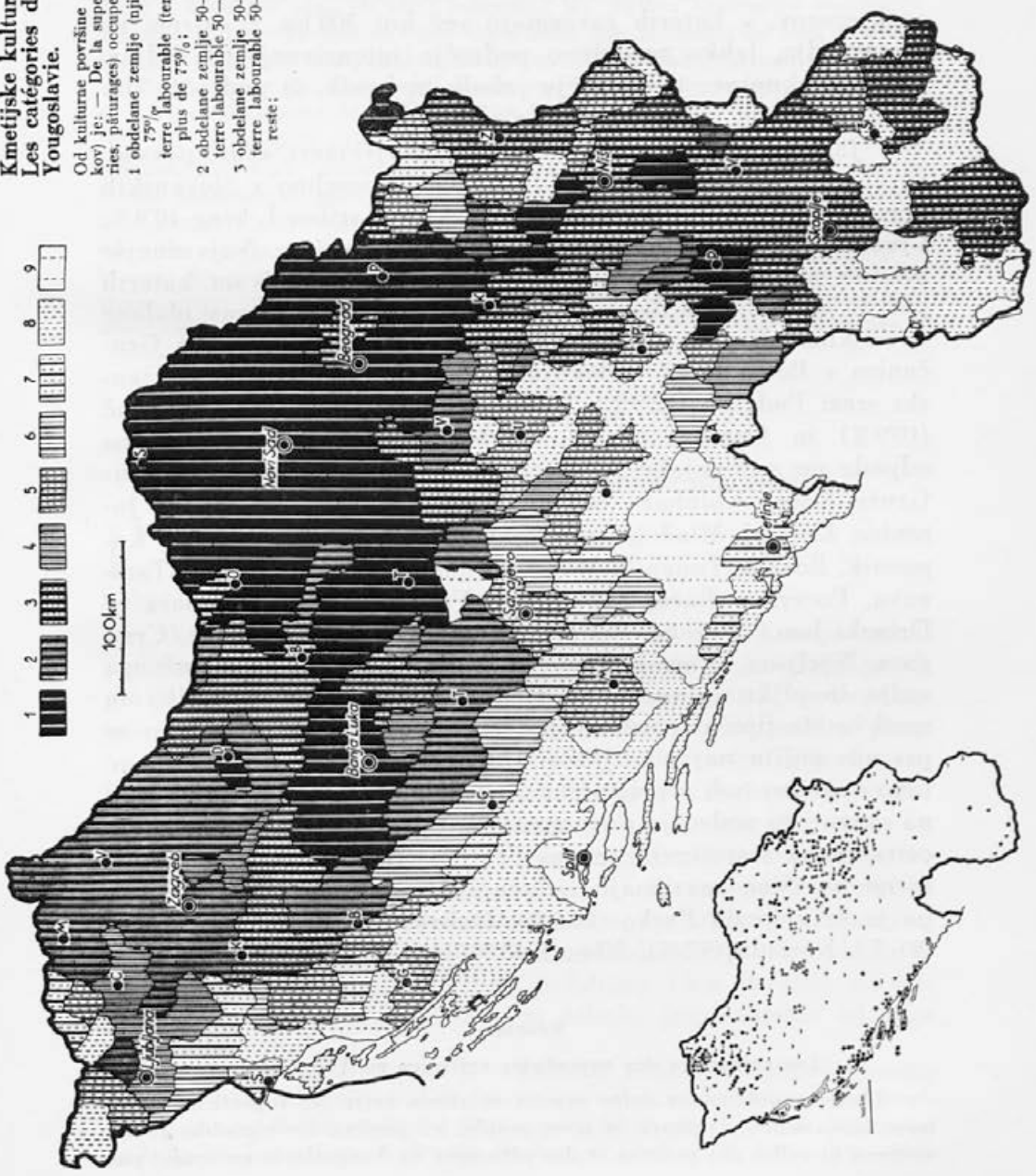
500—600 ha: vinogradov - des vignobles: 1/2 točka - 1/2 point, 1/4 kolodnjakov - des vergers: 1/4 kolobar - 1/4 cercle;

600—1300 ha: vinogradov - des vignobles: 1 točka - 1 point, sadovnjakov - des vergers: 1 kolobar - 1 cercle;

1300—1600 ha: vinogradov - des vignobles: 1 1/2 točka - 1 1/2 point, sadovnjakov - des vergers: 1 1/2 kolobar - 1 1/2 cercle;

1600—2300 ha: vinogradov - des vignobles: 2 točki - 2 points, sadovnjakov - des vergers: 2 kolobarja - 2 cercles.

Id. — Etc.

- 1 [Solid black]
- 2 [Vertical lines]
- 3 [Horizontal lines]
- 4 [Diagonal lines /]
- 5 [Diagonal lines \]
- 6 [Dotted]
- 7 [Cross-hatch]
- 8 [Horizontal lines]
- 9 [Vertical lines]

100km

vinogradov je na Hvaru, kjer je 29,5% kulturne površine zasajene z vinsko trto, zelo visok je še v majhnem Kastavskem srezu (15,8%), medtem ko je večji od 5% še v srezih Šibenik (9,7%), Korčula (9,1%), Krk (8,5%), Rab (7,5%), Brač (5,4%) in Biograd (5,5%).

Poleg vinogradov nas zanima še delež, ki pripada sadovnjakom. Tudi v tem pogledu so na karti upoštevani sadovnjaki vseh srezov, v katerih zavzemajo več kot 500 ha. Z ozirom na vrsto sadja, lahko razdelimo področja intenzivnejšega sadjarstva v 3 skupine: 1) področje jabolk in hrušk, 2) področje sliv ter 3) področje južnega sadja in oljke.

Jabolka in hruške se goje, vsaj v manjši meri, skoro povsod, v večji pa predvsem v vzhodni Sloveniji, posebno v Slovenskih goricah. Sadovnjaki zavzemajo v okrajih Maribor l. breg 10,8%, Ljutomer 7,6% in Ptuj 6,4% vse kulturne površine. Najvažnejše mesto v našem sadjarstvu pa pripada brez dvoma slivam, katerih glavno področje sta Bosna in Severna Srbija, kjer so vasi obdane z velikimi slivnimi vrtovi (šljivari). Tako izkazuje srez Gračanica v Bosni 14,4% sadovnjakov, več kot 10% pa še srbijanski srez Podgora (12,9%), Ljubić (10,7%), Župa (10,7%), Levač (10,9%) in Orašac (10,1%). Od 5—10% kulturne površine pa odpade na sadovnjake še v celi vrsti srezov na tem področju: Gruža, Kačer, Kolubara (v Dun. ban.), Kragujevac, Oplenac, Jasenica, Kosmaj, Mladenovac, Posavina, Takovo, Belica, Žiča, Kopaonik, Rasina, Trstenik, Morava, Homolje, Arilje, Posavo-Tamnava, Pocerina, Rača, Azbukovac, Valjevo, Jadar, Kolubara (v Drinski ban.), Požega, Radjevo, Tamnava, Trnava, Užice, Crna gora, Bijeljina, Zvornik, Tuzla in Banja Luka. — Predel južnega sadja in oljke je vezan na mediteransko področje. Oljka in smokva sta tipični predstavnici sredozemskega rastlinstva in se pri nas gojita največ v južni Dalmaciji. Kakor v panonskem, tako opazimo tudi v primorskem predelu, da je sadovnjak vezan na skoro isto področje z vinogradom, to je na terciarno gričevje oziroma na staroterciarnе pasove fliša. Največji odstotek kulturne površine zavzemajo sadovnjaki na Braču (15,7%), visok pa je še v srezih Preko (10,8%), Dubrovnik (10,4%), Makarska (8,6%), Korčula (5,7%), Šibenik (5,7%) in Hvar (5,5%).

Résumé.

Les catégories des superficies cultivées en Yougoslavie.

L'auteur publie une carte sur les relations entre les superficies de la terre labourable (y compris la terre arable, les jardins, les vignobles et les vergers) et celles des prairies et des pâturages en Yougoslavie ne tenant pas

compte des superficies boisées ou improductives. On peut distinguer, en général, trois zones principales s'étendant du Nord-Ouest au Sud-Est. La première (la terre labourable y occupant plus de 50% de la superficie cultivée) comprend la plaine panonique et ses bords peu accidentés; le maximum est atteint dans l'arrondissement de Bačka Topola (97'1%). La deuxième zone (la terre labourable ainsi que les prairies et les pâturages n'y occupant pas plus de 50% de la surface cultivée), c'est la zone centrale du pays, s'étendant en Slovénie, en Haute Croatie, en Bosnie. La troisième zone (les pâturages y occupant plus de 50%) comprend les régions karstiques méditerranéennes, la Herzégovine, la Crna Gora ainsi que la Serbie du Sud, le pourcentage des pâturages atteignant le maximum (92'8%) dans l'arrondissement de Galičnik (Serbie du Sud), celui de la terre labourable le minimum (3'3%) dans l'arrondissement de Kolašin (Crna Gora).

La petite carte adjointe présente l'extension réelle des vignobles et des vergers. Les deux régions viticoles principales de la Yougoslavie, c'est le bassin panonique, particulièrement ses bords, d'une part, la région méditerranéenne d'autre part. Quant aux cultures arbustives, c'est à peu près dans les mêmes régions qu'on les trouve le mieux développées: les fameux vergers des pruniers en Bosnie et en Serbie, celles des pommiers et des poiriers surtout en Slovénie, celles des oliviers et des autres arbres fruitiers méditerranéens en Dalmatie.

Pavel Kunstler.

Ivan Rakovec:

H geologiji Kranjsko-sorškega polja.

Površje Kranjsko-sorškega polja sestoji iz diluvialnih plasti. Aluviju pripadajo samo ozke proge ob Savi, Kokri, Sori in nekaterih manjših vodah.¹

V pretežnem delu Kranjsko-sorškega polja leži neposredno pod humusom prod, kar je razvidno predvsem iz številnih prodnih jam. Kjer so ob Kokri razgaljene vrhnje plasti, opazimo na splošno 4—5 m debelo plast proda. V savski debri prodna plast ni vidna, ker deber ne sega do najvišjega površja. Šele terasa, ki se vleče od Stražišča mimo Orehka proti jugovzhodu in ki predstavlja pravo površje Sorškega polja, sestoji iz proda. Po višini te terase moremo soditi, da leži na konglomeratu približno 4 m debela prodna plast. Prodne jame, ki jih je opisal *Ilešič*, kažejo, da debelina prodne plasti močno variira. Pod Zgornjim Bitnjem je ugotovil na primer nad 10 m debelo prodno plast, ob državni cesti Ljubljana—Kranj, približno 1 km severno od odcepa ceste v Škofjo Loko, 5—4 m debelo, jugovzhodno od tega

¹ Aluvialni pasovi, ki jih je *Vetters* zarisal v pregledno geološko karto Vzhodnih Alp ob Savi, Kokri in drugih vodah, ne ustrezajo dejanskemu stanju in so odločno preširoki (*Geologische Karte der Republik Österreich und der Nachbargebiete*. 1 : 500.000. Hrgb. v. d. Geol. B. A. Wien, 1928—1950).

križišča 5—8 m, nad križiščem goričanske ceste in državne ceste pod Jeperco pa le nekaj metrov debelo plast proda (1935, pp. 147, 151, 152).

Lipold (1857, p. 233) in Teller (1896, p. 222) sta uvrstila prod na površju Kranjskega polja v diluvij. Lucerna (1906, p. 26) in Brückner (1909, p. 1050) sta se glede starosti tega proda izrazila že določneje z ugotovitvijo, da pripada nizki terasi, to je naplavini zadnje (würmske) glacialne dobe. Temu mnenju se je priključil tudi Kossmat (1910, p. 69; 1916, p. 672). Ampferrer pa je prišel do zaključka, da stopa na Kranjsko-sorškem polju na površje starejši zasip, to je trdno sprijeti konglomerat, ki je bil odložen verjetno že v predglacialni dobi in je le deloma prekrit s prodom (1918, pp. 409, 430—432). Po Ampferrerju je prod z debelo preperino vred ohranjen samo na dobravskih terasah, to je na Smrekovi dobri, Veliki dobri, Na gmajnah in na Plani gmajni. Tudi ta prod prišteva k starejšemu zasipu (l. c., p. 409). Ilešič je upravičeno opozoril, da Ampferrerjeva trditev glede razširjenosti proda na Kranjsko-sorškem polju ni točna (1935, pp. 150—151). Starosti same prodne plasti Ilešič sicer ni vzel v pretres, pač pa sklepa iz absolutne višine, da predstavlja Kokrska ravnina nivo visoke terase (l. c., p. 149). Potemtakem tudi on prišteva prod visoki terasi, kar ustreza po Ampferrerju starejšemu zasipu.

Da si pridemo glede starosti prodne plasti na jasno, se moramo poprej seznaniti z gradivom dobravskih teras in si razložiti njih nastanek.

O gradivu teh teras in njih nastanku so razpravljali Brückner (1909, p. 1050), Ampferrer (1918, p. 409) in Wentzel (1922, pp. 99, 100). Podrobneje sem o teh različnih domnevah pisal že pred leti (1950, p. 44).

Površje dobravskih teras, ki so za nekaj metrov dvignjene nad ostalo površino Kranjsko-sorškega polja, je iz ilovnate preperine, v kateri leže tu in tam večji kosi konglomerata. Ilovnata preperina ni plastovita in tudi kamenje v njej ne leži enakomerno. Prodrovci, kolikor jih najdemo v njej, so le deli razpadlega konglomerata. To dokazuje, da imamo opraviti z eluvijem. Ampferrerjeva trditev, da leži tod na konglomeratu prod, torej ni pravilna. Pravilno je pa njegovo stališče glede nastanka dobravskih teras. Že leta 1930. sem opozoril, da je debelina preperele odeje glede na številne in globoke vrtače gotovo mnogo manjša, kakor se je dotlej domnevalo, in da mora pod njo kmalu slediti trdno sprijeti konglomerat. Ilešičeva opazovanja so

to domnevo potrdila (1935, p. 153). Zato ni dvoma, da so Dobrave erozijski osamelci.

Dobravske terase so na površini nagnjene v isto smer kakor ostalo površje Kranjsko-sorškega polja. Ježa teras ni na vseh straneh enakomerno razvita in strma (cf. Ilešič, 1935, p. 153). Velika dobrava je med vsemi najmanj izrazita terasa, saj leži le nekaj metrov nad ostalo ravnino. Smrekova dobrava ima strmo ježo samo južnovzhodno od Gorenje vasi. Plana gmajna ima tako ježo tudi le na jugovzhodni strani, manj izrazito pa na zahodni in jugozahodni strani, medtem ko proti severu polagoma preide v ravnino. Edinole terasa Na gmajnah ima na vseh straneh strmo ježo. Iz ohranjenih jež moremo še danes razbrati potek nekdanjih voda. Te ježe in nagnjenost površja nam tudi kažejo, da je nastala morfološko najbolj izrazita terasa Na gmajnah tako, da ji je na severovzhodni in jugovzhodni strani ustvarila ježo Sava, na jugozahodni Sora, medtem ko je severozahodno stran izdelal bržkone kak prtok Sore. Nastanek dobravskih teras (Plane gmajne) na levi strani Save sem pojasnil že pri opisovanju razvoja hidrografskega omrežja v tem predelu (1930, p. 51).

Prod na ostali površini sta nanegli deloma Sava, deloma Kokra. Kako daleč sega sedimentacijsko območje ene in druge reke, ugotovimo najlaže iz poteka izohips. Če zasledujemo njihov potek na ljubljanski specialki v merilu 1 : 100.000 ali pa na originalki v merilu 1 : 50.000, kjer so načrtane na vsakih 5 m višine, moremo razbrati iz površja tega polja v glavnem dva vršaja, savskega in kokrskega.

Savski vršaj je ohranjen le na Sorškem polju. Njegov vrh se začneja ob Savi nad Kranjem in sega na jugu približno do Žabnice in Jame. Ker nastopa prod v prodnih jamah tudi še južno od tod, moremo sklepati, da je segal savski vršaj nekdanj dalj proti jugu, kot pa kaže potek današnjih izohips.

Kokrski vršaj se začneja pri Preddvoru in sega proti vzhodu in severovzhodu do Velesovega, Vasice in Brnika, kjer se javlja že vpliv prodnate Reke, ki je ustvarila svoj vršaj. Proti jugu sega kokrski vršaj nekako do črte Brnik-Voglje-Voklo-Prebačevo in ne do osamelcev (Smleškega hriba i. dr.), kakor trdita Wentzel (1901 p. 7) in Lucerna (1906, p. 25). Na prostoru med opisano črto in osamelci je namreč površje že razrezano od številnih dolinic.

Oba vršaja loči danes savska struga. Nedvomno je segal savski vršaj prvotno še na Kranjsko polje in bil tu pozneje prekrit od kokrskega. To dokazuje dejstvo, da se izohipse v se-

vernem delu Sorškega polja, ki potekajo proti vzhodu ali severovzhodu, v neki razdalji od Save obrnejo v skoraj ostrem kolenu proti severu. Tako koleno v poteku izohips je moglo nastati le na ta način, da je vrezala Sava strugo v vršaj, ki se je raztezal še dalje proti severovzhodu. Kako daleč na Kranjsko polje je segalo savsko sedimentacijsko območje, ni več mogoče dognati.

Načnimo sedaj vprašanje, kdaj sta nastala savski in kokrski vršaj. Danes teče Kokra po Kranjskem polju sprva v več kot 10 m globoki strugi, ki doseže pri Bregu globino 18 m, pri Primskovem 27 m in pri Kranju 50 m. Savska dever je vrezana pri Cirčičah 58 m globoko, pri Prašah 46 m in pri Mošah celo 50 m globoko. Savska kakor kokrska struga sta vrezani v trdno sprijeti konglomerat. Dviganje Kranjsko-sorškega polja in z njim zvezana denudacija (v našem primeru vertikalna erozija) se je vršila še pred odložitvijo mlajšega zasipa. Slednji leži namreč že v savski debri, kjer je odložen 20—25 m na debelo. Po Ampfererjevih ugotovitvah v Radovljiški kotlini (1918, p. 452) se je vršila ta denudacija celo pred starejšo ledeno dobo. Potemtakem izhaja naplavina savskega in kokrskega vršaja v glavnem še iz dobe akumulacije starejšega zasipa. Vendar prod ni bil odložen v isti dobi kakor konglomerat, marveč je po akumulaciji slednjega sledila še doba denudacije, ki pa ni identična z zgoraj omenjeno. To je bila namreč faza tektonskega mirovanja, ko se je udeleževala samo lateralna erozija. V tej dobi je bilo površje konglomerata denudirano neenakomerno, kar moremo sklepati tako iz različne debeline vrhnjega proda kakor tudi iz erozijskih osamelcev, dobravskih teras. Iz vsega tega sledi, da moramo stratigrafsko razlikovati dve časovno različni naplavini starejšega zasipa.

Da niso bile pozneje, ko sta Sava in Kokra odlagali prod, prekrile z njim tudi dobravske terase, si moremo razlagati z razmeroma kratko dobo sedimentacije, ki ji je kmalu sledila dolga doba denudacije. V slednji sta nastali savska in kokrska dever. V obeh je bil v (riško-würmski) interglacialni dobi odložen prod mlajšega zasipa, ki pa je bil pozneje v veliki meri odnesen.

Ker izhajata torej prod in konglomerat starejšega zasipa še iz časa pred starejšo glacialno dobo, prod mlajšega zasipa pa iz interglacialne dobe, nimamo potemtakem na Kranjsko-sorškem polju nikakršnih fluvio-glacialnih naplavin.

Izven savskega in kokrskega sedimentacijskega območja nastopa na površju peščena ilovica. Javlja se predvsem v širokem pasu, ki se vleče od Stare Loke skoraj do Stražišča in je danes po eroziji manjših potokov na več mestih pretrgan. Ta ilovica

je prav tako kakor na Ljubljanskem polju v glavnem s pobočij odplavljena preperina, seveda s to razliko, da ni nastala iz karbonskih, marveč iz petrografsko skoraj enakih psevdofiljskih skrilavcev. Zaradi teras, ki so že vrezane v to ilovico, jo je štel K o s s m a t sprva (1905, p. 85) med starejše plasti, ne da bi ji natančneje določil starost. Zatem (1906, p. 270) je trdil, da je nastala v času, ko je bila Sava utesnjena v svojo strugo. Nekaj let pozneje (1910, pp. 68—69) je sodil, da pripada peščena ilovica, čeprav nastaja tudi še danes, pretežno diluviju. To je sklepal iz stratigrafskih razmer na Ljubljanskem polju, kjer leži med mlajšim (že diluvialnim) prodom in starejšim konglomeratom. Slednjič je prištel ilovico med interglacialne plasti riško-würmske dobe (1916, pp. 672—673).

Starost peščene ilovice je glede na to, da leži na Ljubljanskem polju med prodom in konglomeratom, mnogo višja, kakor se je doslej domnevalo. V kolikor leži pod prodom ali med njim, je nastala že v dobi akumulacije starejšega zasipa. Morda je bila odložena v času savske lateralne erozije, ki na Sorškem polju verjetno ni segla prav do obrobnege pasu in jo tudi poznejša akumulacija proda ni mogla več prekriti (R a k o v e c, 1939, p. 119). Vrhnje plasti peščene ilovice so pa verjetno mlajše. Ker se je vršilo naplavljanje peščene ilovice tudi pozneje in celo še v današnji dobi, utegnejo pripadati tiste ilovnate plasti, ki segajo visoko na pobočje obrobnege gričevja, že aluviju.

Peščena ilovica, ki po L i p o l d u nastopa na ozemlju pri Cerkljah, Kaplji vasi, Suhadolah in Polju (1857, p. 255), je prav za prav ilovnata preperina z apnenčevimi prodovci, ki jo moremo primerjati s preperino na površju dobravskih teras. Da je tej res ekvivalentna, dokazuje konglomeratna podlaga, ki se pokaže na nekaterih mestih ob Pšati (cf. I l e š i č, 1955, p. 164). Lateralna erozija Kokre in drugih manjših voda v tem predelu ni bila več tako učinkovita, da bi odstranila vso preperinsko odejo, ampak je odplavila le zgornji del te plasti. Vendar je ustvarila tudi nekaj manjših, dobravskim terasam povsem ustrežajočih erozijskih osamelcev, tako n. pr. osamelca zahodno od Klanca (369 m) in zahodno od Nasovič (364 m), h katerim bi mogli šteti morda tudi teraso pri Komendi in še nekatere druge.

Konglomerat, ki leži pod prodom oziroma peščeno ilovico, je skoraj povsod trdno sprijet. Vendar se zdi, da je v savski debri kompaktnější kakor v kokrski. V slednji se namreč javljajo med konglomeratom tudi pole rahlo sprijetega peščenjaka in celo peska, na kar opozarja že T e l l e r (1905, p. 4). Debelina konglomerata nam je znana sicer le z nekaterih mest, vendar

moremo sklepati, da kakor debelina proda tudi ta močno variira, kar nam bodo pokazale naslednje ugotovitve.

Trdno sprijeti konglomerat leži na terciarni podlagi. Med Radovljico in Kranjem pride terciar do površja še v precejšnjem obsegu in napravlja celo gričevnato pokrajino. Kakor je dognal *Ampferer*, se terciarna površina že nad Kranjem tako nagne, da pade še pod nivo savske struge (1918, pp. 409, 450). Trdil je nadalje, da se v savski debri na vsej poti od Kranja do smleškega mostu terciarna podlaga nikjer ne pokaže in da na bazi konglomerata ni nobenih studencev (l. c., p. 409). *Ilešiču* pa se je posrečilo ugotoviti, da prihaja pod Žerjavko podtalna voda v mnogih studencih na dan (1935, p. 155). Ali prihaja tu podtalna voda na dan le ob času večjega deževja ali tudi drugače, za geologijo ni bistveno. Na vsak način pa moremo iz tega sklepati, da je v bližini terciarna podlaga, ki ne leži preveč globoko.

Približno 50 m od smleškega mostu navzgor se pokaže terciarna glina, ki leži nekaj metrov nad nivojem savske struge (*Rakovec*, 1937, p. 52). Od smleškega mostu navzdol pridejo ob Savi na površje čedalje starejše (zgornjeoligocenske) plasti, katerih površina se vleče ob strugi vseskozi do Medvod v približno enaki višini.

Ob Kokri se pojavi terciarna glina pri Milah, kjer sega 3—4 m visoko, povsod drugod pa leži na dnu struge trdno sprijeti konglomerat (*Lucerna*, 1906, p. 26).

Na severnem obrobju Kranjskega polja pride terciar do površja zopet v velikem obsegu in tvori prav tako gričevnato pokrajino kot med Radovljico in Kranjem. Proti jugu polagoma izgine v globino.

Ob Sori zasledimo terciarno lapornato glino pri viseči brvi, ki veže Reteče z Dolom. Ob brvi navzgor je glina prekrita z mlajšimi naplavinami; v tej smeri izginja torej polagoma v globino. V nasprotno smer jo moremo zasledovati še dobrih 200 m od brvi, nakar se tudi izgubi v globino. Dejstvo, da se dvigne terciar pri viseči brvi precej visoko v breg, medtem ko izgine od tu navzgor in navzdol celo pod nivo struge, dokazuje, da je njegovo površje že močno erodirano. Pri papirnici v Goričanah se terciarna podlaga zopet pokaže, in to na dnu struge v obliki (zgornjeoligocenskega) konglomerata, ki prehaja v peščenjak in lapornato glino. Slednja se večkrat menja s plastmi peščene gline in peščenjaka (*Rakovec*, 1937, pp. 52—54).

Iz navedenega sledi, da je terciarno površje nagnjeno v glavnem proti jugu, to se pravi proti sredini Kranjsko-sorškega polja. Stratigrafske razmere ob Sori in Savi pa kažejo, da se

terciarno površje proti jugu in jugozahodu nekoliko dvigne, tako da stopi pri Preski, Goričanah in Škofji Loki zopet iznad današnje ravnine. Terciarno površje ima torej kotanjasto obliko. Središče kotanje, kjer leži terciarna podlaga najgloblje, utegne biti nekje sredi Kranjskega polja.

Ker je miocenska sivica v Radovljiški kotlini že v višini savske struge prekrita z diluvialnimi plastmi, med Radovljico in Kranjem pa se miocen tako dvigne iznad površja, da tvori gričevje, moremo sklepati na podobno kotanjo tudi v območju Radovljiške kotline; njen obseg je seveda precej manjši.

Vrzeli med piračkim, kokriškim in tunjiškim gričevjem so nastale nedvomno po eroziji Tržiške Bistrice in Kokre. Tako vrzel je ustvarila tudi Sava med Radovljico in Kranjem. Na desni strani Save se javljajo namreč terciarne plasti precej visoko nad njeno strugo.

Pri ustvarjanju obeh kotanj je imela svoj delež nedvomno Sava, na Kranjskem polju pa poleg nje še Kokra. V tem smislu se je izrazil že Morlot (1850, p. 592). Erozija pa mu je bila tudi edini vzrok za nastanek kotanje na Kranjsko-sorškem polju. Vendar si samo s pomočjo erozije ne moremo razložiti nastanka obeh kotanj. Pripisati ga moramo namreč v glavnem grezanju tal, in to vsaj relativnemu (glede na obrobno hribovje), če že ne absolutnemu. Za dokaz, da se je srednji del Radovljiške kotline grezal, je služilo Krebsu predvsem dejstvo, da tod ni najti ostankov čelnih moren starejših poledenitev (1928, II, p. 279). Kossmatu pa je tektonska depresija na Kranjskem polju nudila celo edino možnost, s katero si je razložil vpadanje terciarne podlage v globino (1905, p. 82).

Če primerjamo posamezne plasti Kranjsko-sorškega polja s plastmi na Ljubljanskem polju, zapazimo več podobnosti. Tu kakor tam imamo spodaj trdno sprijeti konglomerat, na katerem leži v obrobnem predelu peščena ilovica, drugod pa prod, ki leži na Ljubljanskem polju tudi na peščeni ilovici. Že Kossmat je prišel do zaključka, da je peščena ilovica na Sorškem polju stratigrafsko ekvivalentna oni na Ljubljanskem polju (1910, pp. 68—69). Kvartarne naplavine so bile na obeh krajih odložene v skoraj enakih okoliščinah. Tako različno debele plasti proda, kot jih najdemo na Sorškem polju, sem ugotovil tudi na Ljubljanskem polju, kjer sem sklepal prav tako na fazo denudacije, ki se je vršila pred sedimentacijo proda (1955, pp. 168—171, 180). Vse to nam nesporno dokazuje, da je razvoj Kranjsko-sorškega polja bil v kvartarni dobi skoraj popolnoma enak razvoju Ljub-

ljanskega polja. Iz tega tudi sledi, da so si kvartarne plasti v obeh predelih stratigrafsko ekvivalentne.

Prod, ki leži na površju Ljubljanskega polja, je torej mnogo starejši, kakor sem domneval svojčas (1935, pp. 180, 181), ko sem se mogel opreti edinole na Kossmatovo mnenje (1910, pp. 68—69). To velja prav tako za ilovnate in vse ostale plasti, ki leže pod prodom ali med njim. Na ta način tudi na Ljubljanskem polju nimamo nobenih fluvio-glacialnih naplavin, kakor smo domnevali doslej predvsem pod vplivom Brücknerjevih trditev (1909, p. 1049).

V najmlajšem terciarju je potekala razvojna zgodovina Kranjsko-sorškega polja in Ljubljanskega polja najbrž še bolj ali manj enako, pred tem razdobjem pa je bil razvoj Kranjsko-sorškega polja povsem drugačen. Potek tega razvoja bo možno pojasniti šele tedaj, ko bodo terciarne plasti stratigrafsko podrobno raziskane tudi v ostalih predelih Ljubljanske kotline. Šele takrat bomo dobili pravi vpogled v nastanek celotne Ljubljanske kotline.

Literatura.

- O. Ampferer, 1918, Über die Saveterrassen in Oberkrain. Jb. geol. R. A. Wien, 67, (1917).
- S. Ilešič, 1935, Terasa na Gorenjski ravnini. Geogr. vestnik, 11.
- F. Kossmat, 1905, Über die tektonische Stellung der Laibacher Ebene. Vhdl. geol. R. A. Wien.
- F. Kossmat, 1906, Das Gebiet zwischen dem Karst und dem Zuge der Julischen Alpen. Jb. geol. R. A. Wien, 56.
- F. Kossmat, 1910, Erläuterungen zur geologischen Karte... Bischoflack und Idria. Wien.
- F. Kossmat, 1916, Die morphologische Entwicklung der Gebirge im Isonzo- und oberen Savegebiet. Z. d. Ges. f. Erdkde zu Berlin.
- N. Krebs, 1928, Die Ostalpen und das heutige Österreich. Stuttgart.
- M. V. Lipold, 1857, Bericht über die geologischen Aufnahmen in Oberkrain im Jahre 1856. Jb. geol. R. A. Wien, 8.
- R. Lucerna, 1906, Gletscherspuren in den Steiner Alpen. Geogr. Jahresber. aus Österreich, 6.
- A. v. Morlot, 1850, Über die geologischen Verhältnisse in Oberkrain. Jb. geol. R. A. Wien, 1.
- Penck-Brückner, 1909, Die Alpen in Eiszeitalter. Leipzig.
- I. Rakovec, 1930, K razvoju osamelcev in hidrografskega omrežja med Savo in Kamniško Bistrico. Geogr. vestnik, 5—6.
- I. Rakovec, 1935, Prispevki h geologiji Ljubljanskega polja. Geogr. v., 11.
- I. Rakovec, 1937, Razvoj terciarja pri Medvodah. Vesnik Geol. inst. kr. Jugoslavije, 5, Beograd.
- I. Rakovec, 1939, Prispevki k tektoniki in morfogenezi Loških hribov in Polhograjskih dolomitov. Geogr. vestnik, 15.

- F. Teller, 1896, Erläuterungen zur geologischen Karte der östlichen Ausläufer der Karnischen und Julischen Alpen (Ostkarawanken und Steiner Alpen). Wien.
- F. Teller, 1905, Exkursion in das Feistritztal bei Neumarkt in Oberkrain. Führer f. geol. Exkursionen in Österreich. Hrgb. v. d. Komm. d. IX. intern. geol. Kongr. Wien.
- J. Wentzel, 1901, Ein Beitrag zur Bildungsgeschichte des Thales der Neumarkter Feistritz. Jahresber. Staats-Oberrealsch. Laibach 1900/1901.
- J. Wentzel, 1922, Zur Bildungsgeschichte des Laibacher Feldes und Laibacher Moores. Lotos, 70, Prag.

Zusammenfassung.

Beiträge zur Geologie der Ebene von Kranj.

Den ältesten Teil der Ebene von Kranj (in der Literatur auch Krainburger Ebene genannt) bilden die Terrassen Velika dobrava, Smrekova dobrava, Na gmajnah und Plana gmajna. Ihre Oberfläche besteht aus eluvialem Verwitterungslehm, unter dem fest verkittetes Konglomerat ansteht, das mehrere Meter über das Niveau der Ebene hervorragt. Kalkgerölle, die in dieser Lehmschicht vorkommen, sind nur Teile des zerfallenen Konglomerates.

Die übrigen Flächen der Ebene bedeckt größtenteils Schotter, dessen Mächtigkeit stark variiert. Diese Ablagerung tritt in der Form zweier von der Save und von der Kokra aufgetragenen Schuttkegel auf. Das Alter dieser Schotterschicht ist viel höher als das der jüngeren Aufschüttung. Der Schotter der letzteren liegt nämlich nur in der Saveschlucht. Da aber diese nach Ampferers Feststellungen im Becken von Radovljica (1918, p. 432) noch vor der älteren Eiszeit entstanden ist, reicht der Schotter des Save- und Kokraschuttkegels hauptsächlich noch in die Zeit der älteren Aufschüttung. Doch erfolgte die Ablagerung des Schotters nicht zur selben Zeit wie die des darunter liegenden Konglomerates. Die verschiedene Mächtigkeit der Schotterschicht beweist, daß sie auf die schon denudierte Oberfläche des Konglomerates zu liegen gekommen ist. Zwischen die Ablagerung des Konglomerates und jene des Schotters ist also noch eine Zwischenzeit der Erosion einzuschieben, aus der sich nur noch die obengenannten Terrassen (Velika dobrava usw.) als Erosionsreste erhalten haben. Demnach sind zwei zeitlich verschiedene Ablagerungen der älteren Aufschüttung zu unterscheiden.

Die Schotterablagerung an der Oberfläche der Ebene von Kranj dauerte nicht so lange, daß die Save und die Kokra die obengenannten Erosionsreste mit Schotter hätten bedecken können.

Der in der Nähe der Hügel zwischen Škofja Loka und Stražišče auftretende sandige Lehm ist nach Kossmat (1910, pp. 68—69) der Lehmschicht der Ljubljanaer Ebene, wo sie ebenfalls im Randgebiete vorkommt, äquivalent. Da sie dort zwischen dem Schotter und dem Konglomerat liegt, ist sie wohl auch den Ablagerungen der älteren Aufschüttung zuzuweisen. Es ist möglich, daß der sandige Lehm während der lateralen Erosion der Save abgelagert wurde, die vermutlich das Randgebiet, wo sich der von den Abhängen abgeschwemmte Verwitterungslehm ansammelte, nicht mehr erreicht hat. Auch der später abgelagerte Schotter konnte ihn nicht mehr überdecken. Die oberen Schichten des sandigen Lehms sind vermutlich jünger. Da jedoch die Anschwemmung des sandigen Lehms auch später und sogar noch im Alluvium andauerte, darf man diejenigen Lehmschichten, die an

den Abhängen der hügeligen Umrandung hoch hinauf reichen, noch als alluvial bezeichnen.

Der sandige Lehm, der nach Lipold bei Cerklje, Kaplja vas, Suhadole und Polje auftritt ((1857, p. 233), ist eigentlich Verwitterungslehm mit Kalkgeröllen, den wir mit der Verwitterungsdecke an der Oberfläche der genannten Terrassen vergleichen können. Daß er dieser tatsächlich äquivalent ist, beweist das an einigen Stellen an der Pšata entblösste darunter liegende Konglomerat.

Auch das unter dem Schotter bzw. dem sandigen Lehm liegende Konglomerat hat verschiedene Mächtigkeit, weil die Oberfläche seiner tertiären Unterlage schon stark erodiert ist. Im großen und ganzen hat jedoch die Oberfläche des Tertiärs die Form eines Beckens, das ungefähr in der Mitte der Ebene von Kranj am tiefsten ist. Für die Bildung dieses Beckens ist zweifellos die Tätigkeit der Save und ihrer Zuflüsse mitverantwortlich. In der Hauptsache wird man aber die Entstehung des Beckens einer — in bezug auf das umrandende Bergland — relativen, wenn nicht sogar einer absoluten Senkung des Bodens zuschreiben müssen.

Ein Vergleich der Schichten der Ebene von Kranj mit jenen der Ljubljanaer Ebene zeigt uns nicht nur, daß in beiden Bereichen die gleichen Quartärschichten auftreten, sondern daß auch ihre Ablagerung unter denselben Verhältnissen zustande gekommen ist. Die Entwicklungsgeschichte beider Gebiete war also im Quartär genau dieselbe. Ganz anders verlief jedoch die Entwicklung der Ebene von Kranj im Tertiär. Für die Erklärung dieser Entwicklungsepoche sind aber noch ausführliche stratigraphische Untersuchungen der Tertiärschichten auch in allen übrigen Teilen des Ljubljanaer Beckens erforderlich.

Ivan Rakovec.

Šolska geografija.

Ciril Bernot:

Nekaj misli o pouku geografije na učiteljiščih.

Če primerjamo učna načrta za učiteljišče in za višje razrede gimnazij, moramo priznati, da je za geografijo na učiteljiščih boljše preskrbljeno in bi učnemu načrtu na prvi pogled ne bilo kaj očitati; saj sta odmerjeni v 1. letniku 2 uri za občo geografijo s kozmografijo, v 2. l. se poučuje Evropa in nekaj važnejših držav z drugih kontinentov, v 3. l. sta posvečeni 2 uri geografiji Jugoslavije in v 5. l. se 1 uro na teden pripravljajo kandidati na diplomski izpit iz domovinoznanstva. Vendar se tudi temu učnemu načrtu pozna naglica in površnost, s katero je bil izdelan.

Učiteljišče je strokovna šola, kjer naj se izobrazijo in vzgojijo ljudje, ki bodo takoj po končanem študiju na učiteljišču postali učitelji in vzgojitelji ljudskošolske mladine ter kulturni delavci med narodom. Za to poslanstvo je potrebno predvsem temeljito znanje, da bo delo uspešno. Čeravno bi se mogel diplomiran učitelj ponašati z boljšim znanjem geografije kakor gimnazijski abiturient, vendar to znanje za njegov poklic ne zadostuje.

Če kje, je pri izdelovanju učnega načrta za učiteljišča potrebna največja skrbnost in preišljenost; kajti laže je obširen program predpisati, kakor pa ga izvršiti. Kdor je poučeval občo geografijo v 5. gimn. razredu, bo vedel, kako težko se je dokopati do biogeografije, čeprav se pri geomor-

fologiji (v dogovoru z geologom) bolj malo pomudimo, ker oni 2 tedenski uri sta dejansko samo na papirju. (Kakšna usoda utegne doleteti taki dve tedenski uri, pokaže tale primer: V 3. gimn. razredu bi bil moral imeti v celem letu po urniku 74 ur, imel sem jih pa — 36 in še od teh sta bili 2 izredni). Na učiteljišču naj se pa v 1. letniku obdelajo poleg vse obče geografije še osnovni pojmi iz kozmografije, ki so za bodočega učitelja zlasti važni. Ubogi geograf bi moral znati skoraj čarati, da bi vse to izvršil. V 2. letniku pride na vrsto Evropa z nekaterimi izvenevropskimi državami. Za 2 uri je že Evrope več ko dovolj, kje je dobiti potem čas za ostali program? Zdi se mi tudi, da je težko trgati nekaj držav iz celote ter brez prave zveze s sosesčino o njih razpravljati. Samo v 3. letniku zadostujeta 2 uri, ki sta odmerjeni za geografijo Jugoslavije, da se tvarina lahko primerno predela. V 4. letniku se geografija sploh ne poučuje, pač pa v 5. l. 1 uro, ki je zopet namenjena Jugoslaviji. Da je 1 ura na teden le malo več ko nič, ne bo treba dokazovati, saj se mi je že primerilo, da se ves mesec nisem prikazal v razredu, ker so mi vse ure odpadle. Toda tvarino je treba do 15. maja „ponoviti“, pravično oceno pa menda — pričarati.

Tak učni načrt naravnost sili k površnemu delu, ki rodi seveda površno znanje. Tako delo tudi z vzgojnega stališča ni primerno, ker učiteljišče je zavod, ki naj izoblikuje temeljite delavce.

Program za 1. letnik bi bilo treba dvema urama primerno prikrojiti. Ves geološki del obče geografije bi brez škode odpadel, ker se vse to itak obravnava v 3. l. pri geologiji in ob primerni izbiri tvarine iz ostale obče geografije bi se našel čas, da bi se tvarina lepo predelala. V 2. l. naj bi se obravnavale izvenevropske zemljine (ne samo nekaj držav), v 3. l. Evropa, v 4. l. bi se pa obdelala v 2 urah Jugoslavija. Poleg tega naj bi bila v 4. l. tudi geografija deležna prirodoslovnega seminarja, pri katerem bi se čas posvetil Sloveniji, ker slovenski učitelj bi moral svojo ožjo domovino — svoj delokrog — že malo bolj poznati. V 5. l. naj bi se geografija poučevala tudi 2 tedenski uri, ki bi se porabili za ponavljanje domovinoznanstva in za metodiko zemljepisnega pouka na ljudski šoli. Pri taki spremembi učnega načrta za geografijo bi bilo treba dobiti v 4. l. 2 uri in v 5. l. 1 uro. Morda bi se ta čas mogel dobiti na račun filozofskopedagoških predmetov in zdi se mi, da bi korist pridobljenega odtehtala škodo izgubljenega.

Druga pereča zadeva so učila za geografijo, ki jih mora bodoči učitelj poznati ter jih znati tudi uporabljati. Poleg najboljših zemljevidov bi bile potrebne dobre slike in priprave za ponazoritev običajnih geografskih pojmov. Za dobra učila bo treba dobiti denarna sredstva, ker revščina naših kabinetov je že kar pravljična.

V zvezi z učili naj se dotaknem še vprašanja učnih knjig za učiteljišča, ki mora zanimati tudi geografa. Vem, da ni nikogar, ki bi se lotil pisanja učbenikov za slovenska učiteljišča, ker bi ne našel založnika, toda tudi za to šolo velja, da je dobra učna knjiga med prvimi pogoji za uspešno delo v šoli. Banovina (banovinska zaloga šol. knjig) bo morala začeti tudi o tej zadevi resno razmišljati.

Roman Savnik:

Naši novi stenski zemljevidi.

Lansko leto so se pojavili na knjižnem trgu novi stenski zemljevidi Evrope, Severne Amerike, Južne Amerike in Avstralije, ki jih je za šolsko rabo odobril Glavni prosvetni svet v Beogradu. Priredila sta jih Ivo Juras,

profesor v Splitu, in dr. V. Bohinec, priv. docent v Ljubljani, založila pa knjigarna Kugli v Zagrebu.

Ker so Modestinovi zemljevidi že precej zastareli in tudi nimajo več uradne odobritve, je bila izdaja novih stenskih kart res nujno potrebna. Zgoraj naštetih zemljevidov niso bolj ali manj spopolnjene izdaje naših prejšnjih zemljevidov, temveč so v vsakem oziru prijetna novost. Že zasnova je čisto druga. Plastika terena je mnogo bolj jasna in pride do izraza tudi na večjo daljavo. Lepo je prikazan tudi relief morskega dna. Poleg oblikovitosti terena upoštevajo zemljevidi tudi druge zemljepisne činitelje. Zarisanost po smeri morskih tokov, območja plavnega in skladovnega ledu, glavne izoterme, najvažnejše železniške in čezmorske zveze, pa tudi tečajna meja žita, vrsta tal in njihova rastlinska odeja so prikazani s posebnimi znaki. Poleg dotičnega kontinenta zajema vsak zemljevid njegovo zaledje tako daleč, da se nazorno vidi lega med drugimi zemljini. Dolžinsko merilo ponazorjujejo lestvice razdalj v km, v morskih in angleških miljah, ploščinsko merilo pa posebni kvadrati z navedbo v km². Ta izredno posrečena metodična zasnova zemljevidov, ki so kljub precej številnim signaturam preglednejši od Modestinih kart, je delo Šveda dr. Jalmarja Furuskoga. Naša prireditelja nista seveda vseh elementov švedskih zemljevidov kar prevzela, ampak sta jih kritično pregledala in po potrebi marsikaj popravila. Predvsem sta spravila višinske in globinske navedbe v sklad z najnovejšimi izsledki. Še mnogo več dela sta vložila v imenoslovje, kjer je bilo treba tako rekoč graditi s temelja, saj so bili Modestinovi zemljevidi v tem oziru zelo nezanesljivi. Avtorja sta se dosledno držala pravila, da navajamo tuja imena v tam veljavni uradni obliki in da jim damo slovansko obliko le takrat, če je v naši jezikovni rabi izrinila tuje ime. Tako je mnogo krajevnih imen dobilo v naši literaturi šele tu svojo pravilno obliko. Za vsako karto naj sledi nekaj pripomb.

Zemljevid Evrope je risan v Lambertovi azimutni projekciji v merilu 1:3.000.000. Razen Evrope prikazuje celotno Sredozemsko morje z obrobjem Afrike, vso Prednjo Azijo do Perzijskega zaliva, zahodno Sibirijo in Atlantski ocean prav do Groenlanda. Državne meje so vrisane po stanju v oktobru 1958. Posebej so začrtane administrativne meje Sovjetske Rusije, kjer so imena krajev navedena v stari in novi obliki. Med višinskimi navedbami opozarjam posebej na najvišji vrh Skandinavskega višavja, ki je po novih ugotovitvah Glittertind (2481 m). Natančno pregledovanje karte mi je odkrilo le eno bistveno netočnost, namreč napačno lego naše tromeje na Galičici. Moti tudi naziv Kaspijsko jezero, čeprav ga Rusi tako nazivajo.

Zemljevid Severne Amerike ima merilo 1:8.000.000. Odlikuje se že s tem, da zaseže celotno Severno Ledeno morje do Sibirije in Severne Evrope, s čimer nadomestuje obenem tudi karto arktičnih pokrajin. V primeri z Modestinovim zemljevidom je ta karta pravo razodetje, tako glede reliefa (vse višine so v skladu z navedbami najnovejših ameriških zemljevidov) kot glede krajevnih imen. Razen državnih prinaša tudi meje dominionov in kanadskih pokrajin. Zelo poudarjena sta Zalivski tok in Sargassovo morje. Včrtana je tudi datumska meja; škoda, da ta manjka na karti Avstralije.

Isto merilo ima zemljevid Južne Amerike. Poleg terena se posebno vidno odražajo globine morja. To sega na karti prav do Antarktike, do zahodnoafriške obale in do Združenih držav. Med pokrajinskimi imeni opozarjam na Guiano, kar odgovarja uradnemu nazivu. Med kraji pogrēšam najjužnejšo stalno naselbino Ushuajo, ki jo omenjajo srednješolski učbeniki.

V legendi je očitna tiskovna napaka pri klasifikaciji krajev (Buenos Aires, mesto z nad 6 milij. preb.).

Zemljevid Avstralije ima nekoliko večje merilo 1:6.000.000, s čimer pride kontinent bolj do veljave. Zato seveda ni upodobljena vsa Oceanija, kot navadno na drugih kartah, vendar vsaj njen večji zahodni del do Samoe. Na karti je še del Azije do Filipinov in Indokine in je tako navezanost obeh kontinentov dobro vidna. Razen pomorskih in železniških zvez so včrtane tudi letalske proge. Ker je to prvi stenski zemljevid Avstralije v našem jeziku, bo šolam prav posebno dobrodošel.

S temi zemljevidi pa še niso krite nujne šolske potrebe. Predvsem si želimo moderne karte Afrike. Novi stenski zemljevid Azije je izšel že l. 1958. Priredil ga je prof. I. Juras kot drugo spopolnjeno in popravljeno izdajo Modestinovega zemljevida. Osnova in obseg karte sta zato ostala ista, le globine morja so mnogo bolj vidne, ker je stopnjevanje barv močnejše. Na novo so vrisane glavne železniške zveze, v skladu z novimi ljudskimi štetji pa je popravljena velikost krajev. Tudi nomenklatura je bistveno izboljšana. Vendar je ostalo še precej netočnosti (Trapezunt, Vladikavkaz, rt Dežnev itd.), pa tudi nekatera prej pravilna krajevna imena so dobila zdaj neprimerno fonetično in vrh tega še napačno obliko (n. pr. Succ, Port Šajd). Škoda, da ni založba Kugli že tudi tega zemljevida priredila z mnogo boljšo švedsko osnovo.

Francé Planina:

Zemljevid v šoli.

Zemljepisni pouk seznanja učence z naravo pokrajin in s kulturnimi razmerami prebivalcev. Naravo pokrajin pokažejo učencem predvsem oro- in hidrografski zemljevidi, ki so glavni pripomoček zemljepisnega pouka. Klimatološke, fito- in zoogeografske, etnografske in podobne zemljevide naši učenci bolj redko vidijo.

Vtise o naravi pokrajin sprejema mladina z zemljevida preveč površno in nepopolno. Učenec išče namreč po karti predvsem tiskane napise. Nekoliko pozornosti mu sicer vzbudi tudi barva karte, ki mu pokaže, da je svet nekje višji, drugje nižji. Pri reki opazi poleg imena le še košček modre črte. Povprečen učenec po navadi ne gleda na zemljevidu, kakšnih oblik so vzpetine, ne zasleduje toka reke od izvira do izliva in ne ugotavlja medsebojne lege krajev, raznih naprav itd. To velja za njegovo opazovanje med razlago v šoli, še bolj pa pri učenju iz atlanta doma. Svoje površnosti se sam ne zaveda, še manj pa njegovi domači. Zato je marsikdaj s starši vred prepričan, da zemljepis zna. Če pa mora potem v šoli na stenskem zemljevidu opisovati in kazati geografske predmete, ga njegovo znanje, ki temelji na površnem in mehničnem opazovanju zemljevida, pusti na cedilu. Stenski zemljevid stoji namreč pred njegovimi očmi v drugačni perspektivi in napisi na njem so drugače razporejeni kakor v atlantu. Zato nima prave orientacije in se predvsem trudi, da najde napisana imena, namesto da bi gledal sliko naravnih objektov. Pravilno gleda šolski zemljevid navadno le oni, ki ima bistvene poteze zemljevida dotične pokrajine v spominu kot svojo duševno last. Tak učenec hitro spravi sliko, ki mu lebdi pred duševnimi očmi, v sklad s stenskim zemljevidom, pred katerim stoji, in mu ni treba na slepo srečo iskati le napisov po njem. Če opazujete učence, kako se v odmoru pred razobešenim šolskim zemljevidom pripravljajo na zemljepisno uro, boste večinoma dognali, da kar z nosovi tišče vanj in iščejo imena, slike

pokrajine pa ne morejo videti, ker je iz take bližine sploh ni mogoče pregledati. To je res „čitanje“ zemljevida v najbolj navadnem pomenu besede. Pri tem učenci marsikdaj tudi podčrtavajo imena, ki so jih odkrili v zemljevidovi skrivalnici. Podčrtavanje imen v atlantu pa kaže, da so učencu tudi pri učenju doma glavno napisi. Le bolj redko najdete v razredu učenca, ki stoji proč od zemljevida in ga opazuje iz tolikšne razdalje, da lahko sliko pokrajine pregleda, čeprav ne more razločiti napisov, vsaj manjših ne.

Vzrok nepravilnemu opazovanju zemljevidov je pri učencu dvojen. Navadno je premalo poučen o tem, kako naj pravilno gleda zemljevid. Prepovršna pripravljenost ga pa sili, da šele išče in bere imena, namesto da bi jih znal. Tako „čitanje“ karte mu preide v navado in zakrivi, da ne dobi pravih predstav o pokrajinah ter ostane njegovo geografsko znanje za vse življenje pomanjkljivo.

Zato je dolžnost vsakega učitelja, ki poučuje zemljepis, da učence navadi pravilno čitati zemljevide. Ta naloga zahteva sicer od učitelja mnogo pozornosti in mu da pogosto celo videz pretirane strogosti, a učencem v korist jo je treba izvršiti.

Kako pa naj učitelj navadi učence pravilnega opazovanja zemljevidov?

Predvsem ne sme učitelj sam v šoli nikdar šele iskati imen na zemljevidu. Kadar pa učenca izprašuje pred stenskim zemljevidom, naj zahteva, da učenec ne stoji tik ob zemljevidu, ampak v takšni razdalji od njega, da lahko z enim pogledom obseže vsaj večji del zemljevida, če že ne vsega. Nikdar naj ne dovoli, da bi učenec na slepo srečo iskal napise po zemljevidu. Pri delu z vsem razredom učitelj lahko doseže, da vsi učenci v klopih opazujejo stenski zemljevid in določajo lego gorovij, naselbin, tok rek itd. Nato pa naj posamezni učenci brez iskanja takoj pokažejo lego tistega predmeta.

Ko sem bil kot prvošolček vprašan zemljepis, me je profesor pred zemljevidom zasukal, da sem bil obrnjen proti razredu in sem moral s palico za hrbtom kazati po zemljevidu, kar sem bil vprašan. Takrat se mi je zdelo, da me ima profesor na piki. Pozneje sem pa razumel, kako mi je hotel s tem povedati, da zemljepišno znanje ni v iskanju napisov, ampak v tako temeljiti predstavi o sliki pokrajine, da lahko tudi brez uporabe oči vsaj približno označujem lego in smeri geografskih predmetov na zemljevidu.

Učitelj naj uporablja tudi „neme“ stenske karte, če jih ima na razpolago. Saj karte brez imenskih označb mnogo lepše in očitneje kažejo sliko pokrajine, ker je ne zakrivajo napisi. Ob njih pa tudi učenci pokažejo svoje resnično znanje, ko ne morejo brati imen. Potrebno pa je, da učitelj večkrat pregleda, če učenci take karte niso že opremili z napisi. Zaradi rabe nemih kart se bo morebiti poslabšal zunanji uspeh, ki je viden iz redov, resnični uspeh pouka pa se bo gotovo izboljšal. Seveda pa same zahteve pri izpraševanju ne zadostujejo, ampak je treba učence smotrno pripravljati in vežbati za pravilno rabo zemljevidov.

O tem, da je samo slika pokrajine bistveni del zemljevida, ne pa napisi, je mogoče učence prepričati, če si n. pr. zamišljajo pogled iz letala na pokrajino globoko pod seboj. Od tam bi bilo videti le ploskve zemljanskega površja, črte rek, cest in železnic ter lise naselbin; nikjer pa ni položen na zemljo kak napis!

Dalje je treba učence napotiti, da se tudi doma vadijo z nemimi kartami, kakor so n. pr. Marinkovičeve v izdaji Sveslovenske knjižare v Beogradu. Preproste neme karte bi lahko izdelal in razmnožil tudi učitelj ali

kak učenec za ves razred, če ima na razpolago šapirograf, opalograf ali podobno. Tudi prerisavanje iz atlanta ni brez pomena, seveda bi pa moral učenec prerisavati le bistvene predmete in ne kar vse karte.

Najbolje se pa vtisnejo važne stvari v sliki pokrajine učencu v spomin, če učitelj med razlago s preprostimi črtami in točkami na tabli označuje smeri in lego geografskih predmetov in tako pred učenčevimi očmi nastaja preprost zemljevid. Pri tem risanju naj n. pr. reke ne upodobi z vijugasto črto, ampak z več ali manj ravno, ki označuje le splošno smer njenega toka. V skico naj ne piše nobenih imen. Če učitelj potem ob skici še ponovi tvarino, si učenci že v šoli zapomnijo najvažnejše poteze v sliki tiste pokrajine. Doma naj tako skico še parkrat napravijo in učitelj naj tudi to primerno nadzira. Ko smo pred leti v II. gimnazijskem razredu na omenjeni način risali skice evropskih držav, mi je srednje dober dijak, ki je moral opisati n. pr. pokrajino Bolgarije, gladko pripovedoval, da pod Šipko izvira Jantra, pod Jumrukčalom Osmā itd., ne da bi pri tem gledal na zemljevid ali se držal besedila učne knjige.

Razlaga s skiciranjem utegne imeti to slabo stran, da predvsem poudarja naravo pokrajine, opis življenjskih razmer se pa morda zazdi učencu manj važen. Zato je pa treba n. pr. o podnebnih razmerah sklepati ob pogledu na skico in zemljevid, na to pa nasloniti razmotrivanje o rastlinstvu, živalstvu, gospodarskih in ostalih razmerah, upošteva je pri tem vedno tudi skico. Opise pa je treba poživiti s slikami, diagrami in po možnosti spet s posebnimi skicami.

Seveda bodo učenci tudi kljub takemu prizadevanju učitelja čez nekaj časa izgubili iz spomina velik del pridobljenega zemljepisnega znanja, ker je pač človeškemu duhu usojeno, da pozablja. Važno pa je, da je dobil učenec vsaj takrat, ko je pokrajino prvič proučeval, pravilno predstavo o njej in zato mu nek splošni vtis ostane za zmeraj. Zemljevid mu je pa vse življenje ljub znanec in ob njem se človeku tudi spomin vedno znova osvežuje.

Da bi učenec zemljepisno znanje še trdneje ohranil, bi moral biti zemljepisni študij čimbolj zvezan z učenčevimi doživljaji, ki jih je pa možno pridobivati predvsem na potovanjih, ekskurzijah, pri čitanju zanimivih potopisov in podobno. Razgovor o tem pa seveda ne spada več pod naslov našega sestavka.

Obzornik.

Še o imenu Ljubljane.

Pred leti sem v razpravi „Razvoj Ljubljane“ v Geografskem vestniku V—VI, str. 126—128 (Ljubljana 1950) postavil domnevo, da se je naše glavno mesto začelo imenovati ne po gradu, marveč po reki. Tamkaj navedeni razlogi govorijo za to, da se je prvotno srednjeveško naselje razvilo ob reki in dobilo po njej svoje ime. Z imenom Ljubljana so potemtakem v srednjem veku sprva imenovali bodisi reko kot naselje ob njej. Nemško ime Oberlaibach za Vrhniko nam daje slutiti, da se je naselje, nastalo že zgodaj nad izvirkom reke, imenovalo Ljubljana. Imeli bi tudi tu podobno poimenovanje, kakor na mnogih drugih rekah in potokih, ker se označuje z istim imenom kakor voda tudi naselje, nastalo najbliže izvirku in ustju. Tako imamo Glince ob izvirku potoka Glinica nad Dolnicami pri Šentvidu in Glince pri Viču, kjer potok doseže Gradaščico. Enako vidimo vas Pšato ob izviru in ob ustju potoka Pšate. Ob ustju dolenjske Krke stoji Krška vas, a soseska ob njenem kraškem izvirku se imenuje Krka, za katero še Valvasor navaja slovensko označbo Vrhkrka, nemško Obergurk. Glede možnosti, da se je Vrhnika sprva imenovala Gorenja Ljubljana ali morda Vrhljubljana (v bližini imamo vas Vrzenec, nastalo iz Vrhzenec), ni mogoče reči ničesar preko ugibanja. Ime gore Ljubljanski vrh (815 m) nad Vrhniko bržkone še sedaj spominja na prvotno ime naselja. Da ima Vrhnika svoje ime po legi ob velikem vodnem izvirku, se zdi zelo verjetno, tem bolj, ko ima Vrhnika pri Ložu povsem enako lego nad močnim obrhom. Ljubljana pa je svoje ime dobila po legi ob prestopu enako imenovane reke iz anekumenskega barskega področja v naseljeno pokrajino ob prehodu v Ljubljansko polje. Tudi takih poimenovanj imamo na Slovenskem jako mnogo. Naselje Sava imamo tamkaj, kjer prestopi reka Sava iz širše doline pri Litiji v odljudno sotesko, a drugi zaselek enakega imena je tamkaj, kjer se pri Hrastniku zopet začne nekoliko prostornejše, bolj zgodaj poseljeno dolinsko področje. Savica se imenuje vas, ki je bila nekdanj prvo naselje ob reki, kjer je prestopila iz sprva neobljudenega Bukovja v staro poseljeno ozemlje pri Bohinjski Bistrici. Podobnih primerov je še nešteto.

Ako smo s tem tolmačenjem na pravi poti, bi se reklo, da se je reka sprva imenovala Ljubljana, pa da se je sedanje ime Ljubljanice razvilo šele kasneje, ko so jo ljudje začeli polagoma tako imenovati, da ločijo ime mesta od imena za vodo. Niso redki podobni vzgledi, da se je potok jel imenovati spremenjeno po naselju, dasi mu je prvotno sam dal ime. Kropa, stari sedež fužin, žebjarjev itd., je svoje ime nedvomno dobila po potoku Kropi, ki pomeni staro označbo za močni kraški izvir (prim. Kropo pri Gornjem Gradu, v Vojah v Bohinju, kakor tudi Krupo v Beli Krajini ter v Bosni). Ko pa je Kropa kot fužinarsko naselje dobila velik sloves, so jeli polagoma potok imenovati Kroparico, kakor se označuje še dandanes. V nemški nomenklaturi se je, kakor v mnogih podobnih primerih, ohranilo prvotno poimenovanje, ime Laibach je pomenilo tako mesto kakor tudi reko.

V oporo naznačenemu tolmačenju moremo navesti nekaj malega novega. V zgornjem delu Polhograjske doline se nahaja tik pod Betajnovno majhen zaselek Ljubljanica. Znan mi je bil že dolgo, a nanj sem postal pozoren v zvezi z navedenim tolmačenjem ljubljanskega imena šele nedavno. Spomnil sem se, da imenujejo stare karte v nemških izdajah potok Gradaščico zelo

pogosto Klein-Laibach, kar bi pomenilo v slovenskem v prvotnem pomenu Malo Ljubljano ali Ljubljanico. Ime Ljubljanica za Gradaščico je moglo nastati samo v dobi, ko se je glavna reka še imenovala Ljubljana, podobno kakor se je ob Savi kot glavni reki Bohinjska Sava sprva imenovala Savica. Prvotno slovensko ime Ljubljanica za sedanjo Gradaščico pa nam potrjuje prav zaselek Ljubljanica s svojim imenom. Zakaj ta vasica stoji v zgornjem delu Polhograjske doline, tamkaj, kjer se začne njen nekdanj neposeljeni najvišji del in kjer se cesta, držeča od Lučen, vzpne čez 536 m visoko ležeči preval v Horjulsko dolino. Najvišje naselje v povirju Gradaščice, nekdanje Ljubljanice, je dobilo ime po potoku, podobno kot Glince, Pšata, Savica itd. Reči moramo tedaj, da se ime vasice Ljubljanice prav dobro uvršča v vrsto razlogov, ki nam tolmačijo, da ima slovenska prestolnica svoje ime po reki, ob kateri je postavljena. (Naj še pripomnim, da se imenuje zgornji del Gradaščice dandanes Mala voda, v čemer je nemara ohranjena dediščina po starem poimenovanju v sorazmerju z glavno reko, sedanjo Ljubljanico.)

A. Melik.

K študiju depopulacije v Škofjeloškem hribovju.

V svojem regionalno-geografskem opisu Škofjeloškega hribovja v „Geografskem vestniku“ XIV (1938) sem na str. 88—91 opisal izrazito nazadovanje števila prebivalstva v Selški dolini. Glede tega, kam se vrši odtok prebivalstva, sem mogel navesti le nekaj skromnih podatkov, in sicer o onem deležu prebivalstva, ki je rojeno v Selški dolini, danes pa živi v Ljubljani. V zvezi s tem mi je naknadno poslal načelnik Splošne državne statistike v Beogradu g. dr. R. Andrejka izvirno popisno gradivo ljudskega štetja iz l. 1951., v kolikor se tiče onega prebivalstva, ki je bilo rojeno v Selški dolini, a živi danes v mestnih, odnosno industrijsko-obrtnih krajih Gorenjske, t. j. v občinah Škofja Loka in Stara Loka, v mestni občini Kranj in v sosednji občini Stražišče, v občini Trzič s sosednjima občinama Kovor in Križe, v občinah Bled in Lesce ter v občinah Jesenice in Koroška Bela. G. načelniku dr. Andrejki se tu iskreno zahvaljujem ter smatram za dolžnost, da s temi podatki izpopolnim svoj opis Selške doline.

L. 1951. je živelo v vseh navedenih gorenjskih občinah 505 ljudi, ki so bili rojeni v Selški dolini. Razmeroma nizko število v primeri z znatno depopulacijo naše doline nas ne sme motiti, ker se moramo zavedati, da tu niso všteti vsi oni, ki so po svojem poreklu v prvi generaciji nazaj doma iz Selške doline. Od teh 505 ljudi jih je 196 iz občine Selca, 60 iz občine Sorica in 49 iz občine Železniki. Če primerjamo te številke s številom l. 1951. prisotnega prebivalstva v navedenih občinah, vidimo, da je delež te migracije v največji dobi najjačji v občini Železniki, kjer znaša 56 izseljencev na 100 prisotnih prebivalcev. Iz mojih navedb na str. 91 GV 1958, je razvidno, da je delež Železnikarjev v Ljubljani precej znatnejši. Obč. Selca ima na 100 svojih prisotnih prebivalcev 43 v gorenjskih občinah, skoraj enkrat več kot v Ljubljani, občina Sorica pa 54, neprimerno več kot v Ljubljani. Značilno je, da med vsemi temi 505 ljudmi močno prevladujejo ženske, saj so moški med njimi le 104. Zelo močan je seveda odtok v Kranj: na Kranj s Stražiščem odpade več kot ena tretjina (Kranj 92, Stražišče 18), na Škofjo Loko s Staro Loko še nekaj več (Škofja Loka 85, Stara Loka 35), na Trzič s Kovorjem in Križami le 21 ljudi, na Jesenice s Koroško Belo 36 ljudi, na Bled z Lescami 18 ljudi. Značilno je, da živi iz selške in železniške občine nad polovico teh izseljencev v mestih Kranju in Škofji Loki (iz obč. Selca jih je v Kranju 66 in v Škofji Loki 65 od celotnih 196, iz obč. Železniki od 49 v Kranju

17 in v Škofji Loki 16), dočim je pri Sorici razmerje nekoliko drugačno: od 60 jih odpade na Kranj le 13 in na Loko 6, pač pa na Jesenice 14 in na Bled z Lescami 6. Ker smo videli, da je delež Soričanov tudi v Ljubljani neznamen, moremo podčrtati, da gre migracija iz Sorice nekoliko v drugo smer, kot iz ostale Selške doline.

Kar se tiče poklica navedenih 305 ljudi, je med njimi največ zaposlenih v obrti (70) in sicer so predvsem pomočniki in vajenci v Kranju in Škofji Loki. Druga močna kategorija so gospodinje (55), to se pravi priženjenke v Kranj, Škofjo Loko, Jesenice, izrazito pa v še precej kmetsko občino Stara Loka (17 gospodinj). Industrijskih delavcev je 53, od tega 13 v Kranju, 10 v Stražišču, 9 v Loki in le 4 na Jesenicah. Končno je še močno zastopana služinčad (45), po ogromni večini ženska, in sicer skoraj le v Kranju in Škofji Loki.

Svetozar Ilešič.

Novo štetje prebivalstva v Španiji. Dne 31. decembra 1959 se je izvršil v Španiji nov popis prebivalstva, o katerem podajamo glavne rezultate. Celotno prebivalstvo je znašalo 25.975.441, kar pomeni 2,4 milj. oz 10,2% prirastka v primeri z l. 1950. Najkrepkeje je prebivalstvo narastlo na Kanarskih otokih ter v provincah Barcelona, Biskaja in Cordoba. Učinki državljanske vojne se bistveno ne poznajo, saj je bil porast v razdobju 1920—1950 le za spoznanje znatnejši (10,4%). Gostota je narastla od 46,6 na 51,4 prebivalcev na km². Prestolnica Madrid šteje 1.194.800 ljudi, je torej narastla od l. 1950. za 241.186 ljudi (25,3%), kar je tudi nekoliko manj od prirastka v prejšnjem desetletju (27%). Barcelona ima 1.598.900 prebivalcev ter je od l. 1950. narastla za 31,9%. Ostala največja mesta so: Valencia s 405.100, Sevilla z 253.200, Malaga z 232.100, Bilbao z 228.400, Saragossa z 212.000, Murcia s 177.400, Cordoba s 141.800, Granada s 134.200 in Valladolid s 107.100 prebivalci.

Prebivalstvo zemlje l. 1938. — Revija „Wirtschaft und Statistik“ objavlja rezultate cenitve prebivalstva zemlje za l. 1938. ter navaja celotno število okr. 2.169 milijonov, dočim je bila za l. 1910. 1.686 milj., za l. 1920. 1.770 milj. in za l. 1950. 2.013 milj. Delež Evrope na celotnem prebivalstvu zemlje, ki je l. 1910. s 26,5% dosegel svoj višek, je padel na 24,4%. Delež Azije znaša 55%, Amerike 12,7%, Afrike 7,4% in Avstralije z Oceanijo 0,5%. Nekako tri desetine ljudi je v območju Britanskega (24,4%) in Francoskega imperija (5,3%), in sicer na površini, ki obsega 35,3% vsega kopnega. Kitajska obsega 20,1% vsega zemeljskega prebivalstva na 7,7% vse kopne površine. Sovjetska Unija ima 8,4% ljudi na 15,8% površine, Zedinjene države 6,9% prebivalcev na 7,2% površine, Japonska 4,7% prebivalcev na 0,5% površine, Nizozemska področja 3,5% ljudi na 1,5% površine, Nemčija (v obsegu pred l. 1938.) 3,2% prebivalstva na 0,5% površine, Italijanski imperij 2,7% ljudi na 2,8% površine in Brazilija 2% ljudi na 6,3% površine.

Dasi se objavljajo v najnovšem času podatki te vrste tudi že za l. 1959. in celo za l. 1940., smo se vendar odločili za objavo zgornjih števil za l. 1938., ki še ne vpoštevajo posledic poslednjih vojnih dogodkov in z njimi zvezanih pojavov ter nam potemtakem kažejo zadnje normalno stanje.

Književnost.

Krajevni leksikon Dravske banovine. Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev Dravske banovine. Izdala: Zveza za tujski promet za Slovenijo v Ljubljani. Za upravo in uredništvo odgovoren Gvido Zupan. Ljubljana 1957. Strani 715.

Splošne pripombe k statističnemu in geografskemu delu. Kakor je uredništvo Krajevnega leksikona poudarilo v svojem predgovoru, je prvotno idejo o knjigi priklicala potreba po praktičnem statističnem priročniku o posameznih krajih Slovenije. Zasnova se je kasneje bistveno razširila in sicer v smeri leksikona v pravem smislu besede: knjiga naj bi ne prinesla le statističnih podatkov, kakor jih prinašajo običajni krajevni repertoriji, temveč naj bi vsebovala tudi podroben vsestranski opis vsakega posameznega kraja. Ta zasnova je v svojem bistvu izredno široka. Kolikor imamo pregleda, je takih del v širšem obsegu po svetu zelo malo. Za naše sosodstvo in za naše kraje smo doslej poznali le zgodovinsko-topografske leksikone na eni, ter statistične repertorije na drugi strani. Zasnova Kr. l. je torej a priori stavila velike zahteve na izdajatelja in uredništvo, to tem bolj, ker je pri nas podrobno poznavanje posameznih krajev glede vseh najrazličnejših pannonog proučevanja še zelo pomanjkljivo, prav tako pa je še preslabo in presplošno organizirana naša statistična služba. Kljub temu, da je založba imela na razpolago obsežen uradni in poluradni aparat, ni bilo pričakovati, da bi se mogel Kr. l. dvigniti nad prvi poizkus dela te vrste pri nas.

Vendar je Kr. l. po nekako petih letih dela izšel. Razumljivo je, da je takoj dosegel svojo praktično svrhu ter pričel služiti vsem in vsakomur kot informativen priročnik. Ravno v tem, da so knjigo na široko pričeli uporabljati interesenti vseh vrst, vseh slojev in vseh strok, pa se je že v teh prvih letih uporabe knjige nujno pojavila nevarnost povsem nekritičnega prevzemanja podatkov iz Kr. l.: povprečni naš človek je pričel smatrati vse, kar je v knjigi našel, za čisto zlato, ter ga v najrazličnejši obliki podajati v druge roke.

Zato smatramo, da ni odveč, če zdaj, ko je od izida Kr. l. že preteklo nekaj časa, v „Geografskem vestniku“ objavimo o njem nekaj kritičnih pripomb, z namenom, da povečamo uporabnost knjige, odnosno — bolje rečeno — da to uporabnost omejimo in ogradimo na oni obseg, ki ga dejansko že ima, ako na vsebino gledamo z dovolj kritičnosti in preudarnosti. Ker je ena najvažnejših in v praksi najbolj uporabljanih strani Kr. l. njegovo zgodovinsko gradivo, smo se obrnili na naše najbolj poklicane strokovnjake, da nam o njem poročajo posebej ter nam pokažejo, na kak način smemo zgodovinske podatke Kr. l. uporabljati.¹ Njihova poročila objavljamo spodaj. Podpisani pa smatra za umestno, da kot sočlan uredništva Kr. l. sam poda na tem mestu nekaj splošnih pripomb o Kr. l., predvsem seveda kar se tiče statističnih in geografskih navedb.

Ni kajpada namen teh pripomb opozarjati na pozitivne strani dela. Da je Kr. l. pomembno delo na slovenskem knjižnem trgu, prav posebno pa še v naši geografski literaturi, ni treba posebej poudarjati. Da vsebuje bogastvo najrazličnejših podatkov za vsakogar, med njimi tudi mnogo gradiva

¹ Zgodovinsko gradivo za Kr. l. je v celoti (izvzemši srez Kočevje) prispeval prof. Pavle Urankar.

za geografijo, je prav tako samo ob sebi umevno. Moje pripombe naj zato opozore predvsem na negativne in nezanesljive točke tega dela, naj jih v splošnih potezah pojasne, da bo mogel strokovnjak, ki delo uporablja, sam presoјati uporabnost navedb ter izbirati med njimi.

V ta namen naj naknadno navedem nekaj dejstev iz zgodovine nastanka Kr. l., ki so potrebne, da se pojasni stališče strokovnega uredništva in njegova eventualna odgovornost za stvarne netočnosti knjige. Strokovno uredništvo je bilo v velikem delu vabljeno k sodelovanju šele v zadnjem letu pred izidom leksikona. Postavljeno je bilo pred dokončni sistem leksikona, ki ga je že preje določilo izdajateljstvo, v obliki, ki nikakor ni bila vedno posrečena. Tako je n. pr. nedvomno zgrešeno, da se je skušalo pri vsaki najmanjši vasi podati podroben krajeписni in gospodarski opis, za katerega le prepogosto ni nikakih konkretnih podatkov, kar je privedlo marsikje do nepotrebnih in nepreciznih ponavljanj ter na splošno izrečenih presoj o položaju in gospodarskem življenju posameznih naselij. — Prav tako je bila večina strokovnih sotrudnikov Kr. l. že preje določena, ne vedno s posrečeno roko in ne po strokovni usposobljenosti. Nekatere stroke (zgodovina, geologija, botanika itd.) so bile v celoti poverjene nekaterim sicer strokovno kvalificiranim sodelavcem, ki pa zaradi obsežnosti svoje naloge niso mogli dovršiti posla s popolno znanstveno točnostjo in zanesljivostjo. Tudi strokovno uredništvo je moglo s te strani do neke mere presoditi le geografsko in topografsko gradivo, za ostale podatke pa je moralo prepustiti odgovornost posameznim avtorjem. Žal, sistem leksikona ne dopušča povsem jasne opredelitve te odgovornosti, kljub temu, da se na eni uvodnih strani navajajo posamezni sodelavci in obseg njihovega dela.

Strokovno uredništvo, ki je bilo pretežno v rokah geografov, je vendar proti birokratskemu sistemu opisov po podrobnih upravnih edinicah do neke mere uspelo z uvedbo preglednih opisov po občinah in srezih. Po našem mnenju bi bila ureditev leksikona bolj smiselna, če bi se ti opisi še razširili, navedbe pri posameznih krajih pa se omejile le na statistične in druge zares konkretno ugotovljive podatke. Članki na uvodnem mestu knjige, ki podajajo pregledne po posameznih strokah za vso banovino, so prav tako ideja izdajatelja. V bistvu prav za prav v Kr. l. ne spadajo, vrednosti samostojnega dela pa po večini tudi nimajo, ker so le preglednega značaja in nosijo neredko birokratski pečat.

Pripomniti je še, da je imelo uredništvo v načelnih vprašanjih te vrste velike borbe z izdajateljstvom, iz katerih pa ni vedno prišlo uspešno, ker je imelo slednje večje polnomočje od prvega. Kot primere naj navedem, da so se na nekaterih preglednih kartah srezov pojavili neokusni oglasi brez vsake vednosti uredništva, nadalje, da se je poskušalo v krajevnih opisih odmeriti posameznim industrijam, gradovom itd. prostor ne po njihovi dejanski pomembnosti, temveč po — znesku, ki ga je prizadeti plačal upravi leksikona v inseratne svrhe. Uredništvu se je le s težavo posrečilo, da je načelo te vrste omejilo samo na dodatni seznam industrijskih in drugih podjetij.

Kar se tiče samih geografskih in statističnih podatkov, je uredništvo storilo vse mogoče, da so čim točnejši, ter je lahko za nje v večji meri jamčilo, kot pa za ostale. Glede statističnih podatkov je moglo seveda le do neke mere prebresti težave, ki so jih povzročile ravno v dobi 1935—1937 izvršene komasacije občin, pa silne pomanjkljivosti v naši statistični službi; o tem je v ostalem govor tudi v predgovoru knjige. Glede glavnih statističnih po-

datkov, ki se navajajo pri posameznih krajih (to so število prebivalstva, hiš, posestnikov, kočarjev in najemnikov), je bilo uredništvo mnenja, da je pripisati zanesljivost le prvima dvema kategorijama (številu prebivalstva in hiš), dočim so se ostale tri nedvomno določale po precej različnih kriterijih v posameznih občinah in srezih ter je zlasti število najemnikov že na prvi pogled kočljiva stvar, ne glede na to, da ni nikjer opredeljeno, kaj je mišljeno pod pojmom „najemnika“. Uredništvo pa s svojimi pomisleki ni prodrlo, kar brez dvoma ni v korist splošne zanesljivosti knjige. Zato smatra podpisani za svojo dolžnost, da na tem mestu opozori vsakogar, naj se v Kr. I. zanaša le na prvi dve kategoriji statističnih podatkov, pa še ti dve naj radi navedenih statističnih težav po možnosti kontrolira s podatki, ki so bili pozneje uradno objavljeni v „Splošnem statističnem pregledu Dravske banovine“ (Ljubljana 1939). Previdnost je potrebna tudi pri ostalih uradnih podatkih v Kr. I., t. j. pri navedbah pristojnih oblastev, oddaljenosti do njih, pri seznamih društev in institucij, dasi je bila ravno v tem pogledu izvršena ponovna natančna kontrola. Glede krajevnih imen je pripomniti, da se je bilo treba spričo poluradnega značaja publikacije držati v glavnem uradno uveljavljenih imen.

Naj povzamem: v celoti je „Krajevni leksikon“ brez dvoma knjiga, ki se naša banovina lahko z njo postavi pred svojimi sosedi. Ker pa pomeni prav za prav le prvi poizkus te vrste, naj bi naše pripombe veljale kot nekako navodilo k eventualni ponovni izdaji, ki ji ne bo več mogoče v toliki meri priznati opravičil. Vsekakor pa bo tako izdajo morala že od vsega začetka voditi strokovna, kritična in odgovorna roka. **Svetozar Ilešič.**

Zgodovina v Krajevnem leksikonu Dravske banovine. — Od podatkov, ki nam jih nudijo razni realni leksikoni in enciklopedije, z upravičenostjo pričakujemo, da predstavljajo zadnjo stopnjo dognanega zanesljivega znanja o predmetih in stvareh, ki jih obravnavajo. To je potrebno, kajti dobro vemo, kako so prav realni leksikoni in enciklopedični slovarji oni vir, iz katerega črpajo mnogoštevilni, ki jim ni in ne more biti do lastnega raziskavanja, svoje znanje. Tudi Krajevni leksikon Dravske banovine, ki ga je 1937 izdala Zveza za tujski promet za Slovenijo, spada v vrsto takih leksikalno-enciklopedičnih del. Je to obsežna publikacija z bogato obilico upravnih, statističnih, topografskih, geografskih, gospodarskih, tujskoprometnih in drugih podatkov. Delo, kot ga doslej še nismo imeli in ki nam je bilo kot tako nedvomno zelo potrebno. Mnogi ga bodo uporabljali, iskajoč v njem zanesljive podatke o krajih naše domovine. Vpliv tega iz Kr. I. črpanega znanja se že pozna v poljudnih spisih, ki seveda nimajo strogo znanstvenih zahtev, v informativni literaturi razne vrste, pri poljudnih predavanjih, v propagandnih spisih in v dnevnem časopisju. Ne čutim se poklicanega v celoti presoditi, do kake mere zanesljivosti gredo podatki iz mnogoterih strok, obravnavanih v Kr. I.; zdi se mi pa in želeli bi bilo, da so točnejši in zanesljivejši od mnogoterih podatkov za zgodovino posameznih krajev in okrajev. Prav to, da so se napačni, nezanesljivi in dvomljivi zgodovinski podatki začeli iz Kr. I. širiti v raznovrstno poljudno literaturo, predavanja, dnevno časopisje itd., me je napotilo, da o njih na tem mestu vendarle nekoliko spregovorim. Le nekoliko, kajti če bi začel vse od kraja „popravlјati“, kar je glede zgodovine napačnega v Kr. I., bi to napolnilo kaj dolgo vrsto strani Geografskega Vestnika.

Poudarjam pa, da nikakor ne smemo vsega, kar se o zgodovini raznih krajev in okrajev v Kr. I. piše, obsoditi; mnogo je tudi glede zgodovine v

njem dobrega in povsem zanesljivega; pri številnih krajih so zgodovinski podatki točni; novejša zgodovina je na splošno bolje obdelana od starejše; nekateri okraji so od zgodovinske strani podrobneje in točneje opisani od drugih, tako da jim s kritične strani ni kaj očitati. Tudi številni krajevni zgodovinski podatki, ki so jih nemara razni korespondenti pošiljali uredništvu Kr. l., so in morejo biti tudi za strokovnega zgodovinarja, ki živi daleč od onih krajev, prav dobrodošli. Toda med obilico nedvomno dobrih in zanesljivih podatkov, črpanih iz zanesljivih virov in literature, ki jih bo marsikdo z velikim pridom uporabljal, je na žalost nasejanega mnogo napačnega in pogrešnega, tako da je pri uporabi zgodovinskih podatkov v Krajevnem leksikonu vendarle velika previdnost na mestu. Oni, ki je ali ki so sestavljali zgodovinske podatke za Kr. l., se v številnih primerih ne morejo izgovarjati na morebitno nezanesljivo in pomanjkljivo literaturo, češ, podano je pač to, kar se je nazadnje o zgodovini tega ali onega našega kraja ali okraja zanesljivo napisalo in ni bila naša naloga samostojno raziskavati zgodovino naših krajev in dežele. Ni dvoma, ta naloga ne prihaja pri takem delu v poštev, toda avtor ali avtorji zgodovinskih podatkov bi morali vedeti in znati ločiti skrajno zastarele in nezanesljive spise ter mnenja raznih diletantov in sumljivih piscev od strokovne novejše literature, bi morali uporabljati novejša dognanja zgodovinske literature, ne pa se zatekati k zastarelim delom dvomljive znanstvene vrednosti, kakor da je to zadnje, kar prihaja za zgodovino tega ali onega kraja v poštev. Zdi se, da številna novejša raziskavanja slovenskih in neslovenskih zgodovinarjev avtorju ali avtorjem zgodovine v Kr. l. niso bila znana. Poudarjam, da ne gre morebiti tu za kako težko dostopno strokovno literaturo; vsaka naša večja znanstvena pa tudi mnogotera neznanstvena knjižnica ima dela in spise, ki bi, če bi jih avtor ali avtorji zgodovinskega dela v Kr. l. le kolikor toliko uporabljali, mogli preprečiti številne napake, ki vrednost lepe, sicer bogate in dobrodošle publikacije na žalost zmanjšujejo.

Navedem naj za primer le nekatere netočnosti in napake ter način zgodovinarjevega dela v Kr. l.; lahek posel bi bil vrsto netočnosti in napak v izdatni meri pomnožiti.

V prvem opisanem okraju, brežiškem, stoji na primer na str. 75 zapisano, da je l. 859. podaril kralj Ludvik Nemški Brežice solnograškim nadškofom, ki da so ostali s presledki lastniki tega okraja do konca srednjega veka. V 10. in v prvi polovici 11. stoletja so namreč spadale Brežice pod rajhenburško gosposčino, ki je bila last grofa Viljema in njegove žene bl. Heme iz rodbine Breže-Seliških. Po smrti moža je ta podarila okoli l. 1043. svoja posestva solnograškim nadškofom, ki so tako ponovno bili gospodarji Brežic do l. 1480. — Koliko napačnih trditev, ki bi izostale, če bi avtor uporabljal vsaj nekoliko povsod lahko dostopno in zanesljivo literaturo o predmetu. Od kod letnica 859 (ki se na str. 83 s podobno napako za Sevnico ponavlja) in s tem v zvezi Ludvik Nemški ter solnograški nadškofje, mi je uganka. Solnograd ni nikdar „ponovno“ postal gospodar Brežic, dobil je Rajhenburg in z njim pač tudi vsaj del brežiškega okraja l. 1043. (ne „okoli l. 1043.“). Tudi letnica 1480 je napačna. Da je prvotni grad oziroma stolp v Brežicah stal gotovo že v 9. stol., je tudi le našemu avtorju znano. Podobno glede Rajhenburga, ki da se omenja že 858, ko je semkaj pribežal slovensko-panonski knez Pribina k mejnemu grofu Salahonu. Prvo ni res, a drugo je le majava kombinacija, ki jo pa Kr. l. nudi kot povsem zanesljivo dejstvo.

Ustavimo se pri žalcu (str. 111). Grofe Weimar-Orlamünde, ki se na Slovenskem ne pojavijo pred 11. stol., je Krajevni leksikon proglasil že v 9. stol. za ustanovitelje žalca in upravnike Savinjske in Mislinjske doline, kar niso nikdar bili. — Ana, grofica Ortenburška rojena Krupska, vdova po 1374 umrlem grofu Otonu, nastopa kot ustanoviteljica avguštinskega samostana v Ljubljani in ženskega samostana v Velesovem na Gorenjskem (str. 135). Ne eno, ne drugo ni res, avguštinski samostan v Ljubljani je stal najmanj že l. 1320., Velesovo je pa ustanovljeno že leta 1238. — O belokranjski Vinici piše Kr. l., da se omenja prvič leta 1082., ko je Katarina Žovneška prinesla poleg Ribnice in Sodražice tudi Vinico kot doto Konradu Turjaškemu (1067—1107). Koliko netočnosti v enem samem stavku! O belokranjski Vinici 1082 in o kakem Konradu Turjaškemu med 1067 in 1107 v zanesljivih zgodovinskih virih ni nikjer nobenega sledu. Znanе Katarine Žovneške se pojavljajo šele od srede 14. stol. dalje. Vinice (ne Vinica), ki se pač omenjajo v zvezi s Turjaškimi, toda prvič šele 1228, so vas v ribniškem okraju. Zakaj se je avtor tu in na številnih mestih opiral na fantazije kakoga Schönlebna, Radicsa in drugih, ko so mu stali na razpolago povsod dostopni zanesljivi izsledki novejšega zgodovinopisja, mi je nepojmljivo. Le tako se je mogel pojaviti neki v zgodovinskih virih povsem neznan turjaški grof Otoman (1167—1215). Ta je po Kr. l. živel za časa oglejskega patriarha Volkmerja; stati bi seveda moralo Volfgerja (str. 142, 228). O starih Turjačanih smo danes vse drugače poučeni kot to ponavlja avtor, sledeč fantazijam starih skribentov (str. 228). — Vinji vrh na Dolenjskem je podelil cesar Oton poleg škofje Loke l. 1074. brižinskim ali freisinškim škofom (str. 469). Resnica je ta, da je cesar Oton II., toda že 973, podelil škofom iz Freisinga posest okoli škofje Loke na Gorenjskem; Vinji vrh pa se omenja prvič 1074, toda ne kot šele takrat od freisinških škofov pridobljena posest. Cesar Oton je l. 1074. seveda nemogoč. Kolika zmeda pojmov in dogodkov!

Z naštevanjem takih in podobnih napak bi mogel vsakdo, ki mu je zgodovina naših krajev le nekoliko znana, z lahkoto izpolniti še dolgo vrsto strani. Popraviti bi mogel številne letnice, ko se po podatkih Krajevnega leksikona posamezni kraji baje prvič omenjajo. Glede tega so zapisane naravnost neverjetne stvari. Kot popolnoma zanesljivo dejstvo na primer, da je ljubljanska cerkev sv. Miklavža stala nedvomno že v 7. stoletju, ali da se Sodražica in Ribnica omenjata že okrog 1082, dolenjska Kostanjevica prvič 1091, cerkev na Otoku sredi Blejskega jezera pred 1004 itd., itd. Nekatere cerkve segajo po Krajevnem leksikonu — brez vsake utemeljitve, ki bi je dokazovali zanesljivi viri — kar v dobo pokristjanjevanja Slovencev (na primer Dobova pri Brežicah, „najbrž“ dolenjska Bela Cerkev), za marsikatero cerkev ali grad je točno povedano, kdaj je bil sezidan, čeravno zanesljivi viri o tem ničesar ne vedo (na pr. Črnomelj na str. 123); cerkve se ustanavljajo, ko so že davno obstajale, ali pa se še stoletja za letnico, navedeno v leksikonu, ne omenjajo. V šmartnem pri Litiji se omenja po Kr. l. prvi vikar l. 1135., kar se iz zanesljivih virov ne da dokazati; zato je bilo pred nekaj leti seveda povsem neutemeljeno slovesno praznovanje 800-letnice obstoja šmartenske cerkve.

Menim, da je iz teh primerov dovolj razvidno, kakšna cena gre mnogoterim med številnimi zgodovinskimi podatki v Krajevnem leksikonu Dravske banovine. Žal kvarijo ti napačni podatki tudi vtis vsega onega, kar je v zgodovinskem delu leksikona sicer nedvomno dobrega in točnega ter so močno na škodo bogati vsebini in veliki vrednosti celotnega dela. M. Kos.

Arheologija v Krajevnem leksikonu Dravske banovine. Krajevni leksikon navaja pri posameznih krajih poleg drugih podatkov tudi najdišča prazgodovinskih in rimskih starin. Avtorji seveda niso mogli ekscerpirati vse zadevne znanstvene literature, kar se šele sedaj postopoma dogaja ob priliki priprav za arheološko karto Jugoslavije. V tem pogledu so bili navezani na poročila lokalnih faktorjev, župnikov, učiteljev itd. Vrednost podatkov, ki nam jih nudi Kr. I., je torej odvisna od znanja in zanimanja dotičnih poročevalcev, popolnosti seveda ni pričakovati. Za neke kraje so pa podatki kljub temu prav obilni, na pr. za Dolenjsko, kjer se ljudstvo živo zanima za tamošnje starine, za gomile itd. Tudi strokovnjak bo tu našel marsikaj novega. Čeprav bo treba vse te podatke kritično kontrolirati, nam nudijo vendar dragoceno oporo za nadaljnje delo. Toda drugod pogrešamo zelo važna in splošno znana najdišča ali spomenike. Tako se na pr. nikjer ne omenjajo poznoantične utrdbe pri Selu, pri Robu (str. 228) ali pri Pokojišču (str. 337). Pri Pivoli, obč. Hoče (str. 412), se omenjajo sledovi neolitske nasesbine poleg gradu Hompoš, ki sploh ne obstaja, velika skupina gomil, ena največjih, kar jih imamo v Sloveniji, pa začuda ne. Tudi hallstattske najdbe iz Podloža pri Ptujju (str. 508) iščemo zaman. Mnogokrat niso podatki točni. Pri Čermožišah (str. 608) na pr. se ni našlo rimsko orožje, nego depojska najdba iz bronaste dobe, ena največjih v Sloveniji. Da se kot najdišče tzv. negovskih čelad (ena z najstarejšim germanskim jezikovnim spomenikom) navaja Negova sama (str. 386), je splošna napaka. Po ČZN I 185 so se čelade našle v Ženjaku (str. 440). Pri Sv. Rupertu na Dol. (str. 280) niso nikdar odkrili sledov stavb na koleh. Tu in tam so zamenjani istoimenski kraji: na pr. str. 398. Tu omenjene „merovinške“ (dejanski japodske) najdbe ne izvirajo iz Ulake pri Blokah, nego iz Ulake pri Ložu. Na str. 605 je naveden kot najdišče znanih keltskih novcev trg Lemberg (srez Šmarje pri Jel.) mesto gradu Lemberg med Dobrno in Vojnikom.

Ozko obzorje lokalnih zgodovinarjev vidi v vsakem rimskem predmetu nekaj posebnega in sklepa iz tega takoj na važnost dotičnega kraja. Kmalu nastane iz tega kako rimsko taborišče. Sodeč po Kr. I. bi imeli v Sloveniji več rimskih taborišč kakor ob samem limesu. Na pr. str. 71 v brežiškem srezu, str. 111 pri Žalcu, str. 260 pri Kostanjevici, kjer se omenja cela „veriga trdnjav ob Krki od Brežic do Novega mesta“, str. 291 pri Mariji Gradcu (pri Laškem) itd. Ne smemo se čuditi, če piše avtor pri Radovljici (str. 327): „Sledovi rimskih taborišč so tu redkejši kot drugod v Sloveniji.“ Tudi drugod niso tako pogosti, kakor bi se lahko sklepalo po teh besedah.

Zelo pomanjkljivi in netočni so podatki o rimskih cestah. Raziskavanje rimskih cest je sicer sploh precej problematično in že od nekdaj torišče raznih diletantov. Vendar ne gre, da bi vse napake v Kr. I. pripisali temu dejstvu. Lož pri Starem trgu na pr. ni „na znameniti rimski cesti Aquilea—Siscia“ (str. 402). Rimska cesta Emona—Siscia ni šla skozi Brežice (str. 75), cesta iz Celja skozi Zidani most v Sisak ne čez Vranje pri Sevnici (najdbe iz te poznoantične trdnjave, verjetno kakega zatočišča, tudi niso v Celovcu, temveč v Gradcu, str. 85). Avtor pravi pri Radečah (str. 267): „Tu je stala 34. postaja na rimski prometni cesti Aquileia (Oglej)—Siscia (Sisak). S to cesto se je tu križala pot Poetovio (Ptuj) — Celeia (Celje)—Zidani most—Radeče—Nevidunum (Drnovo pri Krškem).“ S to navedbo se zopet moti, kajti cesta Aquileia—Siscia ni šla čez Radeče. Žal, nam avtor tudi ne pove, kako se je zvala ta „34. postaja“ in od kod šteje njegova numeracija (Rimljani je namreč ne poznajo).

Poleg najdišč navaja Kr. I. tudi zgodovinske podatke. Kar se tiče starega veka, so le-ti včasih naravnost fantastični. Nekritičnost doseže tu višek. Brez najmanjše kritike se ponavljajo tu izmišljotine raznih lokalnih zgodovinarjev iz 18. in 19. stol., ki so svojevotjno dali domačemu kraju kako znano ali tudi neznano in le skonstruirano rimsko ime. Tako se je Žalec (str. 111) baje zval „castra Saxonum“, Kranj (str. 240) „Santicum“, ki je dejanski obstojal, toda pri Beljaku, Kostanjevica „Castagneum“ (od kod to ime?), Višnja gora (str. 309 in 330) „Magnania“ (dejanski v Slavoniji), Ig (str. 347) „Magna (sic!) vicus“, Formin pri Ptujju (str. 514) „Forum minus“ itd. Druga imena so napačno ali na več mestih lokalizirana. „Mansio Ragando“ ni pri Rogatecu (str. 589 in 600) in tudi ne v Slov. Konjicah, kjer se ta postaja javlja (str. 566) kot „Radaganda“ (!), nego verjetno pri Čadramu (str. 562. Morda je ledinsko ime „belo mesto“, ki ga navaja Kr. I., v zvezi s to postajo). Tudi kraj „Lotodos“ se na treh mestih lokalizira, na str. 560 pri Ločah, 566 pri Slov. Konjicah in na str. 565 pravilno pri Stranichah. Donačka gora pri Rogatecu (str. 599) ni „mons Claudius“, ki je verjetno identičen z Moslavačko goro v Slavoniji, Planina pri Rakeku (str. 405) ni postaja „Albia“, Cerkniško jezero (str. 399) ni „lagus lugeus“ (sic!), ki je istoveten z Ljubljanskim barjem, Vrhniški kastel ni „statio ad nonum“ (str. 365. Deveti miljniki je stal okoli Stare Šrange). Na str. 335 in 370 se omenja za Trebnje rimsko ime „castra Latobiorum“ mesto „Praetorium Latobiorum“ in na str. 494 za isti kraj „Municipium Praetorium Latobiorum“, kar je zopet kontaminacija dveh različnih krajevnih imen, namreč „municipium Latobiorum“, ki je identičen z Neviodunumom in „Praetorium Latobiorum“, kakor se je Trebnje pravilno zvalo. Nasproti tej obilici točnih in netočnih rimskih imen pa pogrešamo pri Starem trgu ob Slovenjem Gradcu (548 in 551) ime Colatio za tamošnjo, v Kr. I. tudi omenjeno rimsko naselbino. Namesto tega najdemo na str. 113 pri Celju neko „keltsko pleme Collatianov“, ki nam sploh ni znano iz antičnih virov in je le moderna konstrukcija.

Zgodovinski podatki so istotako zelo pomanjkljivi. Samo nekaj primerov:

Str. 113: Celje „je postalo v drugem ali morda že v prvem stoletju njeno (t. j. Norika) administrativno središče, kamor so premestili sedež prokuratorija iz Virunuma na Koroškem“. Dejanski je administrativno središče Norika od ustanovitve province do Marka Avrela v Virunumu, kasneje na Donavi (Lauriacum), v Celju pa je le žandarmerijska (beneficiarska) postaja.

Str. 263: „V Neviodunumu so domnevno živeli in vladali Konstanc, sin cesarja Konstantina, Septimij Sever in dr.“

Str. 365: „Rimski Nauportus je bil razrušen 14 po Kr. ob priliki upora treh vrhniških legij, ki so tu gradile ceste in obdelovale Barje“. Niti govori Tacit o tem, da bi bil Nauportus razrušen, niti da so manipule treh panonskih (ne „vrhniških“) legij obdelovale Barje. Da so Nauportus „dokončno v 5. stol. po Kr. razrušili Attilovi Huni“, dosedaj tudi nismo vedeli.

Str. 370: „Rimsko mestno pravo je Emona dobila morda že pod cesarjem Avgustom (34 pr. Kr.), gotovo pa za Klavdija (ok. 40 po Kr.)“. Dejanski za časa cesarja Tiberija.

Str. 425: Šmartno na Poh.: Odkriti številni rimski napisni kamni itd. ne spominjajo „na letoviško vilo nekega rimskega veljaka iz Ptujja ali Celja“, temveč na rimske kamnolome na Pohorju.

Str. 494: Trebnje ni bilo organizirana rimska občina, nego le žandarmerijska postaja. Kar se tu omenja v tem pogledu, se nanaša faktično na

Neviodunum. Tudi ni res, če piše Kr. I.: „V mestni občini sta bili v 2. stoletju po Kr. nastanjeni 10. in 14. rimska legija.“ Gre samo za detaširane beneficiarije teh legij.

Str. 527: „Po napisu iz Ziljske doline sklepamo, da je že Cezar l. 57. po (sic!) Kr. dal zgraditi stranski krak ljubeljske ceste od Nakla na Podbrezje, Jesenice, Korensko sedlo in Podklošter“.

Str. 599: Donačka gora. „V prazgodovinski dobi je tu stal tempelj keltske boginje Herte, v času rimskega gospostva pa je bil vrh Donačke gore, tedaj imenovane Mons Claudius, Mitrov tempelj, čigar razvaline so še vidne.“ Vse to je od začetka do kraja fantazija.

Ne bomo se čudili, da imamo tudi v zgodovini Poetovija (str. 525) marsikatero napako, kljub temu, da je bil obdelovalec tega poglavja na razpolago odlični Abramičev vodnik z zanesljivim zgodovinskim uvodom. Tako je na pr. napačna trditev, da je bilo v 2. stol. po Kr. „glavno vojaško taborišče“ iz Poetovija premeščeno v Sabario (kjer nikdar ni bilo kako vojaško taborišče), ali da imamo zadnje poročilo o Poetoviju iz l. 388. po Kr. Čudim se, da je avtorju ušlo, da je mati zadnjega zapadnorimskega cesarja Romula Avgustula iz Poetovija doma. Najbolj interesantna pa je trditev, da je „po vpadu Rimljanov v Panonijo rimski konzul Statilij Taurus popolnoma razdejal prazgodovinski Ptuj“. Človek se nehoté vpraša, od kod je to poročilo. Iz dela „Chronicon seu commentarius historicus Pettouiensis“, ki ga je v drugi polovici 17. stol. iz „mehr denn 60 bewährten Scribenten“ sestavil vrli hajdinski župnik Janez Gregor Hauptmanič in ki ga hrani v rokopisu ptujski muzej! Hauptmaniču pa se je zgodila za tedanjega podeželskega župnika morda še razumljiva zmeta, da je zamenjal dalmatinsko mesto Setovijo s Poetovijem. O Setoviji poroča namreč res Appian Illyr. 27, da ga je zavzel Statilij Taurus.

Omenim ta primer zaradi tega na koncu, ker mi je nedavno neka studentinja prav isto zatrjevala pri seminarskih vajah in sicer sklicujoč se baš na Kr. I. Nevarnost je torej ravno v tem, da bodo sedaj vse te bolj ali manj že srečno pokopane fantazije iz raznih župnijskih kronik, iz diletantsko sestavljenih lokalnih zgodovin itd. na novo vstajale in se zopet pojavljale v drugače resnejši literaturi, katere avtorji so segali zaradi hitre orientacije v dobri veri po Kr. I.

B. Saria.

Splošni pregled Dravske banovine. Glavni statistični podatki, upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenik krajev po stanju 1. julija 1959, z dvema zemljevidoma. Priredil Državni statistični urad v Zagrebu. Izdala Kr. banska uprava Dravske banovine, Ljubljana 1959, str. 256.

Razvajeni po preglednih in izčrpnih krajevnih repertorijih, ki smo jih za kraje naše banovine imeli za stara avstrijska ljudska štetja od 1880 do 1910, smo težko pogrešali v prvih 20 letih svobode podroben krajevni repertorij, ki bi ne navajal podatkov samo po občinah, kakor jih navajajo uradni rezultati ljudskega štetja, objavljeni za vso državo, temveč tudi po posameznih naseljih. Za štetje iz l. 1921. je sicer poskrbela zasebna inicijativa, da smo za obseg vse države dobili abecedni „Rečnik mesta“ z navedbami o številu prebivalstva v posameznih krajih, ali njegov sistem ureditve, kakor tudi marsikatero stvarne pomanjkljivosti, so povzročile, da knjiga ni v polni meri ustrezala namenu podrobnega krajevnega repertorija. L. 1937. smo dobili Krajevni leksikon Dravske banovine; ali ta ni imel namena služiti kot priročna statistična publikacija, razen tega pa je nastal v dobi velikih komasacij občin, ter so zato statistični podatki za marsikak kraj v njem le še

provizorni. Zato je bila tem več vredna pobuda načelstva Špolsne drž. statistike pod vodstvom načelnika g. dr. R. Andrejke, posebej pa še njenega zagrebškega Statističnega urada pod vodstvom g. dr. Dušana Maruzzija, da se izda podrobni statistični pregled Dravske banovine, ki bi ustrezal zahtevam te vrste.

Načela ureditve knjige so v osnovi podobna onim, po katerih so bili urejeni nekdanji repertoriji Hrvaške in Slavonije. Mora se priznati, da je tak način ureditve zelo posrečen, dasiravno smo vajeni še nekoliko preglednejše in precej podrobnejše zgradbe nekdanjih avstrijskih repertorijev za slovenske dežele. Novost v primeri s slednjimi je vsekakor prvi („Splošni“) del knjige, ki prinaša na 86 straneh pregled upravne, sodne in cerkvene razdelitve naše banovine. V tem delu se podaja pregled upravne razdelitve, državnih in samoupravnih oblasti in uradov, ter vseh drugih javnih zavodov in naprav, pa orožniška in vojaška oblastva ter ustanove, pregled finančno-upravne in sodne razdelitve z navedbami o teritorialni pristojnosti posameznih davčnih uprav, katastrskih uprav, okrajnih sodišč itd. V tem delu imamo še pregled poštne, telegrafske in telefonske službe, železniških postaj in postajališč z navedbami, v kateri občini se nahajajo, nadalje seznam državnih in banovinskih cest ter avtobusnih prog. in slednjič pregled cerkvene razdelitve, upoštevajoč cerkveno organizacijo vseh veroizpovedi. Skratka, marsikaj, česar doslej v krajevnih repertorijih nismo našli in kar nam bo vsak dan s pridom služilo. Še posebno pride prav uvodna tabela o upravni razdelitvi, ki nam prinaša pregled upravnih občin z navedbami njihove površine, števila pripadajočih katastrskih občin, števila prebivališč, hiš in gospodinjstev ter slednjič števila prebivalstva po spolu, veroizpovedi, materinskem jeziku in pismenosti.

Težišče knjige pa je vsekakor na drugem („Posebnem“) delu, ki je podroben krajevni repertorij. V njem se navajajo posamezna naselja razporejena po katastrskih občinah, po upravnih občinah in okrajih. Pri vsaki upravni občini je poleg števila prebivalstva navedena površina, pripadajoči poštni uradi in železniške postaje, pri vsakem naselju pa število prebivalstva ter pripadnost k župniji in ljudski šoli. Repertorij je pregledno in skrbno urejen. Geograf seveda v njem vsekakor pogrēša še podrobnejše razčlenitve naselij na manjše sestavne dele, kakršno so vsebovali (pod črto) avstrijski repertoriji. Tudi število hiš, pa prebivalstva po spolu, veri in narodnosti, se tu ne navaja za posamezna naselja, kakor je bilo v nekdanjih repertorijih. Vsi ti podatki so, kakor že omenjeno, objavljeni le v posebni tabeli po občinah. Ker gre za nove, po večini močno povečane občine iz dobe po komasacijah iz l. 1933.—1937., se seveda to gradivo glede podrobnosti močno oddaljuje od onega v starih repertorijih.

Razdelitev po novih občinah ima še eno znatno neprikladnost. Pokazala se bo zlasti pri vsakem delu, ki bo skušalo s kakršnega koli vidika primerjati podatke „Splošnega pregleda Dravske banovine“, nanašajoče se na štetje iz l. 1931., s podatki starejših štetij. Svoj čas so se v repertorijih dosledno navajale spremembe glede obsega občin, izvršene med enim in drugim štetjem, in sicer podrobno po številu hiš in prebivalcev, ki so prešle iz ene občine v drugo. Ali te spremembe so do l. 1933. bile le majhne in redke. Komasacije iz l. 1933.—1937. pa so v ogromnem merilu izpremenile obseg občin ter ob razmejitvi novih občin v izredni množini razdelile posamezna naselja, pa tudi njihove sestavne dele, ki so poprej spadali v isto občino. Če kdaj, je v resnici sedaj nastala potreba, da bi se izdala posebna pri-

loga k „Splošnemu pregledu Dravske banovine“, kjer bi izdajatelji navedli vse te spremembe s pripadajočimi statističnimi podatki vred. Saj se je število občin skrčilo od 1096 na 405, pri čemer pa ne smemo pozabiti, da so se le redko občine enostavno združile. Razumljiva je torej potreba po primerno prirejani kontinuiteti podatkov za stare in za nove občine. Brez tega je v marsičem uporaba novega repertorija v primerjanju z njegovimi predhodniki skrajno otežkočena.

Knjigi je dodan še abecedni seznam krajev ter dva pregledna zemljevida, od katerih prinaša prvi najpoglavitejše topografske podatke in razdelitev po okrajih, drugi pa prikazuje gostoto prebivalstva po okrajih. Ker so okraji po večini v živem nasprotju z geografskimi enotami, pove taka karta gostote geografu le malo.

H koncu velja opozoriti, da je marljivi zagrebški Statistični urad izdal slična repertorija tudi še za ostali dve banovini, ki spadata v njegovo kompetenco. Kot prva je izšla knjiga: Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Savske banovine (Zagreb 1937), in kot druga: Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Primorske banovine (Zagreb 1938). Oba sta urejena domala tako kot zgoraj opisani za našo banovino. Oni za Primorsko banovino je tem važnejši, ker vsebuje tudi več okrajev nekdanje Bosne in Hercegovine, za katere je to sploh prvi repertorij te vrste, s podrobnimi podatki o občinah, njihovih naseljih, njihovih površinah itd. Splošna želja je, da bi podobni repertoriji izšli čim prej tudi za vse ostale banovine.

Svetozar Ilešič.

Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja. Izdelal Geografski institut na univerzi kralja Aleksandra v Ljubljani. Tekst napisal Svetozar Ilešič. Zbirka študij št. 5 Socialnega ekonomskega instituta v Ljubljani 1940. V. 8°. 38 strani + 16 zemljevidov.

Delo je izraz sistematskega proučavanja antropogeografskih problemov slovenske Jugoslavije, katerega vrši pod ordinarijem A. Melikom Geografski institut ljubljanske univerze v zavesti, da so baš antropogeografski pojavi na gotovem ozemlju najvernejši posnetek vseh geografskih sestavin, ki ozemlje ustvarjajo. Poleg znanstvene metodičnosti Geografskega instituta pa je delo tudi izraz socialnega nastrojenja današnjega časa in današnje družbe, kateri je bila z njim predana strokovno izdelana slika gospodarske diferenciacije slovenske Jugoslavije na podlagi statističnih podatkov o poklicih prebivalstva Dravske banovine z dne 31. marca 1931 ter delavskega zavarovanja v septembru 1938. Po teh podatkih se je deloma z absolutno, deloma pa z relativno metodo izdelalo osem zemljevidov o razporeditvi prebivalstva po njegovih strokah, v nadaljnjih osmih pa prikazalo razporeditev naše industrije in v njej zaposlenega človeka. Uvod v zemljevide je napisal S. Ilešič, ki je za posamezne stroke podal številčne in odstotne navedbe, razčlenjene po posameznih ozemljih in, podobno ko na zemljevidih, po posameznih občinah. Zemljevidi in Ilešičev uvod podajajo skupaj nazorno, pregledno in v podrobnostih po občinah dognano zaposlitveno sliko slovenske Jugoslavije z ozirom na kmeta, industrijo in obrt, v teh lesnega, kovinskega, tekstilnega, rudarskega, prometnega in stavbinskega zaposlenca, nadalje razporeditev večjih in manjših industrijskih obratov in končno skupno število delavstva. Iz teh ugotovitev sledi, da je gospodarska struktura Slovenije od kraja do kraja različna, da pa zamoremo z generalizacijo ugotoviti troje področij: področje prevladujočega kmetijskega življa na vzhodu in severovzhodu, ki participira na gospodarski strukturi agrarnega ozemlja v Srednjem Podonavju; na področje moč-

nega industrijskega in obrtnega življa od Maribora, Celja in Ljubljane na zahod, severozahod in sever, ki participira na industrijsko že srednjeevropskih Vzhodnih Alpah; ko dodamo k temu še kmetško ozemlje z močno obrtjo na Notranjskem in Dolenjskem s Kočevskim, vidimo, da gospodarska struktura podobno potrjuje prehodnost Slovenije, kakor je to primer v vseh ostalih fizikalnih in antropogeografskih pojavih.

Delavci na Gospodarski strukturi Slovenije so bili navezani na zgoraj omenjene uradne podatke. Za nadaljevanje podobnega dela v bodoče, pa je želeli, da bi naša statistika upoštevala radi sociološke potrebe še vsaj dvoje poklicev: viničarja in zaposlenca v tujskem prometu. Ta potreba sledi baš iz geografskega obravnavanja gospodarske strukture Slovenije, ki bo ohranila pomen kot zgodovinski vir tudi ko bo prenehala biti aktualna antropogeografska študija, kar je danes.

Franjo Baš.

Naši gozdovi in žage. O gozdnem gospodarstvu in o socialnih razmerah in težnjah šumsko-žagarskega delavstva v Sloveniji. Podatke zbrala za ozemlje Slovenije Delavska zbornica v Ljubljani, kot prispevek k enakim raziskavanjem za področje vse države, ki so v načrtu centralnega tajništva delavskih zbornic v Beogradu. Ljubljana 1939. Strani 56, s tremi kartami.

Knjiga je nastala, kakor beremo v uvodu, kot rezultat ankete, ki jo je izvedla Delavska zbornica za Slovenijo iz namere, da se z njo doženejo podatki „o razvoju poslov in o delovnih pogojih v šumsko-žagarski stroki“. Pobudo zanjo pa je dala velika gospodarska kriza, ki je zajela po letu 1929, kakor druge gospodarske stroke zlasti tudi gozdarsko-žagarsko panogo. Zato se anketa nanaša na dobo 1927—1938. Obsega bodisi posebne proučitve posameznih avtorjev, Filipa Uratnika, ing. Lojzeta Žumra, krajši sestavek Karla Škulja glede Loškega potoka, pa končno pravo poročilo o rezultatih ankete (strani 52—56).

Knjiga vsebuje obilo za geografa važnih podatkov o izkoriščanju gozdov v Sloveniji, bodisi o oblikah izkoriščanja, pripravljanju in množinah kuriva, tehničnega lesa, o spravljanju lesa v dolino, o žagah, pa o delovnih razmerah, odnošajih zaposlencev itd. itd. Tu so zbrani in objavljeni tudi obsežni statistični podatki o gozdni površini v Dravski banovini, o kakovosti gozda po vrsti gozdnega drevja, posestnih razmerah, o žagah, bodisi večjih kot navadnih venecijankah, pa o izkoriščanju gozda v naznačeni dobi s komercialnega vidika ter končno o zavarovalnih razmerah v gozdarsko-žagarski stroki zaposlenega delavstva. Dasi je vidik, s katerega obravnava knjiga snov, različen od naših geografskih pogledov, najdemo vendarle tudi mi v njej obilo zelo uporabnega gradiva. Podobno je glede priloženih treh kart, ki obračajo nase tudi našo pozornost po svoji vsebini. Prva od njih ponazarje razporedbo žag po okrajih, razlikujoč pri tem primitivne žage od modernih žag štirih kategorij. Dasi je gradivo podano samo v obliki kartograma z vsotami po okrajih, se vendarle lepo razvidi, kako velike so razlike med panonskim in subpanonskim področjem ter Posavskim hribovjem na eni ter ostalo Slovenijo na drugi strani. Druga karta prinaša pregled lesne industrije v letu 1936. Tu so navedbe podane po občinah, vsebujoč tudi podatke o žagah. Imenitno se z nje razvidi obilica preprostih kmetških žag v Visokem Podravju, osobito na Pohorju ter v vzhodnih Savinjskih Alpah. Geografi si predstavljamo, kako bi bilo koristno, ako bi imeli tu žage nanesene po dejanski legi ob rekah in potokih. Še bolj pa si želimo tu razlikovanja mnogovrstnih lesnih obrti in industrij bodisi po množini izdelka ali po številu zaposlencev, kar bi zelo stopnjevalo dejansko vrednost in preglednost karto-

grafske ponazoritve. Nič manj ko trideset obrtno-industrijskih izdelkov lesne stroke razlikuje karta. Zadnji zemljevid je po svoje poučen. (Legende na žalost ne vsebuje popolne, marveč je treba besedilo k znakom poiskati v tekstu na zaključni strani 56.) Karta predstavlja razmerje med gozdno površino in prebivalstvom. Toda ne morda pod vidikom, koliko dejansko gozdna površina zaposluje ljudi, marveč koliko bi jih zaposlovala, odnosno jih more zaposlovati, ako bi se vsi prebivalci zaposlil le v domači občini in bi bil gozd ves enake narave, iste kakovosti, — vse to pod predpostavko, da nudi vsakih 25 ha gozda eni rodbini za preživljanje zadosten zaslužek. Karta ima potemtakem le pogojno teoretično vrednost, najmanj ustrezajo njene navedbe v področjih s prostranimi gozdi listnate, zlasti bukove sestave, kakor se moremo že na prvi pogled prepričati na primer v Posavskem hribovju. **A. Melik.**

Karlovšek Jože, Slovenski domovi. V Ljubljani 1959, strani 191.

Slovenska kmetska hiša je v naši znanstveni književnosti kaj mačehovsko obravnavana. Poleg Vurnika, Melika, Baša je še Karlovšek eden od redkih, ki so se posvetili sistematskemu proučevanju našega kmetskega doma. Rezultate svojih marljivih opazovanj o tem nam v kratki sintetični obliki podaja v pričujoči knjigi.

Vsebina knjige je širša kot obeta naslov. Pisatelj nam namreč poskuša na kratko, v poljudni obliki, orisati celotni razvoj človeškega bivališča na našem ozemlju, od paleolitskih prebivalcev jam pa do najnovejšega, moderne doma, obravnava pri tem tudi prazgodovinska in zgodnjezgodovinska gradišča, upošteva celo gradove in grajščine ter se dotakne tudi tipov naselij in vasi. Za tak etnološko-razvojni pogled avtor kajpada ni mogel podati drugega kot glavne, že ugotovljene smernice, za svojo trditev, da imamo Slovenci v arhitekturi hiše „svoj izrazni slog, ki se bistveno razlikuje od drugih slogov“ pa ne navesti razlogov, ki bi nas — izven njegovih subjektivnih pogledov — prepričevali. Njegova izvajanja skušajo logično in praktično izzveneti v želji, naj bi se ta slog čim bolj uveljavil tudi v našem sodobnem stavbarstvu, ter nam že nudijo nekaj primerov za to, „kako skušajo posamezniki graditi sodobne stavbe, da bi čimbolj ustrezale napredku in slovenskemu slogu“.

V knjigi prevladuje seveda vidik arhitekta in etnografa: velik del izvajanj je posvečen slogu in načinu zgradbe, pa podrobnostim arhitekture in ornamentike (n. pr. hodnikom, oknom, okenskim omrežjem, linam itd.). Za geografijo slovenske hiše je najvažnejši odstavek o „florisnem in navičnem razvoju hiše“, kjer je treba posebej podčrtati kot novo ugotovitev „dimnic“ na ozemlju okoli Brežic in Bizeljskega, pa oni o „posameznih hišnih tipih“, ki sloni v glavnem na opredelitvi, kakršno sta podala že Vurnik in Melik (alpska hiša s posebno varianto škofjeloško-cerkljanske hiše, vzhodno-slovenska, osrednjeslovenska in primorska hiša); v podrobnejšo klasifikacijo se avtor ne spušča.

Težišče in glavna vrednost knjige je nedvomno na njenem ilustrativnem delu. Lepe in odlično reproducirane ilustracije, kakršne so pri nas redke, zavzemajo 127 od 191 strani knjige. Med njimi je zelo bogata zbirka florisov, pa ornamentnih narisov, ter posebno poučnih in lepih fotografskih posnetkov hiš. Objavljeno je tudi precej umetniških risb (B. Jakac). Manj umestna in potrebna je objava nekaterih slik iz knjige „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“; izostala bi lahko tudi Helbok-ova kartica o različnem stavbnem gradivu v posameznih predelih Evrope, ki je

za jugoslovansko ozemlje docela netočna: v dinarskem predelu kaže namreč neposreden stik panonskega zemljenega gradiva z mediteranskim kamenim, ne pozna pa velike vmesne razširjenosti lesene hiše. S. Ilesič.

Statistični letopis mesta Ljubljane. Statistični odsek ljubljanskega mestnega poglavarstva je izdal l. 1959. in l. 1940. statistična letopisa za 1958 in 1959, ki ju je sestavil dr. A. Vogelⁿik. Obe publikaciji nista tiskani, ampak tipkani in razmnoženi na stroju, vendar imata prav prikupno obliko in bosta vsakemu, ki ga zanimajo socialne razmere in gospodarstvo Ljubljane, zelo dobrodošli. Tudi geograf bo tu našel obilo dragocenega materiala za znanstvena raziskavanja, tembolj ker se letopisa ne omejujejo le na podatke za dotično leto, ampak jih večidel prinašata za daljšo dobo nazaj. V letopisu za l. 1958. je gradivo razdeljeno na 14 poglavij. Od teh bodo geografa zlasti zanimala tista poglavja, ki prinašajo podatke o kulturah tal, o sestavi in gibanju prebivalstva (prebivalstvo po rojstvu, poklicu, starosti, spolu in stanu, naravno gibanje prebivalstva, demografski indeksi, dejanski in selitveni prirastek, poroke, rojstva, smrti in njih vzroki itd.), o zgradbah in stanovanjih ter o kmetijstvu, obrti, industriji in prometu. Letopis za l. 1959. je v primeri s prejšnjim znatno spopolnjen. Predvsem prinaša na novo podrobne podatke o priključenih delih mesta in o rezultatih prometnega štetja na raznih mestih Ljubljane. Zelo obširno je tudi novo poglavje o prosveti in verstvu. Želeti je, da bi letopisi ljubljanskega statističnega urada trajno izhajali in da bi dali podobno pobudo tudi Mariboru. R. Savnik.

Ljubljana. [Album Ljubljane.] Besedilo priredil in celoto uredil France Stelè. Opremil B. Kobè. Izdal Tujsko prometni svet mestne občine ljubljanske. Ljubljana. 1940. Str. 48 + 64 tabel slik.

S to publikacijo smo dobili reprezentativni album Ljubljane, ki ga namerava mestna občina ljubljanska poklanjati odličnim obiskovalcem slovenske prestolnice, da jih tudi po knjigi seznanijo z njenimi lepotami. Če primerjamo ta album s podobnimi deli, ki so jih v isti namen izdale uprave drugih mest, moremo reči z zadovoljstvom, da jih ne le dosega, temveč večino tudi prekaša. Hvala za to ne gre le prvovrstni zunanji opremitvi, temveč tudi posrečeni izbiri slik in tehtnemu besedilu univ. prof. dr. Fr. Stelèta, ki nas v več poglavjih seznanja z vnanjo in notranjo podobo Ljubljane. Čitatelja ne utruja s podrobnostmi, temveč podaja sočne in z znanstvenimi izsledki zadnjih 20 let lepo podprte preglede. Najprej opisuje edinstveno lego Ljubljane kot naravne trdnjave v „ljubljskih vratih“, kjer je „razpeta v vetrnico glavnih strani neba“. Ta zemljepisni položaj in zgodovinski razvoj, ki ga opisuje drugo poglavje od neznatnih mostišč pa vse do Velike Ljubljane s skoraj 90.000 prebivalci, sta dala mestu današnje obličje. Stelè opozarja na nekatere večne poteze v tem obličju in ugotavlja, da se v pojavu današnje Ljubljane enakomerno izražajo tri razvojne faze: srednjeveška, baročna in sodobna Plečnikova Ljubljana. Ta trojna podoba pa je obenem tudi najbolj izrazito duhovno zrelo slovenskega naroda: kolonizatorična kultura srednjega veka, ki se za protestantske dobe pogloblja in usidra med ljudstvom, se v baroku dokoplje do lastne podobe in se celo razširi čez slovensko tla proti jugu in jugovzhodu, a se od l. 1848. dalje razvije v orodje narodnega življenja. Ljubljana pa mi le splošno kulturno središče Slovencev, temveč še posebej njihovo umetnostno središče, kar pokaže avtor še z večjim pregledom njene umetnostne zgodovine. — Zemljepisca zanima v njegovih razmotrivanjih predvsem močni poudarek zemljepisnega

položaja, ki je iz njega vzrastlo naše mesto: „Zemljepisni položaj je usoda narodov, zapečateno pismo, v katerem je zapisana vsa skrivnost njihovega poslanstva, njih žitja in bitja. Ljubljana je pečat na pismu naše usode.“ Zanimivo, mestoma zelo zgoščeno besedilo moti tu pa tam kak netočni ali ne-navadni izraz („peščeno“ Ljubljansko polje, „gmota jezera hiš“, „copfslog“).

Slike je mestna občina pridobila s tekmo za najboljše fotografije iz Ljubljane l. 1938. in so res mojstrska dela naših fotografov, a tudi dobro reproducirane. Odkrivajo nam podobo Ljubljane, kakršne doslej skoraj nismo poznali. Ko listamo v njih, šele prav razumemo navdušenje in ljubezen, s katero jim je Stelè napisal besedilo. Slike so večinoma umetnostno zgodovinskega značaja, vendar pokažejo nekatere tudi zemljepisno zanimive poglede, n. pr. C. Kunčeva Ljubljana od severozapada (2), Pogled na Ljubljano iz zraka (3), J. Skerlepova Jugozapadna Ljubljana v snegu (34), J. Šmucov Pogled na Ljubljano z Barja (51) i. dr.

Album je izšel razen v luksuzni izdaji, ki ni na prodaj, še v dveh drugih izdajah, izmed katerih je prva namenjena propagandi Ljubljane doma, druga pa propagandi pri tujih narodih. Besedilo je v obeh skrženo. To je v škodo zlasti tujini namenjeni izdaji, kjer je le po pet strani srbohrvatskega oziroma nemškega, francoskega in italijanskega besedila. V. Bohinec.

Štiri nove krajevno-zgodovinske knjige. V zadnji dobi so izšle štiri obsežnejše krajevno-zgodovinske knjige, ki zahtevajo, da o njih tudi v „Geografskem vestniku“ na kratko poročamo ter označimo, kaj prinašajo koristnega za geografa.

Kot prva je izšla taka knjiga o Trziču (**Viktor Kragl, Zgodovinski drobeci župnije Trzič.** Trzič 1936, str. 460). Obsežna, okusno opremljena knjiga z nekaterimi tudi geografsko odličnimi fotografskimi posnetki, se sicer v svoji zasnovi drži smernic naših dosedanjih krajevno-zgodovinskih monografij, za katere je značilno ne posebno izbirčno kopičenje podrobnega gradiva iz krajevne preteklosti, ki v velikem delu ni prav nič važno za zgodovino kraja (n. pr. podrobno navajanje imen in življenjepisov vseh župnikov, učiteljev itd.). Vendar imajo te vrste monografije tudi s te strani svoj pomen, ker je med gradivom pogosto tudi mnogo dragocenih podatkov o zgodovinsko-geografskem razvoju kraja, o njegovi nekdanji gospodarski in socialni strukturi ter podobno. Iz Kraglove knjige o Trziču naj s tega vidika opozorim na podrobne zgodovinske opise posameznih hiš, ki so za nas važnejši, kakor pa biografski podatki njihovih posestnikov, nadalje podatke o razvoju tržiške obrti in industrije, posebej železarstva in usjarstva, kar nam omogoča šele v polni meri razumevanje današnje gospodarske strukture kakor tudi vnanje gradbene slike mesta. Dragoceni so tudi podatki o gibanju prebivalstva na osnovi župnih matic od l. 1704. Če bi avtorji podobnih knjig v večji meri objavljali gradivo te vrste ter raje izpuščali druge, na splošno le malo zanimive navedbe, bi mnogo bolj ustregli domači znanosti.

Sijajen primer za to, kako se more krajevno-zgodovinska monografija ustvariti s popolnoma znanstvenega vidika ter s pogledom v splošni, ne samo politični, temveč tudi gospodarski in socialni zgodovinski razvoj, nam je Zontarjeva knjiga o Kranju (**Jos. Zontar, Zgodovina mesta Kranja.** S sodelovanjem vseuč. prof. W. Schmida in Fr. Steleta. Izd. Muzejsko društvo za Slovenijo v Ljubljani 1939, str. 530). Knjiga je na izredno visokem znanstvenem nivoju. Razen tega je avtor znal ohraniti idealno ravnovesje med podrobnimi, le krajevno zanimivimi navedbami ter med orisom celotnih zgodovin-

skih prilik, sredi katerih se je razvijalo mesto Kranj ter postalo to, kar je danes. Geograf mora predvsem pohvaliti sicer kratki prirodno-geografski uvod, ki je na višini sodobne geografije, dočim se avtorji drugih podobnih knjig pri nas omeje na suhi, brezbarvni, čisto deskriptivni „zemljepisni“ okvir z navedbami nekaterih višin, potokov in imen. Geograf bo s pridom uporabljal tudi domala vsa ostala poglavja Žontarjeve knjige, tako na primer ona o teritorialnem razvoju mesta od srednjega veka do danes, o njegovi gospodarski strukturi ter o njegovem prebivalstvu v vseh dobah zgodovine, o stališču Kranja do velikih prometnih poti, o industrializaciji in urbanizaciji mesta in njegove okolice v najnovejši dobi (odstavek, ki bi si ga geograf seveda želel obširneje obdelanega), pa o razvoju njegovega vnanjega, gradbenega obličja; slednje ni zanimivo samo z umetnostnega vidika, ki v tem opisu prevladuje, temveč prav močno tudi z geografsko-etnografskega. Knjigi sta priložena dva načrta: prvi predstavlja Kranj na osnovi franciscejske katastrske mape iz l. 1826., drugi pa severno periferijo Kranja z označenimi spremembami v dobi od 1826 do 1937. Francoski in nemški izvleček na koncu knjige sta umestna; knjiga zasluži v polni meri, da predstavi našo zgodovinsko književnost tudi pred vnanjim svetom.

Kot tretjo navajamo knjigo o Domžalah (Fr. Bernik, *Zgodovina fare Domžale*, druga knjiga, 1939, str. 300). Delo naj bi dopolnjevalo svoječasni prvi del (izšel l. 1923.) s podatki iz najnovejše dobe. Zasnova knjige se seveda giblje v stilu prvega dela: navajajo se najrazličnejši cerkveni, društveni, šolski in podobni podatki, vmes je celo nekaj povedanega o vremenskih posebnostih (nalivih in hudih zimah), pa o nesrečah in toči, nakar slede h koncu nekateri gospodarski podatki. Taka zbirka je sicer s krajevnega vidika morda zelo koristna, težko pa je danes to še označiti z besedo „zgodovina“. Za socialno in gospodarsko strukturo ter s tem za geografijo sta prvi del Bernikove knjige, zlasti pa delo istega avtorja „Z nekdanje Goričice“, prinesla neprimerno več gradiva. V tem novem delu nas zanimajo le podatki o novem obsegu domžalske občine in fare ter o najnovejših gospodarskih spremembah, zlasti o značilnem naglem propadu domžalske veleindustrije.

Slednjič imamo pred seboj še Urankarjevo knjigo o Motniku (Pavle Urankar, *Zgodovina trga Motnika in okraja*, Ljubljana 1940, str. 140). Njen avtor je poklicni zgodovinar ter zato ni čuda, da je knjiga po svoji vrednosti bliže Žontarju, kakor pa drugim našim dosedanjim krajevno-zgodovinskim monografijam. Ni tu mesto, pretresati v podrobnem zgodovinske podatke, zdi se pa, da so vestno zbrani in kritično obdelani. Vendar bi se moral zgodovinar izogibati trditvam, kakor je naslednja: „Motniška naselbina je sicer prvič listinsko izpričana v prvi polovici 12. stoletja, vendar ni dvoma (podčrtal poročevalec), da segajo njeni začetki v zgodnji srednji vek“ (str. 12); po našem mnenju je slednje sicer verjetno, ni pa dokazano, zato je izraz „ni dvoma“ neprimeren. Geografa zanima v knjigi uvod („Zemljepisni pogoji“), ki je kratek, pa soliden, od ostalega pa še odstavki o naselitvi, o gospodarski vlogi Motnika v preteklosti, o posestnem stanju, za kar nam pisatelj navaja hvalevredne podatke od l. 1825. dalje. Priložena je karta Motnika in njegovega zemljišča na osnovi katastrske mape iz l. 1825., ki je vsekakor dobrodošla. Morda bi bilo umestno na njej transkribirati v današnji slovenski pravopis tudi ledinska imena, kakor je to napravil avtor s krajevnimi nazivi. Prav je, da je avtor vnesel na parcele hišne številke posameznih posestnikov; način zemljiške razporeditve pa bi bil še lepše razviden, če bi bili deleži nekaterih tipičnih posestev označeni s posebnimi znaki.

Pregled navedenih štirih knjig naj zaključimo z željo, da bi take monografije bile v bodoče še številnejše, zlasti pa da bi v njih vedno bolj prodrli znanstveni vidik v smeri, ki sta jo pokazala Urankar, osebito pa Zontar.

Svetozar Ilesič.

Strmšek P., Šmarsko-rogaško-kozjanski okraj. Izdalo in založilo Tujskoprometno društvo v Šmarju pri Jelšah 1940. V. 8. 60 str.

Pokrajinski spis o štajerskem Dolenjskem, kakor bi imenoval politični srez Šmarje pri Jelšah Savinjčan, ima zgodovinski značaj. Zemljepisne navedbe korespondirajo s Krajevnim leksikonom Dravske banovine, uvodoma priloženi zemljevid pa kaže obliko okraja in njegove prometne žile. V kaži-pote razdeljena vsebina bi mogla pomagati interesentu v času pred topografskimi kartami, pa tudi tedaj bi bila orientacija nerodna, ker vsebinski pregled ne kaže povsod tega, kar je na napovedani strani: n. pr. str. 28. nosi poglavje Iz Lemberga do Sladke gore (2 km) in z Mestinja v Podplat (17 km), a kazalo navaja za stran 28.: Mestinje—Podplat—Kostrivnica—Boč! Opremo knjižice bi bilo mogoče opravičiti v letih pomanjkanja 1917—19, tako da je Strmškov Šmarsko-rogaško-kozjanski okraj po vsebini in opremi med našo pokrajinsko literaturo — zaostal ptič. Zainteresirani na popularizaciji šmarškega okraja apeliramo na Tujskoprometno društvo v Šmarju pri Jelšah, da upošteva tako pri opremi, zlasti pa pri vsebini svojih bodočih izdaj: Non multa, sed multum!

Franjo Baš.

Munda M.: Stratigrfske in tektonske prilike v Rajhenburški terciarni kadunji. (Nemški résumé. 7 slik, 2 tabeli in 1 geol. karta). Rudarski zbornik. Ljubljana 1959, šte. 2—3, str. 49—170.

Namen preiskave je bil določiti po precej številni brakični in morski fauni stratigrfski položaj produktivne formacije, v kateri leži premogovnik Rajhenburg in ki jo uvršča Dreger v miocen, ostali geologi pa v oligocen. Opisana fauna iz talnine te formacije je značilna mešana brakično-morska, kakršna pogosto nastopa v regresijskih tvorbah na prehodu iz oligocena v miocen. Kljub približno enakemu številu morskih in brakičnih oblik, smatra avtor na podlagi nastopanja okamenin kakor *Cyrena semistriata*, *Mytilus aquitanicus*, *Cerithium margaritaceum*, *Melanopsis Hantkeni*, da je nastal glavni del talnine v brakični vodi, zlasti ker so morske oblike zastopane večinoma z maloštevilnimi poedinci (pogostejša je le *Natica crassatina*). Kratek dodatni pregled flore iz Rajhenburga in Trbovelj, ki ga je podal P. Černjavski, vodi do zaključka, da imata obe flori skupno z ono iz Zagorja in Radoboja mnogo istih tipov kakor flore Bosne in zapadne Srbije.

Favno primerja avtor še z analogno v brakičnih skladih na Zgornjem Bavarskem in Erdeljskem, ki so vezani večinoma s premogovnimi sloji ter stoje v tesni zvezi z gornje-oligocenskimi peski s favno, ki določuje njihovo katiensko starost. Do analognega zaključka je prišel tudi R. Hoernes za produktivne sklade Trbovelj, Hrastnika, Socke. Primerjava z analognimi tvorbami Slovenije in Hrvatske kaže v prvi vrsti, da je vrstni red teh facies v Rajhenburgu in premogiščih Laškega zaliva ravno nasproten ter se začinja v Rajhenburgu serija z morskimi tvorbami in prehaja preko brakičnih v sladkovodne.

Terciarni sedimenti Rajhenburške kadunje so utrpeli sledeče tektonske procese: 1) gubanje produktivne formacije, 2) premike ob prečnih prelomih, 3) gubanje po sedimentaciji litavskega apnenca in laškega laporja, morda celo po odlaganju panona, 4) mlajše vzdolžne, deloma prečne prelome. Ker

so spodnje - miocenski skladi v preiskanem ozemlju preslabo razviti, ni mogoče ločiti savske od štajerske faze gubanja (po Stilleju). Diskordanca med zgoranje-oligocensko produktivno formacijo in spodnje-mediteranskimi zelenimi govškimi peski ni sigurna. Na podlagi dejstva, da segajo litavski apnenci, ki začenjajo povsod z bazalnimi konglomerati, z izrazito diskordanco preko glav produktivnega zgornjega oligocena in eventualno preko sedimentov spodnjega miocena neposredno na triado, sklepa avtor, da so bili Socka-skladi že pred odlaganjem litavskih apnencev močno nagubani in odnešeni.

Glavna gubanja mlajšega terciarja so se vršila na meji med miocenom in pliocenom (atiška faza). V tej dobi se je nagubal litavski apnec skupaj z laškimi laporjem odnosno ceritijskimi apnenci. V severni in srednji sinklinali (na kateri se poleg južne deli celotna kadunja) manjkajo mlajši sedimenti, ki bi dovoljevali, da bi delovanje atiškega gubanja oddelili od mlajšega, t. j. rodanskega in valaškega. Pri južni sinklinali ležijo panonski skladi diskordantno nad drugim mediteranom in pokriva belvederski prod diskordantno mejo panon-triada. — Razpravi je dodana pregledna geološka karta okolice Rajhenburga in blok-diagram premogovnega sloja v reštajnskem okrožju.

L. Dolar-Mantuani.

Bibliografija slovenske kmetijske literature v letih 1919—1958. Sestavila dr. Janko Šlebingger in ing. agr. Janez Marentič. Izdanja Kmetijske zbornice Dravske banovine 2. Ljubljana 1959. Str. 207.

Pod strokovnim kmetijskim in bibliografskim vodstvom nam je Kmetijska zbornica postregla s publikacijo, kakršno bi si želeli še v marsikateri drugi stroki. Ravno pri gospodarsko-geografskih proučevanjih se vedno znova pokaže, kako je brez take bibliografije nemogoče imeti v evidenci vse številne drobce, ki izidejo po najrazličnejših časopisih in revijah. Kmetijska bibliografija nam nudi tudi pregled o nekaterih poglavjih, ki neposredno zanimajo geografa (n. pr. agrarna statistika, kmetijska naselja, zgodovina kmetijstva, zložba poljedelskih zemljišč, posestne razmere, socialni problemi vasi itd.). Morda bi bilo umestno, da bi bili v bibliografijo uvrščeni tudi sestavki, objavljeni v srbskohrvatskih časopisih in revijah, v kolikor obravnavajo slovensko kmetijstvo.

S. Ilešič.

Hrvatski geografski glasnik br. 7.—8.—9. Spomenica u čast profesora dr. Artura Gavazzija prigodom njegove 75 godišnjice. Uredili dr. O. Oppitz, dr. I. Rubić. Zagreb 1959. — Str. 260.

Kljub triletni zamudi se je Hrvatski geografski glasnik zaslužnemu hrvatskemu geografu in obenem svojemu ustanovitelju in prvemu uredniku ob življenjskem jubileju zelo dostojno oddolžil. Glasnik je ob tej priložnosti zbral 28 sotrudnikov iz Jugoslavije in Bolgarije, ki so prispevali geografske, geološke, meteorološke, botanične in zgodovinske razprave. Slavljencev življenjepis, ki ga je sestavil Oppitz, omenja tudi sedemletno bivanje dr. Gavazzija v Ljubljani, kjer je bil prvi profesor geografije na naši univerzi in obenem zelo zaslužen vodja zavoda za meteorologijo in geodinamiko. Dodan je seznam njegovih zemljepisnih in kartografskih del, ki pa je, v kolikor tiče stenske in ročne zemljevide, hudo pomanjkljiv.

Največ razprav je meteoroloških in klimatoloških. Tu naj posebej opozorim na Oppitzovo studijo o intenziteti padavin na Balkanskem polotoku po letnih časih, ki upošteva tudi slovensko ozemlje, na Vujevićevo razmotrivanje o razdelitvi atmosferskega pritiska v Grčiji, na preiskovanje Kirova

o meji gorskega podnebja v Bolgariji, na Kovačevičev članek o podnebju Klenovnika in na Reyevo razpravo o neobičajno močni toči v dravski banovini v poletju l. 1937., ki ugotavlja njeno zemljepisno razširjenost in vzroke zanjo. V ostalem naj posebej omenim še tiste geografske prispevke, ki so jih napisali Slovenci, ali pa se kakor koli nanašajo tudi na slovensko ozemlje. Z geomorfologijo in geologijo Slovenije se bavita dve tehtni studiji. A. Melik govori o dveh kesnodiluvijalnih kratkotrajnih jezerih, ki ju je pred kratkim ugotovil na Koprivniku in v zgornji Bohinjski dolini, I. Rakovec pa nas seznanja s postankom Tuhinjske doline in z njeno hidrografijo v preteklosti. Ena zelo redkih antropogeografskih studij v zborniku je sestavek Sv. Plešiča o gibanju prebivalstva na ozemlju bivše savske banovine v času od 1880 do 1931, ki ugotavlja zelo velike razlike v dejanskem naraščanju med poedinimi srezji in raziskuje njihove vzroke. Sicer je prebivalstvo na Slovenskem v istem času še enkrat počasneje naraščalo, vendar ni na obrobem slovensko-hrvatskem ozemlju opaziti v tem oziru nobenih bistvenih razlik. Škoda, da besedila ne ponazoruje kaka primerna kartica. Tudi za geografa aktualno je Hauptmannovo razglabljanje o geografski podlagi narodnostnih problemov v bivši Avstro-Ogrski, kjer so spričo neskladnosti narodnih meja z geografskimi enotami obstajale nepremagljive težkoče pri reševanju narodnih vprašanj. Najbolj splošnega značaja je kratek članek generala S. P. Boškovića, ki opozarja na velik pomen aerofotogrametrije ne le za kartografijo, ampak tudi za znanstveno preučevanje geografije; v dokaz je priloženih nekaj takih kart, ena tudi iz okolice Dravograda. Najbolj obširno razpravo je priobčil I. Rubić, ki govori o gravitacijskih conah važnejših luk na vzhodni strani Jadrana, pri čemer upošteva tudi dravsko banovino. Njegova studija je sicer preveč razvlečena in neizdelana, kajti o tem, preko katerih pristanišč so posamezne pokrajine v trgovskih stikih s tujino, ne dobimo prave slike, vendar bo ta prvi poizkus obravnavanja tako važnega problema gotovo dal koristno pobudo za nadaljnja razmišljanja.

S pričujočo številko Hrvatskega glasnika se je hrvatska geografija pred svetom tako krepko predstavila, kot doslej še nikdar. Tega se zlasti veselimo Slovenci, ker ne bomo pozabili, da nam je pred 20 leti pomagal orati domačo geografsko ledino tudi A. Gavazzi.

R. Savnik.

Aleksander Bilimovič, Agrarna struktura Jugoslavije in Slovenije v primeri z agrarno strukturo nekaterih drugih dežel. Socialno-ekonomski inštitut v Ljubljani, Zbirka študij št. 4, Ljubljana 1939. Str. 33.

Avtor, ki je na drugem mestu proučil agrarno-posestno strukturo naše države (v Zborniku znanstvenih razprav XV, 1939), skuša v pričujoči razpravi primerjati velikost kmetskih posestev v Jugoslaviji in Sloveniji z razmerami v nekaterih drugih državah, t. j. z Bolgarijo, Nemčijo, Italijo, Češkoslovaško, Poljsko, Francijo, Dansko, Anglijo in U. S. A. Pri tem prihaja do zanimivih zaključkov. Predvsem ugotavlja, da je skoraj v vseh navedenih državah (z izjemo Bolgarije) posestna struktura mnogo bolj neenakomerna, kakor pri nas. Ker pa je tam povprečni obseg obratov večji, je tudi agrarna preobljudenost znatno manjša kot pri nas, tako da naša razmeroma enakomerna posestna struktura pomeni le majhno prednost. Veliko neenakomernost v posestni strukturi kažejo zlasti industrijske države, kjer je mnogo več najdrobnejših obratov industrializiranega podeželskega delavstva, na drugi strani pa velika posestva (nad 100 ha) zavzemajo znaten obseg. To velja za Nemčijo, Italijo, Češkoslovaško, pa tudi za Poljsko, kjer je posebno veleposestniška kategorija med najmočnejšimi na svetu. Razmeroma enakomerno

strukturo ima Francija, le da so obrati povprečno precej obsežnejši kot pri nas. Posebno stališče ima U. S. A. s svojimi velikimi „žitnimi tovarnami“. Danska je tipična dežela velikih kmetij (10—60 ha), ali ne veleposestva. Anglija ima tudi velike obrate, ali z razmeroma enakomerno razdelitvijo. — V drugi polovici študije podaja avtor zanimive kalkulacije s pomočjo različnih statističnih indeksov, na osnovi katerih primerja med seboj absolutno in relativno neenakost obratov v navedenih državah.

Temeljita študija nudi na razmeroma tesnem prostoru mnogo dragoce-
nih navedb za geografa. Opozarja pa na velike pomanjkljivosti tovrstne sta-
tistike, zlasti na dejstvo, da se slednja vodi v vsaki državi na svoj način, tako
da je medsebojna primerjava zelo težavna. S. Ilešič.

Otto Frangeš, Die Bevölkerungsdichte als Triebkraft der Wirtschaftspolitik der südosteuropäischen Bauernstaaten. Kieler Vorträge, 59. Jena 1939. Strani 32.

Razprava je odtis predavanja, ki ga je imel avtor dne 23. maja 1939 v institutu za svetovno gospodarstvo na univerzi v Kielu. Vsebuje glavne misli in ugotovitve, ki jih je avtor pokazal že v poprejšnjih svojih študijah, zlasti v delu „Problem relativne prenapučenosti u Jugoslaviji“, Arhiv Ministarstva poljoprivrede, god. V, sv. 11, str. 3—46. Beograd 1938. Obravnava pa tu poleg Jugoslavije tudi Rumunijo in Bolgarijo. In sicer z vidika tako za narodnega gospodarja kakor tudi za geografa osnovno važnega problema: Ali so države agrarnega evropskega Jugovzhoda zares pičlo poseljene spričo zaostalega ekstenzivnega gospodarstva ter sposobne, da sprejmejo še mnogo novih naselnikov. Zoper to naziranje, udomačeno do nedavna bodisi zunaj po Evropi kakor tudi v agrarnih državah samih, postavlja Frangeš analizo gostotnih razmer predvsem v primerjavi med številom agrarnega prebivalstva in arealom njiv odnosno ostalega obdelovalnega zemljišča. Prihaja do zaključka, da so imenovane južnovzhodne evropske države že zelo agrarno preobljudene; z ozirom na razpoložljivo obdelano površino se je v njih prebivalstvo že preveč namnožilo in se nahaja spričo tega v težkem gospodarskem položaju, o čemer priča prevelika razkasanost kmetske posesti in zadolženost, pa izseljevanje. Industrijske srednjeevropske države imajo znatno manj zgoščeno kmetsko prebivalstvo na razpoložljivi obdelovalni površini.

Zaključki Frangeševih in podobnih razprav so tudi za geografa zelo važni. Saj ga učijo, kako je treba na demografske pojave gledati gospodarsko. Frangeš je svojima razpravama dodal tudi razmotrivanja, kako odpomoči agrarni preobljudenosti in kako intervenirati z načrtnim gospodarstvom, da se ne stopnjuje še nadalje. Tudi poglavitni del teh razmotrivanj se giblje v območju geografskega zanimanja, saj obravnava za geografa vedno aktualno sfero razmerja med človekom in gospodarsko izrabo tal v obliki raznih kulturnih kategorij zemeljskega površja. A. Melik.

Rudolf Bičanić, Agrarna prenapučenost. Gospodarska struktura banovine Hrvatske, broj 5. Izdao Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva „Gospodarska sloga“. Zagreb 1940? Strani 29 (z nemškim posnetkom).

Bičanić obravnava podobno problematiko kot Frangeš, samo da se v glavnem omejuje na proučevanje Hrvatske. Dočim je Frangeš vzel za osnovo naše banovine, je posegel Bičanić bolj v podrobno, premotrivajoč, koliko pride na Hrvatskem obdelovalne zemlje na kmetsko prebivalstvo po okrajih.

K obdelovalni zemlji je računal skupno njive z vrtovi, vinogradi ter sadovnjaki in travnike. Bičanić je nadalje na osnovi ankete Gospodarske sloge o velikosti srednje kmetijske posesti prešel na preračunavanje, koliko je Hrvatska agrarno preobljudena, in sicer po okrajih ter večjih geografskih področjih, kar je vse ponazorjeno tudi s posebnimi kartami. Res da problematika ni nova, saj nam je znana že dolgo, a vendar se človek zgrozi, ko vidi tu račune, da biva vzemimo v Hrvatskem Zagorju več kot polovica kmetijskega prebivalstva preveč za danes tamkaj razpoložljivo zemljo. Podobno je po drugih področjih Hrvatske banovine; razmere v poljedelstvu so take, zaključuje Bičanić, da je treba najti novih življenjskih možnosti za blizu milijon kmetijskega prebivalstva. Zadnji del studije je posvečen vprašanju, kako reševati problem agrarne preobljudenosti, premotrivajoč ob kratkem možnosti povečanja obdelane površine, intenzivnejše obdelovanje, preseljevanje, zmanjšanje števila poljedelcev in pomnožitev ostalih poklicev ter boljšo razdelitev zemljiške posesti.

Knjižici so vključene štiri majhne karte, ki ponazorujejo obljudenost v Hrvatski banovini; četrta med njimi, kaže mera agrarne prenaseljenosti, je na žalost v znatnem delu nerazumljiva radi neustrezajočega izbora znakov odnosno slabega odtisa.

A. Melik.

Z. Dugački, Geografski rasporedaj Hrvata. Izdanje „Hrvatske Revije“, Zagreb 1. ?

Pod gornjim naslovom je Dugački objavil karto o geografski razporeditvi Hrvatov v Jugoslaviji in sosednjih državah v merilu 1 : 900.000. Na njej so s točkami raznih barv predstavljeni katoliški (in posebej hrvatski), pa pravoslavni, muslimanski, evangelijski in židovski prebivalci po srezih, tako da je karta prav za prav karta veroizpovedi v hrvatskih in versko mešanih predelih Jugoslavije. Vsakih 1000 prebivalcev poedine konfesije predstavlja ena pika. Pike pa niso razporejene po dejanski razporeditvi prebivalstva, temveč so nanešene enakomerno po vsej površini sreza. Kjer je prebivalstvo sreza verski mešano, so pike posameznih barv razporejene samo približno tako, kakor odgovarja dejanski razširjenosti posameznih veroizpovedi. Zato je treba pripomniti k avtorjevi navedbi v dodatnem besedilu, češ da je to de Geerova metoda, da to le do neke mere odgovarja resnici. Tudi ni točno, da je ta metoda pri Dugačkem „kod nas prvi put primijenjena“. Saj je n. pr. v pravi de Geerovi metodi točk izdelal karto naseljenosti v Bosni in Hercegovini H. Renier (v: Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin 1931, Nr. 1/2). V isti metodi smo izdelali tudi nekatere karte, objavljene v knjigi „Gospodarska struktura Slovenije“ (Soc.-ekon. inst. v Ljubljani 1939), ki pa so res izšle nekaj kasneje od karte Dugačkega. S kartografskega vidika bi še pripomnil, da je barva točk za muslimane slabo izbrana, ker se na prvi pogled le malo razlikuje od one za katoličane.

S. Ilešič.

Mladen Lorković, Narod i zemlja Hrvata. Izdala: Matica Hrvatska, Zagreb 1939. Str. 244.

Kad prečitamo ovu interesantnu knjigu, vidimo, da je opseg pojma naslova širi nego li njezin sadržaj. Kad bi se pisac bio držao naslova on bi bio morao dati barem letimičan fiziogeografski prikaz zemlje, na kojoj borave Hrvati, pa bi bio morao barem nahreći i druge antropogeografske probleme Hrvata, kao naselja i gospodarstvo. Knjiga dakle nema tačan naslov. Ona obradjuje samo tri problema: historijski postanak hrvatskog na-

roda; migracije Hrvata za doba Turaka i demografski problem. Ali zato su ova tri problema vrlo dobro obradjena.

U prvom poglavlju on govori detaljno o historijskom razvitku hrvatskoga naroda i Hrvatske, u glavnom na osnovi već poznatih činjenica i dokaza.

Za geografiju važniji je drugi problem: doba turskog vihora od XV do XVIII vijeka. J. Cvijić je izdignuo značenje migracije za Srbe, M. Lorković je prvi dao kratak sintetički prikaz migracije Hrvata i to prema panonskoj nizini, prema zapadu (Istri, Dalmaciji, čak i u Italiji), te prema istočnom dijelu Balkana, kamo su ih odvodili Turci u roblje. Tu valja istaknuti, da su Turci u samih 12 pohoda, u 120 god. odveli iz Hrvatske od polovice XV do konca XVI vijeka 590.000 stanovnika. Ove migracije omogućile su da je na bivšem čisto hrvatskom teritoriju došlo do stvaranja srpskog otočja, koji su sa istoka selili prema zapadu.

Treći problem je pisac najduže obradio. Najprije govori o razvoju stanovništva u Banskoj Hrvatskoj od XVIII do XX vijeka i to po županijama. Hrvatsko pučanstvo je naraslo od 1880 do 1910 godišnje za 11,5 pro mille; od 1910 do 1939 za 10,1 pro mille. Iz banske Hrvatske počeli su iseljivati u inozemstvo god. 1890. Ukupno ih je iselilo u Amerike 500—550.000 stanovnika.

Nakon ovog poglavlja govori o razvoju stanovnika Dalmacije. To je najkraće poglavlje, jer se pisac nije poslužio vrelima napisanim na talijanskom jeziku. Taj prikaz počinje od god. 1787. U njoj je stanovništvo naraslo za 41,4% od 1869 do 1910. Duže se zadržava pisac na prikazu razvoja stanovništva Bosne i Hercegovine.

U općem prikazu pisac veli, da je broj iseljenika sa historičkog hrvatskog područja iznosio 700—800.000. On veli doslovce ovako: „I tako, dok hrvatski sinovi napućuju strani svijet, u rodjenoj kući gube tlo pod nogama. To je hrvatska sudbina od 1880—1931 god.“ (str. 165). Zanimljivo je poglavlje: „Hrvati izvan povijesne Hrvatske“, gdje prikazuje njih u Istri, u Gradišću, u Panoniji, u Moravskoj, Slovačkoj, u Prekmurju i Preko-dravlju, pa po Balkanu, u ostaloj Evropi, u Americama, Australiji i Novoj Zelandiji, Aziji i Africi. „Prema tome svaki šesti Hrvat živi kao iseljenik izvan Evrope“ (str. 218).

Ivo Rubić.

Chemsí Dervichévitch, Évolution de Belgrade. Etude géographique, géologique, climatologique, historique et urbanistique. Paris 1939. 288 strani z 42 načrti in slikami izven teksta.

To je precej svojevrstna knjiga. Ne podaja nam slike o razvoju Beograda vzemimo z vidikov, kako se je razvijalo moderno mesto in je na sledeh turškega trdnjavskega in mestnega naselja nastajala današnja naša državna prestolnica. Avtor je marveč zajel problem mnogo širše in podaja sliko o razvoju Beograda z večjih perspektiv, ki jih razvija v poglavitnih potezah na več krajih, osobito v uvodu in zaključku ob koncu knjige. Te perspektive se mu nudijo v prirodnih osnovah, na katerih je kot na poglavitnih činiteljih nastajalo mesto in se razvilo v moderno veliko mestno naselje.

V skladu s tem načelnim gledanjem je Dervišević podal najprej označbo geografskih činiteljev, ki so povzročili nastanek mesta; in sicer so dejstva velikih prirodnih prometnih križišč, ki so ustvarila tu funkcijo velikega prometnega križpotja. Še mnogo obsežneje obravnava geološke osnove, bodisi mestnega naselja samega kot njegove široke okolice. V svojih razmotrivanjih posega Dervišević zelo na široko, vključujoč domala vso Šumadijo

ter panonsko obližje, na temelju dosedanje geološke in geomorfološke književnosti. Posebno pozornost je obrnil geološki strukturi zemljišča v območju sedanjega in bodočega razširjenega mesta, pa pri tem razdelil ozemlje na šest področij, ki jih imenuje z angleško označbo zoning. Saj pripisuje ugotovitvam geoloških osnov za moderni urbanizem jako veliko vlogo; „zonings“ naj bodo temelj za bodoča urbanistična tehnična dela, kanalizacijo, vodovod, predore in druga podzemna dela. Ni se tedaj čuditi, da zavzema geološki del knjige (s hidrološkim) nič manj kot četrtno dela (str. 34—103). Podobno važnost pripisuje proučitvi klimatoloških dejstev z urbanističnega vidika. Med njimi posveča posebno pozornost vetrovom, njihovi pogostnosti in jakosti. Na temelju statistične ugotovitve, da je košava in za njo SZ najpogostejši in najhujši veter v Beogradu, zahteva, da se ti činitelji v polni meri upoštevajo pri urbanistični gradbeni politiki. Na podoben način preotriva toplinske, insolacijske odnošaje itd.

Po obravnavanju prirodnih činiteljev ter dejstev, ki zavzema skoro točno polovico knjige, preide Dervišević na zgodovinski del, v katerem poda pregled ljudstev, ki so se uveljavljala na ozemlju Beograda, kot ustanovitelji, gospodovalci in borci od prazgodovine do ustanovitve Jugoslavije (Singidunum imenuje dosledno Sigindunum), nato pa karakterizira razvoj mestnega in trdnjavskega naselja Beograda skozi stoletja, osobito v novejših razdobjih, pri čemer posveča, kakor je prirodno, posebno pozornost poziciji na pomolu, med strugo Save ter Donave. Moderni razvoj mesta ni v obsegu avtorjeve pozornosti, njegov poglobitveni namen je v tem, da poda zgodovinski pregled v velikih, poglobitvenih potezah. Razvojna karta Beograda je podana samo v zelo majhnem merilu, kjer morejo biti razvojne enote samo nakazane. Modernemu Beogradu je posvečena komaj slaba zadnja šestina knjige, kjer se obravnavajo moderni urbanistični problemi, postavljajo načrti in predlogi, zlasti glede bodočih gradbenih in sploh urbanističnih zoningov. A. Melik.

Soler Emanuele, Campagna geo-fisica nella regione carsica di Postumia. Memorie dell'Istituto Italiano di Speleologia. Serie geologica e geofisica, I. Trieste 1934. 4°, 83 + III str.

V rudarstvu uporabljajo poleg geološkega kartiranja in poizkusnih vrtanj vedno bolj tudi druge načine iskanja rud. Vse te metode temelje na razlikah med fizikalnimi lastnostmi raznih kamenin kot so specifična teža, magnetičnost, električne konstante itd. Po teh razlikah, ki jih je mogoče z najpreciznejšimi instrumenti izmeriti, je mogoče z večjo ali manjšo verjetnostjo določiti sestav globljih slojev. Uprava Postojnskih jam in institut za geodezijo v Padovi sta preizkusila uporabnost teh metod za iskanje neznanih jam med Postojno in Planino. Velika razlika v specifični teži apnenca in zraka oziroma vode v jamah povzroča razlike v jakosti gravitacijske sile, ki je nad prazninami manjša kot nad kompaktnimi skladi.

Avtor je v l. 1931. in 1932. izvršil gravimetrijska merjenja z Eötvös-Schweydarjevo tehtnico na 50 točkah v 7 km dolgem in 5 km širokem pasu med Postojno in Planino. Tabelarični podatki o teh meritvah in matematična izvajanja zavzemajo v razpravi preko 60 strani in morejso zanimati le geofizika. Omenim naj samo to, da je imel avtor pri merjenju in računanju mnogo težav zaradi razgibanega reliefa in posebno zaradi vrtač, ki s svojo praznino vplivajo kot votline v globini. Za računsko izločitev teh vplivov je bilo treba na terenu izmeriti in izračunati volumen terenskih oblik, ki so vplivale na instrument. Zato tudi meritve niso dale tako točnih in nedvoumih rezultatov, kot jih sicer dobimo s to metodo na primernem zemljišču.

Meritve so pokazale poleg motenj gravitacije, ki so po geološki karti v skladu z geološko in tektonsko zgradbo predela, tudi druge motnje, ki jih je mogoče razložiti samo z velikimi podzemskimi prostori med Postojnsko ozir. Pivško in Malograjsko jamo. Pas teh motenj se ujema z domnevanim potekom podzemске Pivke, ki je pa vendar ni bilo mogoče točneje določiti.

A. Šerko.

Boegan Eugenio, Il Timavo, studio sull'idrografia carsica subaerea e sotterranea. Memorie dell'Istituto Italiano di Speleologia. Serie geologica e geofisica, II. Trieste 1938. 4°, 251 str.

V Boeganovi razpravi so zbrani v obliki monografije uspehi 40 letnega opazovanja in raziskavanja notranjske Reke ter Timava in kraškega sveta od Škocjana do Devina. Raziskavanja so se vršila predvsem zaradi preskrbe Trsta s pitno vodo in je zato razprava ali pravilneje niz člankov prej podrobna hidrotehnična kot hidrografska študija. Vendar je za geografa zelo pomembna zaradi obilice nabranega gradiva in meritev. Razprava obsega 28 razmeroma samostojnih pa smiselno razvrščenih poglavij, ki tvorijo glede na vsebino 6 skupin.

Poleg hidrografskega pregleda tržaške province je v uvodnem delu zbrano vse, kar je znano o Reki — Timavu od rimske dobe dalje. Drugi del bi tvorili članki o razvodnici, površini, reliefu in geološki zgradki porečja Timava in poglavja o Reki, njenih pritokih in o Škocjanskih jamah. K temu delu spadajo tudi članki o najvišjih in najnižjih vodostajih Reke s tabelami in načrti glede izrabe Reke za tržaški vodovod. V tretjem delu obravnava avtor podzemski tok Reke, ki ga začne z opisom hidrografskega razmerja v Škocjanskih jamah in nadaljuje z opisom Kačje jame in Trebenske jame ter preide k izvirov v Brojnicah in izvirov Timava od Štivana do Mošenic. Četrto skupino bi tvorilo pet teoretičnih člankov o odnosu kraške vode do morja, o hidrauličnih zakonih v notranjosti krasa, o erozijskih oblikah na površini in pod zemljo na krasu in o razmerju med padavinami in množino vode v Reki in Timavu. Prav na kratko obravnava na koncu še Doberdobsko jezero in dvoje jezerc, ki pa ne pripadajo več porečju Timava. Razpravi so priključeni opisi in načrti 270 jam iz porečja Timava-Reke.

Od obilice podrobnosti naj opozorim samo na najzanimivejša poglavja. Izredno poučen je podolžni profil od izvirov Reke pa do izliva Timava v morje. Strmec struge se zmanjša od 62,5% pri izvirov na 0,7% v srednjem delu Reke, nakar postaja zaradi bližine ponorov zopet večji ter se v Škocjanskih jamah naenkrat poveča na 65%. Pod zemljo se strmec hitro manjša in znaša od Trebenske jame do izvirov Timava samo še 0,4%. S tako majhnim strmecem podzemске Reke je v zvezi tudi pojav, da se dvigne gladina Reke na dnu 321 m globokega Trebenskega prepada za 10 do 30 cm, če zapro dan poprej izlive Timava. Zanimiva so tudi poglavja o vodostajih Reke v Škocjanu in v Trebenski jami in s tem tudi kolebanja izvirov v Brojnicah. Omeniti pa je tudi treba, da niso vse trditve Boegana podprte z dokazi. Avtor navaja točno razvodnico za vse porečje Reke-Timava, kar ne dela težav na eocenskem flišu; kako je pa tako točno določil razvodnico na Snežniku in na tržaškem krasu, kjer ni površinskih tokov, nam avtor ne pove. Ravno tako je nerazumljiva razdelitev kamnin v propustne, napol propustne in nepropustne. K propustnim kameninam prišteva samo naplavine in radiolitne apnenice. Vse druge apnenice in dolomite pa šteje k napol propustnim ali pa celo k nepropustnim kamninam, kamor uvrsti tudi fliš. Tudi nazori o kraški hidrografiji niso popolnoma dosledni. V teoretičnem delu uporablja stalno

izraz „gladina talne vode“, ki jo pa sam zanika s trditvijo, da tudi pod to gladino ne najdemo vode, če pri vrtnanju naletimo ravno na razpoko, ki je v zvezi s celim omrežjem. V drugem članku se strinja z Lehmanom, da je višina vode v posameznih cevah odvisna samo od krajevnih prilik. V tretjem članku trdi, da je vzrok kolebanju Doberdobskih jezere dviganje in padanje talne vode. Na koncu pa neoporečno dokaže, da teče Reka v sklenjenem toku od Škocjanskih jam do izvira Timava in ne preide v talno vodo in da so Doberdobska jezera od Timava popolnoma ločena, ker dobivajo vodo iz Vipave.

Knjiga je lepo in bogato opremljena z diagrami, načrti, kartami in lepimi fotografijami. A. Serko.

G. Crestani - F. Anelli, Ricerche di meteorologia ipogea nelle Grötte di Postumia. Memorie dell' Istituto Italiano di Speleologia, Serie geologica e geofisica, III. Roma 1939. 4°, VIII + 162 str.

Italijanski speleološki institut je izdal obširno delo o meteoroloških prilikah v jamah, ki pripadajo podzemskemu toku Pivke od Postojne proti Planini. Poleg uvoda z nekaterimi principielnimi pojasnili o meteorologiji jam ima razprava štiri dele. V prvih dveh delih obravnava prof. Crestani izpremembe temperature zraka in jamskih sten do globine 120 cm ter vode v jami in na prostem. Dalje opisuje izpremembe vlage in vodostajev Pivke; zelo obširno pa obravnava poglavje o prepihu s posebnim ozirom na različno obliko jamskih prostorov v prednjem delu jame. Meteorološki podatki, ki so zbrani za dobo štirih let, potrjujejo v glavnem že znana dejstva, da postajajo amplitude vseh meteoroloških faktorjev z oddaljenostjo od vhoda vedno manjše in da se viški zakasni za mesec dni. Iz številnih tabel naj navedem le nekatere značilne primere: Temperatura skalnih sten v globini 120 cm niha letno od 7° C do 10° C v bližini vhoda, v srednjem delu jame od 77° C do 86° C, na koncu pri Kalvariji pa samo še od 86° C do 88° C. Relativna vlažnost zraka na Kalvariji niha od 96% do 100%, medtem ko v prednjem delu jame pade tudi do 70%. Povprečna januarska temperatura na prostem je bila v omenjeni dobi -0,1^o C, julijska pa 19° C. Najnižje temperature zraka so bile dosežene v februarju, najvišje pa v avgustu, oziroma dalje v notranjosti šele v septembru. Tako je znašala povprečna februarska temperatura v prednjem delu jame 47° C, v srednjem delu 72° C, na Kalvariji pa 86° C. Najvišjo povprečno temperaturo je imel zrak v prednjem delu avgusta in sicer 116° C, v srednjem delu in na Kalvariji pa je bil višek dosežen šele v septembru in sicer z 82° C in 88° C. Najnižjo povprečno mesečno temperaturo je imela Pivka na prostem v februarju in sicer 22° C, najvišjo pa je dosegla v juliju z 197° C. Na 35 km dolgi podzemski poti do Pivške jame se voda v februarju segreje od 22° C na 31° C, v juliju pa shladi od 197° C na 165° C. Slično obravnava prof. Crestani v tretjem delu razprave meteorološke prilike v stranskih rovih Postojnske jame in v Črni, Pivki in Otoški jami.

Zanimiva in važna so opazovanja prepaha v Postojnski jami. Poleti (pet mesecev) piha namreč mrzlejši jamski zrak skozi glavni vhod na prosto, pozimi pa mrzlejši zunanji zrak v jamo. Glavni vhod predstavlja torej spodnje (mrzlo) ustje vetrne cevi, medtem ko je bilo neznano zgornje (toplo) ustje, ki srka poleti toplejši zunanji zrak v jamo, pozimi pa se skozi njega dviga toplejši jamski zrak na prosto. To toplo ustje obravnava v četrtem delu razprave F. Anelli. Domačini so ga namreč opozorili na pojav, ki je znan tudi drugje na krasu, da na nekaterih mestih sneg ne obleži in se v prav hudem

mrazu dviga megla iz tal. Anelli je opazoval 14 takih mest in dognal, da piha skozi neprenehne odprtine v grušču poleti zunanji zrak v notranjost, pozimi pa topel (86° C) zrak na prosto. Ti dušniki, „sfiatatoi“ jih imenuje Anelli, odgovarjajo torej dosedaj neznanemu toplemu ustju Postojnske jame. Za večino dušnikov se mu je posrečilo neposredno dokazati, da so v zvezi z jamami. Poleti, ko je prepih usmerjen v jamo, je sežigal v ustjih dušnikov posebno zmes, ki dela mnogo dima in ima značilen duh. Dim in duh po smoli so v prav kratkem času začutili v jamah pod dušniki. Tako je dokazal Anelli za 10 dušnikov, da vodijo v znane dele Postojnske jame, ostali pa so verjetno v zvezi s še neznanimi prostori med Postojnsko in Malograjsko jamo.

Razprava je opremljena s številnimi tabelami, diagrami ter skicami in prav lepimi fotografijami dušnikov pozimi. Delo je pomembno iz dveh ozirov: Prvič vsebuje neprekinjeno vrsto meteoroloških podatkov za dobo 4 let, kar predstavlja velik prispevek k poznavanju meteoroloških prilik v podzemlju. Drugič pa je posebno za nas važna teoretična ugotovitev in najdba neznatnih odprtin, ki vodijo s površja v velike podzemne prostore, kar nam kaže pot, po kateri bi morebiti mogli priti do jam ob večjih ponikalnicah ali pa vsaj dognati njih približni potek z večjo gotovostjo, kot moremo to sedaj.

A. Šerko.

Гласник Географског Друштва, Београд, св. XXV (1959): I. Rubić, Antropogeografske funkcije otoka u istočnom Jadranu. — A. Laznić, Naseljavaње и развитак насеља у средњем и горњем Пеку. — M. Lutovač, Привредно-географске одлике катуњског крша. — B. B. Bukurov, После-ратне миграције у северозападном Потисју. — P. Bošnjak, Хрватско Загорје (Антропогеографски преглед). — J. Rogliћ, О броју и узроцима глацијација. — Географски радови о Југославији из 1938 године.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana, XX, 1—4 (Zbornik ob stoletnici društva 1859—1959), 1959. — Iz vsebine: Fr. Kos, Neveljski paleolitik. — S. Brodar, O stratigrafiji Potočke Zijalke. — R. Ložar, Staroslovansko in srednjeveško lončarstvo v Sloveniji. — M. Kos, Vlaha in vlaška imena med Slovenci. — Fr. Stelè, Potovanje skozi Slovenijo leta 1571. in 1574. — R. Andrejka, Doneski k postanku in razvitku rodbinskih imen v Selški dolini. — A. Melik, O mestih in trgih na Slovenskem.

Razprave Matematično-prirodoslovnega razreda Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, I (1940): Dolan-Mantuani L., Diferenciacija magmatskih kamnin na Pohorju.

Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, XXXIV (1959), 3—4: Maučec M., Podstenj in priklet v prekmurski hiši.

Proteus, Ljubljana, 1959, 10: O. Reya, Izredno močan vihar na Ptujski gori. — 1940, 1—6: L. Čermelj, Dihalniki kraških jam. — B. Škerlj, Rase v pacifičnem prostoru.

Planinski vestnik, Ljubljana, 1940, 1—10: Sl. Peršič, Plazovi. — J. C. Oblak, Okoli izvira Sotle. — V. Pirnat, Od Semiča do Stojdrage.

Tehnika in gospodarstvo, Ljubljana, V (1959), 11—12: F. Uratnik, Odlomki iz študije o rodbinskih gospodarstvih delavskih in nameščenskih rodbin v Sloveniji. — VI (1940), 1—10: Č. Nagode, „Transbalkanke“. — A. Vogelcnik, Gradivo k poklicni statistiki slovenskega prebivalstva za razdobje od 1890 do 1951. — S. Plešič, Agrarna prenaseljenost Slovenije. — Fr. Snoj, Vinogradi v gornjeradgorskem sodnem okraju. — J. Lavrič, Les v mednarodni trgovini. — D. Potočnik, Podatki poklicne

statistike pri nas in drugod. — L. Dolar-Mantuani, Kamnolomi iz okolice Drenovega griča pri Vrhniki. — M. Krofta, Zasluzek in življenjski nivo delavstva papirnice v Vevčah.

Rudarski zbornik, Ljubljana, IV (1939), 4: O. Knešaurek, O postanku našeg boksita. — M. Munda, Starost in nastanek premogovnih slojev v Rajhenburgu in v Trbovljah.

Misel in delo, Ljubljana, VI (1940), 1—9: B. Zajec, Libeliče, naša koroška vas. — S. Ilešič, Rumunski problemi: I. Besarabija, II. Transilvanija. — Č. Nagode, Gospodarstvo Slovencev v jugoslovanski državi pa v slovenski banovini. —

Čas, Ljubljana, XXXIV (1939—1940): I. Pirc, Rast naroda in nazadovanje rojstev v Sloveniji.

Ljubljanski Zvon, Ljubljana, LX (1940), 1—12: B. Tušek, Naš kmet in njegova zemlja.

Obzorja, Maribor, III (1940), 1—8: I. Bratko, Razvoj poljedelskih obratov na slovenskem ozemlju v razdobju 1902 do 1931.

Gozdarski vestnik, Maribor, III (1940), 1—8: M. Šušteršič, Vodno gospodarstvo gozda. — M. Hanzlovsky, Kmečki nasadi v okolici Kranja. — V. Lindtner, Gozdna tla. — R. Pipan, Prirastek v gozdu.

Vesnik Geološkog instituta Kraljevine Jugoslavije, Beograd, knj. VIII (1940): V. Simić, Permotrijaska sinklinala Starog Majdana u paleozoiku Sane. — V. Simić, Prilog geologiji Crne Gore. — V. Čubrilović, Prilog geologiji Like. — L. Marić, Petrografska i geološka gradja okoline Prilepa. —

Геолошки анали Балканског полуострва, XVI (1939): Ф. Уршић, Стратиграфски положај кречњака са елипсактинијама у околини Метлике у Словеначкој. — В. Јанаћковић, Општи преглед макросеизмичких појава у Југославији за г. 1936, 1937, 1938. — С. П. Милојевић, Геолошка библиографија Балканског полуострва за 1936, 1937 год.

Гласник Етнографског Музеја у Београду, XIV (1939): Ј. Вукмановић, Маслињаци и прерада маслина у Паштровићима. — Зд. Вински, О значењу етнологије за културну историју Славенског Југа. — М. Милошевић, Неколико података о риболову на средњем Пеку.

Гласник Земалског Музеја Кралевине Југославије, Сарајево, LI (1939), sv. 1. (za historiju i etnografiju): М. Карановић, Вођа кроз Етнографски музеј. — Sv. 2. (za prirodne nauke): А. Полић, Пећина Хрустоваћа код Санског Моста. — Ј. Поповић, Лјетни станови на планинама Хрблјини и Кругу.

Гласник Скопског Научног Друштва, Скопље, Књ. XIX: Н. Вулић, Географија Јужне Србије у античко доба. — А. Урошевић, Вучитри.

Етнологија, часопис Етнолошког Друштва у Скопљу, I (1940), 1—3: М. С. Филиповић, Срби Голобрђани у Италији. — Св. Ранчевић, Воденице и облици воденичне својине у Горњем Полимљу.

Јужнословенски Филолог, Београд, XVII (1938—1939): Ј. Ј. Вукловић, Говор Пиве и Дробњака. — Fr. Ilešič, Travnik i Dolac u Bosni. — N. Majnarić, Jedno rovtarsko narječje u Gorskom Kotaru.

Брачки зборник, изд. Удружење Браћана у Splitu, br. 1 (1940). Из vsebine: А. Јутронић, Брачка насеља и подријетло његовог становништва. —

I. F. Lupis-Vukić, Bračani u prekomorskim zemljama. — J. Dubravčić, Zadrugarstvo i mliječni proizvodi u stočarskim predjelima Brača. — V. Štambuk, Kamenarstvo i kamenoklesarstvo na Braču. — I. Rubić, Površina otoka Brača, dužina njegove obale, apsolutna visina i gustoća stanovništva. — P. Jutronić, Elektrifikacija otoka Brača.

Sborník české společnosti zeměpisné, Praha 1939, 4—8: F. Kolářek, Dva plány Prahy z let 1741 a 1742. — V. Dědina, Příspěvek k morfologii jižních Čech. — J. Pelíšek, Teplotná a vlhkostní měření v jeskyni „Pekárna“ v jižní části Moravského Krasu. — M. Blažek, Osídlení Židlochovicka.

Annales de Géographie, Paris, No 273—276 (1939): E. de Martonne, Relief et structure des Hautes Alpes en Maurienne et en Tarentaise. — P. Gallet, L'approvisionnement de Paris en vin. — M. Pardé, Hydrologie fluviale des Iles Britanniques. — P. Deffontaines, Une évolution agricole en pays tropical: l'agriculture au Brésil. — J. Soulas, Conurbations françaises. — No 277 (1940): O. Ziesenis, Les projets d'aménagement de la région parisienne. — Ph. Rebeyrol, Les industries de Stockholm.

La Géographie, Paris, LXXII (1939): L. Audoin-Dubreuil, Tombouctou hier et aujourd'hui. — H. de La Barre, Hypothèses sur le Déluge.

Bulletin de la Société de Géographie de Lille, 1939, 2: P. Deffontaines, Au Brésil, la forêt au service de l'homme. — 1940, 2: S. Osusky, La Tchécoslovaquie.

Bulletin de la Société de Géographie et d'Etudes coloniales, Marseille, LIX (1939): L. Pierrein, Madagascar et la France. — L. Morard, L'Algérie, prolongement de la France en Afrique.

The Geographical Journal, London, XLV (1940), 1—6: E. G. R. Taylor, Plans for a National Atlas. — H. G. Wanklyn, Geographical aspects of Jewish settlement east of Germany. — J. V. Harrison, An expedition to the Central Andes of Peru, 1939. — L. Dudley-Stamp, The Irrawaddy River.

Geography, London-Manchester, XXIV (1939), 3—4: J. W. L. Symes, The Cinema and Geography in Senior Schools. — W. R. Mead, Finland and the winter freeze. — XXV (1940), 1—2: R. W. Gibb, Alpine Valleys and Italian plains. — M. F. Davies, Irrigation in the Canterbury Plains.

Geographical Review, New York, 1940, 1—2: W. V. Lewis, The Function of Meltwater in Cirque Formation. — E. H. G. Dobby, Singapore: Town and Country. — J. A. Barnes-A. H. Robinson, A New Method for the Representation of Dispersed Rural Population. — J. O. M. Broek, The Economic Development of the Outer Provinces of the Netherlands Indies.

Annals of the Association of American Geographers, XXIX (1939), 1—4: V. C. Finch, Geographical Science and Social Philosophy. — R. Harsthorne, The Nature of Geography (488 strani obsegajoča metodično-geografska monografija). — XXX (1940), 1—2: E. V. Cleef, The Finns of the Pacific Coast of the United States, and Consideration of the Problem of Scientific Land Settlement.

Bollettino della R. Società Geografica Italiana, Roma, 1940, 1—12: G. Guidi, Addis Abeba e la sua popolazione. — E. Migliorini, Note me-

todiche sui sistemi usati per rappresentare la distribuzione della popolazione. M. Ortolani, Studi geografici sul manto nevoso. — A. Sestini, Le pianure costiere dell'Albania. — U. Toschi, Gibilterra e la sua funzione.

L'Universo, Firenze, XX (1959), 8—12: A. Carlucci, Bosnia-Erzegovina e Islam. — G. Petrucci, Le impurità contenute nell'aria. — XXI (1940), 1—5: G. Lorenzoni, Il volto e l'anima dell'Albania. — L. Magagnino, La gravitazione russa e giapponese nell'Assia. — G. Gentili, I concetti di isocronia e di equidistanza nelle carte dei mezzi di trasporto.

Bollettino della Società Adriatica di Scienze Naturali, Trst, XXXVII (1959): C. D'Ambrosi, Ricerche sullo sviluppo tettonico e morfologico dell'Istria. — G. Deperis, Impianti idroelettrici sul fiume Isonzo e sviluppo dell'impiego dell'energia elettrica nella Venezia Giulia.

Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien, (1940), 1—6: S. Morawetz, Gletscherform und Zungengröße. — K. Peucker, Geländekarte und Raumfarbreihen.

Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, 1959, 9—10: K. Sapper, Über das Problem der Tropenanklimatisation von Europäern. — 1940, 1—4: V. Niedermayer, Wehrgeographie am Beispiel Sowjetrußlands. — H. Lautensach, Die Iberische Halbinsel als Hauptplatz der geschichtlichen Bewegung. — E. Kossina, Neuberechnung der Tiefenstufen des Atlantischen Ozeans durch Stocks. — B. Plaetschke, Beseitigung der Einzelhöfe und Streusiedlungen in der Sowjetunion.

Petermanns Geographische Mitteilungen, Gotha, 1940, 1—11: L. Mecking, Ozeanische Bodenformen und ihre Beziehungen zum Bau der Erde. — R. Gradmann, Walt und Siedlung im vorgeschichtlichen Mitteleuropa. — B. Plaetschke, Die wichtigsten Eisenbahn-Neubauten in der Sowjetunion. — B. Plaetschke, Ergebnisse der vorjährigen sowjetrussischen Volkszählung in geographischer Betrachtung. — H. Lembke, Eine neue Karte des Jahresniederschlages in westlichen Vorderasien. — B. Plaetschke, Bemerkungen zu den Ergebnissen der neuen sowjetrussischen Nationalitätenstatistik. — A. Sievers, Die Bodennutzung Grossbritanniens im Lichte der Statistik. — A. Kolb, Die Tabaklandschaft auf den Philippinen.

Geographische Zeitschrift, Leipzig, 1940, 1—10: H. Lautensach, Koreas Hauptstadt und ihre Umwelt. — M. Schwind, Schwierigkeiten und Erfolge japanischer Kolonisation in Mandschukuo. — E. Habetha, Die galizischen Erdölvorkommen und ihre Wirtschaft. — T. B. Groissmayr, Ausgleichsgebiete der Wintertemperatur auf der Nordhemisphäre.

Carinthia I., Celovec, 129 (1959), 1—2: W. Fresacher, Das Bauerntum in Kleinkirchheim und St. Oswald in vergangenen Zeiten. — O. Moro, Hof und Arbeit in Kleinkirchheim und St. Oswald.

Carinthia II., Celovec, 150 (1940): V. Paschinger, Die Kontinentalitätsgrade von Kärnten. — E. Worsch, Die Förderlacher Schotter nördlich der Drau und ihre Vergleichsschotter. — H. Paschinger, Veränderung der Größe der Kulturflächen und der Viehzahl im Kreise Völkermarkt seit 1910.

Vsebina.

Table des matières.

ČLANKI — ARTICLES

Svetozar Ilešič (Ljubljana): Prirastek prebivalstva na ozemlju Jugoslavije v dobi 1880—1951	3
Résumé: L'accroissement de la population sur le territoire de la Yougoslavie de 1880 à 1951	25
Oskar Reya (Ljubljana): Padavine na Slovenskem v dobi 1919—1959	25
Résumé: La répartition de la précipitation en Slovénie	39
Zvonimir Dugački (Zagreb): Naselja i naseljenost Hrvatskog Zagorja	41
Zusammenfassung: Das Siedlungswesen in Hrvatsko Zagorje	66
Sveta Šuklje (Ljubljana): Vinogradna posest v Beli Krajini	67
Résumé: Les propriétaires des vignobles dans la Bela Krajina (Slovénie du SE)	76
Slava Lipoglavšek (Ljubljana): Obdelana zemlja v Jugoslaviji	76
Résumé: La terre labourable en Yougoslavie	87
Anton Melik (Ljubljana): Obljudenost Jugoslavije	88
Résumé: La densité du peuplement en Yougoslavie	105
Pavel Kunstler (Ljubljana): Kmetijske kulturne kategorije v Jugoslaviji	105
Résumé: Les catégories des superficies cultivées en Yougoslavie	110
Ivan Rakovec (Ljubljana): H geologiji Kranjsko-sorškega polja	111
Zusammenfassung: Beiträge zur Geologie der Ebene von Kranj	119

ŠOLSKA GEOGRAFIJA — L'ENSEIGNEMENT
GÉOGRAPHIQUE

Ciril Bernot: Nekaj misli o pouku geografije na učiteljskih	120
Roman Savnik: Naši novi stenski zemljevidi	121
Frañcé Planina: Zemljevid v šoli	123

OBZORNIK — CHRONIQUE

Še o imenu Ljubljane (A. Melik)	126
K študiju depopulacije v škofjeloškem hribovju (Svetozar Ilešič)	127
Novo štetje prebivalstva v Španiji	128
Prebivalstvo zemlje l. 1938.	128

KNJIŽEVNOST — BIBLIOGRAPHIE

Krajevni leksikon Dravske banovine:

Splošne pripombe k statističnemu in geografskemu delu (Svetozar Ilešič)	129
Zgodovina v Krajevnem leksikonu Dravske banovine (M. Kos)	131
Arheologija v Krajevnem leksikonu Dravske banovine (B. Saria)	134
Splošni pregled Dravske banovine (Svetozar Ilešič)	136
Gospodarska struktura Slovenije (Franjo Baš)	138
Naši gozdovi in žage (A. Melik)	139
Karlovšek Jože, Slovenski domovi (S. Ilešič)	140
Statistični letopis mesta Ljubljane (R. Savnik)	141
Ljubljana. [Album Ljubljane] (V. Bohinec)	141
Štiri nove krajevno-zgodovinske knjige [Viktor Kragl, Zgodovinski drobci župnije Tržič; Jos. Žontar, Zgodovina mesta Kranja; Fr. Bernik, Zgodovina fare Domžale; Pavle Urankar, Zgodovina trga Motnika in okraja] (Svetozar Ilešič)	142
Strmšek P., Šmarsko-rogaško-kozjanski okraj (Franjo Baš)	144
Munda M., Stratigrafske in tektonske prilike v Rajhenburški terciarni kadunji (L. Dolar-Mantuan)	144
Bibliografija slovenske kmetijske literature v letih 1919—1938 (S. Ilešič)	145
Hrvatski geografski glasnik br. 7.—8.—9. Spomenica u čast profesora dr. Artura Gavazzija prigodom njegove 75 godišnjice (R. Savnik)	145
Aleksander Bilimović, Agrarna struktura Jugoslavije in Slovenije v primeri z agrarno strukturo nekaterih drugih dežel (S. Ilešič)	146
Otto Frangeš, Die Bevölkerungsdichte als Triebkraft der Wirtschaftspolitik der südosteuropäischen Bauernstaaten (A. Melik)	147
Rudolf Bičanić, Agrarna prenapučenost (A. Melik)	147
Z. Dugački, Geografski rasporedaj Hrvata (S. Ilešič)	148
Mladen Lorković, Narod i zemlja Hrvata (Ivo Rubić)	148
Chemsî Dervichévitch, Évolution de Belgrade (A. Melik)	149
Soler Emanuele, Campagna geo-fisica nella regione carsica di Postumia (A. Šerko)	150
Boegan Eugenio, Il Timavo, studio sull'idrografia carsica subaerea e sotterranea (A. Šerko)	151
G. Crestani-F. Anelli, Ricerche di meteorologia ipogea nelle Grotte di Postumia (A. Šerko)	152
Geografske in sorodne revije; navedbe vsebine (izbor)	153

SLOVENSKA MATICA je začela z izdajo dveh izrednih knjižnih zbirk:

Filozofska knjižnica

bo objavljala prevode klasičnih filozofsko-socioloških spisov v izboru in prevodu, z uvodi in potrebnimi opombami. V letu 1941. izidejo tri knjige: *Rousseau: Spisi iz politične filozofije*, *Comte: Socialna filozofija in Izbor predsokratikov*. Vsaka knjiga bo imela okrog 400 strani in stane za subskribente v platno vezan izvod 80.— din, v polusnje vezan izvod 96.— din.

Vešana beseda

bo objavljala prevode klasičnih del v verzih. Prvi zvezek — Župančičev prevod *Shakespearovega „Romea in Julije“* je pravkar izšel, sledita v kratkem *Sofoklejeva „Kralj Edip“* in *„Antigona“* v enem zvezku in izbor iz pesniškega dela ruskega klasika *M. Lermontova*. Vsak zvezek stane vezan v karton 30.— din, v platno 45.— din, v usnje 70.— din.

Zahtevajte natančnejše prospekte! Vse plačljivo tudi v obrokih!

SLOVENSKA MATICA, LJUBLJANA, KONGRESNI TRG 7

Banovinska zaloga šolskih knjig in učil o Ljubljani

Slomškova ul.

12

IZDAJA IN IMA V ZALOGI:

*šolske knjige — zemljevide —
globuse — učila — tiskovine —
slike itd. itd.*

Brezplačen cenik na razpolago!

NOVA ZALOŽBA

KNJIGARNA

za vse knjige tu in inozemske

TRGOVINA

s pisarniškimi potrebščinami
v največji izbiri vseh papir-
jev, nalivnih peres, risalnih
in tehničnih potrebščin

Izbira umetnih izdelkov iz
kristala in keramike

Izvirne slike naših umetnikov

Vloge

na knjižice in tekoče račune
obrestujejo najugodneje, poso-
jila dajejo proti zadostnemu
kritju, vrednostne papirje kupu-
jejo, prodajajo, lombardirajo in
posojajo

Hranilnica dravske banovine

Ljubljana Maribor Celje Kočevje

Mestna hranilnica ljubljska

je največji
slovenski pu-
pilarnovarni
denarni zavod

Dovoljuje
posojila
na menice
in vknjižbe

Za vse vloge in obveze hranilnice
jamči

MESTNA OBČINA LJUBLJANSKA

Knjigarna

Kleinmayr & Bamberg

Ljubljana

Miklošičeva cesta 16

Najstarejša knjigarna v Jugoslaviji (obstoja od leta 1782.) se priporoča za dobavo slovenske kakor sploh svetovne literature po originalnih cenah založnikov. Posredovalce ima v vseh večjih mestih sveta

Librairie

Kleinmayr & Bamberg

Ljubljana

Y o u g o s l a v i e

fondée en 1782, la plus ancienne librairie du Royaume, se recommande pour la fourniture des livres et journaux internationaux et yougoslaves aux prix les plus bas

Buchhandlung

Kleinmayr & Bamberg

Ljubljana

J u g o s l a w i e n

besteht seit ungefähr 160 Jahren am Orte und ist die älteste Buchhandlung im Königreiche. Sie empfiehlt sich zur Besorgung aller in Jugoslawien und sämtlichen Ländern der Welt erschienenen Literaturerzeugnisse